Claims Conference Holocaust Survivor Memoir Collection

1

מוקדש להורינו

ולאחינו,

שלא זכו להגשים

את משאת נפשם

לעלות ארצה

ונספו בידי זדים בשואה.

עדות אישית של : לאה ואלתר אהרן גדיש

קיבוץ פרוד

על הקורות את משפחותיהם ואותם,

טרם השואה ובשואה, עד הגעתם ארצה.

סבא אלתי מספר

תוכן עניינים

<u>סבתא לאה מספרת</u>

סבא אלתי מספר

שאלתה של ניצני הקטנה.

ארבעים וחמש שנים חלפו מאז יצאתי לחופשי ממחנות המוות הגרמניים. כל השנים הללו הדחקתי את הזיכרונות וסירבתי להעלותם. נמנעתי מכל דבר שיכול היה להזכיר לי אותם ימים. לא קראתי שום ספר בנושא השואה ומלחמת העולם השנייה, לא צפיתי בסרטים בנושאים אלה, ולא השתתפתי בשיחות כאשר זו נסבה על השואה. אצלי בבית לא הזכרנו את השואה כאילו לא הייתה כלל. לעתים נדמה היה לי כי הימנעות זו הפכה אצלי לכפייתית. בכוח רציתי להתנתק מכל מה שיכול היה להזכיר את האירועים ההם, את ההורים, את אחי את המשפחה. לעתים רחוקות, כאשר נפגשתי עם בני דודים משם, שרטר אנדי (Schréter Andi), ונייפלד אילון, (Neufeld Ilon) וחוה אזר (Schwartz Éva) היו הזיכרונות מתעוררים וימים רבים הציקו לי עד ששוב יכולתי להתנתק מהם. רק בשנים האחרונות התרתי מעט את הרסן העצמי, והזיכרונות ערבלו את הרגשות מעט פחות, ואף ראיתי שניים או שלושה מחזות שנושאם היה השואה.

מעולם לא ספרתי לאיש את שעבר עלי באותם ימים. כוחי לא עמד לי וחששתי להתמודד עם הזיכרונות. קשה היה בעבר ועדיין נותר קושי לשוב אל הקורות אז. אמנם נוצרה הקלה עם המרחק של השנים, התמונות העולות בי הוכהו. עתה הן עטופות במעין ערפל המטשטש הכל. נהגתי בהדחקה עקבית במשך שנים רבות. ההימנעות אף מהרהור הקשור בפרק זה בחיי גבתה ממני תשלום קשה. אני מתקשה לעתים, או אינני מצליח כלל, לזכור שמות הקשורים באירועי תקופה זו בחיי. שמות של קרובים, של חברים מילדות, של ידידים. שמות של שותפים למאורעות באותם ימים, הכל מכוסה בערפל. גם שמותיהם של שונאינו וצרינו הגרמניים, אנשי האס. אס., הקאפוס (קיצור של Cazet Polizei) ושאר דמויות, גם הם פרחו מזיכרוני. הגם שלעתים נדמה לי שם כלשהו כאילו אני נזכר בו, אבל שוב אינני בטוח בכך.

חלקם של קרובי מונצחים בתמונות ישנות, אותם קיבלתי מקרובים שחיו מעבר לים ולא עברו את השואה. בצידם האחורי של תצלומים אלה רשומים שמות המצויים בתמונה. רישומים אלה מחיים אותם הזכרוני, יחד עם מעט המסמכים וסיפורי משפחה שנאספו ונמסרו למשמרת למוזיאון בצפת.

הנכונות להתמודד עם העלאת הזיכרונות מימות המלחמה באה בעקבות טיול בוקר אחד בשבת עם ניצני. רענן ומיכל, אחרי מספר שנים של חברות בפרוד, וניצני הייתה כבר בת שלוש אז, עברו למלכיה ואנו נהגנו לבקר אצלם לעתים קרובות. בשבת אחת, בביקורינו במלכיה, טילנו ניצני ואני יד ביד לעבר משק החי. ניצני הייתה כבת ארבע ומשהוא. היא הצביעה על זרועי החשופה ושאלה :

"סבא, למה כתובים לך על היד מספרים ?"

לא הייתה זו פעם ראשונה שילד שאל אותי שאלה זו. פעמים רבות בעבר שמעתי מפי ילדים שונים שאלות אלה. בדרך כלל הייתה תשובתי מבודחת ולא מדויקת, מתנערת משהו. הפעם ידעתי שלא אוכל להסתפק בתשובה סתמית. נהגתי לענות בעבר תשובה מתחמקת ולא אמיתית. הפעם הבנתי ששאלה זו מפי ניצן תחזור ותעלה שוב ושוב בעתיד, עד שאספק את סקרנותה הטבעית. עתה כתשובה לה, הבטחתי לניצני לספר בהרחבה את מהות הכתוב, כאשר תלמד בבית הספר על המלחמה הגדולה שהיתה. כאשר תשמע בבית הספר על הקורות ליהודים במלחמת העולם השנייה. אז אספר לה - כך הבטחתי - מי כתב לי זאת על היד ולמה. ניצני קיבלה את התשובה והסתפקה בהבטחה. את האות הלטינית הראשונה A, הקידומת במספר שעל זרועי, למדה ניצני באותו טיול בוקר של שבת. הייתה זו האות הלועזית הראשונה שידעה ואלה היו הנסיבות...

השנים עוברות. חברים בני גילי, ניצולי השואה כמוני, מסתלקים לעולם שכולו טוב. ההכרה, שעוד מעט ולא יישאר עוש מי שזוכר את ארועי השואה, לא יישאר איש שיזכיר את כל מה שקרה לעם ישראל, כל מה שקרה למשפחתי ולי, בהיותי נער, מטרידה ומדאיגה אותי. נשארתי נצר אחרון למשפחה ענפה, של דודים ודודות, של בנות דודים ובני דודים רבים. לסבתא שפרה ולסבא אלכסנדר גולדשטיין מ-Munkács, ההורים של אבי, היו אחד עשר בנים ובנות. כמעט כולם נשואים עם ילדים. לסבתא שפרה היו במונקאץ' אחים ואחיות, גם הם עם משפחות נרחבות ומכל העשרות הרבות נותרנו פחות מחמישה. מלבש משפחות הדוד והדודה שהיגרו בראשית המאה העשרים אל מעבר לים. גם להוריה של אמא, לסבתא בת-שבע ולסבא עמנואל לנדאו, שגרו ב-Beregszász, היו חמש בנות ושני בנים. גם הם נשואים עם ילדים. את שמות רובם כבר אינני זוכר אפילו.

<u>מונקאץ' ויהודיה.</u>

העיר Munkács שוכנת לרגלי הרי הקרפטים. מאז המאה ה-13 עברה מידי שלטון אחד למשנהו. משנת 1234 שלטה בעיר פולין עד שנת 1345, כאשר העיר עברה לידי השלטון הליטאי, ששלט בה יד 2430. אותה שנה נכבשה בידי צבא היאניצ'ארים של טורקיה. הטורקים החזיקו בעיר במשך 230 שנה, עד שנת 1660. עם תבוסת השלרטון הטורקי עברה העיר לידי ההונגרים, ששלטו בה 260 שנה, עד תום מלחמת העולם הראשונה בשנת 1919.

שטחה של רוסיה הקרפאטית משתרעת על 12,500 קמ"ר, ובשנות השלושים של המאה התשע עשרה חיו בה פחות ממיליון נפש. מחצית היו רותנים, השאר הומגרים, רומנים, סלובקים וגרמנים. היהודים ברובם הגדול הצהירו על לאומיות הונגרית. הם התגוררו בערים ועסקו בעיקר במסחר, אך היו ביניהם גם בעלי מלארכה רבים, מעט בעלי מקצוע חופשיים ופועלים. היהודים שהתגוררו בכפרים היו חנוונים., בעלי מלאכה וחקלאים. קווי התחבורה לא היו מפותחים והיהודים עסקו בעגלונות, בהובלות ובסבלות. היו יהודים שכיתתו רגלם מכפר לכפר לתקן כלי חרס בחוטי תיל, או בהלחמת כלי מתכת. מרבית יהודי רוביה הקרפאטית היו עניים מרודים וקשי יום. עבדו כפועלים חקלאיים עכדי לפרנס אץ משפחותיהם מרובות הילדים. היו גם רועי צאן, או שכירי יום במפעלים ובבתי מלאכה, חוטבי עצים ביערות ושורפי סיד. מעטים מהם היו בעלי אחוזות, "גבירים", שהיו בעלי אדמות ויערות, או עיבדו אדמות שכורות מהגראף Schőnborn, ומ"פריצים" אחרים. היו בודדים שוכרי קרקעות שהחכירו חלקות קטנות לאיכרים תמורת חלק מהיבול. בפי איכרי הכפרים היתה אימרה נפוצה :

"רע מאוד עם היהודים, אבל בלעדיהם גרוע פי שבעה..."

העיר כמו האזור כולו, היתה מיושבת במספר מיעוטים. הונגרים, סלובקים, רומנים ויהודים. רוב האוכלוסיה היתה רותנית-אוקראינית. קורותיה של הקהילה היהודית משתקפות במסמכים מהמאה ה-18. במקורות יהודיים, כמו בתעודות לידה, גירושין ותעודות פטירה, צוין העיר בשם Minkacs Minkacsov, באוקראינית ובצ'כית נקראת העיר Mukacevo, השוכנת על גדת הנהר Latoricza ומעינותיו.

האוכלוסיה היהודית התפתחה במהירות והפכה להיות אחת הקהילות הגדולות בהונגריה. מסמכים רבים של העיר נשתמרו במקומות שונים ופורסמו. לפי מסמכים אלה, התישבו היהודים בתחילת המאה ה-17. אך ישנן הוכחות לקיום חיים יהודיים מבודדים בסביבה עוד קודם לכן. ההתישבויות של יהודים בודדים היו בעקבות הכיבוש הטורקי, כאשר בעקבות הצבא באו תחילה רוכלים יהודים ואחריהם באו גם משפחותיהם. החל מהמאה ה-17 יש עדויות על פעילות קהילתית של יהודים במונקאץ׳.

בשנת 1711 עברה השליטה בעיר ובסביבתה לידי משפחת העצולה מווינה, משפחת Schőnborn. הנסיך אפשר את גידול האוכלוסיה היהודית תמורת תשלום מסים ואגרות. יהודי המקוםאותה עת עסקו במסחר ופעלו כמתווכים בין הונגריה לגליציה. כבר באותם ימים היו יהודים איכרים ובעלי מלאכה. האוכלוסיה היהודית במונקאץ׳ גדלה ע״י הגירת יהודים מגליציה ובשנת 1842 מנתה כבר כשלוש מאות משפחות.

בהתקוממות ההונגרית נגד השלטון המונרכי בווינה, בשנת 1948, לפי מקורות אחדים התגיסו 247 גברים מבין היהודים תושבי מונקאץ׳, ואילדו במקורות אחרים מוזכרים 108 מתגיסים למשמר האזרחי ההונגרי. שלוש שנים מאוחר יותר, בשנת 1851, הורשו היהודים לקנות נכסי דלאניידי ונוסדה הישיבה הראשונה הגדולה בעיר. בקהילה ניהלו אז את רשומות הלידות, הנישואין והפטירות באופן מסודר. גם עיתון יהודי ראשון החל להופיע בשנת 1871 ובתי הדפוס בעיר הדפיסו ספרי קודש והגות רבים.

בהקמת ובייסוד מוסדות הקהילה בעיר לקחו חלק מכריע הרבנים מבית הרב שפירא. ארבע שנים , משנת 1825, כיהן הרב צבי אלימלך שפירא. כמחצית המאה מאוחר יותר, בשנת 1882, הוזמן הרב חיים סופר לעמוד בראש הקהילה האורטודוקסית ב-Pest, והנהגת הקהילה במונקאץ׳ עברה לידי נכדו של הרב צבי אלימלך, לידי שלמה צבי אלימלך שפירא. הקהילה כבר מנתה קרוב לששת אלפים נפשות, ובשנת 1893, עם מותו של הרב שלמה צבי אלימלך ירש את כסאו צבי הירש שפירא, שכונה הרב הרשל׳ה. בזמן כהונתו גדלה אוכלוסיית היהודים בעיר ומספרם הוכפל. נבנו בתי תפילה ובתי מדרש רבים, ועולי רגל מקצות הארץ באו לקבל את ברכתו. לאחר מותו של האדמו״ר הרב צבי הירש, ישב על כס הרבנות בנו יחידו האדמו״ר הרב חיים אלעזר שפירא, שבמשך כהונתו התנגד נמרצות לתנועות הציוניות,

כולל הזרמים הדתיים שבה, תנועת "המזרחי" ו"אגודת ישראל". באין בן זכר לרב, מונה יורשו לכהונה חתנו, הרב ברוך רבינוביץ', שבגלל היותו לא אזרח הונגרי, נאלץ לעזוב וחי זמן מה מעבר לגבול, עד שתמורת כספים רבים יכלו לקנות את רשיון מגוריו בהונגריה, אולם לעיר מונקאץ' לא הורשה לחזור.

כאשר "חוק הלאומים" התקבל במאה ה-19, בעיית ההונגריזציה של המיעוטים השונים לא נגעה ביהודים, מאחר והרשויות ראו אותם כהונגרים בני דת משה. רובם של משפחות הסוחרים ובעלי המקצוע החופשיים מבין היהודים, השתמשו בשפה ההונגרית ובתרבותה. תהליך זה גרם לזרות ולהפרדה בין החרדים ובין היהודים המודרניים יותר. "מודרניים" אלה היו לאחר מלחמת העולם הראשונה ברובם לציונים.

הקהילה האורטודוקסית ברובה התגוררה משני עברי הנהר. אחד הרחובות באותו איזור, שרובו ככולו אוכלס ביהודים, נקרא באופן רשמי "הרחוב היהודי". רחוב אחר נקרא על שם חיים נחמן ביאליק ורחוב נוסף בשם רחוב יהודה הלוי. רבה של Munkács חשב זאת כפגיעה ברגשי חסידיו ודרש לשנות את שם הרחוב ל- "דרכי תשובה". לבסוף אמנם נקרא הרחוב בשם זה, אך גם רחוב ביאליק נשאר.

האנטישמיות ברוסיה הקרפטית לא הייתה פחותה מזו שבהונגריה כולה. מה גם, שבתי המרזח ברובם, אם לא כולם, היו בידי יהודים. האיכר הרותיני נהג לבזבז את מעט פרוטותיו על שתייה. שמן למדורת האנטישמיות הוסיפה גם הנטייה היהודית להשתמט מגיוס לצבא האוסטרו-הונגרי. גילויי האנטישמיות מצאו הד רב בסוף המאה התשע עשרה, כאשר נודע על רב בקהילה של עיירה בקרפטים, שהיה מעורב בזיוף ניהול רשומות הלידה. זו הייתה הסיבה, שבשנת 1895 הורו השלטונות האוסטרו-הונגריים להפסיק לנהל בקהילה היהודית רישומי לידות, נישואין ופטירות והחל מאותה שנה נוהלו אלה על ידי רשם האוכלוסין הרשמי של הרשות המקומית.

בשנת 1900 נשלח שליח מטעם השלטונות לסקור את מצבם הכלכלי של החקלאים הרותניים. השליח סייר בכל החבל ובהגיעו ל-Munkács נשא הרצאה ובה הביע את מסקנותיו, כי מקור הרע הוא היהודי, שבא מגליציה ועושק את האיכרים. אותו זמן היו השלטונות ליברליים ולא היו מעוניינים לעורר גלי אנטישמיות, אולם השליח המיניסטריוני Egán Ede, בכל זאת השיג את מטרותיו.

בהמלצתו הוגשה הצעת חוק נגד הגירת יהודים מגליציה אל הקרפטים, הגירה שעד אז התנהלה כמעט באופן חופשי.

בתום מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1919, קמה הרפובליקה הצ׳כוסלובקית ו-Munkács החליפה שוב שלטון, היא עברה לידי המדינה החדשה. אך רק פחות משני עשורים שלטה בה צ׳כוסלובקיה, כי בשנת 1938, בהסכם וינה, מצרפים את דרום רוסיה הקרפטית ואת Munkács בכללה, להונגריה. גם בידי הונגריה נשארת העיר פחות משש שנים וכאשר הצבא האדום בסוף שנת 1944 כובש את צפון הונגריה מידי כוחות הציר הנסוגים, מתנתקת העיר מהשלטון ההונגרי ובתחילת 1945 מצרפים אותה הסובייטים לאוקראינה.

בין שתי מלחמות העולם, רבו היוזמות בחינוך העברי ובפעילות ציונית ענפה. יהודי Munkács השתתפו באופן פעיל בחייה הפוליטיים ומוניציפליים של העיר. למרות התנגדות מסיבית של האורטודוקסיה, מצאו המפלגות הציוניות הד רב בקהילה היהודית.

ארבעה כתבי עת החלו להופיע וכבר בשנת 1920 נוסד בית הספר העברי עממי הראשון שמנהלו והמורה הראשון בו היה חיים גרבר. כעבור ארבע שנים נוסדה גם הגימנסיה העברית, שלמנהלה הראשון נבחר הד״ר חיים קוגל. ד״ר קוגל רכש עמדה ביהדות Munkács והאזור כולו ובשנת 1935 נבחר כנציגם של המפלגה היהודית דמוקרטית לפרלמנט הצ׳כי. הקהילה היהודית הייתה רגישה למתרחש בעולם הגדול, אך הן מהמערב והן מהמזרח לא הגיעו בשורות טובות. בברית המועצות נעשתה תעמולה להתיישבות יהודית בבירו-ביג׳אן ובמערב עלתה המפלגה הנאציונל-סוציא-ליסטית ובראשה היטלר לשלטון. בנוער ההונגרי בקרפאטורוס ובכללה ב-Munkács, התעוררו חלומות ישנים לספח את החבל אל המולדת ההונגרית. עם התהוות הציר ברלין-רומא-בודפשט, קרמו חלומות אלה עור וגידים.

רק כמחציתה של העיר היתה מיושבת על ידי יהודים, אבל בחגים לבשה העיר צביון יהודי מלא. בשבתות החנויות היו סגורות והמלאכה שבתה. בשמחת תורה רקדו ושרו יהודים ברחובות עם ספרי התורה, בחנוכה החלונות מלאו בחנוכיות דולקות ובפורים התמלאו הרחובות בנוער ובצעירים מחופשים. בל״ג בעומר היו תלמידי הגימנסיה העברית יוצאים יחדיו אל היער ועורכים שם פיקניק המוני. לעתים קרובות היו גם אחדים מבין ההורים מצטרפים ומשתתפים בחגיגה ובהכנת המדורה.

בעבר נהגו יהודי Munkács לצאת בהמוניהם אל גדות הנהר ולרוקן את כיסיהם מפירורים ולהשליכם אל המים, כסמל להתנערות מעוונות השנה שחלפה וזריק׳תה למעמקי הים. לפני השואה היו הולכים המונים בשורות צפופות ועל מנת לשמור על הסדר, היו שוטרי העיר עומדים בשתי שורות ומכוונים את ההולכים לקיים מצוות מנהג עתיק זה. לא רק ברחובות באו החגים לידי ביטוי. את פורים חגג כל בית בנשף משלו. זמרים ושחקנים וסתם צעירים חיברו שירים היתוליים ועברו מבית לבית לשיר ולבדח את הנוכחים. בתמורה לכך כודבו בארוחה, או בפרוסת עוגה וכוס שתיה, ולעתיתם גם בכמה מעות. בנשפים המרכזיים הציגו מחזות ״פורים שפיל״.

אחרי כניסת השלטון ההונגרי לרוסיה הקרפטית ולמוקאץ׳ הונהגו חוקי הונגריה האנטישמיים (והחיים היהודיים בעיר כמעט שותקו. השלטון הצבאי מינה בשנת 1938 ב-19 בדצמבר תשעה אזרחים יהודים כמנהיגי היהדות המקומית. תפקידם היה להבטיח כי שהחובות הנדרשות ע״י השלטון ימולאו בנאמנות. אחרי שועדה זו הגיע לפשיטת רגל כלכלית, מנהיג הועדה Sándor Fried, התפטר מתפקידו. במאי 1939 מונה ראש עיר הונגרי, Engelbrecht István, שהיה ידוע כאנטישמי קיצוני.

בתום מלחמת העולם הראשונה באו ימים קשים על היהודים. היו תקריות בין חיילים לאזרחים, בעיקר מהגדודים הזרים, הרומנים והאוקראינים, שבעת נסיגתם שדדו ובזזו יהודים. אחרי כן פשטו שמועות על קרבות בין האדומים ללבנים, ואש המהפכה פשטה. תושבי העיר ראו בזעזוע את הוצאתו להורג של הקצין היהודי המוכר על גרדום בכיכר העיר.

ושוב התהפך הגלגל. אחרי האדומים באו הגדודים הצ׳כוסלובקים וטיהרו את קיני האדומים. מריטת פאות וזקנים היו למעשי יום יום. עד כדע כך הגיע המצב, שהוחל בארגון ״משמר אזרחי יהודי״. היו גם רציחות והרוצחים לא נענשו. לעומת זאת יהודים נאסרו על לטא עוול בכפם. כל זאת בימי הקמתה של הרפובליקה הצ׳כוסלובקית הצעירה.

עם שוך המהומות נכנסו החיים למסלול תקין יותר. למיעוטים השונים ניתנה האפשרות להקים בתי ספר. לשונותיהם נוכרו כלשון המדינה, בכל

מקום שהיוו 20 אחוז ויותר מכלל האוכלוסיה. ההומגריחם מצאו עצמם מקופחים, יהודים רבים שעד אז העידו על עצמם כהונגרים , הכריזו עתה על לאומיותל יהודית. הרותינים דרשו עצמאות מלאה והשליטים בפראג השיבו, כי אינם בשלים עדיין ושהסיפוח הכרחי. במקום לחסל את הניגודים ששררו בין המיעוטים, ניצלו השלטונות את המצב וכיוונו את התרעונות כנגד ההתנגדות הקלה ביותר – נגד היהודים.

עם הזמן צעדה הארץ לקראת אוירה דמוקרטית בהנהגתו של הנשיא Masaryk. הרותינים הגבירו את תביעותיהם לקראת יום השנה העשירי לקום ה-רפובליקה,אך המדינה היתה עסוקה וטרודה בבעיות קשר החוץ שלה והנשיא הקשיש איבד את השפעתו. היהודים נוכחו לדעת כי אין די באישיות אחת כדי להגיע לסובלנות ודמוקרטיה, המשטר הוא הקובע. יחסי הכוחות המפלגתיים בפרלמנט שיקפו את האנטרסים המעמדיים ולא תצמיד היו אלה לטובת היהודים. חוק האזרחות סיכן משפחות רבות והעמיד אותם בפני סכנת גירוש.

Munkács הייתה עיר תוססת. אם עברת ברחוב הראשי, על הצד שנקרא "טיילת הטוראים" Baka korzo, או הצד הכנגד, על ה"טיילת" ה-Korzó, לא מצאת אלא חנויות של יהודים, פרט לזה של מגדניית Hamdi הטורקי. מגדניית Purma הייתה על הטיילת ונחשבה לאלגנטית, לעומת המגדנייה של הטורקי, שהייתה על טיילת הטוראים ונחשבה יותר עממית. בימי ראשון היו באים תושבי ההרים, אלה ה-Hucul -ים בתלבושתם הססגונית, לקנות את צרכיהם ולטייל בטיילת.

לא רק בערים, גם בכפרים נידחים, בהם חיו מעט משפחות יהודיות, היה שוחט, גם אם לא היה רב במקום. אם השוחט לא גר בכפר, היה הוא מכתת את רגליו מהכפר השכן. לא היה זה דבר של מה בכך בחורף המושלג בהרי הקרפטים. אבל פעם בשבוע לפחות, כדי להבטיח בשר כשר למשפחות לקראת השבת, היה השוחט מגיע ומבקר בכפר.

המשחטה ב-Munkács הייתה ברחוב היהודי. היה זה תפקידם של הילדים במשפחה, לקחת את העופות ולהביאם אל השוחט. תפקיד נוסף שמילאו בדרך

כלל הילדים, הבאת החמין ביום שישי בצהריים אל המאפיה ולהחזירה הביתה לקראת סעודת השבת סמוך לצהריים.

שמות המשפחה הגרמניים של היהודים התקבלו בתחילת המאה התשע עשרה, בתקופת שלטונו של הקיסר יוסף השני. בתקופתו זכתה מדיניותו, שהתבטאה ברפורמות, לתנופה רבה. אמנם הקיסר נכשל בביצוע גרמניזציה של מחוזות שלטונו. במסגרת גרמניזציה זו דרש מהיהודים לשנות שמות משפחה לשמות גרמניים תמורת תשלומי מסים. המס דורג על פי אורך שם המשפחה שנבחר. ככל שהשם היה ארוך יותר, נדרש האזרח לשלם יותר. הוא חוקק את "חוק הסובלנות" והקל בזאת על מצבם של היהודים והפרוטסטנטים.

אצל היהודים בקרפטורוס נהוג היה, שכל יהודי נקרא בשם עברי, בשם אידיש וגם בשם הונגרי-לועזי. אלה מלבד הכינויים שחבריו ומכריו הדביקו לו. היה נוהג של נישואין דתיים, שלא נרשמו אצל רשם האוכלוסין הרשמי. זאת רק למען להתחכם לחוק האזרחות. לבסוף הושג תיקון לחוק זה, לפיו אדם שגר במקום החל משנת 1910 ארבע שנים רצופות, נחשב לתושב המקום. הלוחמת הבלתי מתפשרת למען האינטרסים היהודיים הייתה המפלגה היהודית, שבאסיפתה בשנת 1925 השתתפו המונים ב- Munkács.

סיפוח להונגריה.

בשנות השלושים המאוחרות של המאה העשרים, המפלגות הימניות בצ׳כיה בראשות Henlein ובסלובקיה בראשותו של Hlynka הפיצו ארס נאצי קיצוני נגד היהודים. ואז באה ההכרעה בווינה ו-Munkács יחד עם דרום קרפאטורוס סופחה להונגריה. האוכלוסייה היהודית הייתה שרויה בפחד מהבאות. הפעילות הציונית נפסקה, בתי הספר העבריים נסגרו, רוב המורים התפזרו, חלקם עלה ארצה.

כעבור זמן החלו שוב הלימודים בבתי הספר העבריים, בהגבלות ובשינויים, אך החוקים האנטישמיים החדשים בהונגריה החלו לתת את אותותיהם גם ב-Munkács. חוק הנומרוס קלאוזוס סגר בפני צעירים יהודים את היכולת לרכוש השכלה אקדמית. כבר כעבור שנה החלו הרדיפות, היהודים שלא יכלו להוכיח אזרחות הונגרית נעצרו והוגלו אל מעבר לגבול הפולני, אל אזורי קמנץ-פודולסק (Kamenec-Podolsk), בודדים הצליחו לברוח וחזרו בגניבת גבולות וסיפרו על מחזות אימים של רציחות.

מעט לאחר מכן, בשנת 1941, נרגעו קצת הרוחות ולפי מפקד האוכלוסין היו ב-Munkács 13,488 יהודים אזרחי המקום. (מלבד כמה אלפים שהשתדלו בכל מאודם לא להיכלל, כי לא היו בעלי אזרחות.) היהודים היוו כמעט 43 אחוזים מאוכלוסי העיר. במחוז Bereg, בתשע עשרה ישובים כפריים, מנו במפקד זה 27,784 יהודים.

הונגריה, שהמשטר השולט בה היה נאמן לציר הגרמני-איטלקי נטלה חלק במלחמה בברית המועצות וצעירים יהודים , גויסו לפלוגות עבודה בכפיה ונשלחו לחזית. שנה לפני כיבוש הונגריה על ידי הצבא הגרמני, חיילים הונגרים שעברו במונקאץ׳ בדרכם לחזית הרוסית, סגרו קטע של רחוב יהודי, פרצו לבתי היהודים ושדדו מכל הבא ליד. מבין פלוגות העבודה בכפיה של צעירי היהודים, שנשלחו לחזית, אלפים רבים נספו, אם כתוצאה מהאכזריות השומרים עליהם, אם בכפור האוקראיני ואם מקרבת החזית. מסגרות הפיקוד בפלוגות העבודה, היו מורכבים מאנשי צבא הונגריים ויחסם של אלה אל הצעירים היהודים היה בלתי נסבל באכזריותם.

הכניעה האנגלית במינכן הקריבה את צ׳כוסלובקיה וחבלים שלמים ממנה הועברו לידי הגרמנים ובני בריתם ההונגרים והפולנים. גם האזור שלנו נותק מצ׳כוסלובקיה וצורפה להונגריה.רוסיה התת-קרפטית היא ארץ הררית ומיוערת. רק בדרומה גבעות נטועות כרמים ומעט ארץ מישורית. החבל הוא גבול בין הונגריה, פולין וצ׳כוסלובקיה ורומניה. עם תום מלחמת העולם הראשונה, עד 1918, היה החבל חלק מהקיסרות האוסטרו-הונגרית ובשיחות טריאנון בגמר המלחמה, הוחלט לקצץ את אזורי הגבול של הונגריה, שהיו מאוכלסים מיעוטים רבים ולצרפם לארצות השכנות. כך צורפה רוסיה הקרפטית לצ׳כוסלובקיה, כאוטונומיה רותנית.

מלחמת הקיום של יהודי הונגריה בכלל והקהילה ב-Munkács בפרט הלכה והחריפה. כוחות הציר נחלו מפלה אחרי מפלה והצבא האדום התקדם לעבר הגבול ההונגרי. ואז ב- 19 במרס 1944 פלשו הגרמנים להונגריה. כבר למחרת נצטוו יהודי העיר לענוד עגול צהוב על בגדיהם. האירועים תכפו והלכו. העגול הצהוב הוחלף בכוכב צהוב, היהודים נצטוו להעביר את החנויות ובתי המלאכה לידי נוצרים, הוקמה מועצת היהודים שהייתה צינור להעברת הוראות ופקודות האס. אס., יהודי העיר הועברו לגטו ומשם לבית החרושת ללבנים. השואה שירדה על היהודים הייתה טוטלית ונוראית. רק מתי מעט שרדו מהם.

אחרי הסכם וינה וצרופה של דרום קרפטורוס והעיר Munkács להונגריה. החששות והפחד מהבאות הופכים לנחלת יהודי העיר ומורי הגימנסיה העברית בעלי האזרחות הזרה עוזבים. עם עליתו ארצה של ד״ר חיים קוגל, מונה למנהל הגימנסיה העברית המהנדס אליהו רובין וכאשר זה גויס לפלוגות העבודה בכפיה, מונה אחריו המורה הוותיק ירמיהו מורבאי (Morvay).

האנטישמיות התחילה בביטויה האכזרי ביותר ויהודי Munkács והסביבה שלא היו אזרחים הונגריים מגורשים אל מעבר לגבול ונרצחים. כבר בשנת 1940 נאסרו והוגלו יהודים שלא יכלו להוכיח אזרחות הונגרית, אל מעבר לגבול הפולני ושם נשחטו ונרצחו. על הנעשה שם נודע כעבור זמן, מפי הבודדים שהצליחו למלט את נפשם וחזרו בגניבה לרוסיה הקרפטית. חוקים אנטישמיים שפורסמו, שללו את יכולת רכישת ההשכלה מהצעירים היהודים והחל גיוסם לפלוגות עבודה בכפייה. פלוגות אלה נשלחו לחזית המזרחית, לאוקראינה ולרוסיה הלבנה. אלפים מהם לא חזרו. בתחילת שנות הארבעים, טרם השואה שנחתה על יהודי הונגריה , היו בעיר כשלושים

בתי כנסת ובתי מדרש. האירועים רודפים זה את זה והסוף המר יורד על הקהילה כעבור חמש וחצי שנים לשלטון ההונגרי.

בתחילת שנת 1944 , כאשר צבאות גרמניה הנאצית כבשו את הונגריה והגיעו ל-Munkács, החלו לרכז את היהודים, מעל חמשה עשר אלף יהודי העיר, עליהם נוספו אלפים אחדים מכפרי הסביבה. כולם רוכזו בגטו. כאמור, הגטו כלל רק רחובות ספורים מהעיר. בחלק קטן זה רוכזו כולם ונוצרה צפיפות בל תתואר. כל חדר הכיל משפחה, הורים וילדיהם. הדירות והבתים של היהודים ננטשו, החנויות, בתי המלאכה, הרכוש והציוד, הכל הכל נותר לחמס ולביזה. בתחילת אפריל 1944 הוקמה מועצת היהודיםשתפקידה היה להעביר לאוכלוסיה היהודית את הוראות הרשויות.

ימים אחדים אחרי הפסח ב-19 באפריל ,1944 החל ריכוזם של היהודים בגטו. כולם נצטוו לעבור ולגור באזור שסומן לכך, עד השעה שש לפנות ערב. בתצלום שנמצא אחר המלחמה, משפחות עוברות וסוחבות את המטלטלים בעוברם לגטו. על הכביש ומנגד עומדים ומסתכלים במחזה "הגויים", ללא נקיפת מצפון ובשמחה לאיד. הגטו, שסומן בכרוז שהופץ, השתרע משני עברי הרחוב הראשי ב-Munkács. הרחוב שהוביל אל עבר הנהר והפרוור Oroszvég . על היהודים נאסר להימצא ברחוב הראשי ומשום כך הופרד חלק אחד של הגטו ממשנהו. המעבר בין שני חלקי הגטו נאסר וניתן היה רק ברשות תעודה מיוחדת. שער הכניסה של הגטו לרחוב היהודי צולם ונשאר לדראון עולם. בתצלום מימין קצה בנין בית הכנסת הגדול, שנסגר בפני יהודים.

הגטו שגבולותיו סומנו בכרוז שהופץ על ידי מועצת היהודית, השתרע משני עברי הרחוב הראשי של Munkács. הרחוב שהוביל אל עבר הנהר והפרוור Oroszvég. על היהודים נאסר להימצא ברחוב הראשי ומשום כך נוצרו שני גטאות. המעבר בין השניים נאסר וניתן היה רק ברשות תעודה מיוחדת. בית הכנסת הגדול של Munkács' שנבנה בשנת 1870, לאחר שבית הכנסת הקודם, אשר נבנה למעלה ממאה שנה קודם ונשרף בשריפה גדולה. בית הכנסת עמד בפינת הרחובות הראשי ורחוב היהודים. היום בו חדל בית הכנסת הגדול של Munkács לשמש כבית כנסת, שבת היה, היום ה- 22 באפריל 1944. אותו יום פורקו כל רהיטי בית הכנסת, ספרי התורה וספרי הקודש הושלכו לרחוב, הכל הוצא החוצה לערמה אחת. את ההרס הנורא יזמו

הגרמנים, ולאחר המלחמה, המשיכו אותו הסובייטים. הם החרימו את המבנה והפכוהו למחסן סחורות.

בגטו נאסר על היהודים להשתמש בכלי קודש ונצטוו לאסוף את הטליתות בערמה ולשרוף. באמצע מאי 1944 נכנסו ז׳נדרמים הונגרים וחיילי אס. אס. ופקדו על היהודים לצאת תוך חמש דקות לרחוב. מי שהיה לבוש חלקית לא הורשה להתלבש או לנעול נעליים. המאחרים הוכו קשות. שיירה ארוכה של יהודים, קשישים ומערים, נשים ותינוקות שרכו דרכם לאורך קילומטרים אל עבר בית החרושת ללבנים. לאורך הרחובות בהם עברו, עמדו משני צידי הדרך הנוצרים והביעו את שמחתם לצרתם של אלה. לאחר יציאת היהודים מהבתים, והגטו התרוקן מתושביו, נכנסו ז׳נדרמים הונגרים וחפשו דברי ערך מוסתרים. חפרו בגינות, תלשו רצפות והרימו.

ב-14 במאי 1944 החל גרוש היהודים משטח בית החרושת ללבנים, ברכבות משא, בקרונות להובלת בהמות, אל אושביץ׳ (Auschwitz), מחנה המוות והשמדה. יום-יום יצאו הרכבות למסע של שלושה ימים, בקרונות מעולים , ללא אספקת מים ואמצעים סניטריים, אל עבר ימיהם האחרונים של מרבית המגורשים.

מונקאץ׳ עפי שנותרה חרותה בזיכרוני, הייתה עיר ואם, עם חיים יהודיים תוססים. עיר בה הן היהדות הציונית והן זו של המתנגדים לה, ניהלו את חיי היום יום באין מפריע עד שנות הפורענות. לא זכורים לי גילויים אנטישמיים, הגם שהיו יריבויות בין חבורות ילדים ונוער. בטיולים עם בית הספר בעוברנו ברחובות, לא חששנו לשיר בקול רם בעברית ובדרכנו מדי בוקר לבית הספר דיברנו עברית. נהוג היה בין תלמידי הגימנסיה, שאם תפסת מי מבין התלמידים דובר שפה אחרת מלבד עברית, חייב היה להטיל פרוטה לקופסת הק.ק.ל. הקטנה, עשויה מקרטון שבכיסו של חברו. מאוחר יותר, חבשנו ללא חשש כובע של בית הספר ועליו סמל הגימנסיה. היו הרבה יותר גילויי תוקפנות בין נערי תנועות הנוער הציוניות לבין נערי ״החדר״. זכורים לי הקנטורים והגידופים שזכינו מהילדים והנערים ברחוב מונקאצ׳, שם התגורר הרבי. הרחוב הוליך אל מגרש הכדורגל ואל שפת הנהר ובעוברינו ברחוב, חבורת נערים, כדי להתגרות בהם, שרנו שירים עבריים והתגובה לא אחרה לבוא...

המשפחה במונקאץ'

נולדתי במוקצ'בו (Mukacevo) בן ראשון להורי אחרי ששכלו שני תינוקות ממחלת ילדות כלשהי. רק בגיל מבוגר יותר שמעתי על כך במקרה ואינני יודע פרטים. אבא עבד באותן שנים ב-Duna Bank וגרנו ברחוב Kertváros, בתרגום חופשי - עיר גנים. במשבר הגדול של סוף שנות העשרים ותחילת שנות השלושים, אבא כנראה פוטר. אני זוכר במעומעם נסיון של ייצור סוכריות בחדר המרתף בבית. הנסיון כנראה לא צלח ואנו עברנו לעיירה בסלובקיה, אל ווראנובו (בהונגרית Varannó). אבא נסה את כוחו במסחר בבדים, אבל כעבור שנה הגיע למסקנה שזה לא ילך לו והורי החליטו על עליה. אבא היה פעיל בהפועל המזרחי כאשר התגוררנו במונקאץ'. הוא קיווה שתנועתו תעזור לו בהשגת אשרות כניסה עבור משפחתו לפלסטינה.

אבא מכר את חנות הבדים והבית החדש שקנה בעיירה. הורי תכננו, שראשית יעלה אבא אי-לגלית, כי לא קיבל סרטיפיקט וכעבור זמן תקבל המשפחה אשרות כניסה מהאנגלים ואז נצטרף אליו. זה היה בשנת 1932. אבא נסע ואנו עברנו לגור בעיר ברגסאס (Beregszász), עיר בה גרו הוריה של אמא, וגם שלוש אחיות ומשפחותיהן ואח צעיר נשוי. אח זה קיבל כעבור זמן משרת רופא עור בבית החולים בעיר ניטרה (Nyitra) ועבר לגור לשם. כל השנים שאבא היה בארץ, גרנו בברגסאס, רוב הזמן אצל סבא וסבתא.

במונקאץ' חיה גם המשפחה המורחבת והענפה של הסבתא שפרה. אחיותיה ואחיה ואף להם משפחות גדולות. בכולם בנים ובנות, נכדים ונכדות, ורק מעטים מהם נותרו בחיים אחרי השרפה הגדולה שפקדה אותנו. את מירב הפרטים הכלולים כאן על המשפחה, קיבלתי מג'ורדן אוסלנדר, היסטוריון וחוקר גיניאולוגיה החי בניו-יורק.

ראשונה הופיעו יהודים עם הכיבוש הטורקי בין השנים 1526 עד 1699. מעבר לגבול וההרים, מגליציה, פולין ואוקראינה הגיעו מדי פעם יהודים נודדים שעסקו ברוכלות. בעת פרעות חמלניצקי (Chmelnicky), בשנת 1648, נמלטו מאזור פודוליה (Podolja) יהודים רבים והנמלטים התיישבו ברוסיה הקרפטית, שהייתה שלווה ומסבירת פנים. בשנת 1788 הורה הקיסר יוזף השני, שיהודים חייבים לקבל שמות משפחה גרמניים. עד אז היו נושאים שמות על פי האב. באוניברסיטה של

העיר סגד (Szeged) נמצא מחקר של הרב עמנואל ליב, ובו נאמר, כי יהודים ממוצא ספרדי כונו "אוסלנדר", משום שהיו נוכרים. ע"פ אנדריאס אוסיאנדר (Andreas Osiander), תיאולוג לוטראני מדנציג (Danzig) (1498-1552) מבקר בספרו את קופרניקוס (Copernicus) ומזכיר יהודי בשם מאיר אוסלנדר, הנודד בדרכים ומתפרנס כמוזג בפונדקים.

במסמכים שנאספו נמצא מאיר אוסלנדר (Meyer Auslander) (1832-1972) ואשתו לינה קליין (Lena Klein) (1833-1887). ייתכן ומאיר אוסלנדר המוזכר בספרו של התיאולוד מדנציג, היה סב סבו של מאיר זה. ממנו והלאה יש עדויות ומסורות רבות וברורות של צאצאים. על פי הידוע, היו מאיר ואשתו לינה, בעלי בית מרזח וחנות מכולת בכפר הלובוקה (Hluboka) בהונגרית גאלאמבוש (Galambos), אשר ליד אונגוואר (Ungvár). אביו של מאיר, משה אוסלנדר נולד בשנת 1806 בכפר הלובוקה וסבו היה שלמון (Salamon), שנולד בשנת 1768 בכפר דארוץ (Darócz). על פי מפקד אוכלוסין של יהודי הונגריה בשנת 1848, בפלך אונג (Ung) שלמון אוסלנדר היה בעל בית מרזח בכפר הלובוקה מאז 1808. למאיר ולינה היו חמישה בנים ובת אחת. על כולם יש פרטים, מלבד על יוסף, עליו אין שום ידיעה.

בנם הבכור של מאיר ולינה היה אברהם יהודה אוסלנדר, שנולד בשנת 1849. הוא נשא לאשה את ז'ני ליבוביץ' (Zseni Leibovics). ילדיהם נולדו בחלקם בעיר Lvov וחלקם בעיר אונגוואר. בנם איגנאץ (Ignác) נולד ב-10 בדצמבר 1867, בנם השני משה אהרן נולד ב-4 בינואר 1873. אחרי מות אשתו נשא לאישה את פראניה ליבוביץ' (Franie Leibovics) אשר ילדה לו את בנם רודולף (Rudolf) ב-20 באפריל 1875, ואת הבת גיטל (Gittel) שנפטרה בשנת 1900 בעיר מונקאץ'. גיטל נישאה לפנחס ליבוביץ' (Franie Leibovics) אשר ילדה לו את בנם רודולף (Rudolf) ב-20 באפריל בראון (Pinches Braun) (1867) ונולדו להם פראניה ב-5 באפריל 1895 והבן אברהם (Adolf) ב-28 בפברואר 1900. שני האחים החורגים, רודולף ומשה-אהרן היגרו לארה"ב ועיסוקם שם היה ייצור סיגארים. גם איגנאץ היגר לארה"ב בשנת 1886 וקיבל אזרחות בשיקגו בתאריך 12 באפריל 1893. בשנת 1897, יחד עם אישתו אנה גולדברג (Anna Goldberg), ילידת בודפשט ב-15 באוקטובר 1867, עברו לגור בעירה יונגסטון (Youngstown OH.). בנם של מאיר ולינה איסאק (Izsák) נולד שנה אחרי

אברהם יהודה. בנו של איסאק ואשתו סרין וייס (Szerén Weisz) היה שולם (Sholem) שנולד בשנת 1865 ונפטר במונקאץ׳ בשנת 1931. לשלום היו שישה בנים ושלוש בנות. על בנו הבכור אדולף (Adolf) אין שום פרטים.

מנדל אוסלנדר נולד ליד אונגוואר, כנראה בהלובוקה בשנת 1852.
אשתו הייתה סאלי שרה בלום (Sali Sara Blum), שנולדה בבודפשט באוגוסט 1855, ומנדל ניהל בית מרזח. מנדל טפלו עליו אשמת גנבת סוס, שדינה באותם ימים היה מוות. משום כך ברח והיגר לארה״ב, קודם לבדו. בהונגריה נשארו אישתו וחמשת ילדיו הקטנים שלושה מילדיו מתו מאדמת וזוג תאומים נוסף נחנקו למוות בשנתם עם אמם. המשפחה אספה כסף ושלחה את סאלי אשתו אחרי בעלה. סאלי הגיעה לניו-יורק בשנת 1882, שם נולדו להם שבעה ילדים נוספים. לדברי מנדל אוסלנדר, מקובל היה במשפחה שאבותיו נמלטו מספרד בשנת 1490 מפני האינקויזיציה. חלק מהנמלטים התיישבו בפולין ואחרים באזור הקרפטים, בסביבות אונגוואר ומונקאץ׳. מנדל הכיר את ענף המשפחה אשר בשיקגו. הקשרים עמם נפסקו לאחר זמן, משום הבדלי ההשקפות האורטודוקסיות. מנדל היה בעל שער ג׳ינג׳י. אשתו סאלי-שרה ,שכונתה שאריקה (Sárika), הייתה בתם של פנחס בלום ושינדל צוסקוביץ׳ (Cuskovics) מהכפר סדליצה (Sedlice), אשר נמצא כשלושים ק״מ מקושיצה (Kassa).

בתו של מאיר, רחל-לאה נולדה בסרדנ׳יה (Szerednye) ונישאה למשה ליב הרשקוביץ. רחל-לאה נפטרה בשנת 1873. ילדיהם היו אסתר, ברוך ברנרד (Bernárd) (1866), הינדה (1867), אנה (1867), הלנה (1872), גולדי (4/1873). אחרי שרחל-לאה נפטרה, נשא משה ליב אישה נוספת. עוד סופר על מנדל, שהוא לא ירשה לבנו אדולף ללמוד בקולג׳, משום שזה היה קשור בחילול שבת. ילדיו כולם נותרו שומרי מסורת אדוקים.

קמפלן בילה (Kempelen Béla) כתב מחקר בשם ״משפחות בהונגריה שמקורם יהודי״. בשספר זה מוזכר דוד לייב אוסלנדר, שהתיישב בעיר סגד עם שלושת בניו בשנת 1789, אברהם, סלומון, ומרדכי. דוד לייב נפטר בשנת 1790 ונקבר בכפר אירשאווה (Ilosva). לבנו אברהם היו שני בנים, דוד ונתן. סלומון עסק בקנית ומכירת צמר ונשא פעמיים אישה והיו לו כמה בנים. סלומון נפטר בשנת 1821 בסגד. אחדים מבני סלומון אוסלנדר שינו כעבור זמן את שמם לאלפולדי (Alföldi), משום שהעיר סגד שוכן בערבה שבין הנהרות דונה וטיסה. קמפלן מספר בספרו,

ששניים מבניו של דוד לייב אוסלנדר לחמו בגבורה לצד צבאות הקיסר האוסטרי נגד הסרבים. בניהם לחמו במלחמת השחרור ההונגרי לצד קושוט (Kossuth) וכאשר ביקשו ניתנה להם הסכמת הרשויות ההונגריות לשנות את שמם לאלפולדי.

עד גיל חמש גרנו במונקאץ׳. אני זוכר התכנסויות משפחתיות שנערכו מדי פעם, בחנוכה, בפורים ובסוכות. מדי פעם אצל ענף אחר של המשפחה. מספר משפחות גדולות היו קשורות זה בזה בדרכי חיתון. היו אלה משפחת ווייס, בלום, אוסלנדר, גוטליב, וייסברגר, ויינברגר, גוטסמן וגולדשטיין, כולן בקשרי משפחה ע״י חיתון. שלושה דורות היו בין המתכנסים ואף אם לא כולם תמיד הגיעו, מנו למעלה ממאה נפשות. היו אלה שבטים ממש. השמחה הייתה רבה בכל מפגש כזה. אחד האחיינים של סבתא, אוסלנדר הרמן, עסק באמרגנות ובהבאת אומנים ולהקות לתיאטרון העירוני במונקאץ׳. עדיין זכורה לי ההתרגשות הגדולה בבואנו פעם, אם אמא מברגסאס (Beregszász) למונקאץ׳, להופעתם של להקת הזמר מפולין, ״דיע פוילישע זינגערלעד״, נערים יהודים מפולין. הרמן הביאם להופעה ושלח לאמא הזמנה.

הרמן עצמו היה בדחן ולץ גדול . כולו שופע מעשיות וסיפורים. אלתוריו ובדיחותיו עוררו תמיד גלי צחוק. בהתכנסויות המשפחתיות שנערכו במחזוריות תמיד אצל אחד הסבים של המשפחות, הופיעו מספרי סיפורים ובדיחות, נגנים וחזנים, שהרמן הזמינם ובתמורה דאג שיארחום לארוחות. היו מנעימים בזמירות ובשירה, במעשיות באידיש מתחרזת. זיכרון ראשון מילדותי המוקדמת נותר בי - אני יושב על ברכי סבא נין כנראה, חדר גדול מלא אנשים ונשים, מרטיבים את שפתי ביין, אני מלקק את השפתיים וזה שורף לי. צובטים בלחיי, הכל צוהלים מסביב ואני בוכה. נדמה, ייתכן והיה זה בבריתו של אחי...

סבא אלכסנדר היה סוחר. חנותו הייתה בפינת הרחובות הראשי וקושוט (Kosuth). מצד אחד, מרחוב קושוט, היו בחלון הראוה צרכי מכולת, ואילו בחלון מהרחוב הראשי היו כנורות וכלי זמר. על כלים אלה שמר סבא מפנינו הנכדים כעל בבת עינו. הוא שמח תמיד לראותנו בחנות, נהג לחלק ממתקים וסוכריות מהבקבוקים הגדולים שעמדו על הדלפק. אנחנו היינו תוחבים את ידינו לבקבוק ובה בעת מסתכלים בפניו, לראות מתי ייתן את האות כי די בחופן שלקחנו.

סבא הרשה לשחק בין שקי הפולים והעדשים, הסוכר והמלח, אבל בשום פנים ואופן לא הרשה להתקרב אל הכינורות והמנדולינות. צד זה בחנות היה

מחוץ לתחום לנו הילדים. פעם אחת ויחידה ראיתי כאשר נאות לקחת את אחד הכינורות וניגן. היה זה כדי להדגים את קולו הערב של הכלי למישהו שהתעניין. הוא ניגן את השיר היהודי הונגרי Szól a kakas már. המנגינה נחרתה בזיכרוני, למרות שהייתי עדיין רק בן ארבע או חמש. מאוחר יותר לא התגוררנו עוד בעירו של סבא ולא השתתפנו עוד בכנסים המשפחתיים. כאשר שוב חזרנו לגור במונקאץ, איני זוכר האם התקיימו עוד. הסבים והסבתות הלכו לעולמם ומסורת המפגשים פסקה.

סבא אלכסנדר גולדשטיין בא מעיירה בצפון מזרח הונגריה. קאלוב נקראה באידיש ובהונגרית Nagykálló. הוא נשא לאישה את סבתא שפרה אוסלנדר, שמשפחתה חיתה במונקאץ' כבר כמה דורות. על משפחתו של סבא אלכסנדר איני יודע הרבה פרטים. מלבד עיר הולדתו ושהיו לו קרובים בעיירה אחרת, בסיקסו (Szikszó). אבי הסבא היה אהרון, ושם אביו של זה יצחק. נדמה לי שהדוד, אחיו של אבא, שנפל במלחמת העולם הראשונה בחזית הרוסית, נקרא על שמו. אח זה של אבא, יצחק, שרת כחייל בצבאו של הקיסר פרנץ יוזף, כמו גם אבא, במלחמת העולם הראשונה. אחיו של הסבא נין אהרון גולדשטיין היו זיגמונד, טוביה ושמואל. אחיו של אבא – הדוד ווילי - אביה של תהילה שוהם, נקרא על שמו של שמואל זה.

משפחתה של הסבתא היו בעלי בתי מרזח במונקאץ' והסביבה. ביניהם הידוע יותר היה זה של הסבא נין, משה אהרון, שכינויו היה "קאקאש", כשם בית המרזח שלו, A kakashoz, כלומר אל התרנגול. בית המרזח היה בקצה רחוב קושוט, אשר הוליך אל הכפרים הקרובים ושימש תחנתם הראשונה של הכפריים והאיכרים בבואם אל השוק השבועי בעיר. הוריה של הסבתא שפרה נפטרו בו ביום, יחד. כך שמעתי שסיפרו במשפחה בזמנו. והסיפור הוא כזה ; סבא נין היה בשנות השמונים שלו ועדיין נהג לצאת אל הכפרים לקראת סוף החורף ולקנות ביקבים מהיין החדש של היבול האחרון. בניו ובנותיו ניסו לשכנעו לוותר, אבל אי אפשר היה להזיזו מדעתו. (מזכיר מישהו ?!) רתם העגלון סוסים במזחלת, ערם ערמת קש לחמם את הרגליים בנסיעה המייגעת ויצאו לדרך.

העגלון היה דברן גדול וכל הדרך דיבר והסבא נמנם, ומדי פעם המהם משהו כתשובה. כאשר פסק לענות, הסתובב העגלון וראה שהסבא נין חש ברע. סובב

את המזחלת וחזר לעיר. הוא לא נסע לבית הסבא אלא אל אחד מבני המשפחה. כשהגיע ונגשו אל הסבא לעזור לו לרדת, מצאוהו מת. טכסו עצה במשפחה והחליטו שלקראת הלילה לא יודיעו לסבתא ויחכו עד הבוקר. למחרת באו לביתה של הסבתא נין אסתר, לבשר לה על מות בעלה, ומצאוה מתה במיטתה. כך ליוו את שניהם יחד בדרכם האחרונה, בו ביום, ושניהם לא ידעו על מות בן או בת זוגם.

בקיץ שנת 1999 ערכנו ביקור שורשים והלכנו לראות גם האם קיים בית המרזח. הבית נהרס והמגרש הפינתי, עליו עמד בית המרזח של הסבא נין משה אהרון אוסלנדר, היה ריק, מלבד מעט משרידי הבניין שהיה פעם.

סבא אלכסנדר גם נהג להתבדח מדי פעם. אחת האמרות ששמעתי שסיפרו עליו הייתה, כאשר שאלוהו :

"סענדער - כך כינוהו מכריו, "למה בחרת לקיים באדיקות כזו את מתן הצדקה השבועית ?"
"נאמר" - ענה בתשובה - "הריני מוכן ומזומן. לא מספיק להיות מוכנים לקיים את המצוות, צריך גם להקדיש מזומנים."

מעל חנותו של הסבא, בבית הפינתי בקומה השנייה, הייתה מערכת העיתון המקומי של העיר, בשם "אושלאקו" (Őslakó), שפירושו בעברית - תושב ותיק. היה זה עיתון שבועי הונגרי, שהופעתו החלה הרבה שנים לפני כן, עוד במאה התשע עשרה. אני זוכר אותו מהתקופה שחזרנו למוניאץ', אחרי שובו של אבא מהארץ. עורך העיתון היה גוי, שהיה בידידות עם הסבא אלכסנדר. בני העיר היו משאירים מודעות או הודעות אצל הסבא עבור העיתון ועורכו. פעם נכנס הרשל'ה, אחד ממשוגעי העיר, כמנהגו מדי שבוע לקבל את הנדבה השבועית שלו - כך הסיפור - וסבא היה בדיוק עסוק ברישום מודעה מפי מישהו. הרשל"ה חיכה תחילה בסבלנות רבה, אבל כאשר זו פקעה, ניסה הסבא לפייסו ושאל אותו באידיש :

"הרשל'ה, דו ווילסט אז עך זאל דיך אריין שטעלן אין צייטונג?" (האם אתה רוצה להיכנס לעיתון ? (באידיש הביטוי "אריין שטעלן" דו משמעי. גם לעמיד וגם להכניס לעיתון.) הרשל'ה נלהב מהרעיון והסכים. לקח הסבא עיתון ופרש אותו על הרצפה באמצע החנות. אחז בידו של הרשל'ה והוביל אותו אל העיתון וכאשר זה עמד באמצעו של העיתון, אמר :

״יעצט שטעסט אין צייטונג.״ (עכשו אתה בעיתון.)

מארבעת ענפי המשפחה, שתיים מהן משפחות של אחיות הסבתא במונקאץ׳ חזרנו רק בודדים. שניים מבני אוסלנדר ושני בנים ממשפחת בלום ג׳וסי (Gyuszi), בן דודתו של אבא. ממשפחת ווייס חזרה בת כיתתה של לאה, שמה ניטה. פגשנו אותה פעם בסיום קורס מכ״ים של רענן בנה היה באותו מחזור. מבין הנכדים של סבא אלכסנדר חזרתי אני לבד. תאומי בלום, שניהם חזרו וחיים בארה״ב במקום כלשהוא. הבן של אוסלנדר הוגו גם הגיע ארצה ובשנות החמישים חי באחד המושבים בסביבות נתניה. אביו, הוגו, שמו כשמו הלועזי של אבא, חי בשנות המלחמה בבודפשט. גם הוא עלה ארצה אחר המלחמה. בשנות החמישים המאוחרות נפטר, כך סיפר לי פעם ווילי. את נתן בנו פגשתי בנסיבות מקריות לגמרי.

<u>המסמכים אצל הדוד וילי</u>

שאר בנות ובני הדודים והוריהם כולם נספו באושוויץ. גם אחי אברהם צבי, (Tibor או Theodor בהונגרית,) טיבי קראנו לו בבית, נספה ימים מספר לפני תום המלחמה. כל שידוע לי עליו, סופר ע״י רופא ממונקאץ׳, ד״ר שפיגל שימי, ידידו של אבא. הוא היה עם טיבי באותו מחנה בבווריה וטיפל בו בימיו האחרונים. לאחרונה קיבלתי מהארכיב המרכזי של השואה בגרמניה מכתב ובו הם מודיעים לי כי אחי נפטר בסוף מרס 1945. נותרו בחיים כמובן אלה מבני המשפחה, שחיו בזמן המלחמה בארצות שמעבר לים, שלא בשליטת הנאצים. משפחות הדודה גיזה והדוד לואיס בקנדה ובניהם בארה״ב, ומשפחת הדודה פרידה בלונדון וכמובן משפחתו של הדוד ווילי בארץ.

כשלוש או ארבע שנים לאחר הגיעי ארצה, באחד מביקורינו אצל ווילי ברחוב ברדיצ׳בסקי בתל אביב, שפרה עדיין הייתה אז כבת ארבע או חמש. מצאתי אותה משחקת בערימת ניירות, ביניהם מכתבים ומסמכים שהיו דחוסים בקופסת נעליים. התיישבתי לצידה לשחק עמה. היו שם מכתבים שווילי קיבל ממשפחתו במונקאץ׳, מסמכים שונים וביניהם הודעתה של ממשלת הוד מלכותו ג׳ורג׳ החמישי, המודיע שהמהגר הוגו גולדשטיין בן אלכסנדר אושר לו סרטיפיקט ושזה נשלח לו לפראהא בצ׳כוסלובקיה, משום שכתובתו לא נמצאה בפלשטינה.

לא לקחתי בזמנו מסמך זה או אחרים מבין המכתבים והמסמכים. אולי משום רגשי ההדחקה הכפייתית שחשתי בזמנו בכל הקשור בתקופת השואה, מפני הרצון לעקור ולהימנע מכל דבר המזכיר לי את התקופה, המזכיר לי את אלה שבבת אחת נעלמו מחיי. כעבור שנים, וכבר איני יודע למה, לקחתי גלויה אחת. גלויה זו כתובה בידי סבתא שפאה ובצידה השני הוסיפה אמא כמה שורות. בגלויה שואלת הסבתא את שמואל (ווילי) בנה, למה אחיו יוסף הפסיק לכתוב לה. תמיד היה כה נאמן להוריו, מה הסיבה לשתיקה הזו. בשורותיה של אמא בצד השני, היא מזהירה את ווילי לבל יכתוב את מה שקרה ליוסף על אונית ״פטריה״. גלויה זו שמורה עמי עד היום.

הגלויה שסבתא כתבה ושלחה אל הדוד ווילי . בגלויה מביעה סבתא שיפרה את דאגתה על חוסר הקשר עם בנה יוסף ואשתו. להלן תרגום הגלויה :

״ב״ה

עד שלא אראה את כתב ידם של יוז׳י ומארישקה, לא אדע שהם שם. עתה קיבלתי מכתב, תודה לאל, מפרידה ומשפחתה, (אמה של סוזי בלונדון – א.ג.) כבר עברו חודשיים ולא ידעתי מה לחשוב. טוב להם ובכל זאת היו רוצים לצאת לאמריקה. אני מבקשת ממך ווילמוש, הראה מכתב זה ליוזי׳ ואשתו וכתבו יחד. אנו, ברוך השם, חשים בטוב, רק שלאיוש היה שולח (כסף), ועתה לא מגיע ממנו ואנו זקוקים מאוד. אני מאוד סקרנית לדעת איך יוזי׳ ומארישקה נראים. גם אתה טרם ראית אותם, איך אתה עומד בזה ? מנשקת אתכם ומאחלת בריאות טובה והצלחה, אמכם.״

ובצד השני :

״ווילמוש היקר, אחרי קבלת גלויה זו מצא מיד את יוזי׳ ואשתו. הכתובת י.ג. אוניית פטריה. מקווה שאתה מרגיש טוב. לנו בסוף מרס יסתים החוזה על החנות, כבר הודיעו לנו ואנו במתח. צריך למצוא מקום אחר והסיכויים קלושים, כתוב ללאיוש שישלח, כי זה שאלת קיום ותהיה מכירה פומבית ודרוש כסף. נשיקות (חתימה)״

(הערה : הקטע השני בגלויה נכתב כנראה ע״י אמא שלי – חנה. היא ידעה את שקרה לאונית פטריה ולא רצתה שווילי, בשמו המלא ווילמוש, יכתוב על כך לאמו.)

בסוף שנת 1989 התחלתי להתנדב בימי שישי במוזיאון היהדות דוברת הונגרית בצפת. הוטל עלי לארגן כנס ארצי של תנועות הנוער הציוניות ביום הרצל אשר יחול בתחילת יולי, כעבור שמונה תשעה חודשים. התחלתי להקים קשרים עם יוצאי תנועות הנוער השונות, החל מבני עקיבא ועד ביתר. סרקתי ובדקתי את כל החומר הרב שכבר נאסף במוזיאון, על מנת להכין תערוכת מסמכים ותצלומים שהייתה אמורה להתלוות לכנס. באחד הפעמים מיינתי חומר של עדויות ומתוך הנחה שהחומר שאינו מושך את העין ואינו מספיק ״דקורטיבי״, עברתי עליהם במהירות. לפתע נתקלה עיני באחד הדפים בשם, וכאילו זרם חשמלי עבר בגבי. השם היה של ד״ר הרמן לנדאו. עשיתי הפסקה בעבודה והתחלתי לקרא את העדות. ככל שהמשכתי, כן גברה בי

ההתרגשות. הייתה זו עדותה של הדודה אלסה, אשתו של הדוד, אחי אמא, שמסרה כאן בארץ בשפה הגרמנית והונגרית. היא תארה את הקורות לבעלה ושני ילדיהם ולה עצמה במהלך שנות המלחמה.

תוך כדי ההכנות לתערוכה המתוכננת, בררנו מה ניתן לקבל, אם כתרומה ואם בהשאלה מארכיוני התנועות. בקשנו מסמכים, תצלומים, פרוטוקולים, מכתבים ושאר פריטים. על פי רוב היו הארכיונים מסודרים בתנועות. מקורותינו היו גם אנשים פרטיים שבאוספיהם נותרו מזכרות אישיות. עם תנועת ביתר היו לי קשיים ועל כן פניתי לבית ז׳בוטינסקי בתל-אביב, למצודת זאב, שיכוונו אותי אל פעיל שיוכל לעזור. כך הגעתי אל נתן בן חיים בנתניה. אחרי שהכרנו בטלפון, הוא מיד הסכים לעזור וכעבור ימים מספר קיבלנו ממנו חבילת מסמכים ותצלומים בליווי הסברים. תוך כדי עיון בחומר וקורותיו של נתן, התעורר בי חשד שאני מכיר את האדם.

כאן אני חייב לחזור עד שנת 1942. אותו קיץ, כאשר אמי באה לבודפשט להחזיר אותי הביתה, לפני הנסיעה הלכנו לבקר בן דוד של אבא. שמו הוגו חיים אוסלנדר, שען שחנותו הייתה ברחוב קישדיופה (Kisdiofa). אז שמעתי לראשונה על בנם נתן שהוא פעיל בביתר. הדברים נשארו חקוקים בזיכרוני. שנים אחר כך שמעתי כאן בארץ מהדוד ווילי, שבן דודו חיים אוסלנדר ניצל ועלה ארצה והוא מתגורר בנורדיה יחד עם בנו נתן. עם קריאת קורותיו של נתן הבנתי שגיליתי קרוב משפחה נוסף, התקשרתי אליו ושאלתי האם לאבא שלו הייתה חנות שעונים באותו רחוב ? הוא אישר ושאל איך אני יודע ואז סיפרתי לו על הביקור בשנת 1942. באותה הזדמנות סיפרתי לו גם על נסיונותי לאסוף חומר על המשפחה ואמנם בחודשים הבאים עזר לי רבות.

להתלוות לכנס. באחד הפעמים מיינתי חומר של עדויות ומתוך הנחה שהחומר שאינו מושך את העין ואינו מספיק ״דקורטיבי״, עברתי עליהם במהירות. לפתע נתקלה עיני באחד הדפים בשם, וכאילו זרם חשמלי עבר בגבי. השם היה של ד״ר הרמן לנדאו. עשיתי הפסקה בעבודה והתחלתי לקרא את העדות. ככל שהמשכתי, כן גברה בי ההתרגשות. הייתה זו עדותה של הדודה אלסה, אשתו של הדוד, אחי אמא, שמסרה כאן בארץ בשפה הגרמנית והונגרית. היא תארה את הקורות לבעלה ושני ילדיהם ולה עצמה במהלך שנות המלחמה.

תוך כדי ההכנות לתערוכה המתוכננת, בררנו מה ניתן לקבל, אם כתרומה ואם בהשאלה מארכיוני התנועות. בקשנו מסמכים, תצלומים, פרוטוקולים,

מכתבים ושאר פריטים. על פי רוב היו הארכיונים מסודרים בתנועות. מקורותינו היו גם אנשים פרטיים שבאוספיהם נותרו מזכרות אישיות. עם תנועת ביתר היו לי קשיים ועל כן פניתי לבית ז'בוטינסקי בתל-אביב, למצודת זאב, שיכוונו אותי אל פעיל שיוכל לעזור. כך הגעתי אל נתן בן חיים בנתניה. אחרי שהכרנו בטלפון, הוא מיד הסכים לעזור וכעבור ימים מספר קיבלנו ממנו חבילת מסמכים ותצלומים בליווי הסברים. תוך כדי עיון בחומר וקורותיו של נתן, התעורר בי חשד שאני מכיר את האדם.

כאן אני חייב לחזור עד שנת 1942. אותו קיץ, כאשר אמי באה לבודפשט להחזיר אותי הביתה, לפני הנסיעה הלכנו לבקר בן דוד של אבא. שמו הוגו חיים אוסלנדר, שען שחנותו הייתה ברחוב קישדיופה (Kisdiofa). אז שמעתי לראשונה על בנם נתן שהוא פעיל בביתר. הדברים נשארו חקוקים בזיכרוני. שנים אחר כך שמעתי כאן בארץ מהדוד ווילי, שבן דודו חיים אוסלנדר ניצל ועלה ארצה והוא מתגורר בנורדיה יחד עם בנו נתן. עם קריאת קורותיו של נתן הבנתי שגיליתי קרוב משפחה נוסף, התקשרתי אליו ושאלתי האם לאבא שלו הייתה חנות שעונים באותו רחוב ? הוא אישר ושאל איך אני יודע ואז סיפרתי לו על הביקור בשנת 1942. באותה הזדמנות סיפרתי לו גם על נסיונותי לאסוף חומר על המשפחה ואמנם בחודשים הבאים עזר לי רבות.

<u>אבא נוסע לפלסטינה.</u>

אבא נסע לפלסטינה ואמא עם אחי ואתי עברנו מ- Varanó לברגסאס. בימים הראשונים גרנו בביתו של סבא עמנואל וסבתא בטי. היו אלה ימי חגי הסתיו ואני זוכר עדיין את ההליכה לבית הכנסת בחגים ובשבתות עם סבא, כאשר אני נושא לו את תיק התלית. הייתי בן שש וחצי ובתום החגים אמור הייתי להתחיל ללמוד בבית הספר העברי שזה עתה נפתח.

בית הספר היה ברחוב מונקצ׳י, לא זוכר כבר את המספר. המבנה היה בתוך חצר גדולה, חדר אחד גדול ובו מעט ספסלים ושולחן של המורה. כבר בימים הראשונים ציידו אותנו בספר מקראות חדש ובדפים הראשונים היו מספר מילים שנחקקו בזיכרוני. סיס, סוס, קן, כן. לא למדנו את האלף בית אלא ישר לקרא מלים, ואלה היו המלים הראשונות שלמדנו לקרא בכלל ובעברית בפרט.

שעורי הבית היו לכתוב עמודים שלמים עם כל מילה ומילה ולי לא הייתה סבלנות רבה לשרבט את אותן המלים שוב ושוב. אבל עשיתי משגה. בבואי הביתה וסבתא שאלה האם יש שעורי בית, ואני ספרתי לה מה הטילה עלינו המורה חנה (מרמלשטין). סבתא לא ויתרה לי וישבה אתי אחר הצהרים ולא נתנה לי לצאת אל שאר הילדים השכנים, עד שסיימתי אל כל ארבעת העמודים. גם בחודשים הבאים, כל זמן שגרנו בביתם של סבא וסבתא, פקחה עלי סבתא בטי והקפידה שאגמור תחילה את שעורי הבית ורק אחר כך אצא לשחק.

תפקיד זה נפל על סבתא בטי, משום שאמא עבדה וחזרה מהעבודה רק לפנות ערב. מאוחר יותר הבנתי שבאותם חודשים למדה אמא לתפור מחוכים וחזיות. עם הזמן הפך מקצוע זה לעיקר פרנסתנו.

המשבר העולמי של תחילת שנות השלושים נתן אותותיו גם ברוסיה הקרפטית, במונקץ׳. אבא היה מנהל חשבונות של Duna Bank. הבנק סגר את שעריו, העובדים פוטרו ואבא נותר ללא פרנסה. חושיו המסחריים לא עזרו לו להצליח ובסוף שנת 1931 עברנו לגור בעיירה סלובקית וואראנו Vranovo nad Toplou. פתח חנות

בדים ועד מהרה התברר שהפרנסה מועטה. אבי החליט לקום ולנסוע לפלסטינה, לנסות את מזלו שם ולהגשים חלום ישן.

אבא נסע לפלסטינה, כתייר לתערוכה הבינלאומית בתל-אביב בשנת 1932, שסמלה הייה בזמנו "הגמל המעופף". לאחר שחזר בסוף 1938, סיפר את הקורות לו בארץ. במשך שנים ניסיתי למצוא קצה חוט שיוכיח את היותו בארץ ואת הסיבות לחזרתו כעבור חמש שנים. לעתים תהיתי בלבי, האם אין אני מדמיין סיפורים, האם אדע אי פעם מה בדיוק עבר עליו, מה נפל בגורלו כאן. הניסיונות שלי למצוא מישהו או משהו הסתכמו בשיחה לפני שנים עם דר' יהודה שפיגל, יו"ר התאחדות עולי הונגריה. בשיחה הוא אמנם אישר שהכיר את אבי וידע לספר, כי חזר על מנת להעלות אותנו. אבל למה ומה קרה - לא ידע.

בספרו המרתק של דוד ה. שפירא, על תולדות ההעפלה לארץ ישראל בשנות השלושים, "לעלות בכל הדרכים", קראתי את הקטעים הבאים: בקיץ 1932 פסקה העלייה לקראת המכבייה ורק בודדים המשיכו לעלות ובצורה בלתי מאורגנת. גם ההרכב האנושי של העולים השתנה, חלוצים באו פחות בדרך זו, אולי משום שצפו הגדלת מכסות הסרטיפיקטים משלטונו של הנציב ווקפ. הקונסולטים הבריטיים בעולם כולו קבלו חוזר ובו הייתה התראה שתיירים הבאים לארץ אינם עוזבים ותופסים את מקומות העבודה של המקומיים. לכן מתבקשים להקפיד יותר במתן אשרות לתיירים. גם הביקורות בגבולות הוחמרו ותיירים נדרשו להוכיח שיש ברשותם אמצעים וכרטיס חזרה לארצם. בסוף הקיץ של שנת 1932 התחדשה העלייה ממזרח אירופה ע"י המעמד הבינוני שלא היו ברשותם אמצעים להתקבל "כבעלי הון" ומפני גילם לא היו להם סיכויים לקבל סרטיפיקטים כחלוצים.

ממשיך וכותב דוד ה. שפירא – עליית התיירים הגיע לשיא, הן במספרים והן בשיטות התחבולה מיד אחרי שתוכנית המכבייה התקבלה. משלחות שיצאו מהארץ לכל אירופה פרסמו את המכבייה, האולימפיאדה היהודית, שתתקיים באביב תרצ"ב, "1800 שנה למרד בר-כוכבא". בלגלוג כונתה העלייה הזו "האידיאל שלה קיוסק בתל-אביב". במקביל התקיים בתל-אביב גם יריד כלכלי ותעשייתי של תוצרת הארץ, וגם "העדלאידע" שהתפרסמה בזמנו. השלטון הבריטי התיר כניסתם של 25,000 תיירים למכבייה למשך שבועיים. איש תנועת הצה"ר בפולין, חיים זייצ'יק, הקים בוורשא משרד נסיעות וארגן עלייה בתמיכת תנועתו. הטריק היה לנצל את

העובדה שהבריטים נתנו אשרות מעבר דרך הארץ, לאלה שהייתה בידם אשרה צרפתית לסוריה או לבנון, ואשרת תייר למצרים. משרד זה פעל במשך כשנה ועלו דרכו כאלף יהודים.

כאשר מנהל מחלקת ההגירה, א. חיימזון, גילה את פעילותו של זייציק, פנה בשם השלטונות בארץ אל הנציב הצרפתי בביירות, לבל יעניק אשרות מעבר למצרים דרך הארץ. היהודי חיימזון השיג את שלו, והנציב הצרתי קיבל את הבקשה. אלפי תיירים "נתקעו בלבנון ונאלצו לחזור לפולין ולשאר הארצות במזרח אירופה. קבוצות קטנות מצאו פתרון בהעפלה מלבנון דרך כפר גלעדי. נתיב זה שימש כבר מאז שנות העשרים והיא הוקמה ע"י אנשי "השומר". הם התייחסו להברחת היהודים כצו ציוני חיוני, חיזוק היישוב העברי כבסיס לחברה יהודית עצמאית בעתיד. מניה שוחט, חברת כפר גלעדי ומראשוני תנועת "השומר" הייתה אחת מיוזמי העפלה זו. היא ראתה חשיבות רבה בחילוצם של המעפילים מידי המבריחים שחמסו ורימו, לעיתים אף שדדו והשאירו אותם לגורלם בגבול. הנטושים היו נתונים לסכנה בעיקר מפני הנוטרים הערבים, שקיבלו מהמשטרה סכום זעיר של שלוש לירות לחודש, ובונוס של שילינג על כל יהודי שתפסו כמעפיל בגבול.

כתבה מניה שוחט בזיכרונותיה : "היינו מאכסנים, מאכילים, מסתירים מהמשטרה ומעבירים אותם למקום בטוח. כפר גלעדי לא הייה באותם ימים יישוב גדול, ובשנות ה20- מנו פחות ממאה נפש. מניה שוחט מספרת בזיכרונותיה כי לא אחת קרה שמספר המעפילים עלה על מספר תושבי הקיבוץ, והמעמסה הכלכלית הייתה נכבדה. מניה שוחט פנתה אל המוסדות הציוניים ודרשה תקציב "לקליטה ראשונית", זו של המעפילים. היא קיבלה תמיד תשובות שליליות בנוסח : איננו מכירים בעלייה זו, אין עליה כל פיקוח והיא יכולה רק להזיק לעלייה החוקית. "

הנושא הועלה באסיפת החברים והתקיים דיון ממושך ורועש, בו השתתפו כמעט כל החברים. לבסוף לא הגיעו החברים לידי החלטה והוצע שהטיפול במעפילים יימשך רק אם יצמא אחד החברים שיסכים להתנדב ולקבל על עצמו את התפקיד באחריותו האישית. קמה ותיקת המשק חיה קרול ואמרה בפשטות : "אני מקבלת עלי ואני אמשיך לטפל בעולים גם אם יוחלט לא לעסוק בזה יותר." השתררה דומיה ומאז לא נשמע ערעור על הטיפול בקליטת המעפילים. חיה קרול, רעייתו של איש "השומר" אליעזר קרול, הלולנית של הקבוצה, קיבלה באהבה את התפקיד הזה,.

בזיכרונותיה התמרמרה ״אנו הנשים שתמיד עמדנו מחוץ לענייני ״השומר״, מצאה עתה תפקיד לאומי אחראי לפעול בו.״

את מירב השנים בברגסאס לא גרנו בביתו של סבא עמנואל. גרנו ברחוב בוצ׳קאי בביתו של חזן בית הכנסת, אצלו שכרה אמא חדר ומטבח קטן. רק אחרי מותה של סבתא חזרנו להתגורר שוב בביתו של סבא, ואמא הייתה עובדת בבית, ליד עבודות הבית שהייתה צריכה לדאוג ולטפל בהם. איני יודע בן כמה היה סבא אז, אבל בזיכרוני, זכרונו של ילד בן תשע או עשר, הוא נראה היה לי מאוד זקן. למרות זקנתו, נהג סבא לאחסן בעלית הגג של הבית, בתוך קש טרי שהעלה לשם, תפוחים לחורף. מדי פעם היה עולה ומטפס בסולם אשר במזווה שנפתח מהמטבח, על מנת להפוך את התפוחים שלא יקפאו. אותו חורף יהי קר מאוד והסולם שבמזווה התכסה בכפור. סבא תוך כדי עליה וטיפוס החליק ונפל. זכור לי שהשכנים עזרו לשאת אותו ולהשכיבו במיטתו. הרופא שבא לראות אותו קבע שיש לו שבר בכתף, וצווה עליו לשכב במיטה.

סבא שכב חולה ואמא הורתה לי לשבת בחדרו של סבא ולהגיש לו מים או כל דבר שיבקש. אני ישבתי שם והשתעממתי. בנו הרמאן הרופא, שאנו קראנו לו ברי באצ׳י (Beri bácsi) , הגיע מעיר מגוריו לבקר את אביו החולה, וזכורה לי היטב השיחה, או חלקה לפחות, שהתנהלה ביניהם. הדוד ברי אמר לסבא :

״אבא, במיטה אינך יכול לעשן את המקטרת שלך.״ וסבא השיב לו :
״אמך כבר לא חיה, לשתות במיטה זה לא נעים, עכשיו גם לעשן אסור לי ?!! למה אני חי ?״
הוא באמת לא החזיק מעמד זמן רב. כעבור שבועיים או שלושה נפטר מדלקת ראות.

זכורים לי הקיום הקשה והציפייה להגעת הכסף מאבא. האכזבות הרבות כאשר העניינים לא הסתדרו. עבודתה של אמא עד שעות הלילה המאוחרות בתפירת מחוכים וחזיות. החיסרון שאילץ אותה להזדקק לעזרת אחיה ואחיותיה. ״אכילת הימים״ שלי אצל הדודה מרגיט, אמו של שרטר אנדי, הגר עתה בנתניה. יום אחד החליטו כנראה, שאינם יכולים עוד להמשיך בניסיונות העקרים ואינם יכולים עוד לחיות בנפרד ואבא חזר.

חמש שנות פרידה מהאב לא היו קלים. לאחר שחזר, סיפר על ניסיונותיו העקרים לקבל סרטיפיקט. זכורים לי המכתבים ששלחנו אליו והכתובת הייתה Poste Restante, על מנת שלא יגלו השלטונות את כתובתו. המכתבים ממנו נשאו בולים ועליהם קבר רחל. זכורים לי הקיום הדחוק וההמתנה לכסף מאבי. עבודתה של אימא בלילות בתפירת חזיות ומחוכים. החסרון שאילץ להיות נתמכים באחיותיה ואחיה של אימא. ה"ימים שאכלתי" אצל הדודה מרגיט, אמו של שריטר אנדי. ואז יום אחד החליטו שאינם יכולים עוד להמשיך לחיות כך ואבא חזר. ההבטחה של תנועת "הפועל המזרחי", שאבא היה מפעיליו טרם עלייתו, כי יקבל סרטיפיקט משפחתי, לא התגשמה ונאלצו לקבל החלטה. כמה חודשים אחר כך נודע לאבי שהסרטיפיקט המובטח אמנם הגיע, אבל לפראג הצ'כוסלובקי ואנו אז כבר היינו תחת שלטון הונגרי.

ברגסאס. (Beregszász)

עיירה קטנה בשולי הקרפאטים. העיר השלישית בגודלה ברוסיה הקרפאטית. היהודים החלו להתישב בה במאה השבע עשרה, בחוותו של הגראף שינבורן (Gróf Schőnborn). כבר בשנת 1795 התפללו בבית כנסת בנוי. בית הכנסת הגדול בכיכר וורבוצי (Werbőczy) היה הבנין היפה ביותר בעיר.

עם כינונה של צ׳כוסלובקיה וצרופה של רוסיה הקרפאטית לרפובליקה הצעירה, גם העיר ברגסאס היתה לצ׳כוסלובקית. הקהילה קיימה בית ספר צ׳כי, כדי שהילהדים ילמדו את שפת המדינה. אולם לאחר סיום בית הספר העממי רוב הילדים המשיכו את לימודם בגימנסיה ההונגרית. בעת השלטון הדמוקרטי הצ׳כי האנטישמיות לא הרימה ראש, גם לא מצד האוכלוסיה ההונגרית. רבים מהקהילה היהודית השתתפו בתנועות הציוניות והמנהיג הציוני המקומי היה גרוס בילה (Grosz Béla). אחדים מהתנועות הציוניות קימו סניפים בעיר, מהם קדימה, שהיה מסונף לכלל ציונים, בני עקיבא להפועל המזרחי, השומר הצעיר ואגודת ישראל שהיתה למעשה אנטיציונית. גם קבוצות ספורט יהודיות פעלו, ״הכוח״, ״מכבי״ ו״הנוער״ של הנוער הציוני. הקהילה תמכה בארגונים חברתיים ותרבותיים, עודדה אומנים וסופרים.

מצבה של יהדות ברגסאס (Beregszász) השתנה באופן יסודי בנובמבר 1938. עם החלטות הועידה בווינה, לצרף את דרום רוסיה הקרפאטית להונגריה ולנתקה מהמדינה הצ׳כוסלובקית, כבר בעת כניסת הצבא ההונגרי החוגג, החלו צרותיהם של היהודים. מיד לאחר תום החגיגות, תקפו אנשי ״הגוואורדיה הבלויה״ (Rongyos Gárda) יהודים, שברו חלונות ראווה של חנויות היהודים. גם ראש העיר הממונה מטעם השלטון ההונגרי, Hubay Kálmán, פרסם תקנות אנטישמיות, ביטל רשיונות מלאכה של יהודים. צעירים יהודים הותקפו ברחובות ושערי הישיבה המקומית נסגרו. בשנת 1941 רבים מבין בעלי אזרחות מקומית הוכרזו כלא תקפים וגורשו לפולין ומרביתם נרצחו בקמנץ-פודולסק (Kamenecz-Podolsk).

לפי המפקד בשנת 1941 היו בעיר ברגסאס (Beregszász) 19,400 תושבים, מהם 5,900 יהודים. יחס של כשלושים אחוז. במחוז, כולל תושבי העיר וכשלושים ישובים כפריים, נמנו במפקד 53,600 תושבים, מהם 7,500 יהודים.

במרס 1944 נכנס הצבא הגרמני גם לברגסאס ומיד הטילו על הקהילה היהודית קנס של מיליון פנגו (Pengő), אותו היו חייבים למסור עוד באותו יום. רב הקהילה נאסר, יחד ים ראש הקהילה ומשפחתו ואנשים נוספים, סך הכל למעלה ממאה יהודים. האיום היה הוצאתם להורג אם הכספים לא יימסרו עד הערב.

הגטו הוקם באחרון של פסח בבית החרושת ללבנים של היהודים, קונט וואלי (Kont és Vály), ואת הגטו השני בבתי החווה של היהודי וייס (Weisz). בזה האחרון נאספו יהודי הכפרים מהסביבה, קרוב לאלף משפחות. לפי הערכות החזיקו בגיטאות קרוב לעשרת אלפים נפשות של יהודים. מצבם הורע מאוד אחרי שהז׳נדרמריה ההונגרית החליפה את המשטרה. הגברים נלקחו לחפירת תעלות ובורות והנשים לסחיבת לבנים. אסירי הגטו קיוו שיישארו במקום עד תום המלחמה, שנראתה קרובה מאחר והצבא הרוסי היה מעבר להרים. ארבע שבועות, עד 18 במאי 1944, חיו בתנאים לא תנאים בגטו עד ראשית הגירוש לאושוויץ (Auschwitz).

משמונה מאות הדירות של היהודים בעיר, כמאה נפרצו ונשדדו על ידי האוכלוסיה הנוצרית במקום. באוקטובר אותה שנה נכבשה העיר על ידי הצבא האדום. אלדים מבין הצעירים שחזרו, קיוו שהעיר תצורף לצ׳כולסלובקיה, אולם כאשר הוברר שהעיר תשתייך לאוקראינה, רובם עזבו ונטשו את המקום.

<u>בית הספר העברי בברגסאס.</u>

בית הספר העברי בברגסאס קם בשנת 1934 והמורות באו מבין מסיימות הגימנסיה במונקאץ׳. השפה הצ׳כית הייתה השפה השנייה. כאשר ביקשתי להתקבל לגימנסיה העברית במונקאץ׳ עברתי מבחני כניסה ובצ׳כית לא ידעתי ונכשלתי. בבחינה נכחו שמי מורים, והמורה המשקיף היה מנחם אורן, אז עדיין ברגנבאום. לא ידעתי לענות על כל השאלות , את חלקם לא הבנתי כלל. מנחם מאוד רצה להיות לעזר וחזר על השאלה כך שהתשובה הייתה כבר כלולה בהן. אבל כאשר גם זה לא עזר, נכשלתי. לא היה מנוס מלשכור מורה עזר למשך הקיץ, כדי להתכונן למבחן הבא בספטמבר. ההורים שכרו תלמיד מאחת הכיתות הגבוהות, תלמיד זה היה כעבור זמן למדריכי בקן השומר הצעיר, כאשר הצטרפתי לתנועה, בעקבות חברי החדשים.

חברי ואני, שנינו היינו בני שמונה וחצי - תשע ונהגנו ללכת יחד כברת דרך ארוכה עד בית הספר. ישבתי בספסל האחרון בכיתה, ליד הקיר, יחד עם חברי הטוב, ששמו היה אברהם וגם שם משפחתו אברהם. אנחנו קראנו לו רק המי (Hami). זאת משתי סיבות : אלף – משום הכפילות בשמו, גם שם משפחתו וגם שמו הפרטי היה אברהם, ושנית משום שכמעט תמיד אכל. תמיד לעס. הוא נהג להביא עמו לארוחת עשר פרוסת לחם גדולה, מרוחה בדרך כלל בריבת שזיפים שחורה. בהפסקת עשר, היה מתיישב באחת הפינות בחצר, תמיד באותו מקום, חורף או קיץ, ועד שלא סיים את ארוחתו לא היה קם, גם עם פעמוני תום ההפסקה כבר השמיעו את צלצולם. אי אפשר היה לשתפו במשחקים ולהזיזו ממקומו, עד שלא נותר פירור מארוחתו. כל דבק בו הכינוי. לכולנו היה כינוי. ברבות הימים הפכו הכינויים הללו לשמות טבעיים כמעט ואף ההורים או האחים היו משתמשים בהם.

הקבוצה שלי הייתה מחלקה שלוש, (כתה ג׳,) והיו עוד שתי מחלקות, ראשונה ושנייה. שתי מורות לימדו אותנו, את שלושת המחלקות שישבנו כולנו באותו חדר. לנו לילדים נראה היה החדר כאולם גדול, למעשה היה זה חדר מעט מאוד גדול יותר מחדר רגיל וקטן. בשעורים ישבנו בידיים שלובות על החזה ורק אחרי הצבעה ביד ימין בשתי אצבעות מורמות ורשות מאחת המורות, היינו רשאים לדבר. בעמידה כמובן, ובתוספת ״גברתי המורה״ בתום המשפט. בשעת הכתבה מותר היה לשים יד שמאל על השולחן, להישען בגב ישר אל המחברת וביד שנייה לרשום. כלי הכתיבה היה עט עם ציפורן טבולים בדיותה שעמדה על השולחן בין שני תלמידים, והכילה דיו כחול.

תורן הכיתה היה בדרך כלל אחת התלמידות האהודות על המורות. עיקר תפקידה היה לצלצל בפעמון מדי חמישים דקות, כאשר השעון הגדול הראה עשר דקות לפני תום השעה. אז כבמטה קסם, פרצה מהומה כללית. כל המרץ שדוכא בעת השיעור פרץ החוצה בבת אחת. בחצר , סביב עץ הערמונים העבות והגדול, שענפיו העלו צל רחב וקריר על רובה של החצר, עד אשר נשרו עליו המצהיבים-מאדימים בסתיו המאוחר. שם שחקנו תופסת, כדור-רגל, בנים בנות יחד. חלקן היו מטיילות שלובות זרועה, זוגות או שלשות ומשננות לקראת השיעור הבא.

מי שנדמה לו שבית הספר היה מוסד קפדן, והמורות היו חמורות סבר, אינו אלא טועה. ההיפך הוא הנכון. היתה אמנם משמעת, ונדרשנו להתנהג בנימוס, אבל בהפסקות לפעמים גם המורות היו מצטרפות למשחק התופסת ואף ניסו לפתות את הילדות שהעדיפו לשנן שעורים. חנה המורה הייתה במיוחד צחקנית ותוססת מטבעה. היא גם הייתה זו שלמדה התעמלות וזמרה. היו אלה השעות החביבות על כולם, נדמה גם עליה. לעיתים כעונש על התנהגות שרובנו נמצאנו אשמים בו, הייתה המורה מבטלת שעת זמרה, ואנחנו מאוד הצטערנו על כך. לאחר יום או יומיים, בהודעה מוקדמת, כי התנהגותנו שוב הייתה למופת, הייתה סולחת ומקיימת את שעת הזמרה. בתגובה היינו פורצים בצהלה קולנית ו״הגברת המורה חנה״, בחיוך שפוך של הבנה על פניה, הייתה מנסה להשתיק את ההמולה.

<u>חבר ילדות.</u>

אות הקריאה של המי היתה שריקת מנגינה מוכרת. בהישמע הסימן, הייתי יוצא ומצטרף אליו בדרכנו לבית הספר.

"גולי – כך קראו לי חברי, בקיצור שם משפחתי – *"בוא נלך דרך השוק הקטן."* הציע המי בוקר אחד.

"מה פתאום ?" ניסיתי להתנגד. והם המשיך לשכנע :

"אמש עברתי שם וראיתי "החלקה" (Sikanyó) *יופי. אל תהיה שפן... ואם אתה לא בא אני הולך לבד."*

עצרתי והמתנתי לראות האם באמת ייפרד וילך לבד. כשראיתי שהוא הולך ומתרחק, הלכתי בעקבותיו. הרגיזה אותי עצמאותו ושמרתי מרחק ממנו. את קולות הצהלה של המחליקים אפשר היה לשמוע כבר ממרחקים. שנינו זירזנו את צעדנו להקדים ולהגיע. מבט על השעון במגדל הכנסייה גילה שנותרו עוד כחמש עשרה דקות עד השעה שמונה ובהליכה מהירה נוכל להגיע תוך שש עד שבע דקות. ליד "קרח ההחלקה" נאספו כבר ילדים,ביניהם היו גם כמה ממכרנו. יאנצי, הילד הגוי השכן של המי פינה לנו תור לפניו. אורך הקרח היה כשלושה מטר וכדי לקבל תנופה ולהחליק, היינו צריכים לרוץ מספר מטרים ואז שמים רגל על הקרח, רגל שנייה מרימים וטסים עד הקצה. המי רצה להראות את יכולתו ותוך כדי צעקה לעורר תשומת לב, החליק, אבל איבד שיווי משקל וטס אל העץ לצדי הכביש. הוא חטף מכה הגונה, בעיקר בידו הימנית, ששלח קדימה להתגונן.

הוא לא הוציא הגה, רק הדמעות זלגו מעיניו. כולנו עמדנו סביבו ולא ידענו מה לעשות. רוז באצ'י השען, שחנותו הייתה במרחק מה מהמקום, יצא לשמע הצעקות, התקרב וראה מה שקרה להם.

"מה זה ? היום אין לימודים ?" פנה אל הילדים מסביב. *"עוד מעט שמונה"* הסתכל בשעון הכיס שלו, שתלה על שרשרת.

"לכו, לכו טרם תאחרו." הוא עשה תנועות זירוז בידיו.

הילדים התפזרו והלכו, אני נשארתי עם המי. בנו של רוז באצ'י למד עמנו בבית הספר העברי. עתה הוא ניגב את דמעותיו של הם בהשתתפות .

"כואב ?" שאלתי, כבר מזמן שכחתי את כעסי הקודם.

"בטח" – ענה הם. *"מה חשבת, שלא כואב?"* אמר בקול מתלונן, *"אפילו נפוח"* והראה על בוהן יד ימינו. למחרת בא המי עם יד עטופה בתחבושת גדולה. הוא נשא את התחבושת בגאווה בלתי מוסתרת. שמו לו גבס והוא לא בכה בכלל...

<u>הימתקו פירות גנובים ?</u>

הבית של סבא עמנואל בברגסאס גבל עם גן גדול מוקף גדר קרשים גבוהה ובראש הגדר נמתח חוט תיל. דרך חריצי הקרשים אפשר היה לראות שהגן מלא עצי פרי שונים וקרוב לגדר עמד עץ דובדבן גדול שחלק מענפיו עברו את הגדר ובלטו לרחוב. הגן היה של אדם צ׳כי, כבר איני זוכר את שמו.

היה זה היום הראשון של החופש הגדול ולפני הצהרים התאספה קבוצה של ילדים. תחילה התנהלה השיחה על מה לעשות, עד שאיצו הציע לעבור את הגדר לגן ולקטוף מהדובדבנים שהיו במלוא ההבשלה. מוקי, שאנו קראנו לו ״אגרוף הנפץ״ (Ököl bomba), התנגד ושאל האם איצו כבר ראה את הכלב של הצ׳כי. קלארי, ילדת השכנים ממול, שהזדנבה אחר חבורתנו אמרה שתקרא לחבר הצ׳כי שלה, כי בעל הגן לא יכעס עם יראה אותו אתנו.

משפחתו של הילד הצ׳כי גרה באותו רחוב , כמה בתים הלאה. אבא שלו היה משהו חשוב, כי כולם ברחוב היו מברכים אותו כבר מרחוק בהרמת כובע. נדמה לי ששמו היה טומאשק (Tomasek). רק לעיתים רחוקות יצא אלינו לשחק, אבל ההורים של כולנו היו מסבירים לו פנים כאשר הצטרף. הוא לא דבר אלא צ׳כית בלבד ואנו לא ידענו צ׳כית. היה ילד שמן ונוח בחבורה.

אני התנגדתי, להצעת איצו, כי פחדתי מה יגיד סבא אם ישמע על השובבות בגנו של השכן, וגם חששתי מהכלב האימתני שהיה קשור בגן. אבל כל החבורה, המי ומוקי, וקלארי, ואימי, איצו ויעקי, מנגי ושולב, כולם התלהבו. קלארי הלכה לקרא לטומאשק וזה בא בהילוכו הכבד.

מוקי, אגרוף הנפץ, נקרא כך משום שפעם לפני כמה חודשים הראה לנו ״קונץ״ שעלה בפציעת אצבעותיו. הוא הציע לעשות פיצוץ. החבורה התייחסה בחוסר אימון ומוקי הסביר. מקלפים את ראשי הגפרורים ואוספים על פיסת נייר. הוא הוציא מכיסיו מפתח שבראשו חור. דחס את פירורי הגפרורים אל החור שבראש המפתח. הוציא חוט ארוך ומסמר, קשר את המסמר בקצה החוט וקצה השני את המפתח. שם את המסמר בחור ואז צעק :

״זהירות כולם !״

כולנו התכופפנו ובעיניים מלאי ציפייה המתנו לבאות. מוקי שם את המפתח עם המסמר התקוע בראשו על המדרכה ובידו השנייה דפק באבן על המסמר. הגופרית שבמפתח התפוצץ ברעש אדיר מחריש אוזניים. מיד אחר כך ראינו דם אדום צובע את ידו של מוקי. הוא צעק ורץ הביתה. פרק מאצבעו האחת נפגעה ומוקי כמה שבועות הסתובב עם תחבושת על אצבעותיו. מאז כינויו היה "אגרוף הנפץ".

אבא של מוקי היה אופה, שני בתים בהמשך מביתו של סבא. המאפיה אשר בחצר ביתם סיפקה את החלות, הסהרונים (kifli) והלחמניות הטובות בכל העיר. מדי ערב שבת, אחרי ארוחת הצהרים החפוזה של יום שישי, כאשר סירי החרס המלאים בחמין של שבת ומוגנים ברשת חוטי ברזל, כבר נאספו על רצפת המאפיה, לפני הבור בקדמת לוע התנור הלוהט, היה מוקי עוזר לאבא שלו ומגיש את הסירים ושם אותם על כף העץ השטוחה והגדולה, עמה היה האב מכניס ומחליק אותם פנימה אל תוך התנור.

איצו ואימי, המי ואני היינו מביאים את סיר החמין המשפחתי ונשארנו לצפות בהכנסת הסירים לתנור. מוקי, שהיה הצעיר מבין ארבעת בניו של האופה, היה זריז כשד. לעיתים היה מספיק להקדים את אביו ועוד טרם הושיט זה את הכף, היה כבר הסיר מונח עליו. האב, שעמד למטה בבור, לפני התנור הלוהט, היה שולח מבט גאה אל בנו מזווית עינו, בעלת הגבות העבותות. אגלי זיעה טפטפו מפניו על חולצתו ונשימותיו יצאו מפיו שורקניות. זריזותו של מוקי לא התבטאה רק בהגשת הסירים. בכל עבודה שהצריכה תבונת כפיים. הוא היה מצטיין גם בתעלולים שונים. וכמסופר בעקבות התעלול עם פירורי הגפרורים נדבק בו השם הלקוח מספרי קארל מאי – אגרוף הנפץ.

אחיו של מוקי, הרשי, עבד ביקב של אחד הדודים שלו. ביקב נהגו לעשן את החביות הגדולות תרם הכנסת תירוש חדש שנועד לתסיסה ולהיות ליין. לצורך כך השתמשו במקלות גפרית צהובות ומסריחות. יום אחד הציע הרשי למוקי להעביר מכתב סודי אל הבת של החייט, איגנאץ באצ'. בתמורה יביא לו חתיכת גופרית שאפשר בו להסריח מקומות. מוקי קיבל את המכתב והסתירו בכיס מכנסיו. הוא יצא לכיוון קצה הרחוב, שם גר החייט ומשפחתו. מוקי הסתובב ברחוב והמתין להזדמנות נאותה למסור את המכתב. אשתו של החייט, רגינה ניני ראתה אותו מסתובב שם וחשדה התעוררה.

"מה אתה מסתובב כאן כמו סביבון ?" שאלה.

"צהריים טובים גם לך הדודה רגינה," השיב מוקי, *"אני משתדל לתפוס חיפושיות מאי"*. (Cserebogár).

"מה פתאום אתה צריך חיפושיות ?" שאלה הדודה.

"בבית האיכרים הבטיחו לי 20 האלר תמורת חמישים חיפושיות מאי" – השיב מוקי.

"נו, עשיר גדול כבר לא תצא מזה..." השיבה הדודה, *"אבל אתה רשאי להיכנס לגן שלנו לתפוס אותם"* הציעה ברוחב לב.

"תודה, תודה" שמח מיקי להזדמנות ונכנס דרך הפשפש אל חצר הבית. הדודה נבלעה בחדר ומוקי שמח למסור את המכתב הסודי .

שמו למעשה היה שלום, ושולם ביידיש, בבית קראו לו הוריו שולמקה, אבל החבורה קראה לו "שולב". עם "ב" דגושה. רק בפי המורה בבית הספר היה שמו שלום. שולב היה כמעט כל השנה מנוזל והמם סופית בפיו נשמעה כ-"ב". אז החבר'ה קראו לו שולב. ישבנו מתחת לעץ והשיחה נסבה על ימי הבציר בכרמים, על ימי החופש גדול שהולכים ומסתיימים. הלימודים בבית הספר עמדו להתחדש בעוד כשבוע ימים.

"הכי טוב היה לקפץ על הענבים השפוכים, נכון ?" פנה מנגי לקבל חיזוק לדבריו.

"בה ואיפה קפצתב ?" שאל שולב וקיווה שיבינו אותו.

"סבא שלי," אמר מנגי, שבבית קראו לו מנחס'קה, *"הרשה לי לדרוך ענבים ברגליים יחפות, בתוך ערבה גדולה"*...

"גם אני דרכתי יין" - אמר מוקי, *"אחי הרשי לקח אותי ליקב בו הוא עובד אצל זולי באצ'י"*.

"מה, ואת היין הזה שותים ?" שאל בתמיהה המי.

"בטח," - אמר מנגי, *"קודם רוחצים רגליים."*

"ובה הבדל בין ידיב לרגלייב, איב הן נקיות ?" הוסיף הסבר שולב.

"אני לא מבין" המשיך בשלו המי, *"ההורים שלי אומרים לי תמיד לרחוץ ידיים אחרי שאני נוגע ברגליים. אז איך שותים יין שהיכניסו בו רגליים ?"*

"טוב, אבא שלך לא מבין הרבה ביינות." התרגז מנגי.

אימי ישב בשקט, לפתע אורו עיניו : *"אולי נערוך טיול אופניים ?"*

"באופניים שלי הפנימיות מלאות חורים," אמר המי.

"אני יכול להשאיל לך פנימיות" – הציע מנגי בנדיבות.

"נאסוף כסף בין כולנו ונקנה פנימית רזרבית" – הצעתי אני.

היה לי חצי קורון (כתר צ'כי) שקיבלתי מהדוד איגנאץ כשהיה בביקור לאחרונה, יחד עם צביטה כואבת בלחי... מיד התחלנו לסכם מי כמה יביא, האם

יסתכם במחיר של פנימית חדשה. בסוף התברר שהסכום לא יספיק. מוקי הציע ללכת אל חנותו של שאמו באצ׳ ולהציע לו שאנחנו נשלם כמה שיש ואת היתר נביא לו כל פעם שלמישהו יהיה כסף.

״אולי אני אביא את הפנקס שבו רושמים במכולת את הקניות ?״ שאל מנגי. המי צחק ואמר :

״חשבת שהמכולת וחנות האופניים רושמים את החובות באותו פנקס ?

״רק אתה מבין...״ נעלב מנגי.

שאמו באצ׳ בחנות האופניים הכיר את כולנו, אחד אחד, שמע את ההצעה, גרד את הפדחת ולבסוף הסכים. נתן את הפנימית והזהיר אותנו לבל ננסה ״לשכוח״ את החוב. עתה נותר רק לקבל אישור ההורים. אני פניתי אל סבא וסיפרתי לו על הרושם הגדול שעשה סיפור דריכת הענבים. סבא הבין את הרמז והציע שידבר עם אמא ויגיד לה שאין רע בטיול אל אחד הכרמים הקרובים. ניסיתי לשכנע את אמא ואחרי שכנועים קצרים הסכימה. אפילו הסכימה שלילה אחד נישאר בכרם ונחזור למחרת.

בבוקר נפגשנו לפני הבית. מצוידים בבגדים חמים, האמהות דאגו שבלילה בכרם בל נתקרר. ציידו אותנו בהרבה עצות ועוד יותר צידה לדרך ויצאנו. המרחק עד הכרם לא היה רב, נסיעה של פחות משעה וחצי בנסיעה לא מהירה באופניים. הדרך חצתה מישור נרחב, בהמשך התפתלה בין גבעות נמוכות תחילה וגבוהות יותר בהמשך. לא נסענו מהר, שרנו הרבה ומצב הרוח היה מרומם. נופפנו לבוצרים שראינו בדרך, ואלה ברכו אותנו מרחוק. הם נשאו על גבם כדי עץ (Puttony) מלאי ענבים, שהובילו משורות הגפנים אל המבנה ליד הדרך. פה ושם נשמעה זמרתן של הנשים הבוצרות. לבסוף הגענו ויושקה, מנהל העבודה קיבל אותנו בגערה. הוא התריע : שלא נפריע לבוצרים ונפסיק להסתובב בין הרגליים, - כדבריו. מוטב שנלך ישר ליקב ושם יסבירו לנו מה לעשות.

אחרי רחיצת הרגליים נכנסנו כולנו לערבות גדולות לדרוך את הענבים. רקדנו ושרנו והשתוללנו במשך שעות. אחר הצהריים היינו כבר עייפים מאוד ובקושי יכולנו להזיז רגל. אחרי שהחשיך ואכלנו מה שאכלנו, נרדמנו כולנו מיד, גם בהשפעת היין שכובדנו בו בארוחה. למחרת התעוררנו סמוך לצהריים. היה זה יום שישי, היינו עייפים ועוד ציפתה לנו הדרך חזרה. אחרי ארחה קלה התיישבנו על האופניים ויצאנו לדרך. הדריכה על ה״פדאלים״ הייתה קשה, כאילו עופרת נוצקה

ברגלינו. קשה היה להרימן ועוד יותר קשה היה ללחוץ בהן ולהניע את האופניים קדימה. ההתקדמות הייתה איטית ולעיתים קרובות נעצרנו לנוח. השעות חלפו ואנו עוד לא עשינו את מחצית הדרך.

"ההורים יכעסו נורא, אם נגיע בחושך..." פלט מנגי.

"איפה אנחנו עוד מלהגיע ???" נאנח המי, *"בקושי עשינו את מחצית הדרך."*

"אני עוד מעט לא אוכל להזיז רגל." – התלוננתי. רגלי כבר נורא כאבו.

"בואו נעשה מאמץ שלא נגיע מאוחר כל כך." דחק בנו מנגי. הוא עלה על האופניים והחל לדבשש.

שולב לא פצה פה. היה שרוע על האדמה ובקושי זז. היה שקט, רק קולות הצפרדעים נשמעו. במרחק נבח כלב ומדי פעם נשמעה גניחה מפי מי מאתנו.

"תראו, תראו משהו נוסע לקראתנו !" הצביע המי בידו וקם על רגליו.

"אם זו בכונית, בבקש שיסיע אותנו..." פתח שולב לראשונה את פיו.

"ומה נעשה באופניים ?" שאלתי.

בינתיים זיהינו, הייתה זו מכונית, עתה כבר שמענו גם את רעש המנוע. הייתה זו מכונית משא קטנה ובהגיעה אלינו עצרה וירד ממנה אבא של מנגי, שהיה מורה בבית הספר העירוני. הוא רתח מזעם ובקושי שלט על קולו.

"לעלות !" צווח והושיט את זרועו לכיוון המכונית.

"בבית כבר נעשה את החשבון עמכם ! עוד מעט שבת וגם אני אחלל בגללכם !" צעק ופניו האדימו מרוב כעס.

אנחנו מיהרנו לשים את האופניים ולעלות ולהתרחק ממנו. למחרת רגלי כולם כאבו, ומלבד הצעקות שחטפנו בבית, נאלצנו לוותר גם על משחק הכדורגל הקבוע בשבת אחר הצהריים. אבל נשארה החוויה של בני העשר...

<u>אבא חוזר מהארץ</u>

עמדתי לסיים מחלקה חמישית (אנחנו קראנו לכיתה מחלקה,) בבית הספר העברי בברגסאס, כאשר נודע שאבא עומד לחזור מפלשטינה. היום הגדול הגיע. ההתרגשות הייתה רבה. אבא הביא עמו מתנות, חפצים קטנים, שקיות עפר מארץ הקודש, להניח בבוא היום מתחת לראשי הסבים והסבתות הנפטרים, הוא הביא עפרונות ומחקים, בולים, מפות לכיסוי החלה בליל שבת, ניירות הבדלה תמרים מיובשים, אשכולית אחת שלא הכרנו לפני כן. המתנות היו למקור בלתי נדלה של אוצר ילדות לי. אפשר "החלפות" אין ספור עם בני כיתתי.

בבית הספר למדנו חמש כיתות יחד, עם שתי מורות באולם אחד. כל הכיתות יחד. המקצועות נלמדו כולן בעברית בלבד. רק מעט מאוד צ׳כית למדנו. הונגרית ידעתי אותה עת במגומגם בלבד. גם בבית, עם אחי ואמי ואף עם סבתא בטי, בת-שבע בשמה המלא, דברנו עברית. עם שאר הקרובים המבוגרים דברתי יידיש. רק מבני הדודים למדתי מעט הונגרית. שאר משפחות הדודים והדודות, אחיה ואחיותיה של אמא גרו בערים שונות. באוז׳הורוד (Uzhorod) גרה הדודה ז׳ני ובעלה זולטאן שטרן, בניטרה (Nyitra) גר הדוד הרמאן ואשתו אלסה, במיכלובצה (Nagymihály) גר הדוד אייזיק, שהיה אלמן. בברגסאס גרו הדודה רגינה ובעלה שמואל נויפלד, והדודה מארגיט ובעלה אמיל שרטר. לכולם היו ילדים.

לא ידענו מה עלה בגורלם של הדוד ברי (Beri) ומשפחתו. באחד הימים של התנדבותי במוזיאון למורשת יהדות הונגריה בצפת, הגיעו עדויות ואני מיינתי אותם. בקריאה בעדות אחת התברר לי שהדודה אלזה הגיעה ארצה ונישאה שוב לרופא בנהרייה. מיהרתי לצלצל אל גיסתי מרים כהן שתנסה לאתר אותה. במתח רב חיכיתי לתשובה ואמנם כעבור זמן צלצל הטלפון ומרים בישרה לי, כי הרופא נפטר לפני כמה שנים, והדודה אלסה נכנסה לבית אבות בכרמל. צלצלתי לבית האבות ושם בשרו לי כי היא נפטרה כבר לפני שלוש שנים. זו עדות מזעזעת ומשום שלא נותר שריד ופליט מהם, אביא בהמשך את תרגום העדות לעברית, במעט קיצורים.

"...בתחילה נשלחו הרופאים היהודים למחנות עבודה. בעלי נשלח בשנת 1942 למקום שנקרא סרד (Szered). לא רציתי לחכות עד שגם אותי ובמיוחד את הילדים יגרשו ובעקבות הצעת מכר, עברתי להונגריה. הלכנו בלילה ברגל, לא לקחנו עמנו לא כסף ולא תכשיטים, משום שבמקרה של תפיסה, הענישו בחומרה רבה יותר בגלל הברחת

תכשיטים, יותר מאשר מעבר גבול ללא רשות. לפנות בוקר הגענו לכפר הונגרי ליד הגבול ולמוביל אותנו נתתי מכתב אל הורי למען ישלמו לו. שם בכפר פגשנו משפחה נוספת מהעיר ניטרה (Nyitra), שעברה את הגבול עם מוביל אחר. כעבור זמן שמענו שנתפסו ע״י ההונגרים והחזירו אותם לסלובקיה. איש מהם לא נותר בחיים. עוד בו ביום שלחתי את הילדים, מלובשים כילדי אירכים לעיר ארשקאויוואר (Ersekujvar) אל אחותי, אשת ד״ר האצ׳ר רוברט. היא הצליחה להעביר אותם לבודפשט ולשכן אותם אצל משפחה נוצרית, מכרים משותפים. כעבור זמן פגשתי את ילדי.״

״בבודפשט הצלחתי לשכור חדר בדרך ראקוצי (Rakoczi ut) ולהכניס את בני גבריאל לבית ילדים יהודי. בתי אווה (נעמי) נשארה אתי בחדר השכור. בדרך לא דרך קיבלתי ידיעות מבעלי. הוא שוחרר ממחנה סרדוהורשה לנהל פרקטיקה בכפרים מחוץ לעיר ניטרה. היה מחסור ברופאים ומשום כך שחררו כמה רופאים. באחת הפעמים באה מכרה שקישרה אותי עם בעלי בסלובקיה, וסיפרה שאחד המכתבים נפל בידי הרשויות ואין זה עוד מן התבונה להמשיך להתגורר בחדר זה. עד כה שהיתי עם טופס הודיה זמני כמבקרת מאחת מערי השדה. אחותי מצאה אדם שעסק בזיוף ניירות רשמיים וזה תמורת תשלום הכין לנו זהות חדשה. מעתה נקראתי גברת שוורץ. עברנו להתגורר בדירה שמצאתי לפי פרסום בעיתונות. גם מצאתי הצעה לקיט לילדים. התקשרתי בטלפון ושאלתי האם מוכנים לקל אם עם בת לתקופת הקיט. השתושבה הייתה שאקבל תשובה כעבור זמן. כך הכרתי את הסופר שרקוזי ג׳ורג׳ (Sarkozy Gyorgy) ואת אשתו מולנאר מרטה (Molnar Marta), שאביה היה סופר מפורסם פרנץ מולנאר (Molnár Ferenc). (בין היתר כתב את הספר ״מחניים״.) מרטה הייתה אישה מקסימה. מאחר ולא יכולתי לעמוד בסכום גבוה של תשלום עבור שנינו בקייטנה, קיבלה אותי כעוזרת. את מוצאי והיותי בורחת מסלובקיה הסתרתי מפניהם.״

״באותה עת שלחו למחנות ריכוז אף את אלה שהסתירו את היותם בורחים. הקייט הסתיים ושוב נאלצתי לחפש מקום מגורים. הלכנו ברחוב לראות איזה דירה שהוצעה, ומולי באה אישה, עמה הייתי בפרנקפורט אם מיין (Frankfurt am Mein) בגרמניה במוסד כנערה. היא הכירה אותי. בעלה היה עורך דין ידוע בבודפשט. לאחר שהבינה את מצבי, רצתה לעזור והציע לפנות אל הרב בעיר דברצן (Debrecen), ד״ר וייס פאל, ולבקש ממנו סידור לבני בבית יתומים. הייתה אז שיטה של לגליזציה של ילדים זרים בהונגריה, ע״י שאזרח הונגרי יכריז כי מכריו הסלובקיים שלחו את ילדיהם אליו והוא מכניס אותם לבית ילדים תמורת תשלום מלא. המשטרה

ההונגרית קיבלה את ההודעה ובני סודר אצל ד"ר מנהיים מור, עורך המילון ההונגרי-עברי, בעיר דברצן. שם הוא החל ללמוד בגימנסיה היהודית. כל זאת לאחר שחברתי מפרנקפורט ובעלה שלמו סכום הגון להסדרת העניין. את בתי שלחתי אל אחותי. עתה היינו ארבעתנו בארבעה מקומות שונים."

"יום אחד ביקרתי מכרה מפראג, גם היא פליטה שהתגוררה זמנית בהונגריה. ראה אותי בלש מהמשטרה ואסר אותי. נשלחתי למאסר ברחוב רומבאך (Rumbach utca) ומשם למחנה ריכוז הונגרי בריצ'ה (Ricse). עם כניסת הגרמנים העבירו אותנו למחנה ליד נאג'קשניז'א (Nagykanizsa) ואחרי חודש ימים יחד עם יהודי העיר נשלחנו דרך סלובקיה לאושוויץ. מאוחר יותר נודע לי, שקיבל אותנו ד"ר מנגלה הידוע לשמצה. אחרי מיון העבירו אותנו למחנה קרנטינה והולבשנו בבגדים מפוספסים שדמה יותר לשק. מכר שפגש אותי סיפר על גורלם של אלה שנשלחו לצד השני."

"יום אחד קבוצת חיילי אס. אס. החלו למיין קבוצת נשים. אני ניסיתי להבליט עצמי כבריאה. אחת הנשים שלפני התלוננה לרופאה שעזרה במיון, שזה כואב ושם כואב והרופאה סיננה מבין זוויות פיה בגרמנית:"

"Es ist aber besser wen Sie gesund sind !" (מוטב שתהיי בריאה !)

אחרי דזאינפקציה וניקיון קיבלנו מדי אסירים מפוספסים ונעלי עץ.
העבירו אותנו לקעקוע ואני קיבלתי את המספר 81002. העמיסו אותנו על מכוניות והסיעו אותנו אל מחנה גלייוויץ (Gleiwitz). התנאים בגלייוויץ היו לאין שיעור טובים מאשר באושוויץ. אני סודרתי לעבוד בבית חרושת לעיבוד פח, שחשיבותו הייתה כנראה חרשתית. מנהל החרושת ד"ר שנק והמזכירה צארק, שניהם אזרחים גרמנים התנהגו עמנו בסדר. החזית הרוסית הקרבה אילצה אותם לנסיגה.בסערת שלגים קשה העמיסו אותנו על קרונות בקר, בצפיפות ובעמידה. לדרך לא קיבלנו שום אוכל. רבים מאתנו לא עמדו בתנאים והעדיפו לקפוץ מהקרונות, הגם שידעו שמצפה להם כדור מרובה גרמני. אינני זוכרת כמה זמן ארך המסע. לבסוף הגענו למחנה רוונסנרוק (Rawensbruck)."

"התנאים כאן היו גרועים מאוד. לכלוך שרר וזוהמה, כינים ורעב. גם

כאן לא נשארנו זמן רב. ברכבת העבירו אותנו למחנה רכלין (Rechlin). כאן העבידו אותנו בחפירת שוחות. אז הבנו כבר שהמצב של הגרמנים רע מאוד. אם במרכז גרמניה חופרים שוחות ע"י אסירי מחנות. מחלות טיפוס וכולרה התפשטו בין האסירים. גם אני חליתי בטיפוס וכך הגעתי למרפאה. שם פגשתי את בנות שטרן מהעיר. כעבור זמן נסוגו הגרמנים גם מרכלין, בדרך נמלטנו, יחד עם אישה אחרת. בשדות אספנו שיירי תפוחי אדמה קפואים ומזה התקיימנו. אינני זוכרת היכן זה היה, אבל יום אחד הופיעו הרוסים."

"אחרי תקופת נדודים ארוכה, דרך ברלין, פראג הגעתי לברטיסלבה (Bratislava), בירת סלובקיה. שם נודע לי גורל בני. יחד עם שאר יהודי העיר דברצן נשלח לאושוויץ ושם נספה. בעלי שלח לקחת את בתי על מנת שתהיה עמו ושניהם היו בבונקרבצפון סלובקיה. שם התגלו וכל יושבי הבונקר נרצחו בדם קר."

שטף האירועים הטרגיים של שנות הארבעים החל בסמוך לחזרתו של אבא. גרנו אז בברגסאס, עיירה ליד מונקץ'. אימא רצתה להיות קרובה להוריה בשעה שאבא היה רחוק בארץ ישראל. אבא ניסה כל דרך אפשרית להוציאנו, את אימא ושני ילדיו, ללא הצלחה. הייתי צעיר מכדי להבין את הנעשה, אבל זכורים לי היטב הנסיבות. הורי ניסו אף נישואים פיקטיביים לבעל סרטיפיקט, בשעה שאבא היה עדיין בארץ, אבל גם ניסיון זה נכשל, ואנו נשארנו."

אבא חזר על מנת לזכות בסרטיפיקט משפחה, אולם האירועים של טרם מלחמת העולם השנייה שיבשו את הכל. גורל כולנו היה אושוויץ, גורל, ממנו לא חזרו אבא, אימא, ואחי, גם לא שאר בני משפחה, קרובים ורחוקים, מלבד בודדים, כולם נטבחו שם. התקשורת באותם ימים הייתה מסורבלת ואיטית. רק סמוך להעברת רוסיה הקרפטית לידי ההונגרים מהשלטון הצ'כוסלובקי, בעקבות ועידת ווינה, נודע להורי על הסרטיפיקט בפראג. הטיפול שנקבל סרטיפיקט מבודפשט ערך חודשים ואולי יותר משנה. תוך כך נודע, כי קבלת דרכון אפשרית רק לאזרחי הונגריה. ושוב החל טיפול מיגע וארוך בקבלת אזרחות. הנסיעות, ההתרוצצויות והטיפולים ארכו חודשים ובשנת 1941 נתבשרנו סופית כי הסרטיפיקט כבר איננו.

ביוני 2000 כתבתי מכתב לארכיון הציוני, כניסיון אחרון, ושאלתי האם אין בידיהם מסמך או מכתב כלשהו המזכיר את אבי. את המכתב כתבתי בעקבות ששמעתי, כי חודשים מעטים לפני כן הועבר אליהם הארכיון של הסוכנות

היהודית. ואמנם, כעבור שבועיים שלושה קיבלתי תשובה מגב' בתיה לשם, המבשרת כי בין התיקים מצאו את כרטיס העולה ואת התיק של אבי. אין צריך לומר את ההתרגשות שאחזה בנו, בבואנו לירושלים לראות ולקרוא את המסמכים והמכתבים בכתב ידו ובעברית צחה של אבי. משהתגלה תיק העלייה בארכיון הציוני, כל פרט מהדמיונות שלי, כל פרט מהסיפורים שזכרתי ונהגתי לספר, קיבל לפתע אישור בכתב.
נתגלו מכתבים המזכירים את שם אמי, את אחי ואותי, עם תאריכי לידה מדויקים, שמות של הערבים לו בארץ, מכתב מההסתדרות הציונית בפראג הממליצה על מתן סרטיפיקט לו.

בין המסמכים שנתגלו בארכיון הציוני, נמצאו מכתבים בכתב ידו של אבא. אחד מהם מפברואר 1939, בו הוא מתריע על המצב ההולך ומתדרדר, על הסכנה האיומה העורבת ליהדות. הוא מפציר במחלקת העלייה של הסוכנות, ומבקש את הסרטיפיקט שהובטח לו כה רבות. בעת כתיבת המכתב עדיין לא ידע על הסרטיפיקט בבודפשט.

במכתב נוסף מאפריל 1939 מודה אבא לסוכנות היהודית בירושלים, על הבטחתם כי "בשדיול" (במחזור) הבא יקבל את הסרטיפיקט. ומבטא את בטחונו, כי הפעם אמנם יקימו את הבטחתם וגם הוא יהיה בין המאושרים ויוכל לשוב עם משפחתו ארצה ישראל. בלב עולה הרהור. האם אחרי חמש שנות שהות בארץ ישראל, לא הגיעה לאבי זכות לרישיון עליה ? ואם זה כן אושר לו מהארץ - היכן, מתי ומי לקח אותו ממנו ? מי זה "שירש" את רישיון העלייה שלנו ? במה הייתה זכותו גדולה יותר משל אבי ובני משפחתו ?

פקידים אפורים וחסרי לב, הם שקבעו גורלות אדם בימים ההם של הרת עולם. שמועות משמועות שונות סופרו מפה לאוזן, בשנות האפלה , על רבנים מתנגדי הציונות, העוזבים ועולים ארצה. ציוני שערגתו הביאה אותו לארץ וחלם להעלות את משפחתו, נתקל בסירוב, ולא זכה לקבל רישיון עלייה, ואילו מחרפי הציונות ומגדפיה, מצאו מקלט בארץ על חשבון הציונים. בשעת סכנה הפכה השאיפה הציונית לעליה להיות כשרה ומנהיגי היהדות החרדית נטשו את צאן מרעיתם וברחו. מי יודע האם משפחתי לא שילמה את המחיר בדמה ?! לא משפחת אבי בלבד הייתה קורבן יחידי. בשורות הבאות אביא ציטוט ממכתבו של משה שטרנברג משנת 1996, אל בני משפחתו, ונמצא במוזיאון ההונגרי בצפת.

"לפני כשלוש שנים שיתפתי אתכם בכאבי ותסכולי, שגרמו לי על ידי הגילוי, שאולי אבי המנוח היה ניצל, לו רישיון העלייה שלו לא היה נלקח ממנו עבור הרבי מבעלז. כיוון שבעיה זו המשיכה להציק לי, הפכתי בה והתלבטתי, מה באמת קרה ואיך היה יכול להתרחש. את לבטי ואת האירועים סביב אני מספר ברשימתי המצורפת. קשה להניח שתשובה חד משמעית עוד אמצא. מכל מקום, כל מי שיכול לעזור ולהאיר, אף במשהו, את אפילת השאלות, תודתי מובטחת לו."

עד כאן המכתב. גם הרשימה המוזכרת בו נמצאת במוזיאון. תהיות אלה של מר שטרנברג מוכיחות, כי אמנם לא היו מקרים אלה בודדים. כנראה ששורה של רבנים וכלי קודש אחרים נהנו מפריווילגיות מועדפות על חשבונם של ציונים ותיקים, ביניהם ציוני ותיק כאבי. האם יקום אי פעם מי, אשר יחקור ויגלה את האמת המרה ? איני מבקש צדק בדיעבד, גם לא ניתן להחיות מתים. אבל שהדברים יהיו גלויים וברורים ; מי היו המחרפים ומגדפים את הציונות והציונים ובשעת צרה תפשו כל הזדמנות כדי להציל את עורם על חשבון המגודפים. גלגלו עיניים לשמים ועל פני הארץ נעשו מעשי נבלה. האם יקום החוקר אשר יעשה זאת אי פעם ? אני תוהה .

<u>חזרה למונקאץ'</u>

אבא חזר ועיסוקו קשר אותו למונקאץ' והוחלט לחזור לגור שם. רשמו אותי מספטמבר כתלמיד הגימנסיה ואת אחי לבית הספר העברי עממי. קיבלתי תאריך למבחני הקבלה וסמוך אחריו עברנו למונקאץ'. בינתיים רק אבא ואני. אבא שכר חנות ובחדר האחורי גרנו שנינו במשך ימי השבוע. בימי שישי חזרנו הביתה למשפחה בברגסאס. החנות במונקאץ' הייתה בפסאג' הבנקים. כעבור שנתיים העביר אבא את החנות לרחוב "לאטוריצה" שהיה מעין מרכז מסחרי של אז. החנות שימשה את אבא והפעלת סניף מצבעה וניקוי כימי של חברת אדריא (Adria) אשר בקושיצה (Kassa). מאוחר יותר גם אמא הצטרפה לחנות שהורחבה בינתיים עם מתפרת המחוכים וחזיות שפתחה.

פתאום היה לי אבא שעזר בלימודים. אבא שלימוד אותי לנסוע באופניים. גיליתי משפחה במונקאץ', בני דודים שלא הכרתי מקודם. הימים היו מלאי הפתעות וחידושים. הכרתי חברים חדשים, החיים קיבלו צביון חדש ושונה. לפני חגי הסתיו עברה גם שאר המשפחה, שכרנו דירה ברחוב ראקוצי, במרכז העיר, לא הרחק מהעירייה. לקראת החורף קיבלתי במתנה זוג מחליקיים, כאלה שיש לקבוע אותן לנעליים. הם הותאמו על ידי מרמלשטיין באצ'י, הסנדלר שגר בחצרנו. הוא היה אבא של חנה המורה מברגסאס. מעתה ביליתי את רוב שעות אחר הצהריים, השעות שלאחר הלימודים בגימנסיה, בחברת חברי החדשים, בעיקר במגרש ההחלקה. היה זה ברחוב שהרבי של מונקאץ' גר בו, הרב שפירא. המגרש היה מעט הלאה בצד מול ביתו של הרב.

ידיעותי הלקויות בצ'כית היו בעוכרי לימים, כאשר נבחנתי לגימנסיה העברית במונקאץ'. השפה הצ'כית הייתה השפה השנייה. נכשלתי בבחינות וכל הקיץ נזקקתי לשעורי עזר לקראת המבחן הנוסף טרם תחילת שנת הלימודים בספטמבר.בבחינות הקבלה נוכחות בדרך כלל שמי מורים המורה הבוחן ומורה משקיף. המורה המשקיף היה מנחם ברגנבאום, מאוחר יותר אורן. לא על כל השאלתו ידעתי לענות ואת חלקן אף לא הבנתי. מנחם מאוד רצה לעזור וחזר על השאלות כך שכללה כבר את התשובה. כאשר גם זה לא עזר, נכשלתי. לא היה מנוס מלשכור מורה מורה עזר למשך הקיץ. כך נשכר תלמיד אחת הכיתות הגבוהות. תלמיד זה היה כעבור זמן למדריכי בתנועת השומר הצעיר, כאשר הצטרפתי לתנועה בעקבות חברי החדשים.

אבא הרבה לנסוע בענייני הסרטיפיקט. חלפה שנה ודבר לא מומש מכל ההבטחות. בינתיים מרכז אירופה געשה, אבל אנו הילדים הרגשנו רק מעט מכל האירועים. באותה שנה, בשנת 1939, עמדתי לחוג את הבר מצווה שלי. סבא עמד על כך, שאחד "המלמדים" יכין אותי לקריאת ההפטרה בטעמי המקרא. סבא קיבל על עצמו את תשלום השכר לרב המלמד. מדי שבוע פעמיים או שלוש באתי אל הרב לרחוב היהודי, שם היו כמה "חדרים" ואחרי שהתלמידים הלכו הביתה, למדתי במשך כשעה עמו את הניגון המיוחד.

יום הבר מצווה קרב וביום השישי שלפניו, אחר הצהרים, אבא בא הביתה מוקדם מהרגיל מהחנות. קרא לי אל חדר השינה, שאחי לא ישמע ולא יפריע. ההכנות האלה, גרמו לי למתח, לא ידעתי למה לצפות. אבא סגר את הדלת, הושיב אותי לידו וסיפר לי ; אני אינני הבן הבכור כפי שחשבתי תמיד. היו לפני עוד אח ואחות. הם מתו, אחד בגיל שנתיים והשני בגיל כמה חודשים. שניהם במגפה במחלת ילדות.

ההכנות הללו והסודיות, גרמו לי למתח והתרגשות.. כשאני נולדתי, סיפר אבא, הלך הסבא אלכסנדר אל הרב שפירא ושאל את עצתו, מה לעשות כדי שגורלי יהיה טוב יותר. הרבי שאל איך יקראו לי. סבא ענה שהוחלט לקרא לי על שם אביו. הרבי חשב ואחרי כמה רגעים פסק שיש להוסיף לשמי "אלתר", (זקן ביידיש,) כסגולה לאריכות ימים. כל עוד יקפידו לקרוא לי כך, לא יעונה לי רע ואגיע לשיבה טובה. סבא השביע את אבא, שאם ירשמוני לתעודת לידה, יעשו זאת רק בשם אלתר. בילדותי כוניתי בחיבה אלתי. כך הכין אותי אבא להפתעה של יום המחרת, כאשר אני עתיד להיקרא לתורה, ויתגלה לי שמי המלא, בשם אלתר אהרן. ואמנם לא השתמשתי בשם אהרן מעודי. לא בבית הספר ולא בשום תעודה רשמית. אינני נמנה על בעלי אמונות תפלות, אבל עובדה היא – למרות כל מה שעברתי, שרדתי...

למחרת, בשבת בבוקר לבשתי חליפה חדשה, בצבע כחול כהה, פעם ראשונה בחיי. אמא עזרה לי לקשור עניבה מעניבותיו של אבא. גמרה לקשור את העניבה, הסתכלה עלי ואמרה בשמץ של גאוה :

"כמו חתן"... עיניה נוצצו מאושר.

עמדתי לפני הראי הגדול של אמא ונהניתי מעצמי במראה. אחי הסתובב בחדר מצוברח ומקנא. מאחורי נפתחה הדלת ואבא נכנס. ניגש אלי ואחז בשתי ידי.

"מהיום תעמוד ברשות עצמך" – אמר והוסיף – *"המלמד רב שעיה בודאי כבר הסביר לך, כל שתעשה, יירשם לזכותך או לחובתך בלבד. הכל יתווסף לחשבון הארוך, שעליו תיתן את הדין בבוא היום. זכור ועל תשכח, מהיום שוב אינך ילד."* אבא חיבק אותי.

התרגשתי מגילויי החיבה הבלתי צפויים. ראיתי שגם הוא התרגש. גם אם נאמרו מילות חיבה גם בהזדמנויות קודמות הן לא לוו בדרך כלל בגילויי חיבה מעשיים. הפעם היה זה שונה. אבא ניגש אל הארון וכעבור כמה שניות חזר ובידו שעון הכיס החגיגי שלו, שעון שלא השתמש בו אלא לעיתים רחוקות. לכל ימות השנה השתמש בשעון כיס עבה שתלה על שרשרת מחוברת ללולאה של כפתור. הושיט לי את השעון ואמר:

"קח ושים בכיסך. קיבלתי זאת מסבי, מאביה של הסבתא שלך ביום חתונתנו, של אמא ושלי. מעתה הוא יהיה שלך. לא יכולנו לקנות לך שעון יד," הוסיף בהתנצלות – *"כמו לצעירים אחרים."* כעבור כמה רגעים הוסיף *"שמור עליו ושא אותו רק כאשר תלבש חליפה בשבתות וחגים."*

לתורה עליתי בבית הכנסת הגדול, ב-"שיל", כפי שנקרא בפי יהודי העיירה. סבא אלכסנדר התפלל שם כל יום מימות השנה. אדיקותו הייתה בלתי מתפשרת ומחמירה עם עצמו, שלא פסח על תפילה במניין בית הכנסת שלו, אף בימות החורף הקשים ביותר. נוהג היה ללכת מדי בוקר, לפני פתיחת החנות, מביתו, שהייתה מול רחוב בית החולים ברחוב "קושוט" (Kossuth) ועד ה"שיל", שהיה במרחק הליכה רב אף לאדם צעיר.

סבא עמד על דעתו שהעלייה לתורה תהיה בבית הכנסת שלו ולא בבית הכנסת של הפועל המזרחי, שם אבא התפלל. לסבא היה מקום קבוע בשורה הראשונה, לא בשורת "מזרח", אלא "שטול" קבוע, אותו ירש מאבי אשתו, מסבא נין שלי, משה אהרן אוסלנדר. אותה שבת באנו כולנו להתפלל עם סבא. גם הדודים והדודות וילדיהם באו כולם, אף משפחתה של סבתא, אחיותיה ואחיה עם משפחותיהם הנרחבות, כולם באו. כל הבלומים, הוייסים, הוייסברגרים והאוסלנדרים על נספחיהם הרבים. משך כל התפילה, עד אשר שמעתי את שמי מוכרז ונתבקשתי לעלות, הייתי

נרגש מאוד. סבא עוד הספיק לטפוח על שכמי ולעט נרגעתי. בקול רם וצלול קראתי את ההפטרה, ידעתי את כולה בעל פה, ומיד עם סיום הקריאה באו פסוקי ה״מי שברך״. החזן עוד לא הספיק לסיים ומטר של סוכריות ובוטנים ניתך מעזרת הנשים על ה״בלעמער״, שם עמדנו, הגבאים, החזן סבא, אבא ואני. מהומה רבתי פרצה מיד. עשרות ילדים התנפלו וניסו לחטוף ולאסוף מה שיותר סוכריות שהתגוללו מכל עבר. מעזרת הנשים המשיכו לרדת ״גשמי״ סוכריות.

לארוחת הצהרים היינו מוזמנים אל סבא אלכסנדר וסבתא שפרה. לא הייתי הנכד הגדול, היו שני נכדים גדולים ממני, אבל הייתי בנו של הבן ולא בנם של בנות הסבא והסבתא. גם אבא לא היה בנו בכורו של סבא, בכורו, יצחק, נפל במלחמת העולם הראשונה. יצחק ואבי התגייסו מיד עם פרוץ המלחמה ביולי 1914. אבא נשלח תחילה ליחידה שהתמקמה בנמל האיטלקי-סרבי פיומה (Fiume), ואילו אחיו הגדול יצחק, נשלח לשדות הקרב בצפון וכעבר חודשים אחדים נפל בקרבות. הרבה זיכרונות מארוחה חגיגי זו לא נותרו לי. עם הגיענו לגמתי כוס יין מהקידוש של סבא, וכעבור זמן זה טשטש אותי. הייתי במצב רוח מרומם, התגאיתי בפני בני ובנות הדודים והדודות בשעון שקיבלתי, אבל פרטים איני זוכר. גם לא מתי ואיך חזרנו הביתה.

לפני חגי הסתו עברה שאר המשפחה גם. ביתנו היה ברחוב ראקוצי (Rákóczi), במרכז העיר, לא הרחק מהעירייה. לקראת החורף קיבלתי במתנה זוג מחליקיים, כאלה שיש לחבר קבע לנעליים. הם הותאמו לי על ידי מרמלשטיין באצ׳, הסנדלר שגר בחצרנו. בתו, חנה לימדה אותי בבית הספר בברגסאס. מעתה ביליתי את רוב שעות אחר הצהרים , השעות שלאחר הלימודים, בחברת חברי החדשים במגרש ההחלקה. המגרש ברחוב בו גר הרבי של מונקאץ׳, הרב שפירא. רחוב מונקאצ׳י מיהאלי (Munkácsi Mihály). המגרש היה מעט הלאה בצידו השני של הרחוב, ליד בנין ארגון קופת החולים.

כשאני נולדתי - סיפר אבא - הלך הסבא אל הרב שפירא, הרבי הזקן ממונקאץ׳, ושאל את עצת הרב, מה לעשות שגורל התינוק יהיה טוב יותר. הרבי שאל האם הוחלט כיצד ייקרא היילוד. סבא ענה כי הוחלט לקרוא בשם אביו, אהרון. הרבי פסק להוסיף שם נוסף - אלתר. פירוש השם זקן ויהיה לסגולה לאריכות ימים. כל עוד יקפידו לקרוא לילד כך, לא יעונה רע ויגיע לשיבה טובה. ואמנם בילדותי כוניתי בחיבה אלתי. כך הכין אותי אבא להפתעה של יום המחרת, כאשר עתיד הייתי להיקרא בשמי המלא בעת עלייתי לתורה.

אינני נמנה עם בעלי האמונות התפלות, אבל עובדה היא , שלמרות כל
מה שעלה בגורלי, למרות הכל - שרדתי...

<u>הדודים מהסודטים.</u>

יום אחד הסבירו לנו ההורים והכינו אותנו הילדים, שנצטרך לארח את ווילי ואת יוז׳י, הוא יוסף. שני האחים של אבא, שחיו באזור הסודטים של צ׳כיה המערבית, בעיר קרלסבאד (Karlsbad). שם עסקו בפירות סובטרופיים והתפרנסו היטב שניהם. תחילה התגורר שם יוז׳י בלבד, הוא היה המבוגר מבין השניים. כעבור חודשים אחדים הזמין את אחיו הצעיר ווילי, משום שזה לא הסתדר עם הוריו, ובמיוחד לא עם אביו. ווילי הצעיר היה קונדס לא קטן. היה גבר יפה תואר ו״ענייניו״ הרבים עם נשים צעירות הכעיסו את סבא אלכסנדר, אביו, שלא ראה בעין יפה את הפגיעה שנגרמה לשם המשפחה בגלל מעלליו. האח יוז׳י קיים את הוראת אביו והזמין את ווילי אליו. בכך הרחיק מהבית את ה״פושט״, כפי שאחיותיו כינוהו.

כמו חבלים אחרים בעלי מיעוטים לאומיים במרכז ומזרח אירופה, גם רוסיה הקרפטית ידעה חילופי שלטון רבים. עד שנת 1918 הייתה חלק מהקיסרות האוסטרו הונגרית. בין שתי מלחמות העולם הייתה מסופחת אל צ׳כוסלובקיה, הדמוקרטיה הצעירה. אחרי הסכם וינה, כאשר חלקה הדרומי סופח להונגריה, ניסה גנרל צ׳כי לארגן התנגדות באזור, נכשל וכאשר החבל סופח להונגריה הוא ברח לברית המועצות. לאחר מלחמת העולם השנייה, גזל סטאלין את חבל רוסיה הקארפאטית וסיפח אותה לאוקראינה.

עד מלחמת העולם השנייה חיו בחבל כ-100,000 יהודים. רובם התגוררו בערים - מונקאץ׳, אונגוואר, ברגסאס, חוסט, שבלוש. מיעוטם של היהודים חיו בכפרים הרבים. את מצבם של היהודים ברוסיה הקארפאטית מדגימה היטב הבדיחה הידועה, שנהג גיסי, משה כ״ץ לספר : יהודי מהגר לאמריקה ומופיעה בפני הרשויות לקבל רשיון עבודה. הוא נשאל מספר שאלות.

״היכן נולדת ?״

״באוסטריה״ – ענה היהודי.
״היכן למדת ״ - נשאל.
״בצ׳כוסלובקיה״ - הוא השיב.
״היכן עבדת ?״ - שואלים אותו .
״בהונגריה״ - משיב היהודי.
״מה הייתה הארץ האחרונה בה התגוררת לפני בואך לארה״ב ?״ - שואל הפקיד.

"ברית המועצות." עונה הוא.

"הספקת להסתובב הרבה בעולם" - מתפעל הגוי.

"מה פתאום" – תוהה היהודי *" מעולם לא עזבתי את עיירת הולדתי חוסט, (Chust)."*

כבר בתחילת הממשל ההונגרי החלו ההגבלות על היהודים. הדרישה להוכיח אזרחות. השגת האזרחות גרמה לאבא להוצאות ונסיעות רבות. המצב הכלכלי הורע עם קטיעת האזורים הכפריים מהעיר מונקאץ', שהייתה עיר מסחר. הסביבה הכפרית נותרה בידי הצ'כים. הייתה זו מכה נוספת בשורת הפגיעות, למרות שבתחילה היו תקוות. קיווינו, שהצרוף להונגריה הגדולה, יחד עם טרנסילבניה, ישפרו את מצבנו הכלכלי. נחלנו אכזבה. יוז'י ואחיו ווילי הגיעו בראש השנה. כל רכושם היה ארוז בשתי מזוודות. היה זה בשנת 1939.

ביום חורפי אחד, בתחילת ינואר בשנת 1940, התעוררנו לקולות נפץ ופיצוצים. הבהלה הייתה רבה. לא ידענו מה קרה. רק אחרי שאבא זיהה את קולות הנפץ כפגזי מרגמה ותותחים. אבא שרת במלחמת העולם הראשונה בצבאו של הוד מעלתו פראנץ-יוזף כסמל מחלקה. הודות להיותו בעל בגרות, זכה לקידום מהיר כשאר בעלי ההשכלה באותם ימים. אבל הידיעה על מהות הקולות לא הרגיעה אותנו. רק אחר הצהריים סיפרו מפה לאוזן, שהצ'כים התקיפו אותנו וההונגרים יצאו למתקפת נגד. מאוחר יותר נודע, כי הפגזים פגעו במלון "צ'יילאג" (Csillag), במרחק של כמה מאות מטרים בלבד מביתנו. לבית הספר כמובן לא הורשינו ללכת וכל אותו יום נשארנו בבית. רק לפנות ערב התרחקו קולות הירי והאנשים העיזו לצאת לרחובות. התקפת הנגד ההונגרית בוצעה בידיעת גרמניה. הגנרל הצ'כי ברח עם צבאו והאזורים שנותרו אחרי הסכם ווינה בידי הצ'כים, סופחה אל הונגריה בהסכמת הגרמנים.

הגזרות על היהודים נמשכו. הוטל "נומרוס קלאוזוס", שהגבילה את אחוז היהודים הלומדים באוניברסיטאות. אחד מבני הדודים, נויפלד באנדי מברגסאס, סולק מהלימודים ונאלץ להרחיק עד לונדון ללמוד רפואה. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, חייב היה באנדי לבחור בין התגייסות לצבא הבריטי או להיות מגורש. הוא בחר להתגייס לצבאו של הוד מלכותו ג'ורג' החמישי. כעבור חמש שנות שירות, כאשר השתחרר מהשרות הקרבי בהודו, ויתר על המשך הלימודים ופנה למסחר. מאז הוא חי בלונדון עם משפחתו. בשנים האחרונות סגר את מפעלו לייצור תכשיטים וקישוטים, סגר את חנותו בסיטי ופרש לפנסיה.

בערך באותה עת היגרו ללונדון הדודה פרידה ובעלה אנדור שטרנפלד ובתם הקטנה ז׳וז׳יקה, לימים סוזן רוזנברג. הייתה תחושה של מצב הולך ומחמיר ומי שיכול היה, החליט ועזב. שני האחים של אבא, יוסף ושמואל, או כפי שנקראו בפינו - יוזי׳ ווילי, ברחו מפני הגרמנים מקארלסבד (Karlsbad), התכוננו לעזוב. יוזי׳ נשא לאישה את מריקה וכעבור זמן קצר הצליח להסדיר לווילי מקום על אוניה בשם ״זכאריה״ וב- -13 באוגוסט 1940 ירד לחוף בחיפה. יוסף ומאריקה עזבו את מונקאץ׳ בדרכם לארץ אל ברטיסלבה (Bratislava) אז בירת סלובקיה, מעבר לגבול הצ׳כי. הם עלו על האוניה ״פטריה״, שהפליגה לאורך הדנובה לים השחור ומשם בים התיכון לארץ ישראל המנדטורית.

הזכרתי כבר, שלאחר המלחמה, כבר כאן בארץ, מצאתי אצל וילי גלויה בכתב ידה של סבתא שפרה ואמא. בגלויה סבתא שואלת את וילי, למה יוזי׳ אינו כותב. הוא תמיד היה בן נאמן להוריו, מתלוננת סבתא, ופתאום הפסיק לכתוב. בצידה השני של הגלויה מוסיפה אמא כמה שורות ומבקשת לברר בחיפה מה בדיוק ארע לאוניה ״פטריה״ (Patria). הידיעה כבר הגיעה כנראה, רק לסבתא לא גילו עדיין.

<u>מברק מתל-אביב.</u>

בתחילת דצמבר 1943, במוצאי שבת, הייתי לבד בבית וישבתי ב"חדר-יום" (nappali), כך קראנו ל"סלון". ניסיתי לעלות על גל שידורי הבי.בי.סי. בהונגרית. שידורים אלה התקיימו בימים מסוימים ושעות קבועות. החדשות משם היו אמינות ושימשו לנו מקור מידע בדוק על הנעשה בשדות הקרב. זאת בניגוד לשידורי הרדיו ההונגרי, אשר בכל מצב, גם הנואש ביותר, מצא לשדר תיאורים נלהבים והנסיגות תוארו כמהלכים אסטרטגיים מבריקים, שהצבא האדום נפל ברשתם. אחזתי בכל אמצעי הזהירות שרגילים היינו בהם, סוגרים את כל החלונות והדלתות, מאפילים בוילונות ומכבים את האורות. את דלת הכניסה סוגרים במוט ברזל אלכסוני. כבר חודשים אחדים לפני כן הורדנו את האנטנה מהגג, חוט נחושת מתוח בין שני עמודים, והתקנו אותו מחדש על עליית הגג מתחת לרעפים. כל זאת שלא יתחילו לחשוד שאנו מאזינים לשידורי חוץ שהיו אסורים. עשיתי את כל הפעולות שהייתי מתורגל בהם היטב ונותרו לי עוד שניות ספורות עד השמעת התיפוף המוכר של טה-טה-טה-טאססססם...

ישבתי לבד ליד הרדיו והשתדלתי לכוון בהזזה בלתי מורגשת כמעט, כדי לעלות במדויק על גל השידורים ולהמנע מגלים מפריעים ששודרו במקביל ע"י הרשויות ההונגריות והגרמניות , כדי להפריע קליטת השידורים מלונדון. הייתי כולי שקוע, כאשר לפתע נשמעו דפיקות חזקות על הדלת החיצונית. די נבהלתי. זו לא הייתה הדפיקה המוסכמת עם הורי. זה היה מישהו זר... מרוב בלבול השארתי את הרדיו פתוח וניגשתי אל הדלת. פתחתי את הדלת הפנימית, הדלתות והחלונות היו כפולים מפני אימת הקור, נזכרתי ברדיו וחזרתי לשם לסגור, שוב חזרתי אל הדלת ושאלתי :

"מי זה ?"

"איצו" – הייתה התשובה.

פתחתי את הדלת החיצונית, איצו, הבן של דודה הרמינה (Hermina) עמד לפני עם פיסת נייר בידו.

"דודה חנה והדוד חיים לא בבית ?" שאל.

"לא !" עניתי בקיצור, עדיין נרגש.

"טוב, תגיד להם שסבתא שיפרה (Shifrá) *שולחת להם את המברק הזה ששלח הדוד ווילי מפלשטינה."* ודחף בידי פיסת נייר צהוב.

"שיקראו וידעו שלדוד ווילי נולדה בת במזל טוב." לא המתין לתשובה ממני , הפך פניו והלך.

את החדשות אותו יום כבר לא שמעתי. זמן קצר אחר כך חזרו הורי ואחי הביתה. מסרתי להם את המברק, שבתרגום חופשי היה בו זה :

"אמא יקרה וכל המשפחה. במזל טוב נולדה לנו בת. שמה תהילה. הניה ווילי." המקור היה בהונגרית ושנים רבות, עד שהגעתי ארצה, לא הבנתי ולא ידעתי את פירוש שמה של בת דודתי, שנכתב בהונגרית Tilla. נדמה לי שלא אני בלבד תמהתי על השם המוזר. פרט נוסף הקשור במברק הוא שנשלח מפלסטינה לשווייץ ומשווייץ להונגריה. על החלק העליון של המברק הייתה חותמת עגולה ובה המלה תל-אביב בעברית. בצידו החיצוני של המברק, בקיפול, היה דבוק פס נייר בהיר ועליו כתובת מודפסת בהונגרית ובגרמנית, שאמרה שהמברק צונזר ומותר במסירה לנמען. כך נודע לנו באיחור של כשלושה שבועות על הולדת תהילה, בת דודתי בארץ ישראל.

בסלובקיה השכנה קם משטר פשיסטי עצמאי ובראש הפשיסטים שם עמד הכומר הידוע לשמצה - הלינקא (Hlynka). היה זה כומר אנטישמי, ידוע בדעותיו הנאציות הקיצוניות. חיי היהודים הפכו לגיהינום. לא הייתה דרך חוקית לצאת משם או להימלט ורבים ניסו למלט נפשם להונגריה השכנה, בה חיי היהודים היו עדיין נסבלים. גם אחיה של אמא נסה, הדוד הרמן לנדאו, שבמשפחה כונה בארי, שחי עם אשתו אלזה ושני ילדיהם, גבי ונעמי, בעיר הסלובקית ניטרא (Nyitra) ועבד שם כרופא

עור בבית החולים המקומי. בשנת 42 החלו הסלובקים לרכז את היהודים. את הרופאים שלחו למחנות עבודה כבר בתחילה. העיתון הפשיסטי "מאג'אר פוטאר" (Magyar futár), פרסם בזמנו רומן אנטישמי בהמשכים, תחת הכותרת "מוצאו מטרנופול" (Tarnopolból származik). הרומן עסק ביהודים, תאר אותם כפולשים להונגריה הנוצרית מהצפון. כסוחרים ונצלנים את העם, כחמסנים ללא מצפון, הבאים מפולניה ומגליציה לזהם את העם ההונגרי וארצו הקדושה. תאר את היהודים באיורים נוראיים למראה. הם דמו לאלה שהכרתי מאוחר יותר בפרסומי העיתון הנאצי "דער שטירמר" (Der schtürmer). היהודים תוארו כבעלי אפים גדולים ומעוותים, בעלי פרצופים דוחים ומאימים. גם אותנו הילדים זה הפחיד והחריד.

ארמון קונר (Kohner kastély) והשמועות על מה שקורה שם, יצרו אוירה של פחד וחששות. היו שמועות משמועות שונות. שזה נאסר והובל לשם, ההוא עונה שם ונהרג, גם אביו של מיקי הארמן ספרו שנאסר והובל לארמון קונר. יום אחד התבשרנו, שההונגרים עומדים להחליף בעד דגלים, שנפלו לידי הרוסים במלחמת התקוממות הגדולה מאה שנה לפני כן, בשנת 1848, מספר קומוניסטים אסורים. משפחת האברמן שהכרנו, הייתה אף היא בין האסורים המוחלפים. בעסקה הזו עם הרוסים, עברה כל משפחת האברמן מיקי אל הרוסים ונעלמו מהעיר.

לא תיארתי לי, שבנסיבות מוזרות ביותר עוד אפגוש את מיקי...

<u>מלחמת העולם פורצת</u>

המלחמה בין גרמניה לפולין פרצה ביום שישי, אחד בספטמבר 1939. את הבשורה שמענו בתפילת ערב שבת בבית הכנסת. לא עברו ימים רבים ופליטים רבים החלו לזרום לעירנו. בתחילה היה הזרם דק אך עד מהרה הפך להצפה. העיר הייתה מלאה. אלפים באו. במדי צבא עם כובעיהם המשונים, מצוידים בתרמילים ומזוודות. הם הגיעו ברכבות מהצפון ובעגלות רתומות לסוסים ועברו ברחובות קבוצות קבוצות. בביתנו הייתה חצר גדולה, עם הרה שכנים. בתים חד קומתיים בצד אחד של החצר. באחת הדירות השכנות גר הדיין וביוזמתו החלו דיירי החצר להזמין ולהלין יהודים מבין הפליטים. רוב הפליטים לא היו יהודים. לעתים הוכנסו לחצר גם עגלות עם סוסים, וכל מיני כלי משחית צבאיים. אנו הילדים מצאנו עניין רב בהמולה הגדולה שנוצרה. כעבור שמן החלו לעזוב ולהעלם. תקופת שהותם בינינו לא ארכה זמן רב. מפליטים אלה שמענו לראשונה על המלחמה, אבל כילדים התענינו יותר בציודם, בסוסים ובעגלות, מאשר בסיפוריהם. המלחמה הייתה משהו רחוק ובלתי נתפס. אינני יודע האם ההורים ניחשו כבר או ידעו את מה שקורה בצפון. עלינו הגנו ולא ידענו דבר.

אינני מקפיד על סדר כרונולוגי של תיאור האירועים. הייתי נער צעיר וזיכרונותי אינן סדורות לפי האירועים. גורלה של פטריה ידוע. יוסף נספה ואשתו מאריקה ניצלה. מאריקה נשאה שנית כעבור כמה שנים כאן בארץ, והקשרים עמה לא חודשו בהגיעי ארצה. קברו של יוסף נמצא בבית הקברות הישן בחיפה, שמו מצוין על המצבה המשותפת לכל הנספים.בשנים עברו, כשווילי עדיין חי, נהגנו מדי כמה שנים לעלות לקברו של יוסף. פעם אחרונה עלינו בשנת 1981 או שנה לאחריה. ווילי כנראה חש שזו לו פעם אחרונה, התרגש מאוד ובכה. נפרד מאחיו והודה לו על כל מה שעשה למעננו לפני שנים כה רבות.

בפסח שנת 1940, ואני בן ארבע עשרה, התקיימה מועצה או ועידה של תנועת החלוץ הצעיר. רק זמן קצר לפני כן הצטרפתי, אחרי שעברתי יחד עם כמה מחברי מהשומר הצעיר. אינני זוכר כבר הרבה ממה שקרה באותה ועידה, אבל זכור לי שאנו הצעירים הופענו בשירים והקראת קטעים. גם אני קראתי דבר מה, אין לי שמץ של מושג מה זה היה. אני זוכר גם שהצביעו על מישהו ואמרו שזה שליח מהארץ ואנו הסתכלנו עליו בהערצה ופליאה. מספר חודשים אחרי כן בקיץ, שוב לא יכולנו להיפגש בקן. מאז התקיימו המפגשים שלנו בחוץ, על פי רוב בפארק העירוני שעל שפת הנהר.

במוצאי שבת אחת בסוף הקיץ, לפני נסיעתם של וילי ויוז׳י, ישבנו אצלנו בוורנדה. המבוגרים, אבא ושני אחיו שוחחו ביניהם ואנו הילדים הקשבנו. בשיחה עלה שמו של האח לואיס בקנדה. לאיוש הוא נקרא בפינו אז. לאיוש ואחותו גיזה יצאו לקנדה לפני שנים רבות קודם לכן. שניהם הקימו משפחות והתבססו שם. לדודה גיזה ובעלה סם וייס נולדו שלושה בנים ובת ולדוד לואיס ואשתו מרי Asper שלוש בנות. שלושת האחים דיברו על כך שלאיוש אינו עוזר להם להגר מהונגריה. אבא הזכיר שאינו יכול להשיג סרטיפיקט, ולקנות אין ידו משגת. כל התקוות לעלות לארץ נגוזו. אמא ניסתה להגן על גיסה שגם לו משפחה שיש לפרנס ואין יודעים את קשייו. אינני זוכר פרטים נוספים, אבל זוכר את הנימה הכללית. האווירה הייתה של אבדן עצות, של כמעט ייאוש. אפיזודה זו נחקקה עמוק בליבי וחיה עמי עד היום.

שנים רבות לאחר מכן, כאן בארץ, ניסיתי פעם להעלות אותה שיחה ולהזכירה לוילי. הוא לא נטה לזכור. דיבר על אחיו לואיס ועל אחותו גיזה והתלונן על קשייו עם בתו שפרה, שהוא זקוק לעזרה. סיפר על צרכיו הרבים בשל מחלתה של הילדה. זיכרונות אלה פיתחו בי כנראה את ההסתייגות הרגשית שחשתי תמיד אל הדוד לואיס ואל בנותיו בקנדה. מלבד גלוית ראש השנה ולעתים רחוקות מאוד מכתב קצר, לא היה בינינו שום קשר. גם קשרים אלה רק בשנים האחרונות, סמוך לפני מותו של הדוד. הדוד לאויס לא יזם קשר הדוק יותר ואני לא התאמצתי במיוחד לקיימו. בשנים הבאות שוב לא עלה הנושא ביני לבין ווילי. מדי פעם, עם הגעת מכתב מאחיו, הזכיר זאת בקצרה. גם על תקופת המלחמה, ואת מה שקרה שם באירופה, עם אחיותיו ועם אמו, ווילי מעולם לא שאל ולא התעניין. הוא לא חקר אותי, לא שאל ואני מרצוני לא סיפרתי דבר.

הפגישות בקן התנועה נערכו בדרך כלל בשבת אחר הצהרים. המועדון נסגר חודשיים או שלושה לאחר הועידה של התנועה. לא יכולנו עוד לקיימו, מחשש מהמשטרה, אבל המשכנו להיפגש בשבתות אחר הצהרים בפארק שלשפת הנהר. נשמרנו מלעורר תשומת לב וישבנו בפינות צדדיות כדי ש״השקוצים״, הנערים הנוצריים, שעברו בדרכם למגרש הכדורגל בקצה הפארק, לא ישימו לב. עוד פחות רצינו לזכות בתשומת לבה של המשטרה. קראנו סיפורים ומדריכנו סיפר על מושבות קיץ ועל הכשרות שהיו בעבר ועל החיים בהן. על ההכשרות גם הם ידעו רק מפי סיפורים ששמעו, צעירים היו מכדי ליטול חלק בהן. כדי לא לעורר תשומת לב, כך לפחות חשבנו לתומנו, היינו מסירים את הכובעים. השתדלנו לא להיתקל בנכרים הגויים.

לאחר זמן סיגלתי לי הרגל של הסרת הכובע. הסתובבתי ללא כיסוי ראש גם ברחובות העיר. פעם העלה זאת אבא וביקש ממני, לפחות לחצר הבית בל אכנס בגלוי ראש. לא יקפיד עמי - אמר אבא - אם אתהלך כך ברחובות, אבל כשאני נכנס לחצר, מפאת כבודו של הדיין שגר עמנו בחצר, אחבוש את הכובע. כיבדתי את רצונו של אבא. הקפדתי לעשות זאת מדי היכנסי לחצר. הוצאתי את הכובע התקוע בכיס האחורי ושמתיו על ראשי.

בסתיו הקרוב אמור הייתי לעלות למחלקה החמישית בגימנסיה. הייתי כבן ארבע עשרה וחצי. המצב הכלכלי הלך ורע והיטב ידעתי את הקושי והעול הכלכלי הכבד, שלימודי שני בנים בגימנסיה הטילו על הורי. מתן השכלה לשני ילדים, שכר לימוד וכל שאר ההוצאות הכרוכות בכך, עלו הרבה מעבר ליכולתנו. כך על כל פנים הערכתי אני. החלטתי שלא אהיה עוד לנטל ומעמסה כלכלית. קמתי ועשיתי מעשה. בלי להודיע דבר להורים, ברחתי לבודפשט. עיר הבירה הייתה במרחק של כשש - שבע שעות נסיעה ברכבת. בלבי קיוויתי, שבבודפשט אמצא תמיכה ועזרה בתנועה. הגעתי לבודפשט אבל לא הגעתי ליצור קשר עם התנועה. כבר ביום הראשון פגשתי ברחוב, ברובע שעיקר תושביו היו יהודים, את מיקי פרנק, מכר ממונקאץ'. מיקי לימים בארץ היה רופא ונפטר בסוף שנת 1989. מיקי פרנק עזר לי בעצה לאן לפנות למצוא עבודה, להשיג תלושי אוכל במנזה ברחוב וואשאליני" (Veselényi), ועזר לי גם להשיג חדר שכור עם עוד שני נערים בגילי. מיקי היה מותיקי החלוץ הצעיר בעירי, וראה אותי בקן עוד קודם שאסרו על הפעילות במועדון.

בתחילת שנות השלושים גרנו באזור שנקרא Kertváros. היה זה בית חדש שאבא בנה אחרי שהתחתן. זכרונותי הראשונים קשורים בבית זה. באותו רחוב, ממול וכמה בתים הלאה, היה ביתם של משפחת פרנק. אבא פרנק היה חייט קונפקציה ובאותם ימים נהגו כבוד רב יותר בבגדים משומשים. אחרי שצד אחד השתפשף משימוש, היו הופכים את הבגד ותופרים אותו מחדש עם הצד הפנימי כלפי חוץ והיה שוב בגד כמו חדש, והמשיך להיות ראוי ונאה. מיקי היה מבוגר ממני בהרבה, וכאשר עליתי לשכבה של טרום בוגרים, בגיל 14, מיקי כבר היה חלוץ ומנהיג.

אחיו של מיקי, יצחק, כונה "איצה" (Ica). איצה היה בחור שאהב להתבדח ולעשות שמח. נוהג היה לעזור לאביו למכור בימי השוק ועמד מאחורי הדלפק בדוכן ומכריז בקולי קולות: "קנו אנשים תכריכים, תכריכים מצוינים!". הוא הכריז באוקראינית והכפריים היו עיקר הלקוחות בשוק. רק המילה "תכריכים" נאמרה

באידיש. היו אלה מכנסיים לבנים, עשויים מבד לבן וגס, אותם נהגו הכפריים ללבוש בבואם העירה למכור את יבולם ולקנות את הדרוש. מעין "גאטקעס" לבנים, תפורים במיוחד עבורם. האיכרים שמעו את ההכרזה וחשבו לתומם, כי תכריכים הם סוג של בד חזק וטוב. אנחנו הנערים נהגנו לבוא לשמוע ולראות את ההמולה בשוק וצחקנו על בדיחותיו של איצה.

שום קשרים לא היו לי עם מיקי, ולהודות על האמת, קצת התביישתי לפנות אליו. הוא הכיר את משפחתי ואותי מראייה בלבד. בסופו של דבר, כאשר נזקקתי, הוא עזר. כאשר נודעו לו נסיבות בואי לבודפשט, היה זה מיקי שהודיע להורי על מקום הימצאי. עברו כמה שבועות, הלהט הראשוני מעצמאותי הצטנן, והורי החליטו להחזיר אותי הביתה. יום אחד הופיעה אמא, בלי שאצפה לה. בסתר לבי קיננה בי התקווה שיעשו זאת, והחזירה אותי הביתה.

הורי לא היו דתיים, היו מה שמכונה היום מסורתיים. אמא ניהלה מטבח כשר ואבא נהג מדי שבת ללכת להתפלל בבית הכנסת של הפועל המזרחי. בית הכנסת היה ממוקם בדירה באחת הקומות של בית בטיילת הטוראים. שמה של הטיילת באה על שום שטוראים רבים שאכסנו את קסרקטיני העיר, ברחוב ברגסאס, עיר גבול מאז ומתמיד, נהגו לטייל בחברת עוזרות הבית הכפריות שמצאו פרנסה אצל יהודי העיר. רובם של חברי באו ממשפחות דומות, לא חרדיות וליברליות במידה מסוימת. גוטמן ארווין, טייכמן פישו, פטרובר טיבי, קורנרייך אנדי, ווייגרטן ויקי, וחברים נוספים שלא למדו בגימנסיה העברית, אלא בבתי ספר עירוניים וממשלתיים. כשחזרתי מבודפשט, אחרי בריחתי, קשרי עם בני כיתתי נותקו כמעט לגמרי. התביישתי מעט שכך הסתיים הכל. גם אחרי שהוחזרתי עמדתי על דעתי לא להמשיך ללמוד. לא רציתי להמשיך. שני גורמים סייעו לי לעמוד במריי. שנת הלימודים כבר החלה ואיחרתי את ההרשמה, אך בעיקר משום שהתעקשתי לא ללמוד. כך נפלה ההכרעה שאלך ללמוד מקצוע.

הבחירה נפלה על בית מלאכתו של אלדור. בית מלאכה לליפוף מנועי חשמל. אלדור, בעל בית המלאכה, היה לא רק "חופשי" מקיום מצוות היהדות, הוא היה אפיקורס להכעיס. מעשיו היו ברובם בניגוד מוחלט לכל המוסכמות והמקובלות הנהוגות בעיר, שלא לומר - הדת. הוא היה נכה מלחמת העולם הראשונה, שרת כקצין זוטר על סיפונה של האוניה בפיקודו של האדמירל הורטי (Horthy), העוצר הכל יכול של הונגריה המלוכנית. מלבד היותו ידוע כיהודי לפי מוצאו, כל מנהגיו היו בניגוד

גמור במעשיו היום יומיים. מדי חג, ואפילו ביום כיפור המקודש במונקאץ', נוהג היה לשבת באחד מחלונותיה של מסעדת המלון "צ'יילאג", שותה ומעשן בהפגנתיות ראוותנית ומתנכר ליהדותו. אפיקורס להכעיס היה. אל אלדור זה שלחו אותי הורי ללמוד את מקצוע האלקטרוניקה. הייתי המועסק היהודי היחידי אצלו. כל השאר היו עוזרים ושוליות נוצריים, ברובם שוואבים, גרמנים מקומיים.

בחזית המזרח, באוקראינה ורוסיה הגרמנים עדיין נחלו הצלחות בקרבות. כישלונות או ניצנים של כישלונות ונסיגות, הוסברו כנסיגות טקטיות בלבד. השוואבים התנהגו בעליונות מופגנת ובתוקפנות בלתי מרוסנת. לא אחת ספגתי עלבונות מהם. הייתי שוליה צעיר. כולי נתון לחסדי שאר העובדים ובראש וראשונה לחסדי הבוס. עשיתי מאמצים לזכות באהדתו. השתדלתי בכל מאודי להיות חרוץ, דיקן ונאמן. תכונות שלא פעם טרח להסביר לי, משמשים לו כאמות מידה, לפיהם הוא שופט את האדם. לא הקפדתי על שעות סיום העבודה וקשרי עם התנועה וחלק מחברי התרופפו מחוסר זמן ועייפות. בשבתות הייתי עייף מכדי להסתובב עמם בפרק כל אחר הצהרים.

לאבא היה מכר, מלימודיהם המשותפים בגימנסיה המסחרית בעיר הומונה (Homonna) אשר בסלובקיה, שם למדו במחזור אחד. היה זה נוצרי הונגרי ושמו צ'נדור (Csendőr). גוי זה מונה להיות מפקד ה"לוונטה" (Levente) במונקאץ', מעין גדנע מגיל ארבע עשרה ומעלה חייב היה כל נער להימנות עם ארגון טרום צבאי זה. אלא שהיהודים לא אומנו בנשק. מועדון הלוונטה, אליו נקראתי, היה ברחוב לידינו, בבית ספר עממי. ביום קבוע מדי שבוע, אחר הצהרים, היינו באים לשם. העסיקו אותנו בתרגילי סדר, ומאוחר יותר בעבודות פשוטות ועל פי רוב מיותרות. היינו מעבירים חומרי בנייה ממקום למקום ובפעם הבאה אותם חומרי בנייה מחזירים למקומם הקודם.

ההכרות של צ'נדור עם אבא, גרמה למבוכה גם לי וגם לו. כאשר התמנה לתפקידו, השתדל להתעלם ממני, אך היה מדי פעם משחרר אותי, ובמיוחד אחרי שנודע לו כי התחלתי לעבוד כשוליה בבית מלאכתו של אלדור. מדי פעם היה פוטר אותי ממספר התייצבויות. פעמים היה שולח אותי בשליחויות קלות ופוקד עלי

לא לחזור לאחר סיום השליחות. מאוחר יותר היה אדם זה ראש צלב החץ המקומי בעיר. הייתה זו התארגנות מקבילה לתנועה הפשיסטית הגרמנית, זו עם צלב הקרס. עם יחידותיו נמנו פשיסטים הונגרים, אוקראינים וגרמנים שהתגוררו בעיר ובכפרים שמסביב.

תחילת הקץ.

ביומו הראשון של פסח בשנת 1944, ואנחנו עדיין לא מסוגרים בגטו, ספרו לי חברי, שאחר הצהרים מתקיימת פגישה חשובה אצל משפחת פרידמן, שגרים ברחוב קושוט. חיה ורחל פרידמן, שתיהן היו פעילות בשומר הצעיר, ההיכרות עם בנות פרידמן הייתה מבית הספר ובגלל הפרשי הגיל בינינו ההיכרות לא הייתה קרובה. עתה משהגיעה ההזמנה ללא הסבר על טיבה, התקיימה שיחה קצרה בין החברים והחלטנו לגשת, הגם שלא ידענו למה לצפות ומה מטרת המפגש. אגב, שתי האחיות פרידמן חיות בארץ. אחת מהן חברת יקום והשנייה חברת המעפיל. בחתונת צביה שמרלינג בקיבוץ המעפיל, שלאה הייתה מורתה במשך כמה שנים, פגשנו את שתיהן.

לבסוף התברר כשהיינו אצל הפרידמנים, שלפגישה הגענו רק שניים, דוד אשכנזי ואני. משפחתו של דוד עברה לגור לא רחוק מאתנו, מקודם גרו ברחוב שוגר (Sugár). בבואנו אל בית פרידמן ציפתה לנו הפתעה. אורחים הגיעו מבודפשט. הציגו אותם, היו אלה יוסף גרדוש נציג החלוץ הצעיר ודרור, שמאוחר יותר הייתה לדרור הבונים, ופיל, בשמו בארץ אלפן, נציג השומר הצעיר. הן בלבושם והן במראם החיצוני נראו שניהם כארים לא יהודים, למרות אפו הנשרי של יוסף. הם הביאו עמם מבודפשט ניירות אריים והציעו לכל הרוצה למלט עצמו מהצפוי, להחליט מיד ולנסוע לבודפשט. ספרו שבבודפשט מתארגנות התנועות ודואגות לחבריהן, לכולם יש עבודה ומתקיימים, רבים מהם מצוידים בתעודות אריים על מנת שלא יגויסו לפלוגות העבודה.

אחרי התייעצות סוכם שכל מי שיחליט בחיוב, יתייצב מחר בבוקר, יקבל ניירות ויצא ברכבת לעיר הבירה. בערב התקיימה, עם הורי וקרובים מזדמנים, שיחת בירורים על הנושא. כולם היו בדעה שלא כדאי עתה להיפרד. הצבא הרוסי נמצא לא הרחק מעבר לגבול, ולא רחוק היום והצבא האדום ישחרר אותנו מכל התלאות. התקווה הייתה כה עזה, שגבלה כמעט באמונה עיוורת. כעבור זמן נודע לי, שמכל הנוכחים רק דוד אשכנזי נסע וניצל את ההזדמנות. כל שאר החברים וחברות הובלו לאושוויץ, יחד עם משפחותיהם. מהם חזרו מתי מעט בלבד. על דוד אשכנזי לא שמעתי דבר אחרי המלחמה, אין אני יודע מה עלה בגורלו.

בעשרים ושתיים באפריל 1944, מספר ימים לפני יום הולדתי ה-18, הייתה שבת אביבית. ביום זה חוויתי בפעם הראשונה את אימי האס. אס. הגטו הוקם והדוחק בדירה היה גדול, נוספו דיירים נוספים, שלא מרצונם נאלצו לעבור אלינו

לבית, שהיה בתחום הגטו. כדי להימלט משאון הילדים הבוכים ומהצפיפות, יצאתי והתיישבתי על מדרגות הכניסה לבית, לפני הוורנדה. ישבתי ונהניתי מהשקט שמסביב. לפתע נשמעו צעקות רמות, נביחות כלבים ויריות. עוד טרם הספקתי להבין מה קורה ולחצר פרצו קלגסי אס.אס , במכות וצעקות גרשוני לרחוב. שם כבר היו כמה עשרות יהודים מפוחדים. צעירים וזקנים, לבושים בגדי חג ושטרם הספיקו להתלבש, או אף לנעול נעליים.

היינו קבוצה של כארבעים מבוגרים ונערים וביניהם גם זקנים. הריצו אותנו לכיוון בית הכנסת הגדול, תוך מכות בפרגולים ובמקלות חזרן. תוך כך נשמעו יריות, אבל איני יודע האם מישהו נפגע. בנאצות וקללות Farfluchte Jude (יהודים מקוללים) הכניסו אותנו לבית הכנסת, "השיל". פקדו עלינו לפרק הכל. לפרק את ספסלי התפילה, את ארון הקודש והריהוט ולהוציא הכל החוצה. הכל תוך כדי ריצה מטורפת, בין שתי שורות חיילי אס. אס. מכים ובועטים. רצנו הלוך וחזור, שוב ושוב, נופלים ונשרכים, מועדים וכושלים, מפוחדים, מבועטים וזבי דם. נדמה היה שהשעות נמשכות ללא קץ. כל גופי כאב ודאב, את פירוק הרהיטים היינו צריכים לעשות ללא כלים, בידינו בלבד. ידי כולם היו פצועות ושרוטות ונוטפות דם. על כל הפסקה של שניות אחדות ירדו עלינו וקבלנו מכות ובעיטות.

היום כבר עטופות התמונות בזיכרוני במעין ערפל. רק קטעי תמונות חיות עדיין בליבי. לפעמים בלילות איני מצליח לגרש את המראות ממוחי. פוקדים עלינו להסתדר בשורות ואנו מובלים לכיוון הנהר, ה"לטוריצה" (Latoricza). מעמידים אותנו על שפת הנהר והלב מנבא רעות. הנהר גואה. מימיו האפורים שוטפים וגואשים מהפשרת השלגים בהרים. מספר צעירים מובלים והוליכו אותם במעלה הגדה. חולף זמן והקבוצה חוזרת עם פחי צבע ומכחולים בידם. הם מצטווים לצבוע עלינו כתמים ופסים בצבע צהוב. כולנו טונפנו. היינו מאובקים וחבולים, נוטפי צבע צהוב ודם אדום. רק הפחד היה גדול מהעלבון שחשנו.

ושוב הריצו אותנו, לעבר בית המדרש, ממול לבית הכנסת הגדול. כולנו הוכנסנו לחצר בית המדרש והועמדנו ליד הקיר. מאחורינו אס.אס עם מכונת ירייה. את בעלי הזקנים והפאות עינו בגזיזת שערם בכידוני החיילים. אחדים מהם התמוטטו ונפלו מעולפים. הקלגסים בועטים בהם וצוהלים בקול גדול. אנחנו עומדים ליד הקיר ואני משתדל להדחק פנימה, מה שיותר קרוב לקיר. לא להתבלט, לא לעורר תשומת לב. זה נמשך ונמשך ללא סוף, כל היום וכבר מאוחר אחר הצהריים הערב קרב.

לפנות ערב גרשו אותנו חזרה לגטו. צווינו לסחוב עמנו את חסרי הרוח והפצועים. בחלקי נפל לעזור לבעל החנות לתשמישי קדושה, שחנותו הייתה סמוך לבית המדרש. פניו היו מלאי חתכים ושיירי זקן, מגועל בדם קרוש מה"תספורת" שעשו לו. היהודי נמנה עם חסידיו של הרבי, רועה הצאן שנטש את צאנו, אשר זנח את חסידיו וברח זמן מה קודם לכן. הפקיר את בני קהילתו ודאג להציל עצמו.

הקשרים שלי עם התנועה נותקו כבר למעשה לגמרי. אמנם היו עדיין מפגשים מדי פעם, על פי רוב על בסיס קשרי ידידות. אלה היו מתקיימים בביתו של אחד מהחבורה. הייתה זו חבורה קטנה של ידידים קרובים. המפגשים היו בשבתות אחר הצהרים ושוב לא רק חברים מחלוץ הצעיר. היו בין החברים גם חברי תנועת השומר הצעיר. הקשרים בין החבר'ה נוצרו שנים רבות קודם, עוד לפני היותם חברי תנועה.

באחד הימים שמענו שהנהגת הקהילה פרסמה מנשר אל אוכלוסי הגטו. אבא שלח אותי להשיג עותק, על מנת שנדע מה מודיעים לציבור. להלן אני מביא תרגום חופשי של המנשר. התברר, כי זו כבר ההודעה מספר שתיים, ולא ידענו מה נאמר בראשונה. כך שמענו גם כי הנהגת הקהילה הפכה להיות מועצת היהודים, על פי הוראת הגרמנים. נדמה לי שלא כל חברי הקהילה שימשו במועצה, ואלה מונו למעשה ע"י הגרמנים לשרת אותם.

הודעת מועצת היהודים במונקאץ'

הודעה מספר 2 *מונקאץ' 18 באפריל 1944*

משרד מועצת היהודים : מונקאץ', רחוב Árpád מס' 8 (משרדי הקהילה)

עד ה-19 באפריל 1944 שעה 6 בערב חייב כל אחד הנחשב יהודי, ע"פ ההוראות האחרונות, לעבור לגור בשטח המתואר להלן .

שטח 1.

הצד הזוגי של רחוב Árpád עד רחוב Rákóczi, כל הצד הזוגי של הרחוב Rákóczi, הצד הזוגי של רחוב Zrinyi Ilona עד רחוב Töltés, שני צדי רחוב Töltés עד רחוב Bercsényi. בגבולות אלה רחוב Latoricza, רחוב Dankó ורחוב Töltésköz כולו.

שטח 2.

שני צדי רחוב Munkácsi שני צדי Zenész, שני צדי Malom, הצד הבלתי זוגי של רחוב Lövölde עד רחוב Malom, הצד הבלתי זוגי של רחוב Kossuth עד רחוב לוולדה, הצד הבלתי זוגי של רחוב Árpád, בין רחוב Munkácsi ורחוב Kossuth. בתוך גבולות אלה כל בתי הרחובות Kálvin Pataky, Szent Márton, Csókoly, Fürdő ורחוב Mikes Kelemen.

שטח 3.

הצד הבלתי זוגי של רחוב Kórház, הצד הבלתי זוגי של רחוב Kőrösvég מרחוב Kórház עד Szabó Lajos, שני צדי Csákányos, שני צדי Szarkahegy, הצד הזוגי של רחוב Kossuth, מרחוב Kórház עד רחוב Szarkahegy, בגבולות אלה רחובות Szabó, Hajnal, Vámház, Dohány, ורחוב Herceg Ferenc.

כל אחד רשאי לקחת עמו שתי חליפות, שתי החלפות לבנים, דברי אוכל, מיטה מטלטלת קלה, וכן חמישים ק״ג מטלטלין.
הרופאים רשאים להישאר עם חדרי הקבלה וההמתנה במקומות הקודמים, אולם את דירותיהם חייבים להעביר אל השטחים הסגורים שלעיל.
אחרי עזיבת הדירה, כל אחד חייב לסגור ואת המפתח של הדירה להכניס למעטפה חזקה, לרשום את הכתובת הישנה ואת הכתובת החדשה ואת המעטפה הזו למסור למשרדי הקהילה.
במידה ובדירה יש השכנה חוקית, יש למקם את המשתכנים בחדרים מתאימים ושאר החדרים ייסגרו ואת המפתחות הללו גם לשים במעטפה.

בגבולות השטחים המסומנים הללו, גם ברחוב Árpád ורחוב Kossuth עד ה-Liceum, אסור להישאר בדירות, אשר גם אחד מחדריה משקיף לרחוב. אסור לגור בחלק הפנימי של הדירה.
אסור לעבור לגור אצל נוצרי !

מועצת היהודים, מו״ל אינג׳ שאנדור שטויר. מחיר 10 פילר. דפוס פנוניה,מונקאץ׳.

במאי הודיעו שכל היהודים יתפנו מהעיר ויעברו לבית החרושת ללבנים. הורשינו לקחת עמנו תרמיל או חבילה במשקל שנושאו יכול לסחוב. מלבד זאת הכל נשאר בדירה. ארזנו רק דברים שהורינו חשבו, כי בלעדיהם אי אפשר. ערב אחרון עוד עמלנו להסתיר מעט דברי ערך. תכשיטים ומזומנים. לא העזנו לצאת מפתח הדירה באור יום, שמא מהבתים הסמוכים צופים את מעשינו. משום כך עיקר מקומות ההסתר היה בעלית הגג, בין הלבנים שבקיר. אולם מאוחר בלילה העיר אותי אבא ויצאנו שנינו לחצר. בבורות שטחיים הסתרנו מעט דברי ערך, שמא אולי כאשר נחזור...

מכל מה שהוסתר, רק פריטים בודדים מצאתי לאחר המלחמה. ערימת שטרות מתפוררים, שהוסתרו בזמנו בקופסאות עגולים של אבקת שיניים (במקום משחת שיניים,) שהפכו חסרי ערך, תליון של אחי, שמצאתי בעליית הגג בין הלבנים, ואבד מאוחר יותר בעליה ב׳, את שעון-הכיס ״אומגה״ מכסף, שקיבלתי מאבא בבר מצווה והוא קיבל אותו ליום חתונתו מסבו במתנה. גם את זה מצאתי בין הלבנים. את שאר החפצים לא הספקתי למצוא, כי שמעתי איזה רעשים וחששתי שיגלו אותי. כל שאר החפצים נפלו בודאי לידי החמסנים.

העברתנו אל בית החרושת ללבנים מחוץ לעיר, התבצעה במשך מספר ימים. כל יום הועבר קטע אחר של הגטו. שורה ארוכה של יהודים מפוחדים עמדנו על הכביש. צעירים וזקנים, גברים ונשים, מבוגרים וטף, חולים ונכים, ישישים חסרי אונים ותינוקות מתייפחים. כולנו עמדנו ברחוב הראשי והמתנו לתזוזה. סביבנו ז׳נדרמים הונגריים ואנשי אס. אס. עם כלביהם חושפי השיניים ועם רובים מכודנים. מבין סדקי החלונות ומאחורי הוילונות, מן הבתים הסמוכים, הציצו השכנים. רק תמול שלשום שררו בינינו יחסי שכנות תקינים, עתה כולם נאלמו דום. אף ניסיון קטן של עזרה, לא של חמלה, לא מילת עידוד או הבעת השתתפות. כלום. חשנו בשנאה המפעפעת , חשנו בשמחה לאיד על מה שקורה לנו.

הורי ואחי, דודות ודודים, בנות ובני דודים רבים, הסבתא המבוגרת ועוד בני משפחה, משפחות האחיות והאחים של הסבתא, כולם עמדו צפופים. קיווינו למצוא מגן בקרבה. ואז החלה ההליכה. כבר היה קרוב לצהריים והשמש הספיקה כבר לחמם ולהצמיא, והמרחק היה גדול וההליכה קשה, החבילות כבדות, פה ושם הפילו והשאירו ונתקלים בה בהליכה, והז׳נדרמים מזרזים מניפים רגל עם מגף ופוגעים. אין רחמים, זקן או אישה גורלם זהה. איני זוכר כמה זמן ארכה ההליכה הזו. שעה, שלוש, אולי יותר? איני יודע.

גם בבית החרושת ללבנים השתדלנו כולנו להישאר יחד. לתפוס מקום על מדפי הייבוש, שהפכו לנו למקום לינה. מסתדרים קרוב זה אל זה. מצטופפים בחום ובאבק השורה בכל. ללא מים, ללא שום סידורים סניטרים. הקדמת היציאה מתופת זו, ולא ידענו מה מצפה לנו, נחשבה לזכייה. למחרת הובילונו אל הרכבת. היה זה בתשעה עשר במאי 1944. חודשיים בדיוק אחרי כניסת הגרמנים להונגריה.

המתינו לנו קרונות בקר. סגורים מכל עבר. רק חלון קטן אחד, סמוך לתקרה, למעלה. גם זה נאטם בחוטי תיל. מצדו האחד של הקרון פער את לועו דלת הזזה כבד. הועלינו-נדחסנו לקרונות והדלת ננעלה עלינו ברעש. השתרר חושך. לא היה מקום לשבת. היינו רבים מדי, לא כולנו מהמשפחה. חלק מהמשפחה התנתקה בדוחק ובהמולה והועלו על קרונות אחרים. בקרון עמנו היו גם משפחות שלא הכרנו מקודם. היינו דחוסים בחבילות. שעות חלפו עד שהצלחנו להסתדר ולהתיישב איכשהו. ישיבה בקיפול רגליים, כשהברכיים נוגעות בסנטר. הרכבת עמדה שעות במקום. גג הקרון הלך והתחמם וכולם חשו צמא ומחנק. השמש האביבית קיפחה על גג הקרון וזה הקרין את כל החום פנימה. החום להט ואנו ללא מים. התחננו למים ולא נענינו.

הגירוש לאושוויץ.

רק לפנות ערב זזה הרכבת. רבים מהמבוגרים חשו ברע. השקשוק המתמיד והנסיעה בלילה אחרי יום מפרך, ספק הרדים ספק הטיל עלפון. מדי פעם נשמעו גניחות. קשישים אמרו תפילה, קיוו לישועה. הצמא הלכה וגברה. לפנות בוקר נעצרה הרכבת. לא ידענו לאן מובילים אותנו. רק שמועות סיפרו, שליישוב מחדש באזורי המזרח. לא ברור לאן. למחנות עבודה - אמרו. הוסיפו גם הסבר, אולי להרגעת הרוחות, מי שיהיה חרוץ דיו, יוכל להתקיים בכבוד.

מבחוץ שמענו תערובת של קולות. דיבור סלובקי ושירה גרמנית של חיילים שיכורים. בקרון היו כבר זקנים מעולפים, אולי ללא רוח חיים. האפרוריות שהסתננה מהחוץ, בקושי אפשרה להבחין בפרטים. אחדים גנחו וביקשו התחננו למים. סרחון כבד התפשט בקרון. באחת הפינות העמידו כלי ובזה עשו את הצרכים. היה קושי רב להגיע אל הכלי, לא היה מקום להניח את הרגל. האם עד כדי כך לא ידעו הורינו ושאר המבוגרים, את הצפוי לנו ? או אולי ניסו להסתיר מעמנו הצעירים, את הידוע להם זה מכבר ? הסתירו מפנינו והדחיקו מעצמם את שחששו מפניו ? רצו לחסוך מעמנו את אימי הידיעה ? האם התמימות והאמונה בשומר ישראל, הם שהכתיבו את גורלנו בבאות ? אין לי תשובה.

כל היום חנינו. לפנות ערב שוב זזה הרכבת. לפי שקשוק הגלגלים, חשנו שנוסעים לאט. לעתים עצרנו ורכבות אחרות חלפו על פנינו, תוך פליטת קיטור וצפצוף. כאילו רצו למסור ולומר דבר מה. ניסינו להציץ מבעד לחלון האטום. אחד הצעירים טיפס ועלה על גב חברו ותוך ניסיון להרחיב את הסדק, נורה.

הדם ניתז לכל עבר. בהלה בלתי מרוסנת השתררה בקרון. האס. אס. צעקו ואימו לירות בכולנו אם לא נשתוק. אסור להציץ - צעקו. הצעיר היה בן גילי. איני זוכר את שמו. גם למחרת כל היום נסענו. כולנו הרגשנו כבר מותשים, מורעבים וצמאים מאוד. הערב ירד וחשנו בצינה החודרת לאט. ריח משונה הסתנן לקרון. ריח של בשר חרוך ושרוף.

הדלתות נפתחו באחת וקריאות רמות של Rauss, Schnel "מהר, החוצה" בגרמנית, עוררו העבודה במכרות הפחם ובניית תחנת הכוח שהוקם בזיעת עובדי הכפייה מכל חלקי היבשת הכבושה. אני כן זוכר את קעקוע המספר על זרועי. היה זה באושוויץ. עמדנו לפני בלוק בנוי לבנים אדומות. בנין בן שתי קומות ובו שורה

של חלונות זה מעל זה. טור בקומת הקרקע ובקומה העליונה. שורות שורות עמדנו, חמישיות של הפטלינגים. שמש חמימה זרחה ולא דחקו בנו. התור התקדם לאיטו. בפנים בבנין פקדו עלינו להפשיל שרוול שמאל. שלושה הפטלינגים כמונו עשו את מלאכת הקעקוע. פקיד אמר מספר והפטלינג אחר חרט במחט טבולה בדיו את המספר על זרועי. עד היום אני נושא על זרועי את המספר A-6885.

במחנה יאווז'נו (Jaworzno).

ביאווז'נו (Jaworzno) נשלחתי לעבוד במכרות הפחם. במכרה המכונה "קארל גרובה" (Karl grube) . הצוות אליו השתייכתי מנה שבעה. חמישה רוסים, חיילי הצבא האדום, שנפלו בשבי והוחזקו עמנו במחנות הכפייה, ובחור נוסף, בוגר ממני בכמה שנים , מהעיר אוז'הורוד הסמוכה למונקאץ'. הדרך למכרה עברה ביער. הדרכים היו דרכי עפר חלקלקות. לא פעם החלקנו בנעלי העץ הכבדים והנוקשים שלרגלינו. חטפנו הצלפות מקל או שוט. למכרה ירדנו בכלובים דחוסים, שהפחידו מדי יום מחדש.

עבודתי למטה הייתה למשוך קרונית עמוסה באבני פחם. לא קוראים בשמות ולא בכינויים. רק המספר שעל זרועי. אותו מספר רשום גם על פיסת בד תפורה לחולצה הדקה מעל החזה משמאל, ועל המכנס בגובה הברך. הפכנו למספר בלבד, כל העת. כל מה שהיה לי, "הבגדים" שעלי. התחושה המתמדת והקבועה - הרעב המציק כל הזמן ובאופן קבוע. שבוע חולף אחר שבוע וחודש אחר חודש. מאבדים את תחושת הזמן.

אינני זוכר מתי קרה האירוע הבא שאספר בשורות הבאות. רעש חזק הדהד באוזנינו ובעקבותיו הד עמום התגלגל במכרה. רעש שלא הורגלנו אליו. בעקבות ההד המוזר בא משב רוח. כולנו היינו מבוהלים. משב הרוח הביא עמו ענן אבק והשרה אפלה, פנסי הקרביד הקטנים, מפיצי האור הקלוש, אבל אור, כבו. אחד הרוסים שנשמענו לו, נסה להרגיע ולהשתלט. הוא הורה לשכב על הגב והסביר, שזו אולי מפולת ויש לחסוך בחמצן.

עד כאן מה שאני זוכר. כעבור יום או יומיים התעוררתי במרפאה, "קראנקנבאו" (Krankenbau) נקרא בגרמנית . לידי במיטות שכבו הרוסים והבחור מאוז'הורוד. אינני זוכר דבר מכל מה שארע מרגע שנשכבתי במכרה. כנראה נרדמתי או התעלפתי. מאוחר יותר, ב-Krankenbau (המרפאה המקומית) נודע לי, שיותר

מיממה היינו מנותקים וכלואים מתחת לאדמה, עד שהגיעו אלינו ופינו אותנו. כעבור מספר ימים שוחררתי מהמרפאה ונשלחתי לעבוד באתר הבניה של תחנת הכוח, שבנתה חברת הבנייה Hausmann.

בתחילה נמניתי עם הסבלים וסחבנו שקי מלט מקרונות הרכבת העמוסות אל הערמות בצדי הפסים. החברה המעסיקה הייתה חברה Feine. העבודה הייתה מפרכת. למרב המזל הרכבות לא תמיד דייקו, כך יכולנו לנוח מעט בין רכבת אחת לשנייה. בהזדמנות אחת חיפשו בין ההפטלינגים, האסירים, (Heftling) חשמלאים המתמצאים במנועי חשמל. התייצבתי ואמרתי שמקצועי ליפוף מנועים. נלקחתי לבית מלאכה גדול בו הועסקנו בליפוף מנועי חשמל שהובאו מאתר הבניה ומהמכרות. בית המלאכה היה של הפירמה הגרמנית Siemens Schukert . התנאים היו לעין ערוך טובים יותר ממקומות העבודה הקודמים שלי. אם היה גורם שאיפשר לי לשרוד, היו אלה תנאי העבודה הנוחים יותר, אליהם נקלעתי במקרה.

מזג האוויר הלך ורע עם התקרב הסתיו. רטיבות מתמדת, הקור בבקרים ובערבים, הרעב המתמיד שהציק ולא הרפה, המכות שספגנו על כל סיבה וללא סיבה, היו לרועץ לרבים רבים מאתנו. "המוזולמנים" - בני האדם שהפכו לשלדים מהלכים, סולקו מדי פעם בסלקציות הרבות שנערכו. הם נשלחו חזרה לאושוויץ אל הגורל הידוע. הייתי צעיר העובדים בבית המלאכה.

האחראי עלינו היה מהנדס צ'כי, אזרח שעבד עמנו. הוא היה אנושי יותר מהפולנים שבמכרה ואהדתו באה לידי ביטוי בג'סטות קטנות כמעט מדי יום. אנו, הנתונים למרותו, היינו אסירי תודה על כל ביטוי כזה ומלאנו זאת בצייתנות גובלת בסגידה עיוורת. פעם תחב לידי בהחבא פרוסת לחם מרוחה בחמאה. הייתה זו מציאה נדירה מאין כמוה, שכבר חודשים רבים, אף לחלום לא העזתי. לא יכולתי לאכול את פרוסת הלחם באופן גלוי בפני הכל ודחפתיו בין החולצה והמכנס. המהנדס ראה והבין ושלח אותי למחסן גלילי חוטי הליפוף, לעשות שם עבודה כלשהי. נכנסתי למחסן

וסגרתי מאחורי את הדלת. אכלתי בהנאה את הלחם בחמאה ונהניתי מכל נגיסה ולעיסה, מכל שבריר של שנייה.

לפתע שמעתי קולות מאולם העבודה. שומרי האס. אס. שהסתובבו בחוץ, נהגו מדי פעם להיכנס ולהתחמם. בדרך אגב נהגו להפליק ככה סתם, לכל מי שנקרה בדרכם. בלעתי את שהיה בפי ואת יתרת הלחם החבאתי בין גלילי חוטי

הנחושת. בו ברגע נפתחה הדלת והאס. אס. עמד בפתח. המהנדס הצ׳כי, שאיני זוכר את שמו, עמד מאחוריו והסביר לו, ששלח אותי לסדר את הגלילים. בצאתי מהמחסן, הרים את מקלו והצליף בי. האס. אס. פגע בגבי ובצווארי. הסתובב והלך. אף עבור פרוסת הלחם, שרק את חלקו הספקתי לאכול, ״שילמתי״ מחיר כואב. ימים אחדים חשתי את מקום הפגיעה. לא היו שום הנאות ללא תשלום מחיר כואב ומידי. הגם שהמכה לא הייתה מיועדת מלכתחילה עבור פרוסת הלחם המקרית.

עסוקים היינו בהעמסת רוטורים, החלק המסתובב במנוע החשמלי, ממשאית אל קרון הרכבת. את הרוטורים הבאנו מבית המלאכה, לאחר ליפוף מחדש, את תחנת הרכבת, שהיה רק כמה מאות מטרים מרוחק מבית המלאכה. סחבנו אותם בשניים אל תוך הקרונות ולא שמנו לב לנעשה בסביבה. אחד ההפטלינגים, שעמד על ארגז המשאית, הצביע לעבר דמויות שנראו במרחק. הם הלכו בקבוצה כמה מאות מטרים מאתנו. אלה שבויים אנגליים - אמר, ויש ביניהם גם יהודים מפלשתינה. הסתכלנו בהם בערגה ופליאה. גערתו של הקאפו החזיר אותנו אל המציאות.

לא הרחק מאתר תחנת הכוח היה מחנה שבויים. הוחזקו שם חיילים מארצות המערב. מערמות האשפה שהוצאו מהמחנה, אספו ההפטלינגים, שעבדו בקרבת מקום, שיירים של אוכל. קליפות תפוחי אדמה, ושיירים אחרים של אוכל זרוק. ביניהם נמצאו גם עקבות שהעידו על זהותם של השבויים. הפטלינגים אלה היו חוזרים ומתחת לחולצתם הסתירו מדי פעם אוצרות ממש. עלים של כרוב, קליפות תפוחי אדמה, סלק משחיר, ולפעמים פיסת עיתון ישן. ערנותם של השומרים, בכניסה של המחנה ובביקורת בשער, גרמה לגילוי ההברחה. בעקבותם באו ענישות חמורות ואכזריות. למרות העונשים, הבדיקות והביקורות, היו שסחבו חלקים מניר שקי המלט, על מנת לשימם בין החולצה והגוף, לחמם ולהתגונן מעט מפני רוחות הסתיו העזות שנשבו.

לפני הכניסה למחנה, בשער, נערכה ספירה. עודנו עומדים שם, שמענו את קולות היבבה, את נביחת הכלב של ה-״קוטיאש״ (Kutyás), האס. אס. עם הכלב. קצין בעל יד תותבת ובעל כלב זאב גדול ומטיל אימים, מפניו פחדנו כולנו. הייתה שעת ערב. הפנסים דלקו מסביב ולאחר הספירה בשער ואחרי שנסגר מאחורינו, שחררו אותנו לבלוקי המגורים. בדרך אל הבלוק, עברנו ליד המקלחות. במורד לפני המבנה עמד ה״קוטיאש״ ושסע את כלבו בהפטלינג, שהתגולל על האדמה. כולו היה קרעי בגדים, בשר ודם. מדי פעם המשיך האס. אס. להצליף בו נוספות. המסכן כבר לא צרח, רק ייבב חלושות והשמיע קולות גניחה. לא יכולתי להסתכל לעברו של המסכן. מיהרתי

אל הבלוק. שם שמעתי, שנתפס בשער עם תפוח אדמה מתחת לחולצתו. ה-״קוטיאש״ היה שם, הוא האשימו בגניבה. המסכן מצא את התפוח באשפה של המטבח האזרחי באתר התחנה.

לא היה זה מקרה בודד, הרעב המתמיד העביר אנשים רבים על דעתם ולמרות האיסור ולמרות הסכנות הצפויות, תמיד היה מי שסיכן את הכל ועשה את המעשה. שכבתי על הדרגש בבלוק וקולות הגניחה נשמעו זמן רב אל תוך הלילה, עד שהתנומה גברה עלי. למחרת בבוקר עדיין שכב שם, מעוות כולו וללא רוח חיים. לאחר הכניסה למחנה ואחרי הפיזור, חילקו בבלוק את הלחם לארוחת ערב. פרוסה בעובי של שתי אצבעות, זו הייתה מחצית הכמות היומית, ותוספת של מרק סלק דל תוכן.

אחרי האוכל, עד מסדר הספירה, ה״צייל אפל״ (Zel-appel), היינו חופשיים לנוע בתוך או בקרבת הבלוק. היו שקיבלו כסף פנימי שנקרא ״שיין ״-ים (Schein). נדמה לי שזכו בו בעיקר עובדי המכרה שקיבלוהו כבונוס. אולי גם אחרים. אני מעולם לא קיבלתי, גם לא כאשר עבדתי במכרה. בכסף פנימי זה אפשר היה לקנות בקנטינה מספר פריטים. שני הפריטים בעלי ״הערך״ העיקריים היו - סיגריות ממולאות טבק מעורב בעשב וסבון עם הכתובת R.J.F. (קיצור המילים Rein Judische Fett, כלומר - שומן יהודי טהור.) אולי היו שם עוד פריט או שניים, חסרי ערך ולבטח לא הוסיפו דבר ליכולת ההישרדות. אני לא עברתי את סף דלתו של הקנטינה.

היו ניסיונות בריחה. בדרך כלל נתפסו אלה כעבור זמן קצר. כך לפחות סופר מפה לאוזן. גם במקרה שזכור לי, נתפסו שלושה רוסים והאובר-קאפו, הקאפו הראשי, הפולני שברחו. בניגוד למקרים קודמים, כאשר הנתפסים הוצאו להורג בו במקום, הוחזרו הפעם שניים בעודם חיים למחנה. הם הוחזקו באחד המחסנים בסביבות המטבח ומחסני המזון השמורים. השמירה עליהם הייתה כבדה ביותר. ״הצייל-אפל״, הספירה שלפני כיבוי האורות בבלוקים, נערך כרגיל לפני הבלוק ובנפרד לכל בלוק. ערב אחד, במקום עריכת הספירה לפני הבלוקים, נקראו כל ההפטלינגים אל ה-״אפל-פלאץ״ (Appel-platz), מגרש הספירה המרכזי. היה זה מין מגרש מסדרים, בין מבנה המרפאה לבין המטבח והמחסנים. מעבר לכביש שהוביל אל שער הכניסה למחנה.

כבר כמה ימים לפני כן עבדו מספר נגרים מבין האסירים והקימו במה גבוהה ועליה גרדום תליה. הנגרים עבדו בפיקוח מתמיד של מספר חיילי אס. אס. סביב המגרש הותקנו זרקורים. עתה שנקראנו למגרש, העמידו אותנו בחמישיות, שורות שורות. זמן רב עמדנו שם וחיכינו ובלב כבר שערנו את הצפוי. מסביב היה חושך ורק הזרקורים הטילו את אורם הקר עלינו ועל הבמה. עמדנו ושינינו נקשו מהקור, מהעייפות ומהבאות.

הקאפו הראשי החדש שהובא אחרי בריחתו של הקודם, גרמני נמוך שעל חולצתו צוין שהוא אסיר ותיק, פושע, ואחריו השתרך "הפיפעל" שלו. היה זה נער צעיר כבן שתים-עשרה או אולי יותר, שהגיע כנראה בטעות למחנה העבודה במקום אל המשרפות. הוא שימש את האובר-קאפו הגרמני הנוצרי השפוט, שנכלא שנים רבות לפנינו על פשעים פליליים. הוא, האובר-קאפו, היה לבוש כמונו, מלבד כובעו, הבארט השחור שלא הסיר מעולם. בגדי הפסים שלו היו, בניגוד לשלנו, נקיים תמיד ומגוהצים. אחד מתפקידיו של הפיפעל. מלבד שירותים אלה, שרת אותו כנראה גם לצרכים אישיים יותר.

הקאפו עבר בין השורות, הצליף פה ושם במקל שבידו והמריץ לעורר את הנרדמים למחצה. אחר כך הופיעו מפקד המחנה, שמו ותוארו היו Lager Führer Edward Pantegrau. אליו נתלוו קציני אס. אס, ביניהם אחד שלא אשכח עד סוף חיי, Komando Führer Hans Olajek. מאחוריהם סחבו את שני הבורחים הרוסיים והקאפו הפולני הקודם, פולני אכזר. הם היו כפותים בידיהם וברגליהם. ספק הלכו ספק נגררו ונסחבו. הם הובאו עד אל הבמה ושם עצרו. האסירים התמוטטו ונפלו. פניהם היו מעוותים ונפוחים ממכות. מפקד המחנה עלה על הבמה, דיבר מספר משפטים ולאחר מכן תלו את השלושה ללא שהיות. עמדנו שם מבועתים ועצורי נשימה, בעוד התלויים מפרכסים על החבל. אחר כך חזרנו לבלוקים. הלכתי כמעט חסר הכרה ומזועזע, כמו בחלום זוועה. הקור, הרעב והמראות פעלו את שלהם.

החורף הגיע. ימים אחדים ירדו שלגים. ה"צייל אפל"ים, הן בבוקר והן בערב, ששניהם נערכו בחושך לאור זרקורים, הפכו לסיוט ממש. הקור היה חריף וצובט, הרוח חכתה ונשכה בבשר מתחת לחולצה הדקה. השלג הלבן, שכיסה הכל מסביב, בהק בלובנו. הרגליים כפאו בנעלי העץ הלחים. גם בלילה, על הדרגש לא הספיקו להתחמם. הערב ירד מוקדם והחזרה מהעבודה הייתה קשה שבעתיים. הן

ההליכה בחושך והן בגלל עצבנותם של השומרים המלווים. הם נהגו בנו בקשיחות וקפדנות יותר מהרגיל והחמירו הרוסית מתקרבת. בין הרוסים במחנה הייתה התעוררות. למרות הסבל והקשיים המרובים, למרות ההליכה הקשה לעבודה והחזרה, שוב פיעמו בנו תקוות חדשות. גם תגובותיהם של אס. אס. שיקפו את ההתפתחויות. העצבנות גברה ביניהם והכו ללא אבחנה וללא סיבה ועל כל דבר קל שבקלים.

השלג הלבן, שכיסה הכל מסביב, בהק בלובנו. הרגליים קפאו בנעלי העץ, שהיה ספוג לחות קפואה. גם בלילה, על הדרגש לא הספיקו להתחמם. הערב ירד מוקדם והחזרה מהעבודה הייתה קשה שבעתיים. הן ההליכה בחושך והן בגלל עצבנותם של השומרים המלווים. הם נהגו בנו בקשיחות וקפדנות יותר מהרגיל והחמירו על כל דבר.

בלילות, בשקט שהשתרר, שמענו רעמי תותחים מרחוק. אמרו שהחזית הרוסים מתקרבת. בין הרוסים במחנה הייתה התעוררות. למרות הסבל והקשיים המרובים, למרות ההליכה הקשה לעבודה והחזרה, שוב פיעמו בנו תקוות חדשות. גם תגובותיהם של אס. אס. שיקפו את ההתפתחויות. העצבנות גברה ביניהם והכו ללא אבחנה וללא סיבה ועל כל דבר קל שבקלים.

ערב אחד התבשרנו, שהתווספו למחנה הפטלינגים חדשים. הם הובאו ממחנה קטן, סוסנוביץ (Sosniviec) שמו. המחנה רוקן מיושביו והועברו אלינו. עתה מנינו כשלושת אלפים וחמש מאות עצורים. מכל אומות אירופה הכבושה בידי הגרמנים. החל מיוון בדרום ועד צרפת ובלגיה במערב ועד אוקראינה בצפון. רובינו היינו יהודים, אבל גם נוצרים היו, מכל הזרמים. הגרמנים הנוצרים היו בדרך כלל פליליים או בלתי נאמנים למשטר, כולם מלאו תפקידי פיקוד ופיקוח במחנה. הם היו קאפוס "וזקני הבלוקים" (Block-altester).

בתחילת ינואר 1945 כל הדרך חזרה מתחנת הכוח הריצו אותנו. רעמי התותחים כבר נשמעו באופן נערכה ספירה חפוזה, שלא כרגיל. אחרי הכניסה למחנה למחנה לא שוחררנו כתמיד ולא הורשינו להיכנס לבלוקים להתחמם מעט. שמועות משמועות שונות עברו מפה לאוזן בין השורות. גם חלוקת האוכל התעכבה ואנו המשכנו לעמוד לפני הבלוקים, עייפים וקפואים. התאריך היה 17 בינואר 1945, יום רביעי בערב. אחדים הצליחו לקבל רשות להסתלק בתואנות של צרכים. שלפו ניירות של שקי מלט ממסתור, כדי לשימן על הגב מתחת לחולצה, להגנה בפני הרוח והקור.

התעלמות זו הייתה מאוד מסוכנת ואלה שהגלו שילמו על כך בחייהם. חבלה ברכוש הרייך טענו האס. אס וירו בהם.

<u>צעדת הנסיגה</u>

סוף סוף הביאו את האוכל. הפעם חילקו רק לחם, ישר מהמחסנים, וכל אחד קיבל ככר שלם. לא היה המרק הדליל והחם של הערב, הטפל אבל המחמם את המעיים. הלחם היה גוש מלבני קפוא וקשה, אבל לחם. הייתי קפוא כולי וכל כך רעדתי , שבקושי יכולתי להחזיק בלחם. למרות האיסור, כולם וגם אני החבאתיו מתחת לחולצה התחובה במכנס. כעבור זמן הביאו גם חתיכת שומן וכל אחד זכה בנתח. אותו לילה החלה הנסיגה. בקושי נסחבתי. כולם היו עייפים מאוד ומותשים. מדי פעם ירו לעברנו כמה יריות. ההליכה הייתה כבר לא רצונית, הייתה תנועה של אוטומט, כמתוך שינה.

במשך הלילה הגענו לעיר קטוביץ (Katovice), שם עצרנו ויכולנו להתיישב על הכביש המושלג. היה זה כביש רחב ומשני הצדדים היו בתים בני קומותיים עד ארבע. כאן ארעו הבריחות הראשונות. גם שלושת האחים אדלר ממונקאץ' רצו מתוך השורות לכיוון הבתים. ירו אחריהם והם הצליחו להגיע אל אחד הבתים ונבלעו בו. לאחר שנים שמעתי שהם ניצלו וכאילו מישהו פגש אותם בארץ.

רעמי תותחים ליוו אותנו כל העת. עזבנו את קטוביץ מערבה והמשכנו בהליכה. נדמה אותו יום אחר הצהרים או לפנות ערב הגענו למקום שבו עמדה סככה גדולה. לפתע הגיחו מטוסים והפילו עלינו כמה פצצות. רבים נפגעו, גם מבין האס. אס. השומרים עלינו. פקדו להיכנס לסככה ואני הצלחתי לטפס על אחד העמודים התומכים את הגג וישבתי ברווח שבין העמוד לבין התמך האלכסוני. כאן קרתה לי תקלה רצינית. מחצית הלחם שטרם אכלתי, נפל לי תוך טיפוס ונשארתי ללא מזון.

בלילה המשכנו גם מכאן. אינני זוכר פרטים מדויקים, הלכתי תוך כדי נמנום. זכור לי שלפתע שבתי והתעוררתי לשתי סתירות שחטפתי מאחד הקאפואים. היה זה נדמה לי קאפו בשם הנס. הוא החזיר אותי אל שורות ההולכים, שורות לא סדורות. המכה והגערה-קללה העירה אותי מחלום או הזיה. מדי פעם שמענו רעמי תותחים ויריות. הקולות באו מכל העברים, גם מלפנים.

רבים התמוטטו מאפיסת כוחות, נותרו מאחור בשלג, קפאו או נורו בידי האס. אס המלווים. שלושה ימים וארבעה לילות נמשך המסע, עד יום ראשון לפנות בוקר. נותרנו כאלף וחמש מאות הפטלינגים. פחות ממחצית היוצאים לדרך.

לפני הכניסה למחנה בלך האמר (Blech-Hammer), שהיה כבר ריק מאסירים, הודיעו אנשי האס. אס, שתוך שעות אחדות ממשיכים הלאה. על כולם להתייצב כשיתנו אות. מי שלא יתייצב, יירה במקום.

המסע נמשך ללא הפוגה עד מחנה בלך-האמר (Blech-Hammer), ליד העיר גרוס רוזן (Gross Rosen). עיר קטנה קרובה אל העיר Breslau, שנקראת היום בפולנית Wroclav. אל מחנה זה הגענו ביום א׳ לפנות בוקר. רבים ניסו לברוח במהלך הנסיגה, רובם נורו ונהרגו. כך קרה גם לפטרוהר טיבי, ידידי מבית הספר העברי במונקאץ׳. אני לא יודע מה קרה לו, האם לברוח הוא רצה או שדעתו התבלבלה עליו. תוך ריצה הוא קיבל כדור ונפל. נשאר בשלג. רבים אחרים נפגעו תוך הליכה בשורות, שלובי זרוע.

נכנסנו למחנה והתפזרנו בבלוקים. היו שמיהרו לחפש אוכל, אחרים חפשו מקום להניח את הראש ולישון. במחסנים שנפרצו נמצאו שקים של סלק קצוץ ומיובש. ״דור-גמוזה״ (Dőr-Gemuse) בגרמנית של המחנה. היו אלה ירקות מיובשים וקצוצים דק, מהם הוכן המרק, המזון העיקרי בהם האכילו אותנו מדי ערב. היו בעלי מזל שמצאו לחם. אני חיפשתי מקום מנוחה ומצאתי בצריף בין מכרים. מאחד מהם קיבלתי חתיכת לחם והמרתי לגמור אותו בחופזה וכמעט ללא לעיסה. השתרעתי על הדרגש. בחוץ שרקו הכדורים. לא ידענו האם אלה יריות של הגרמנים או באים מהחזית הקרבה והולכת. אחד המכרים ממונקאץ׳, קליין היה שמו, ידידו של פוקס הג׳ינג׳י, נפצע אנושות בעודו שוכב על הדרגש העליון ממולי. הוא מת כעבור דקות אחדות. את פוקס פגשתי במקרה כאן בפרוד. התברר, שפוקס קרובו של ברקוביץ׳ ארנולד, משפחה של מכרים וידידים משנים רבות.

ארבעה רוסים, עמם עבדתי במכרות, מהם נפרדו דרכינו אחרי שעברתי לעבוד בבית המלאכה של ״סימנס-שוקרט״ (Siemens-Schukert), עדיין שמרו עמי קשר מדי פעם. שמרו על קרבה של אחים לצרה. שכבתי שם על הדרגש ולמרות המהומה, הצלחתי לנמנם. הארבעה הופיעו והעירו אותי. הם קראו לי לצאת. עם הארבעה היה גם הבחור מאוז׳הורוד, Béla, את שם משפחתו כבר אינני זוכר, שעבד עמנו במכרה. בחוץ סיפרו לי, שהחליטו להסתלק ולוקחים גם אותי עמם. הלכתי. הגענו לגדר בטון שהקיף את המחנה. הייתה זו חומה גבוהה מעליו חוטי תיל, שהיו מחושמלים. הלכנו לאורך החומה ובאחד המקומות מצאנו חור גדול שנפער בבטון

מפגיעת פגז. הרוסים הרחיבו מעט את הברזלים המרוסקים והשתחלנו החוצה. מסביב במגדלי השמירה לא היו שומרים. אף אחד לא נראה מסביב. התחלנו ללכת בשלג העמוק בין העצים. הלכנו והתרחקנו מהמחנה.

הלכנו לבלי לדעת מה הכיוון. העיקר להתרחק. השלג העמוק הקשה על ההליכה. היינו עייפים מאוד, רצינו רק לישון. אחד הרוסים, בעל הדרגה ביניהם דחק בנו להישאר יחד ולהמשיך ללכת. רק להמשיך ללכת כל הזמן. הרעב הציק. ניסיון לאכול מהשלג עורר את זעמו של המפקד וגרם למטר של נזיפות וקללות ברוסית. אינני מסוגל להיזכר אף לא בשם אחד מבין הרוסים. גם לא בשמו של הבחור מאוז׳הורוד. עמו הגעתי כעבור מספר שבועות אל הגבול הפולני סלובקי, עד הכפר ״נובי-סאנדז׳״. שם פגשנו לראשונה את הבריגדה הצ׳כית וביניהם בחורים מהבית. שם גם נפרדתי מהבחור ומאז לא שמעתי עליו דבר.

המנוחות הקצרות היו בעמידה. הצטופפנו כדי לחמם אחד את חברו. לא העזנו להירדם, ידענו את סכנת הקפיאה. כל העת הדהדו באוזנינו קולות ירי, פגזים ורעשי מנועים. לא ידענו האם אלה של הגרמנים או של הרוסים. הלכנו לכיוון הקולות, שהמפקד אמר שאלה שלהם, אבל ליער לא היה קץ. איני יודע כמה זמן טעינו ביער. הכל נראה לי היום כבחלום, לא מציאות שהייתה. הזיכרון בוגד בי. הלכנו יומיים או שלושה אולי, אינני יודע.

הגענו לכביש. היינו באפיסת כוחות. לא יכולנו עוד להמשיך. שוב לא היה איכפת אם נתגלה לגרמנים. גם לא היה איכפת אם נקפא במקום. נשכבנו ונפלנו על הכביש. עקבות כלי רכב וטנקים חרשו בשלג תלמים עמוקים. רצון השינה הלך והשתלט עלינו. חיילים רוסים מצאו אותנו שם. הרוסים שלנו יצאו מגדרם. כולנו בכינו. החיילים האכילו אותנו בלחם ואחד מהם בישל תה בכובע פלדה. נלקחנו לבית חולים שדה צבאי, שהיה בבית ספר בכפר ריק מיושביו. בית החולים היה מלא פצועים. מדי יום העבירו חלקם והובאו חדשים במקומם. אנו שנינו, הבחור מאוז׳הורוד ואני, הסתובבנו ביניהם ועיקר עיסוקינו היה להשיג אוכל. אכלנו וישנו לסירוגין. שקלתי באותה עת כשלושים ושמונה קילוגרם.

שנינו שהינו בבית החולים רק ימים אחדים. אולי שבוע. את הרוסים שעמם הגענו לקחו עוד באותו יום ולא ראינו אותם יותר. מהחיילים קיבלנו מגפי ״הלינה״ עבים וחמים, במקום נעלי העץ הכבדים והמקפיאים את הרגליים. גם מעיל עבה מפוך קיבלנו. לבשנו אותו על הבגדים המפוספסים שלנו מהמחנה. כולם פינקו

אותנו. כל אחד במעט הטוב שהיה לו. כינו אותתנו ברוסית "מולודייץ", שם חיבה לנערים. שם גם שמענו לראשונה על קרפטורוס ששוחררה והוכרזה בשמה החדש "זאקארפאטסקי אוקראינה", כחלק מברית המועצות. עתה היינו אזרחי המולדת הסוביטית, משלנו - "נאשי" כפי שהם קראו לנו.

רק מעט ימים חלפו והגעגועים השתלטו עלינו. ללא אומר ודברים, קמנו ועזבנו. יצאנו לדרך הביתה. לא הבנו אז, או לא חשבנו על מה שמצפה לנו בבית. לא עיכלנו עדיין את הריק שנוצר. הצטיידנו במעט אוכל כצידה לדרך ויצאנו מזרחה. מדי פעם זכינו בהסעה כברת דרך. כל כיוון כללי מזרחה התאים לנו. לא שאלנו לאן, אם יכולנו, עלינו. כאשר לא הייתה ברירה אחרת, קיבלנו בתודה גם הסעה בעגלה רתומה לסוסים, של איכר פולני ומשפחתו החוזרים לכפרם. לעתים הלכנו ברגל, אוכל לא היה בעיה, בקשנו וקיבלנו מהחיילים המזדמנים בדרכינו ואם היינו רעבים לקחנו מה שמצאנו מהאזרחים שבבתים.

היה לנו טוב בין החיילים הרוסים בבית החולים. מאז זמן רב לא זכינו ביחס אנושי חם, ליחס שקיבלנו מהם. שוב חשנו בקיום. בסתר לב , במקום כלשהו עמוק עמוק בפנים, חי ניצוץ של תקווה, שהכל יחזור לקדמותו. שנחזור הביתה והכל יהיה כמקודם. שוב תהיה המשפחה יחד. למרות שהיה ברור לנו מה ארע באושוויץ בליל הגיענו לשם. ערב אחד הגענו לעיר הגדולה צ'נסטוחוב. היה זה נדמה בשישה בפברואר 1945, יום שלישי בערב. סביב אחד הבנינים הגדולים חנו כלי רכב צבאיים רבים. בפנים בחצר הסתובבו חיילים. אחד הקצינים הרשה לנו להתמקם בפרוזדור ללינת לילה. חיילים אחדים הדליקו אש בחצר ובישלו אוכל. הקצין הסכים לנוכחותנו והציע תה חם ומתוק ואחרי שיחה פנה אלינו בשאלה - "עמך ?"

את המלה אמר בהברה אשכנזית. ענינו בחיוב והוא עבר לשוחח באידיש. מאותו רגע חשנו קרבה אליו. במשך הימים הבאים דאג לנו ואנחנו שמחנו לחוש בדאגתו ונשארנו. תחילה בשיחות מזדמנות החל להטיף לנו על נקמה. סיפר על מה שקרה באוקראינה ומה שהוא הספיק לראות במהלך המלחמה. סיפר על מה שקרה ליהודים באוקראינה ובפולין בעיקר. גם הוא איבד את משפחתו בעירה כלשהי באוקראינה. היום בדיעבד אינני יכול להסביר את סיבות השארותנו עמם. איני מבין מה הביאנו לכך ומה החזיק אותנו שם. מה נטע בנו את הכוח להתגבר על המשיכה הביתה. שישה שבועות בקירוב נשארנו שם. במשך הזמן החלפנו את בגדינו למדים, צורפנו אל החיילים שנשלחו לפרק חלקים ראויים מכלי רכב פגועים וזנוחים. היה

עלינו לרכז את החלקים למען שייאספו ויישלחו חזרה לרוסיה. יום אחד מצאנו עצמנו מכונים בפיהם ברוסית "דוברוווליייץ", כלומר מתנדבים.

הכל קרה כאילו מאליו. גם אינני זוכר שהייתי מודע לכל הקורה עמנו. הזמן גם השכיח ממני פרטים שאוכל לזהות את היחידה, או שמות אחדים מבין החיילים או הקצין היהודי שהביאנו לכל זאת. שנים אחדות כבר שאני מתקשה בכלל עם שמות. Béla, הבחור מאונגוואר (Ungvár), תפס ראשון את מצבנו באבסורדי. דיברנו בינינו על כך בהונגרית והוא טען שאנו חייבים להסתלק, כי מי יודע לאן נתגלגל עם היחידה ולא תהיה לנו אפשרות להגיע הביתה. סיכמנו בינינו שעם ההזדמנות הראשונה אנחנו נסתלק ללא שהיות.

ידיעה מאכזבת.

זה היה בערך בסוף אפריל בשנת 1945, הייתי באורדיא-מארה אשר בטרנסילווניה. מצאתי שם אנשים טובים ששיכנו אותי בדירה מסודרת, קיבלתי עבודה ופרנסתי עצמי. ארגון "דאפוב" (DEFOB), שעסק במתן עזרה לפליטי השואה, שהחלו אז לחזור מהמחנות במערב. אצלם הועסקתי כמחסנאי ציוד.

צעיר בודד, שלא היה לו לאן ללכת צורף אלי לדירה. שנינו חסרנו חברה ובערבים נהגנו להישאר יחד בבית ולשוחח. באחת השיחות סיפר לי על גלגוליו באוסטריה ובבאוואריה. בין היתר סיפר גם על אחד בשם טיבי גולדשטיין. תיאוריו התאימו פחות או יותר לאחי טיבי. הוא תאר אותו כגדל גוף, שחרחר והתיאור התאים לאחי. כל כך התרגשתי, שללא אומר וללא הודעה קמתי ועזבתי.נסעתי למצוא את אחי והאמנתי כי אפגוש אותו במונקאץ'. אחי היה שונה ממני במראהו. היה גדול מכפי גילו ומפותח ממני פיזית. פעם קרה מקרה משעשע עם הדוד אייזיק, אחיה של אמא, שגר במיכאלובצה אשר בסלובקיה. בביקורו אצל הוריו פגש אותנו פעם ראשונה, ועל פי גודלו של אחי קרא לו אלתי. כשהעירו לו על כך, שאל בהשתוממות :

"הלא לגדול קוראים אלתי, לא ?"

נסעתי למונקאץ' לחפש את אחי. הנסיעה הייתה בקרונות משא של הצבא הרוסי וארך יומיים. כל הדרך חששתי להיתקל ברוסים. על הסיבה לכך אספר בהמשך. הגעתי למונקאץ' וכדי להימנע מפגישה עם רוסים בתחנה, ירדתי מהקרון המעט הרבה לפני שעצר. גם אם לא היה מאוחר בערב עדיין, החושך הקשה עלי להתמצא. הרחובות היו חשוכים וגם בחלונות לא ראיתי אור דולק. יצאתי לכיוון מרכז העיר לחפש מקום לינה. לביתנו לא חפצתי ללכת. הלכתי ברחוב הראשי, בטיילת החיילים ולפתע כאילו רוח באה לקראתי. באפרוריות החשוכה, ראיתי לפני את כ"ץ באצ'י החשמלאי מדדה לקראתי. הייתי כמו המום.

כחודשיים לפני כן במרס 1945, הגעתי חזרה למונקאץ', לא מזמן השתחררתי מהגרמנים, אחרי כל מה שעברתי בדרך, שוב הייתי בעירי. ברחוב פגשתי במקרה את בנו של כ"ץ באצ'י וסיפרתי לו את מה שאירע לאבא שלו. הבן היה שומר מסורת והתחיל ללכת לבית הכנסת לומר קדיש אחרי אביו. רק מספר ימים מועט נשארתי אז במונקאץ', לא מצאתי את מקומי ומשהו דחף אותי להתרחק ולעזוב. עברו כחודשיים מאז ועתה שוב חזרתי בעקבות ההשערה שאולי אחי חי ואולי חזר. הידיעה

התבררה לצערי כידיעת שווא. רציתי להאמין וקיוויתי שאחי חי. כך הסקתי מסיפורו של הבחור באורדיא-מארה. הבחור שגר עמי שם בדירה. סיפורו פרנס את תקוותי.

אבל אחזור אל המפגש המיוחד עם כץ באצ׳י. דמותו של כץ באצ׳י נגלתה מתוך האפרוריות. בהליכתו הצולעת האופיינית, שכה היטבתי לזכור. הרי ראיתיו שוכב מת, הייתי המום ומבולבל. השארנוהו שוכב בשלג, על חזהו כתם דם גדול, עיניו בוהות, שוכב ללא ניע, מעוות. עתה הוא בא מולי. הוא צלע עד אלי, אני קפאתי במקומי, חיבק אותי, נישק אותי ושנינו פרצנו בבכי. אותו ערב ישבנו יחד אצל בנו, וכץ באצ׳י סיפר מה קרה אחרי שנשאר בשלג.

הצבא האדום המתקדם מערבה עבר במקום וחיילים מצאו אותו עדיין נושם. דמו הקריש בקור והדימום פסק. הכדור לא פגע באברים חיוניים. היה בהכרה ואמר מספר מילים ברוסית והחיילים לקחו אותו לבית חולים. הבריא וחזר למונקאץ׳ לחפש את בני משפחתו. ומצא את בנו אומר אחריו קדיש. כץ באצ׳י, החשמלאי הפיסח והמבוגר ממונקאץ׳, היה עמנו בחמישייה עוד בתחילת הנסיגה. עוד טרם יצאנו לדרך ניתנה הוראה ע״י האס. אס. ללכת בחמישיות שלובי זרועה. עייפים ומותשים, לעתים מנומנמים נסחבנו בהליכתנו. מדי פעם ירו עלינו, זרזו אותנו במכות בכתות הנשק. באוויר הדהדו קולות של רעמי תותחים וכמו נביחות של מכונות ירייה. בבליל הקולות התערבו גם קולות הירי של המלווים אותנו ולעתים ירו על המפגרים מאחור.

כבר הלכנו יום או יותר, אינני יודע כמה, כל הזמן האיצו בנו לסגור רווחים. באחת מסגירות רווחים אלה מצאתי עצמי שוב בשורה אחת עם כץ באצ׳י. למרות צליעתו, במשך כל חודשי היותנו במחנה החזיק מעמד הודות לעבודה מקצועית שעשה. למרות גילו ולמרות נכותו. בנסיגה במקום כלשהו, תוך כדי הליכה פגע בו כדור. זמן מה המשיך ללכת. חולצתו התכסתה בכתם דם הולך וגדל. כאשר לא יכול היה עוד ללכת, נותר שוכב על הכביש.

חברי הטוב מהבית, פטרובר טיבי, היה אתי באחת החמישיות. טיבי ואני למדנו בכיתה אחת בגימנסיה ושנינו היינו חובבי רדיו. עסקנו בהתקשרויות במורס. יחד קיבלנו את רישיון החובבים בזמנו. טיבי כבר שבועות אחדים היה במצב לא טוב. הוא לא זכה לעבוד במקום עבודה מוגן יחסית. היה חשוף לקשיים פיזיים וקשיים של תנאי החורף. עבד בחוץ בעבודות קשות. דעתו הייתה משובשת עליו כבר במחנה. באחד העיקולים של הדרך קרע וניתק עצמו מהחמישייה והחל לרוץ לעבר בית

בודד בשדה בין העצים, הרחק מהכביש. צרור יריות של אחד השומרים שם קץ לריצתו. נפל ונשאר שוכב בשלג.

אחרי הפגישה הנרגשת מאוד עם כץ באצ"י, לעיני אנשים משתאים ברחוב, הוא הביאני אל בנו. סיפרתי את סיבת בואי, אך הם לא ידעו דבר. למחרת בבוקר הלכתי להתעניין האם מישהו יודע או פגש את טיבי אחי. לא גיליתי דבר. הסתובבתי ללא מטרה ברחובות שאלתי את כל מי שהכרתי או ראיתי שהוא יהודי, אך ללא הצלחה. ההכרה שתקוותי היו לשווא, חדרה לאט לאט להכרתי. הלכתי ברחוב הראשי כאשר שמעתי קוראים בשמי. הסתובבתי ובמרחק מה ממני עמדה דמות שברגע ראשון לא זכרתי מנין אני מכיר. היה זה אלי שלומוביץ'. הוא היה לבוש מעיל עור ארוך וכובע פרווה על ראשו. את אלי הכרתי מביקורו פעם בקן החלוץ הצעיר במונקאץ'. עתה הוא סיפר לי על החיים בהכשרות בהונגריה, על הסמינר הרעיוני שיוסף גרדוש מתכנן להתחיל. את יוסף זכרתי מביקורו בגטו מונקאץ', טרם נלקחנו לאושוויץ. אלי דיבר על ליבי ולא נדרשו הרבה שכנועים שאצטרף לתנועה ולסמינר האמור להתחיל בבודפשט.

הוא הציע לי לנסוע לשם. קיבלתי את עצתו ושיניתי כיוון. במקום לחזור לאורדיא-מארה, החלטתי לנסוע לבודפשט ולהשתתף בסמינר של יוסף גרדוש. כאן המקום לספר על הפגישה המרגשת שהייתה לי עם מיקי הברמן ואחרי יומיים, נדמה לי, הגעתי לרחוב דליבאב (Délibáb) בבודפשט, שהיה אז המרכז של תנועת דרור-הבונים.

כבר למחרת בבוקר ישבתי על גג הרכבת הנוסעת דרומה. השגתי קצת אוכל ובקבוק מים. זה כל אשר היה לי, מלבד החולצה שמצאתי בבית ושמרתי עליה כל העת. הנסיעה באותם ימים הייתה תענוג מפוקפק. בפנים הרכבת נסעו רק חיילים רוסים ושאר בעלי קשרים. עמך כמוני נסע למעלה על גגות ועל "טמבונים" של הקרונות. בעלי מזל הצליחו לתפוס מקום פנוי בתאי הפיקוד של קרונות המשא. אף כך היו הרכבות עמוסות נוסעים והתנהלו לאטן. בכל תחנה עצרו, בצעו חבורים וניתוקים של קרונות במסלולים צדדיים. יש וקרונות נותקו, ואז כל נוסעיה רצו אל השאר שנותרו מחוברים לקטר, או שחוברו לקטרים אחרים שנסעו לכיוון שונה.

באחת התחנות בדרך נזקקתי לחדש את מלאי המים בבקבוק שהתרוקן. נוסע שמר לי מקום, וירדתי לעמוד בתור שהשתרך לפני משאבת המים הידנית, מין פומפה, שסיפקה מים חינם בתחנה, לכל צמא. התור התמשך והתקדם לאטו ואני עמו. ההמתנה ארכה זמן רב וחששתי כבר למקומי על גג הקרון. תורי הלך

וקרב וכבר עמדתי להגיע אל המשאבה המיוחלת, כאשר ניגש חייל רוסי, דחף אותי הצידה ותפס את מקומי. ניסיתי להתנגד והחייל הרוסי החל לקלל ולצעוק. גם אני לא נשארתי חייב ועד מהרה נוצר סביבנו מעגל סקרנים. הכל רצו לראות את הויכוח הקולני ולדעת את סיבתו. רציתי לסגת ולוותר, אך לא יכולתי להשתחרר מהמעגל הסוגר עלי ומהסקרנים סביבי. תוך כדי כך שמעתי קוראים לי וקצין רוסי קרב. הדם קפא בעורקי.

לרגע נדמה היה לי שזה אחד הקצינים הרוסיים מהיחידה בצ׳נסטוחוב, שם ברחתי מהצבא הסובייטי. תקופה קצרה לאחר שחרורי מהגרמנים בפולין, בתחילת שנת 1945, מצאתי עצמי, ללא שום כוונות, מתנדב לצבא הסובייטי. את סיפור השתלשלות העניינים אביא מאוחר יותר. עתה שמעתי קוראים בשמי מפי קצין רוסי.

נדמה היה לי אותו רגע, שאחד מקציני אותה יחידה הכיר אותי . מחשבה זו הבליחה במוחי מאליה, לשמע קריאתו, כאשר זיהיתי שזו באה מפי קצין רוסי. הכל קרה בשניות בלבד, הוא התקרב אלי וכבר עמד ופתח את זרועותיו לחבקני ואני עמדתי כנטוע ללא יכולת לזוז. סביבי קהל סקרנים גדול, חיילים ואזרחים במעורב. הקצין חיבק אותי ואמר בעברית –

״אינך מכיר אותי ? מיקי, אני מיקי. מיקי האברמן.״

עבר לדבר הונגרית ואז זיהיתיו. בזמנו נפרדנו כנערים צעירים, שנים לפני כן, עתה עמד לפני גבר צעיר, מגודל ובריא, לבוש מדים ודרגות קצין. את יתרת הנסיעה לבודפשט עשיתי עמו בקרון בפנים הרכבת. לא עוד על הגג. בדרך סיפרתי לו את סיבת חששותי ובעצתו שיניתי מאוחר יותר את שמי, ובבית הילדים בסגד (Szeged), שם הייתי לאחר הסמינר של גרדוש יושקה, לשם ההונגרי ג׳ורי אנדראש (Győri András). מיקי התלווה אלי לרחוב דליבאב 19 (Délibáb) בבודפשט, הכתובת שקיבלתי מאלי, כמקום התנועה. שם גם התקיים זמן קצר אחרי כן הסמינר, למענו באתי לבודפשט. מיקי עזר ביצירת קשרים עם הרשויות הרוסיות ומאוחר יותר נעזרו לא אחת בקשרים אלה.

אף היום, כשאני נזכר במעמד הפגישה ההיא בתחנת הרכבת, שאת שמה אינני זוכר וספק אם אז ידעתי, רעד עובר בי ודפיקות לבי מועצות. זו הייתה

סיבת חששותי לפגוש שוב את מיקי האברמן בבודפשט בשנת 1989. כל היום התלבטנו האם לצלצל אליו ולאה בחושיה חשה כנראה בהיסוסים שלי ולא לחצה. לבסוף וויתרנו ולא יצרנו עמו קשר.

<u>לאה מגיעה לסגד.</u>

יוסף גרדוש עמד להתחיל סמינריון שנועד להכשיר סגל מדריכים צעירים. הסמינר התקיים בבית מספר 19 באותו רחוב, וילה בת שתי קומות ובה מספר חדרים. חלקם שימשו ללינת משתתפי הסמינר ובאחד מחדריו, סביב שולחן ארוך ישבנו אנו השומעים. זה היה, נדמה, בסוף מאי 1945. יושקה פתח בקול נרגש ודיבר על תפקידיה של התנועה, על החינוך הערכי ועל ערכי הקיבוץ, על כללי התנהגות צופית של חבר בתנועה ופירט את תוכנית הסמינר. דבריו השאירו בנו, השומעים, רושם חזק. אני זוכר שיושקה השתעל מדי פעם ודבריו נקטעו משום כך באמצע המשפט. מרצה נוסף שזכור לי משום החידוש שהיה בדבריו בעיני, היה ד״ר לוקאץ׳, שהרצה על פסיכולוגיה ושיבץ בדבריו בהרצאתו דוגמאות רבות מתחום ניסיונו העשיר.

חלקם של משתתפי הסמינר זכורים לי עדיין. מנדל רפי שהיגר בשנות החמישים מהארץ לאוסטרליה, עדי ממישקולץ שחי בנהרייה, מרים וייס שעלתה לארץ אחרי שהשתחררה ממאסר על פעילות ציונית במהפכה בשנת 1956, לוסטיג פריצי וקנדל חוה שהיו לזוג נשוי, וייס ג׳וריקה שחי בעת כתיבת השורות בחיפה. הסמינר נמשך כחודש ובמשך הזמן רכשתי לי ידידים חדשים בני גילי.

הידידות נמשכה אך זמן קצר, משום שמיד עם תום הסמינר נשלחתי כמדריך נוער להכשרה בסגד (Szeged), שם הייתה לתנועה חוות הכשרה לבני נוער וילדים. החווה הייתה מחוץ לעיר בפרוור שנקרא אויסגד (Ujszeged). ההכרויות הטריות עם הצעירים בני גילי מהסמינר נפסקו ולא נפגשנו שוב אלא במושבה הקיצית. רק שנים רבות מאוחר יותר נפגשתי עם חלקם.

בסגד קיבל אותי ״דאגי״ (Dagi), זה היה כינויו של יוסף שוורץ-עצמוני. כבר בהגיעי לשם שמעתי ביטויים עבריים כביכול, שלא בדיוק יכולתי לזהות את משמעותם. תחילה ניסיתי לתקן מילות שיר שסורסו ללא הכר, אבל כמה מן המדריכים ו״דאגי״ בראשם ״הסבירו״ לי, שהם יודעים טוב יותר ממני, כי הם ותיקים בתנועה. כעבור זמן הפסקתי להתווכח וגם אני הצטרפתי אליהם ושרתי את המלים הבלתי מובנות ומסורסות שאמורות היו להיות עבריות.

קיבלתי קבוצה של בני אחת עשרה עד שלוש עשרה. לא אומר שהייתה לי הצלחה גדולה מאוד בהדרכה, עשיתי כמיטב יכולתי, אבל כנראה שזה לא כל כך

הספיק. אותם ימים שכנעו אותי סופית, לא בהדרכת נערים אמצע את עתידי. הקיץ היה בעיצומו וכולנו הסתובבנו במכנסיים קצרים, לעתים אף רק בתחתונים, ללא חולצה ויחפים. חלקנו משום שלא היו חולצות ובגדים או נעליים, וחלקנו משום שלא רצו לבלוט. גם לי לא היה לבוש רב. הגעתי עם חולצה אחת טובה, שמצאתי במונקאץ׳ בדירה שלנו. חולצה לבנה עם פסים אדומים דקים. אותה חולצה שימשה חלק מהמדריכים כשרצו לבקר בעיר ודרוש היה לבוש יותר מסמלי כדי להראות כאדם מן היישוב. את אותה חולצה הייתי מכבס בעדינות וחוזר ומכבס אחרי כל פעם שמישהו לבש אותה לצרכיו הייצוגיים.

אבל לא רק לבוש היה חסר. גם מלח לא היה, אף לא לבישול. מדי פעם קיבלו אחדים במעטפה מקרוביהם מעט מלח ואז כמובן חגג השיתוף. כל הקבוצה נהנתה ממעט המלח שהגיע. באחד הימים, עוד לפני יציאתנו למחנה הקיץ, מושבה אז בפינו, שייערך בהרים צפונה לבודפשט, נתבשרנו ששלוש מדריכות נוספות עומדות להגיע. נודע לי ששלושתן ממונקאץ, תלמידות הגימנסיה לשעבר. התרגשתי מאוד לאפשרות לפגוש מכרות מהימים ההם. כאשר הגיעו, התברר שאלה לאה, מרים ודבורה כ״ץ. לאה למדה כיתה אחת מתחתי ומרים כיתה מעל. הכרנו מהבית, אבל לא היינו בידידות קרובה. בגימנסיה לא התפתחה ידידות בין תלמידי כיתות שונות.

למחנה הקיץ יצאנו כל ההכשרה מאוי-סגד (Ujszeged). יחד עמנו באו לשם מכל הפלוגות וההכשרות של התנועה. מדי ערב נערכו תוכניות ומשחקים, שירה ליד מדורה בוערת, עיתון חי, הרצאות, חוגים, תחרויות ומה לא. הייתה זו חוויה בלתי מוכרת לי וימים נפלאים של צחוק, שמחה ובילויים בקרב צעירים, ילדים, בני נוער ובוגרים. הידידות בין לאה לביני התפתחה אחרי המושבה. נהגנו לשוחח עברית וסביבתנו הקרובה התייחסה באי אימון גמור למהות המילים הנאמרות. אחיותיה של לאה, מצי ודבורה לא חזרו אחרי המושבה לסגד, נותרו בבודפשט. גם לאה וגם אני הרגשנו קצת זרים בקבוצת המדריכים וההכרות הקודמת קרבה בינינו. באחד הימים נאמר, שלאה עומדת לצאת ולעלות ארצה עם קבוצת ילדים. הייתי אומלל וחשתי שגם לאה חוששת מהניתוק בינינו. איני זוכר כיצד התגלגלו העניינים, הקבוצה יצאה מסגד, אולם חזרה כעבור יומיים או שלושה. סמוך לכך, בתחילת ספטמבר 1945 היינו לזוג. הבטחנו נאמנות זה לזו וזו לזה, ללא עדים, רק בינינו לבין עצמנו. מאז אנו חיים יחד, בטוב וברע, בשמחות ובעצב.

לקראת סוף דצמבר אותה שנה, בישרו לנו, שכל ילדי סגד עם המדריכים יוצאים לעלות ארצה. תחילה פינינו את הבתים בהם התגוררנו ועברנו

למשך כמה שבועות לביתם של אנשי מכבי הצעיר, שאף הם אמורים היו לצאת את הונגריה בדרכם ארצה.כעבור זמן נסענו כולנו לבודפשט. גם שם לא השתהינו יותר מכמה ימים. באוי-סגד (Ujszeged) היינו מנותקים מהאירועים בהונגריה ובעולם, לא שמענו ולא ידענו על המשבר הכלכלי שהלך והחריף באותם ימים. רק כאשר הגענו לבודפשט, רק שם פגשנו לראשונה את האינפלציה המשתוללת. בסגד לא נזקקנו לכסף. בבודפשט צריכים היינו לנסוע בתחבורה הציבורית וצריך היה לשלם. מדי יום, ולעיתים מדי כמה שעות השתנו מחירי הכרטיסים. בלבול רב שרר בכל הקשור במחירי הכל. שוב לא נקפו בסכומי כסף, אלא בצבעי השטרות שהיו מלאי אפסים לאחר הספרה הראשונה. שם גם שמענו, כי המשטר החל נוקט בפעולות דרסטיות, עד כדי תלייה והוצאה להורג של המספסרים בשוק השחור.

ערב אחד בישרו לנו, שלמחרת אנו עולים לרכבות ונוסעים מערבה לאוסטריה. דבורה, אחותה של לאה, הייתה אם בית של בית-ילדים ברחוב באצ׳קאי (Bácskay). לאה ואני באנו לשהות עמה ערב אחרון. אינני זוכר האם מצי הייתה או לא באותה פגישה. למחרת היום באנו לתחנת הרכבת המערבית של בודפשט. רבים רבים ממכרינו באו להפרד. אף הופתעתי לראות בין הבאים את בן דודי, את שרטר אנדי ואת פופיל לילי רעיתו, שניהם מברגסאס (Beregszász).

את אנדי לא ראיתי שנים כבר. התברר שהוא ורעייתו לילי, באו להיפרד מידידים מתנועת ״הנוער הציוני״ וכך נפגשנו גם אנו. כולנו היינו נרגשים מאוד. חשבנו שלא יארך הזמן ונגיע למחוז חפצנו וחלומותינו, לארץ ישראל. לא ידענו שהמסע שאנו מתחילים בו יימשך ויארך שנתיים ימים. חשבנו לתומנו, ששבוע או שבועיים, לכל היותר, ואנו נהיה בארץ. לא שערנו ששוב מחכים לנו מחנות ריכוז, הגליה וגדרי תיל.

לפנות ערב זזה הרכבת. בגבול הונגריה אוסטריה התעכבנו. כעבור חודש או יותר שמעתי את סיבת העיכוב ואת פתרונו. הרכבת לוותה ע״י אנשי הבריחה וקצין רוסי בגבול דרש מסמכים המאשרים את נסיעת הקבוצה ברישיון. על מנת שתובן הפעולה שאיש הבריחה עשה, צריך לדעת שעל שטרות של מאה רובל הייתה תמונתו של לנין. לדרישתו של הקצין, הוציא איש הבריחה את תעודת הזהות הרוסית שלו, שבעוד מועד שם בו שטר של 100 רובל ואמר ברוסית לקצין : Lenin pomagayet, (כלומר לנין יעזור). הקצין פתח את התעודה, ראה את השטר, סגר את התעודה ואמר :

"מיד אשוב." נכנס לבנין תחנת הגבול לבדוק כביכול את התעודה, כעבור כמה רגעים חזר, החזיר את התעודה ונתן סימן ואמר :
"בסדר, אפשר להמשיך."

מאוחר בערב הגענו לווינה (Wien). הועברנו מתחנת הרכבת אל בית חולים רוטשילד (Rotschild Schpital), שתפקד עדיין כמקום מקלט לפליטים חוזרים מהמחנות ולא כבית חולים. אינני זוכר כבר האם שהינו בווינה יום או יותר. זוכר על כל פנים את החידוש באיבוק די.די.טי. שזכינו לו ביד נדיבה. כל כולנו ומחשבותינו הייתה נתונה אך ורק למטרת נסיעתנו, להגיע לארץ ישראל. שמענו אמנם על בעיות סביב העלייה לארץ, גם אם הופתענו פה ושם מ"טכסי" קבלת הפנים כמו זה שבווינה, ידענו על העלייה האילגלית, אבל לא היה לנו מושג על נדידה של חודשים המצפים לנו.עמוק עמוק בלב קיווינו שאנו נצליח, שנעבור את כל המכשולים ואת כל ההסגרים.

מווינה המשכנו הלאה מערבה. שוב כמה ימים בדרך, בכל מקום קבלנו הספקה, הבריחה דאגה לכך, והגענו למחנה צבאי נטוש בשם איינרינג (Einring). במחנה לא היו קבוצות יהודיות אחרות, אבל במהרה גילינו שיש בו קבוצות של פשיסטים הונגרים, שברחו יחד עם הגרמנים הנאצים מערבה מפני הרוסים. כבר בערב הראשון התרחשו תקריות בינם לבינינו. הנהגת הקבוצה שלנו החליטה לא להישאר ולעשות הכל על מנת להמשיך מכאן הלאה. עוד אותו ערב סוכם, שלמחרת בבוקר תצא משלחת של שלושה מדריכים, לחפש מקום מתאים יותר לקבוצת הילדים, שמנתה קרוב למאה וחמישים ילדים ומדריכים. הבחירה נפלה על יהודה מושקוביץ', אנחנו קראנו לו הג'ינג' הגדול (Nagy vörös), משום שלא חסרו ג'ינג'ים קטנים ממנו, על פאל אמיל (Pál Emil) ועלי.

<u>הניתוק מהקבוצה.</u>

התחבורה האפשרית היחידה הייתה הרכבת, גם אם לא סדורה במיוחד. זו עברה מדי פעם בעירה הסמוכה למחנה. ארזנו קצת הספקה וכמה חבילות סיגריות אמריקאיות שקיבלנו מוקדם יותר מאונרא שבמחנה. הסיגריות אמורים היו לשמש לנו במטבע, ועם תרמילי גב (רוק-זאק) מלאים לשלושתנו יצאנו לדרך. בתחנה תפסנו טרמפ על רכבת משא, שהיו בה מספר קרונות ריקים. באחד מהנם התמקמנו ולמרות הקור העז ששרר, שמחנו שבינתיים הכל מתנהל כשורה. כעבור שעות ארוכות של נסיעה ועצירה לחליפין, הגענו לתחנת הרכבת של מינכן (München).

הערב ירד מוקדם, היה זה בתחילת חודש ינואר 1946, השלג הלבן העיר את החושך, לא ידענו לאן ללכת וקצת גם חששנו בעיר הזרה ששומעים בה רק גרמנית. החלטנו להעביר את הלילה בתחנת הרכבת, לפחות נלון מתחת לגג ונהיה מוגנים יחסית מהקור בחוץ. במשך הלילה הטרידו אותנו מספר פעמים אנשי המשטרה הצבאית האמריקאית, ה-.M.P, ביקשו ניירות שלא היו לנו ורק כאשר הראיתי להם את המספר המקועקע על זרועי, ויהודה ניסה "להסביר" להם ארוכות שאנו פליטים עקורים, הניחו לנפשנו.ייאמר עוד, כי "ההסברים" של יהודה היו בעיקר בשפת ידיים ורגליים ומעט באידיש.

בבוקר התחלנו לחפש את מרכז או משרד של אונר"א, או של הסתדרות הציונית. בחור צעיר כיוון אותנו ומצאנו משרד, בו ישב אוסקאר הנדלר, ששנים אחר כך היה ממייסדי קיבוץ לוחמי הגטאות. סיפרנו לו את סיפורנו, שקבוצת ילדים ומדריכים מהונגריה נתקעו במחנה עם נאצים ואנו חוששים לחייהם של הילדים שנותרו שם. ביקשנו ממנו למצוא אפשרות להעביר את הקבוצה למקום בטוח יותר. אוסקאר הבטיח את עזרתו ואף נתן לנו פתק אל מישהו שידאג להאכיל אותנו. הציע שנחזור אליו למחרת היום. למחרת הועלתה האפשרות שנעבור כולנו למחנה הפליטים אשר במחנה צבאי גרמני לשעבר, בתוך מינכן עצמה לפונק קאסרנה (Funk Kaserne) עוד אנחנו מתלבטים ומשוחחים בינינו, פנה אלינו בחור צעיר ואמר שהוא בא היום מאיינרינג וראה אל כל הקבוצה יוצאת משם על משאיות של צבא ארצות הברית.

נדהמנו. לאן הם יצאו ? מי לקח אותם ? היינו בהלם. איך נדע היכן הם ? לא ידענו במה להתחיל, כיצד והיכן לברר. אוסקאר שמע אותנו והבטיח לברר. חזרנו אליו למחרת, היום השלישי שלנו במינכן, ואוסקאר סיפר שניסה לברר אצל

האונר״א והם לא ידעו דבר על הקבוצה. כך עבר יום ועוד יום ושום דבר. עם כל יום שעבר נלחצנו יותר. רק יהודה היה רגוע. הוא העלה כל מיני השערות. אולי העבירו אותם לאיטליה ? ננסה אולי גם אנו לעבור ? אולי בגלל שהקבוצה ברובה הגדול מורכבת מילדים צעירים, העלו אותם ארצה ? ואז מה יהיה עלינו ? הייתי אבוד עצות. מתי אראה שוב את לאה ? הייתי בלחץ נוראי, ולא רק אני, גם אמיל. כאמור היחידי שעודד אותנו היה יהודה. הוא היה בטוח שבסופו של דבר נמצא אותם.

במינכן ניסו לברר, ובינתיים הימים חלפו ולא הצליחו להעלות דבר. גם במשרדי אונר״א לא שמעו על הקבוצה שלנו. כבר התחלנו להאמין שהעבירו את הקבוצה לאיטליה ואולי זו הסיבה שמשרדי האונר״א אינם יודעים עליהם. אוסקאר ניסה לברר אצל ״הבריחה״, אבל גם הם לא ידעו דבר והבטיחו שאם עברו לאיטליה, זה לא קרה בסיועם.

פאל אמיל הציע שנתחיל לחפש דרך לעבור לאיטליה ושם נוכל ביתר קלות לברר היכן הם. אני נחרדתי והאשמתי את עצמי שיצאתי בכלל לדרך ולא התנגדתי לצירופי למשלחת. יהודה היה המיושב בינינו. הוא טען, שלעבור לאיטליה תמיד נוכל, ושקודם כל יש לברר האם הם עדיין בבאוואריה. הרי יש כל כך הרבה מחנות בהם מתגוררים פליטים, אולי באחד מהם נמצא את הקבוצה.

בינתיים חלפו הימים ועברו וחפיסות הסיגריות שנותרו עדיין פשרו לנו להסתדר. יהודה שמר עליהם כעל בבת עינו. זו ״הדביזה״ שלנו טען, עוד נזדקק להם בבוא היום, כאשר נרצה לעבור לארץ אחרת. אינני זוכר כבר כמה ימים עברו כך עלינו, יותר משבוע בטוח. באחד הימים הסתובבנו בתחנת הרכבת, עצרנו ושאלנו אנשים שונים האם שמעו או ראו את קבוצת הילדים. רבים מהם הסתכלו עלינו כמופרעים, השואלים שאלות תמוהות.

פאל אמיל ״גמגם״ הכי טוב באנגלית והוא נהג לעצור גם אנשי אונר״א במדי צבא ארה״ב. התמזל מזלנו ואחד מהם סיפר, שליד העיר אנסבאך , בכפר הנקרא סטריט (Sthrüth bei Ansbach) יש מקום הבראה לילדים פליטי שואה. הוא אינו יודע על הקבוצה דבר, ואינו יודע מי מאכלס את המקום, אבל יש שם כמה מאות ילדים מהונגריה. ברור שיותר לא היה דרוש לנו. אחרי בירור יסודי היכן נמצא המקום הזה, עלינו על הרכבת הראשונה שיצאה לכיוון. הייתה זו רכבת משא עם קרונות פתוחים ושטוחים ונסענו צפונה. כבר היינו ללא מזון לגמרי וגם הסיגריות אזלו כולן.

היינו עייפים, מלוכלכים, היה לנו קר מאוד והיינו רעבים מאוד. אבל קיווינו, שהפעם מצאנו את עקבותיהם. נסענו ולא ידענו מתי ואיך נגיע למקום המיוחל.

מרוב עייפות נרדמנו וכשהתעוררנו, הרכבת עמדה. בקפיצה ירדנו מהקרון. לא ידענו האם הגענו ומה שם המקום. כבר היה ערב, חושך, ירד שלג ומסביב סביב לא ראינו שום אור. במרחק מה, בקושי ראינו את בנין תחנת הרכבת. הכל היה מכוסה בשלג לבן. שלושתנו רעדנו מקור. מסביב נמתחו פסי רכבת רבים והרכבת בה הגענו, עמדה על קו צדדי. מעבר לפסים ראינו בית, את בית התחנה. ניגשנו לשם. נפש חיה לא הייתה במקום. נכנסנו לאולם, החלונות היו פרוצים. התמקמנו באחת הפינות, התכרבלנו ככל יכולתנו ושוב נרדמנו.

התעוררנו לשמע קולות. היה בוקר אפור וקר. בחוץ המשיך לרדת שלג. כמה אנשים מבוגרים הסתובבו במקום. הם דברו גרמנית. יהודה ניגש אליהם ושאל מה שם המקום. אוגסבורג (Augsburg) הייתה התשובה. יהודה אמר להם שאנו מלווי קבוצת ילדים ושהקבוצה שלנו נמצאת באנסבאך ואנו רוצים להגיע לשם. שאל כיצד אפשר להגיע לשם, מתי צפויה רכבת לשם. אחד מהם, עם כובע כהה ועליו סמל ושרוכי זהב גרד את פדחתו ואמר בגרמנית בניב באווארי :

"יה... כל יומיים או שלושה יש רכבת. אבל אתמול הייתה אחת כזו..."

קיללנו את מזלנו הרע. שוב לבלות יום או יותר בתחנה שכוחת האל הזו, בקור, ברעב ובחוסר ידיעה, האם אנחנו בכלל בכיוון הנכון. אבל לא יהודה יאבד עשתונות. הוא הציע שילך העירה ויבדוק מה ניתן להשיג דברי אוכל, ושאנו נמתין לו כאן בתחנה. קם והלך. הגרמני ראה שקר לנו מאוד, הזמין אותנו לחדר קטן, שם ישבו כמה מהם, ליד תנור מוסק בגזרי עצים. ישבנו על ארגז הפוך וניסינו להתחמם. הגרמני הציע לנו כוס שתייה חמה, ספק תה ספק משרה של צמחים. השתייה הייתה ללא סוכר, מרה מאוד אבל חמה מאוד. מזה כמה ימים הייתה זו פעם ראשונה שדבר "מאכל" חם בא אל קרבנו. השעות חלפו ואנחנו המתנו שיהודה יחזור. הוא באמת הופיע וחיוך רחב מרוח על פניו. סיפר לנו בהונגרית, שהגרמני לא יבין, הצליח להשיג בעירייה תלושי מזון. את חלקם מכר תמורת מרקים גרמניים ובחלקם האחר הוא יקנה מזון.

קמנו והלכנו איתו העירה. תמורת כרטיס המזון והמרקים קנה יהודה לחם ונקניק גרמני בשם וורשט (Wurscht) וגם חתיכת שומן. חזרנו מעודדים ושמחים

לתחנה וברוחב לב הזמנו את הגרמני הזקן להצטרף אלינו לסעודה. הוא לא היסס וקיבל את ההזמנה. בתמורה לכך, השאיר בערב כאשר הלך, את חדרו פתוח ואנו "בילינו" את הלילה בחדר חם. ליד תנור דולק ובקיבה מליאה.

הרכבת לה ציפינו אמנם הגיע למחרת ביום ואנו המשכנו שוב צפונה לאנסבאך. הנסיעה ארכה שעות, משום שהקטר עצר מספר פעמים למשך זמן רב. לא היה ברור לנו למה העצירות, כי לא העמיסו ולא פרקו דבר. לאנסבאך הגענו אחר הצהריים ואחרי בירור נאמר לנו שהמקום אותו אנו מחפשים, נמצא כשלושה קילומטר מחוץ לעיר. לא הייתה לנו סבלנות לחכות לתחבורה והלכנו ברגל בכביש המושלג. לא עגלה ולא רכב נראו בדרך. הנוף היה של גבעות נמוכות, הכל הבהיק מלובן ופה ושם נראו בתים קטנים של חוות חקלאיות.

כעבור הליכה אטית וקשה, ראינו מרחוק כמה בתים אפורים בני קומותיים. כל החלונות היו מוארים. התקרבנו למקום והגענו עד שער גדול שחסם את הכניסה. בשער עמד מישהו לא מוכר לנו. הוא חכר אותנו מי אנחנו, מאין אנו באים ואת מי אנחנו מחפשים. סיפרנו לו שאנו מחפשים קבוצה של ילדים מתנועת דרור-הבונים. התברר שהוא מקבוצת השומר הצעיר, ושאמנם הקבוצה שאנו מחפשים נמצאת כאן כבר יותר משבוע ימים. הבחור השתכנע שאין לנו כוונות זדון, הראה לנו את הבית ואנחנו בלב שמח ובהקלה רבה הלכנו לפגוש את הקבוצה האבודה.

<u>בסוריאנו, איטליה. (Soriano)</u>

ירדנו מהכביש ונכנסנו ליער. כעבור הליכה של כמה דקות, הצטרף אלנו מורה דרך, גוי מקומי, שהכיר היטב את היערות. לא היו שבילים, לא דרכים ובין העצים הכל היה מכוסה בשלג עמוק ולבן. מורה הדרך היה לבוש כמו אנשי הטירול, בידו מקל הליכה. השלג המשיך לרדת ואל האפרוריות של הערב התווסף גם השלג היורד והקשה על הראייה. גובה השלג ורכותו גרמו לנו לשקוע עם כל פסיעה. תחילה היו כולם מאוששים וההליכה הייתה מהירה וקלילה. לאט לאט, עם חלוף הזמן, קילומטר אחרי קילומטר, השיפוע ההולך ועולה וגם עומק השלג, גרמו לסימני עייפות הולכים וגדלים. לאה ואני הלכנו צמודים וקרובים זה אל זו. השתדלנו בכל מאודינו להישאר בין ההולכים בראש.

ההליכה נמשכה כל הלילה. המאמץ הגדול חימם אותנו, למרות האויר הקפוא ומקפיא. תרמיל הגב שעל גבינו היה אמנם קל תחילה, עתה החל להקשות וללחוץ. אבל לא ויתרנו עליו. שני התרמילים שעלינו היו כל "רכושנו". מעט מזכרות מהבית, מעט תצלומים ועוד פחות חלקי לבוש. בקרבתנו היו שכשלו ומדי פעם עזרנו לאלה, שהחלו לפגר והראו חולשה. אנשי "הבריחה עודדו :
"כבר לא הרבה נותר !" או "עוד מעט מגיעים!"

אבל הדרך נמשכה הלאה והלאה... בשלב כלשהו ראינו את ביתני משמרות הגבול , עמוק עמוק למטה. השלג פסק לרדת והנוף הלבן שסביב היה צלול ובהיר. שני מבנים קטנים ראינו למטה. ואמנם המשך הדרך היה כבר מעט קל יותר. פסקו העליות והשיפועים החלו לרדת. מדי פעם החלקנו והתיישבנו ואת כברת הדרך הבאה עשינו בהחלקה על החלק האחורי של המכנסיים.

"זה שם, כפר איטלקי..." אמר אחד המלווים, והראה לעבר כמה בתים שנראו באור השחר העולה.

מורה בדרך הטירולי עזב והלך. מעתה יכולנו שוב לשוחח בשקט, שוב לא הייתה סכנה ששומרי הגבול יעכבו אותנו. אחרי הליכה נוספת של כרבע שעה, הגענו לתחנת רכבת. אני זוכר היטב את האווירה השונה שאפפה אותנו. בניגוד לתחושות בגרמניה, האפרוריות, הרצינות החמורה של סבר הפנים שם, נתחלפו כאן בשמש שהציצה מבין העננים הלבנים, בחיוכי האנשים וסבר פנים ידידותית. הכל היה שונה. שם חשנו בעוינות גם מאחורי המילים האדיבות, כאן חשנו בידידות גם כאשר

לא נאמרה מילה. נדמה לי שהייתה זו מראנו (Merano), בה עלינו על רכבת לכיוון מילאנו (Milano). אחת האיטלקיות הזקנות שישבה בקרון מולנו, פתחה חבילה קשורה במפית, הוציאה תפוז והציעה לנו. זו פעם ראשונה מזה שנים רבות שטעמנו מהפרי הנפלא הזה.

במילנו הביאו אותנו לרחוב ויא אוניונה (Via Unione), מרכז ששימש תנועות נוער שונות בדרכם לעלייה לארץ ישראל. שוב חזרה על עצמה קבלת הפנים, שהתחלנו כבר להתרגל אליה. איבוק בדי. די. טי., רישום פרטים אישיים, קבלת ציוד ומיטה, תלושי אוכל למטבח הכללי. כבר ביום הראשון פגשנו שם את דבורה, אחותה של לאה, שהייתה מגויסת ועבדה במוסד לעלייה ב׳. במרכז זה היינו מספר ימים עד שמצאו לנו מקום קבע יותר. ביום היינו בדרך כלל חופשיים להסתובב בעיר, לראות ולחוות. ביקרנו בהדרכת דבורה פעם ראשונה בדום של מילנו הידוע, ראינו את בנין האופרה המפורסם, מבחוץ כמובן, את ״לה סקאלא״ בשמה, התארחנו בקונדיטוריות. לאה הייתה מאושרת שפגשה את דבורה, אחותה הבכירה, אחרי כמעט שנה וחצי.

כעבור מספר ימים בישרו לנו שאנו ממשיכים. אינני זוכר כבר כיצד המשכנו, האם במשאיות או ברכבת. עברנו למחנה ליד העיר טורינו (Torino), שם התנאים שוב לא היו כאלה שהתחלנו להתרגל אליהם.לא במילנו ולא בדיזן. היינו קבוצה קטנה והחלטנו להסתלק מה שיותר מהר. עוד באותו מחנה, שאיני זוכר כבר את שמו, שמענו שהופי ובלהה, עם תינוקם, נמצאים במחנה השכן. יהודה מושקוביץ׳ מונה להיות המארגן את הביקור וגם על העברתנו למקום אחר. נסענו אל הופי וממנו שמענו על קבוצת גרדוש, שהיו בעבר במחנה גרוגליאסקו, ואותה עת כבר הגיעו לקפריסין.

הרושם שאותו מחנה השאיר בנו, היה מנות בשר הכבש, שבמיוחד היו ענקיות ובעלות ריח חריף, שיום יום קיבלנו בצהריים ולא הצלחנו להתרגל אליהן. אולם לנו היה יהודה מושקוביץ׳ , שהצליח להסדיר את יציאתנו משם ויום אחד הוחזרנו למילנו ושם התבשרנו שאנו עוברים דרומה לקרבת רומא הבירה. אמנם לא ידענו האם איננו קונים ״חתול בשק״, אבל העיקר היה להימלט מריחות בשר הכבש...

בסוף אפריל 1947 שוב עלינו על משאיות והתחלנו במסענו דרומה. הייתה זו נסיעה מייגעת וארוכה. אינני זוכר כמה שעות, אבל זכורה לי הנסיעה הקשה,

אי הנוחות הרבה, בהמעטה גדולה מאוד, שהצטרכנו לעמוד בה. נסענו ונסענו, לעתים עצרנו להפסקות קצרות, עד שהגענו לאזור של גבעות והרים. היה כבר ערב, כאשר המשאית החלה לטפס במעלה ההר. בראשה ראינו אורות. שם המקום היה סוריאנו נל צ׳ימינו (Soriano nel Cimino), עיירה ציורית ועתיקה, שיושבת על ראש הר בודד, כאשר מסביב משתרע עמק רחב ידיים. הגענו אל וילה נטושה, שנודע לנו כי שמה וילה מיי (Villa Mey).

היה זה מספר ימים לפני פסח ומיד התחלנו להיערך לליל הסדר. כבר בימים הראשונים ביקר אצלנו ראש העיר, אדם ידידותי, נמוך ושמן, שלמרות חוסר ידיעתנו את השפה האיטלקית, מלבד מילים בודדות, מיד נקשרו בינינו קשרים טובים. הזמנו אותו לליל הסדר והוא קיבל את ההזמנה. בימים הבאים הראה לנו ראש העיר את הטנק של המשחררים, שעמד בקצה כיכר העיר, ונותר שם לזכר הקרבות שהתנהלו בזמנו. אחת החוויות המרשימות שנותרו בי מאז מאותה עיירה, קשורה בהיותי לרגלי מבצר שבעיר, כאשר אסיר עולם, אשר ישב במבצר ששימש בית סוהר, השתחרר אחרי ארבעים שנה ויצא מכלאו. אדם זקן ושבור, לבוש בלויים ומגודל זקן ושיער עבותים, משתאה ובוהה במכוניות הצופרות ועוברות בכיכר, רואה את ההמון, את החנויות ואינו מבין לאיזה עולם נזרק פתאום.

מקרה שני ארע כעבור זמן קצר, באחד במאי. נערכה תהלוכה של המפלגה הקומוניסטית בעיירה. ראש העיר שנבחר מטעם המפלגה לשמש בתפקידו, היה גם חצוצרן חובב, הלך בראש התהלוכה וחיצרר את שירי המעמד, ביניהם גם כאלה שהכרנו בתרגומם להונגרית, או אוואנטי פופולו (Avanti popolo) ועוד. בין שירי המעמד לעתים השמיע גם שירי כנסיה לפי דרישת הקהל על המדרכות.

אחרי מספר שבועות התפצלה קבוצתנו וחלקנו עברנו למקום שנקרא ווילה פנטי (Villa Fanti), ששכן בצידה האחר של העיירה, במעלה ההר. נוף מרהיב התפרס ממדרגות הכנסה לווילה, ההר והעמק שלרגליו. באותה ווילה היינו יחד עם קבוצת יהודים פולנים, שאנשיה היו מבוגרים מאתנו. שם פגשנו לראשונה את השליחה מהארץ, את רות הקטין. קשרנו עמה היו טובים מאוד וכך המשיכו להיות בשנים הבאות גם בארץ, גם בהיותה חברת הכנסת, ועד יום מותה בשנות השמונים. רות הייתה מבקרת אצלנו מדי פעם, לאה ואני דיברנו עמה עברית של הגימנסיה העברית ממונקאץ׳, ומילים אחדות שאנו הורגלנו בהם, לא היו מקובלות עליה בשפת היום יום בארץ. רות לא פעם אמרה לנו :

"המשיכו להתבטא כך ובארץ יצחקו לכם." פעם בלהט שיחה השבתי לה :

"אני מגיד לך" במקום אני אומר לך והיא שאלה
"איזה מין מגיד אתה ? אומר אומרים אצלנו בארץ."

או למשל במקום רוצה השתמשנו בפועל חפץ, במקום רואה מביט ועוד מוזרויות. גם שליחים אחרים היו מבקרים אותנו, ביניהם צבי שר מיגור, עמו למדנו את ביאליק ושרנו שירי ארץ ישראל.

<u>הגירוש לקפריסין</u>

במסיבת ראש השנה שוב השתתף עמנו ראש העיר. מצב הרוח היה מרומם ורות הקטין הובילה בשירה. רות הייתה במצב רוח נפלא. בתום המסיבה, כאשר עלינו כבר לחדרנו, גילתה לנו רות :

״למחרת מוקדם בבוקר אנו נוסעים לחוף הים, לעלות על אוניית מעפילים, בדרכנו אל יעד חלומותינו, אל ארץ ישראל.״

התרגשות עצומה אחזה בכולנו. כל הלילה לא עצמנו עין. בקושי רב המתנו לעליית השחר. בחופזה ארזנו מעט מרכושנו הדל. כל אחד בתרמיל גב אחד. את כל שצברנו במשך החודשים, השארנו מאחור. כבר היינו מורגלים לזאת בנדודינו הרבים, מזה שנתיים בקרוב. לפנות בוקר עלינו על אוטובוס ונסענו לקסטל גנדולכו (Castel Gandolfo), עיירת הנופש של פיוס ה-12, האפיפיור באותם זמנים. שם פגשנו את הזוג תמר וטוביה עם התינוקת אסתר׳קה. התעכבנו שם ללילה אחד בלבד ולמחרת לפנות ערב, אחרי שהצטרפו קבוצות נוספות ממקומות שונים, המשכנו במספר אוטובוסים עד קרבת נאפולי (Napoli). בחוף הים המתינו לנו אנשי פל-ים עם סירות גומי. באלה העבירו אותנו אל לב הים, שם עגנה אוניית נחיתה של אחת מחילות הים של הברית ממלחמת העולם השנייה.

על סולמות חבלים עזרו לנו לעלות ולטפס אל האונייה. בטן הספינה הותאמה להעברת עולים, הותקנו בה דרגשים על קומות והירידה לבטן האונייה הייתה דרך פתח מרובע בסיפון הספינה. כשלוש מאות וחמישים איש נדחסו לספינה הקטנה. צוות הספינה היה מורכב מכמה ימאים איטלקים ומספר בחורים ארץ ישראלים מהפל-ים. ביניהם היה איש גבעת ברנר, בשמו המחתרתי אברהם, ובשמו הנכון משה, היה בחור מכפר קיש שכונה ״כושי״, בחור מכפר גלעדי ששם כינויו היה ״ג׳ינג׳י״ ובחורה יחידה שאת שמה לצערי איני זוכר. ספינה זו ניתן לראות היום בכניסה הדרומית לחיפה, היא מהווה את בסיסו של מוזיאון ההעפלה.

התמקמנו על הדרגשים. יכולנו רק לשכב, לא לשבת, משום שהגובה בין הקומות לא איפשר זאת. המעברים היו צרים ובקושי עבר בו אדם אחד. אם שניים נפגשו, שהלכו לכיוונים מנוגדים, אחד מהם היה נאלץ להיכנס לדרגש, על מנת שחברו יוכל לעבור. המזון שקיבלנו היה שימורים, מלוחים כמובן, וזה רק הגביר את הצמא

למים, שניתן מאוד במשורה. מחצית המימייה ליממה. מזה שתינו, רחצנו פנים או לפחות את העיניים, את הידיים ולעיתים גם אם רצינו להתגלח. כשבועיים התטלטלנו על הים. למזלנו היה הים רוגע וההפלגה עברה יחסית בשלום.

העלייה לסיפון במשך היום הייתה אסורה.פעם או פעמיים בלילה כוסה הפתח בסיפון בברזנט. מעלינו חגו מטוסי הבריטים, שתרו וחיפשו מעפילים. כבר היינו קרובים למים הטריטוריאליים של פלסטינה, כאשר שמענו טרטור מטוס מעלינו. הפתח היה גלוי לא מכוסה. בפנים שרר מחנק כבד, היה זה לילה חם במיוחד, אחד מלילות ספטמבר החמים. אחת הבנות מקבוצתנו, עליה אספר בשורות הבאות, הדליקה פנס וכיבתה, כאשר האור היה מכוון כלפי מעלה. מיד התנפלו עליה בצעקות ולקחו מידיה את הפנס. אבל כבר היה מאוחר מדי. המטוס מעלינו קלט את האות והסתלק.

מי הייתה בת זו ? זו שגילתה לבריטים את היותנו ספינת מעפילים. שמה היה חווה והיא צורפה אלנו בעיירה סוריאנו. מאחר והיינו קבוצה דוברת הונגרית והיא הציגה עצמה כבת יהודיה מהונגריה, המבקשת לעלות ארצה. רק אחרי האירועים הללו בספינה התברר, שאמה חייה בארץ ומופיעה כרקדנית באחד הברים בחיפה, בהם ביקרו חיילים קצינים בריטים. האמא הייתה מיודדת עם קצין בריטי מהבולשת שעסקה בגילוי עלייה ב׳. עוד בהיות חוה (אם זה היה אמנם שמה,) באיטליה, התקשרה עם אמה ונדברו בכתב שבבוא היום, כאשר תעלה ארצה אילגלית על ספינת מעפילים, היא תסמן בנצנוצי פנס כיס למטוס שיחוג לחפס מעפילים. אחרי כיבוש האונייה, שאת מהלכה עוד אתאר, חיפשו הבריטים את הבת ולקחו אותה עמם. כעבור חודשים, כבר בהיותנו בעין חרוד, התפרסמה שמועה, שההגנה מצאה אותה והענישה אותה על מעשיה.

אנחנו המשכנו לשוט מזרחה ועוד טרם עלות השחר החלו להתקרב אלינו שתי משחתות בריטיות. לפתע האירו אותנו, כמו הציפו באור חזק מאוד. ברמקולים החלו לדרוש שנמסור עצמנו לידם. מפקד הספינה הורה לעלות כולנו על הסיפון, שוב לא היה טעם להסתתר ולסבול את החום למטה. על ירכתי הספינה נמתח בד ועליה נרשם שם הספינה: ״אף על פי כן !״

הייתה זו ספינת העלייה ראשונה אחרי אוניית ״אקסודוס״, אונייה אשר הוחזרה ע״י הבריטים מחופי הארץ לצרפת וגרמניה. על סיפון הספינה שלנו נערמו קופסאות שימורים, מוטות שנעקרו וכבלים. אלה שימשו אותנו להתגוננות.

הבריטים המשיכו לקרוא להיכנע, והבטיחו שלא יאונה לנו כל רע. הקריאה הושמעה במספר שפות, בעברית, ביידיש ובאנגלית. בתשובה השבנו להם בקריאות גנאי וקללות. נפנפנו לעברם באגרופים קמוצים.

בינתיים המשחתות התקרבו אלנו ועתה החלו לאיים עלינו בגניחה. האוניות הללו התרוממו מעל ספינתנו הקטנה ונראו כמו הר מעלנו. כאשר היו כבר קרובות מאוד, פנתה הספינה שלנו לעבר ירכתי אחת המשחתות, ובכוונה התנגשה בה. הספינה שלנו הייתה בנויה מפלדה ודלת הנחיתה בקדמת הספינה נגחה בדופן המשחתת ופערה בה חור. ראינו חיילים נופלים מהמשחתת לים. לאורך מעקות המשחתת על הסיפון, עמדו חיילים בריטיים, מצוידים בנשק ואמצעי מיגון שונים. אנחנו למטה, עמוק מתחתם, צעקנו וניסינו לזרוק למעלה קופסאות שימורים, כדי לפגוע בהם. רובם לא הגיעו עדיהם מפאת המרחק. ההתנגשות במשחתת גרמה לספינה שלנו להסתובב סביב עצמה, כנראה שהגה הספינה ניזוק ונתקע.

בעודנו מסתובבים, סגרו עלינו המשחתות משני צידינו והספינה שלנו עצרה. החיילים שעל הסיפון הגבוה, החלו לרדת אלינו בעזרת חבלים, אחרים קפצו מלמעלה. על הסיפון שלנו החל קרב שלא היה בכלל בין שווים. אנו במוטות ובכבלים, הם במגינים הגדולים לוחצים עלינו לעבר הפתח שבסיפון. מלמעלה, מהמשחתות החלו לשטוף אותנו בזרמי מים חזקים. רבים מאתנו נפלו וכשלו. אבל גם אנו הצלחנו "להשכיב" כמה מהם. לפתע נשמעו קולות ירייה. מישהו צעק ביידיש :

"הם ירו בו...הם ירו בו !"

מאוחר יותר נודע לנו, כי בין המעפילים יש הרוג אחד ופצוע אחד. עד מהרה הלך וגדל מספר החיילים שעל סיפוננו. במהלך המאבק חשתי מכה חזקה בצידי, היה זה מכת מים בלחץ גבוה, ואני עפתי כמה מטרים ונחתתי דרך הפתח על הקומה העליונה של הדרגשים. מצאתי את עצמי שוכב על הדרגש העליון. למעלה הלכה ההתנגדות ושככה, עד שנפסקה לגמרי. כולנו היינו מוכים, עייפים, רטובים וצמאים. הספינה שלנו נקשרה אל אחת המשחתות ונגררה לנמל חיפה. ראינו את החוף המיוחל מתקרב אלינו וידענו שחלומנו לנחות בארץ הלכה ונגוזה. ידענו מה מצפה לנו. שוב מחנות ריכוז. הפעם אצל האנגלים.

התקרבנו לחוף. הישראלים שבינינו, אלה מהפל-ים, התערבבו בינינו, לבשו בגדים כמונו, על מנת שלא יבלטו ולא יתגלו על ידי האנגלים. "כושי" שמראהו

היה כשל בחור תימני, ידע כנראה שלא יוכל להסתתר וסמוך לחיפה, בחסות הערב היורד, קפץ לים והחל לשחות במרץ לעבר החוף. צלפים אנגלים ירו לעברו, הצליחו לפצעו ולבסוף למשות אותו מהמים. לנמל חיפה הגענו כבר בחושך. הורידו אותנו, שוב – למרות התנגדותנו, והעבירו אותנו לאוניית גירוש. בחוף ציפו לנו עיתונאים שניסו לדלות מפינו מניין באנו. שמרנו על לשוננו, כפי שהכינו אותנו בהפלגה, ומלבד שאנו פליטי השואה, שבאנו לארץ אבותינו, לא אמרנו דבר.

עוד אותו ערב הציעו לנו האנגלים מרק אפונים צהבהב, חם וסמיך. מספר צעירים, ביניהם גם אני, סומנו לעלות במדרגות הלולייניות שהובילו למטבח, להביא את הסירים הגדולים עם המרק. בשעה שחזרנו וירדנו מהמטבח עם סיר המרק שאחזנו בשניים, בא מולנו קצין אנגלי במדים צחורים כשלג. כברק הבהיק בשנינו בו בזמן הרעיון – והפכנו את הסיר על האנגלי הלבן, מרק סמיך וצהוב-ירוק. צחוק רם פרץ למטה, בראותם את הקצין באומללותו, עומד וכולו נוטף את הצהוב צהוב הזה מעל מדיו הלבנים. האירוע החזיר לנו מעט את מצב הרוח שהיה בשפל.

ההפלגה על אוניית הגירוש לקפריסין הייתה קשה ביותר. נקלענו לסערה והאונייה הגבוהה התטלטלה על הגלים כמו תיש מקפץ. אף פעם לא חווינו מצב דומה או מתקרב לזה על הספינה הקטנה שלנו. כולם, אבל כולם היו צהובים וירוקים, כולם הקיאו את נשמותיהם. עמדו סביב המעקות ושפכו את תוכן קיבותיהם לים שלמטה. בין הבודדים שלא חשו רע, הייתי משום מה גם אני. משה מגבעת ברנר, שהיה עמנו כל הזמן, הציע לנו שנזדהה כבני חמש עד שש עשרה, כולנו בלי יוצא מן הכלל. אנו לא שאלנו למה והוא לא פרט.

בקפריסין קיבלו אותנו בצריף גדול ונדרשנו לשפוך את תוכן תרמילינו למען ייבדקו. אחרי הבדיקה נאלצנו שעות למיין ולחפש כל אחד את חפציו הדלים, ולא כולם מצאו הכל. אז התברר לנו גם, שהקוניאק אשר קנינו עוד באיטליה למקרה שמי מבינינו יחוש ברע בספינת המעפילים, הבקבוק נעלם ואיננו. שמרנו עליו ותמיד חשבנו שיהיו עוד מצבים גרועים יותר. לבסוף נפל הבקבוק לידי חייל אנגלי... תעודות לא היו לנו, משום שעוד על הספינה נדרשנו לזרוק לים כל מסמך שיכול לזהות אותנו. בעת הרישום כולנו מקבוצת "דור חדש" (זה היה שם הקבוצה שלנו,) אמרנו שאנו בני נוער. אחדים מבינינו לא היו מגולחים והאנגלים התייחסו בלא מעט ספקות לפרטים שמסרנו. אבל בלית ברירה רשמו את שאמרנו.

נשלחנו למחנה חורף מספר 65 ושיכנו אותנו באוהלים הודיים גדולים. קיבלנו שמיכות ומיטות שדה ומהר מאוד הסתדרנו והתמקמנו במצב החדש. בערבי שבת התחלנו לערוך קבלת שבת, מהפרודוקטים שסיפקו לנו בישלנו לעצמנו את ארוחותינו. הבנות מהקבוצה ארגנו את הכביסה והבנים יצאו לתור אחר מציאות. למדנו מהוותיקים, שניתן לפרום את בד האוהל ששימש כקיר, ומהחוטים לסרוג בגדים שחסרו לנו. כובעים, חולצות וגרביים. מפח השימורים הכינו בעלי הידיים הזריזות כלים שונים לשימוש יום יומי ואף מזוודות ליום בו נשתחרר ונעלה ארצה. מאבני הגיר הרכות במקום פיסלנו מאפירות, פמוטים ושטא חפצי נוי. השתתפנו בחוגים, בספורט ולעיתים נהנינו ממראות השמיכה המתנפנפת שעל פתח מקלחת הבנות...

באחד הימים ביקרו אותנו מכרים שהקדימו אותנו בבואם לקפריסין. בעת הביקור היכרנו את שותפיהם לצריף, ביניהם את מיקי וכטל. הוא עסק בציור והדריך קורס של ציירים מבין העולים. דבר לא היה חסר במחנות. הכל ניתן היה להשיג, תמורת כסף או תמורת החלפות וחפצים. יוונים חדי חושים מסחריים היו מביאים מבחוץ בהסתר מצרכים, במכוניות האשפה, או הביאו מצרכים למחסנים. אפילו עיתונים יומיים ניתן היה להשיג. התקופה הייתה תקופת הדיונים באומות המאוחדות על מדינה ליהודים בפלסטינה, ואנו היינו צמאים לחדשות. מדי יום נמסרו החדשות מפה לפה.

לקראת חתונת המלכה אליזבת השנייה של בריטניה, עשה השלטון הבריטי מחווה ובמקום 750 הסרטיפיקטים שהיו נוהגים לתת, נתנו בבת אחת אלפיים למעפילי קפריסין. לקראת העלייה הגדולה, הרישום והעומס שהיה צפוי במשרדי עליית הנוער, גייסו את לאה לעבודה במשרדים. כאשר הגיע תור הקבוצה שלנו, שהייתה רשומה כקבוצת נוער – לעלות, ביקשו את לאה שתישאר עד תום המחזור ותעלה עם הקבוצה האחרונה. שוחחנו על זה בינינו ולאה הסכימה לתת תשובה חיובית, ותאמר שבתנאי שגם אני אשאר ונעלה יחד. וכך אמנם היה. קבוצת "דור חדש" עלתה ב-16 בדצמבר 1947 ולאה ואני נשארנו עד ה-24 בדצמבר. מדי יום ביומו ישבה לאה ליד שולחן בשער המחנה, יחד עם שניים נוספים, קראו בשמות את בעלי הזכות, בדקו ואישרו והמאושרים יצאו אל האונייה.

הקבוצה שלנו עזבה והתרגשותנו גברה כל יום, עם התקרב היום המיוחל. לבסוף זה הגיע. אוטובוס יווני הסיע אותנו לנמל בפמגוסטה (Famagusta). שם המתינה לנו אונייה יוונית והתרגשותנו השכיחה מאתנו את הכל. את כל חודשי הנדודים, את כל הטוב ואת כל הרע שחווינו בדרך, את הציפייה הארוכה לראות שוב

את הרי הכרמל מקרוב, את המפגש מחדש עם החברים שלנו, את המפגש עם הדוד
ווילי, שחי בארץ מאז סוף שנות השלושים. והנה כל זה עומד להתגשם.

העלייה.

בנמל חיפה ציפתה לנו האדמיניסטרציה. היו כמה שאלות קצרות שהשבנו עליהם, ועל פי סיכום קודם בינינו אמרנו כי שמה של לאה גולדשטין כשמי. ממשהו שם קיבלנו עיתון ישראלי של אותו יום והתאריך למעלה היה 24 בדצמבר 1947. אותיות גדולות של קידוש לבנה בישרו על טבח נורא שבוצע בלילה בבתי הזיקוק. עשרים וכמה יהודים נשחטו בידי פועלים ערבים במפעל. היה זעזוע קשה מאוד. מתח רב שרר בחיפה ועל מנת להעבירנו למחנה ברעננה, הסיעו אותנו באוטובוס משוריין מהנמל דרומה.

במחנה העולים ברעננה שוב חזרה על עצמה השגרה המוכרת : די. די. טי. , חלוקת שמיכות ומיטה. אחרי רישום פרטים אישיים וחתימה על תלושי ארוחות הסתדרנו באוהל המשותף. עוד אותו יום קיבלנו ביקור. בן דוד של אבא שלי, וייס ארי ממונקאץ׳, שהתגורר מזה כמה שנים בארץ.

הוא היה מנהל הדואר ברעננה, ורגיל היה לבקר במחנה העולים מדי פעם שהגיעו עולים חדשים, לראות את הבאים. כך פגש אותנו בהפתעה. מיד הודיע לדוד ווילי שאנו בארץ וברוחב לב הוציא לירה פלסטינאית שלמה ודחף לי ליד. היה זה אז כסף רב. על מנת שיהיה לנו במה לשלם את הנסיעה לתל-אביב אל ווילי. נדמה שכבר למחרת יצאנו ממחנה האוהלים ברעננה ונסענו את קרובינו. הלירה הזו שימשה אותנו לכל מיני פעילויות וקניות, והוברר לנו ערכו הרב.

בתל אביב שהינו כמה ימים. הפגישה עם ווילי ומשפחתו הייתה מאוד נרגשת. פגשנו לראשונה את בתו הגדולה, את תהילה, ורק אז הבנתי למה התכוון ווילי במברקו כאשר כתב ששם בתו Tilla . ראינו גם את התינוקת שפרה ושנינו הבנו שמשהו לא בסדר אתה. שמענו מהדוד על הנעשה בארץ, ספגנו את אווירת המתח

ואחרי שבירנו כיצד ואיך לנסוע לעמק, לעין חרוד, עלינו על אוטובוס של א.ש.ד., אוטובוס קטן שהיה בשימוש אז, ונסענו. הנסיעה עצמה אינה זכורה לי, אבל תמונה אחת נחרתה בזיכרוני. בזמנו בבית הספר למדנו על עמק יזרעאל. בדמיוני חיו מראות העמקים באירופה המזרחים, עם המרחבים הגדולים. בסביבות עפולה מישהו הסביר לי :

"הנה, אנחנו נכנסים לעמק יזרעאל".

הסתכלתי וראיתי גיא צר, מצד אחד הרי הגלבוע ומצד שני גבעת המורה וגבעות הגליל התחתון. זה כל העמק ? חשבתי בליבי וחשתי מעט אכזבה. יחד עם כך ליבי רחב למראה הקיבוצים והמושבים שאת שמות כולם ידעתי מזה שנים עוד מבית הספר במונקאץ׳. בעין חרוד קיבלו אותנו הקבוצה שלנו, דבורה הייתה כבר, פגשנו את קבוצת גרדוש שהגיעו שנה קודם לכן ותחילה היו בדפנה, אבל מפאת חוסר יכולתה של דפנה לקלוט אנשי גרעין נוספים, כולם עברו לעיו חרוד. מהר מאוד הסתדרנו וקיבלנו חדר זוגי בצריף ארוך שכונה "צריף הרכבת", שמתחת לשורת החדרים הייתה קומת קרקע. בחדר לידינו גר בן עין חרוד. בחדר מעלינו גרה מרים, אמה של רינה. רינה הייתה בת פחות משנה, ושנינו, לאה ואני היינו מבלים הרבה בחברתה. רינה התינוקת רק החלה לומר מלים ראשונות ולי היא קראה פיל, משום שכמה פעמים סיפרתי סיפור על פיל עם חדק ארוך.

בימים הראשונים עבדתי בפרדס בסבלות. הייתה עונת הקטיף של אשכוליות לייצוא. אבל כעבור כמה ימים בלבד סודרתי לכרם ושם עבדתי עד תום תקופת ההכשרה שלנו בעין חרוד. חברי הקיבוץ המבוגרים היו – אדלשטין, פראג, סוניה, ברוידא, ועוד. קיבלו אותי ואת איצ גרין, שגם הוא סודר לכרם, יפה מאוד.

את הפסקות הצהרים בכרם היינו מעבירים על גג סככת "הבית העליון", כפי שכונתה הסככה המערבית יותר. בהפסקות אלה התנהלו ויכוחים פוליטיים-אידיאולוגיים, שכולם השתתפו בהם, פראג, שמוצאו היה מהולנד, היה נוהג להרצות על מהלכים טקטיים, החבר אדלשטין היה הדקדקן והדייקן וברוידה היה יריב שקול לעמדות שבוטאו. ואילו החברה סונייה נהגה לשתוק ארוכות , רק מדי פעם הייתה פולטת איזו אמרת כנף.

היו כמה וכמה אירועים שהשאירו בנו את חותמם. למשל, כאשר צלפו לעברנו מהגלבוע, שסמוך מאוד לרגליו השתרע הכרם. ייץ (קיצור של יצחק,) עסק בדיוק בקלטור עם הסוס "קאפר". לפתע החלו צליפות ואחד הכדורים, ייץ עוד טרם הספיק להתרחק עם הסוס הרתום לקולטיבטור, פגע והשכיב את הסוס. ייץ ראה שהסוס נופל פגוע, מיהר ונס על נפשו. אנחנו כולנו היינו כבר בחסות עצי האיקליפטוסים, משם ראינו את המחזה. אחרי איצ גם אברם פראג הגיע בטיול לאיטו והביא עמו את שיירי ארוחת הבוקר מהסככה.

מקרה שני הזכור לי היטב, ההתקפה על הקיבוץ הדתי טירת צבי, ההתקפה שהסתיימה בבריחת התוקפים העירקים ותוך כך השאירו מאות זוגות נעליים בשדה הבוצי שממזרח ומדרום לקיבוץ. מקרה אחר היה כאשר נסענו לעפולה, איני זוכר כבר לאן רציתי להגיע, ומזרעין, היישוב הערבי שעל מורדות הגלבוע, ניחתה עלינו אש רובים. האוטובוס עצר, כולנו יצאנו ונשכבנו בתעלה שלצידי הדרך, תעלה שהיו בה עוד קצת מים מהגשם שירד כמה ימים לפני כן. בכביש עברה שיירה של לגיונרים לכיוון מזרח, הם לא עצרו, לא התענינו, כאילו דבר לא קרה. רק כעבור זמן הופיע סיור של הגאפירים, בכובעיהם האוסטרליים רחבי השוליים. בפיקוחם הסתובב האוטובוס וחזרנו לעין חרוד בריאים, שלמים וקצת רטובים.

בתום הקיץ החלו הדיונים עם מזכירות הקיבוץ המאוחד על מקום התיישבות לגרעין. בחודשים שחלפו הלך הגרעין וקלט עוד ועוד חברים ובשלב מסוים גם עין חרוד לא יכלה עוד להמשיך ולקלוט. הבחירה נפלה על מעוז חיים וקבוצת חברים שנחשבו "ותיקי" הגרעין, נשלחן כמסגרת לבאים החדשים. אל קבוצה זו

נמנתה גם דבורה, אחותה הבכירה של לאה. משלב זה ואילך כל החלוצים שהשתחררו מקפריסין כוונו למעוז חיים. החודשים חלפו והגיעו חודשי החורף. בדיונים עם התנועה ומזכירות הקיבוץ המאוחד הועלו מספר מקומות להתיישבות. מזכירות עין חרוד מאוד רצתה שאנו נשאר, אבל אותנו דרבנה המטרה להקים יישוב חדש.

המקום הראשון שהלכנו לראות היה "בשאטפא", היא נוה אור של היום. ביקרנו במקום ובאסיפה הכללית של הגרעין נפסלה ההצעה. יצחק טבנקין ז"ל ניסה ללחוץ, אבל אסיפת הגרעין בשום אופן לא רצו לשמוע. עוד שנים לאחר מכן, קיננה בנו ההרגשה, שטבנקין שמר טינה לנו על סירובינו להצעתו. המקום השני שהוצע היה באזור של גבעת עוז היום. איני זוכר מה היה שם המקום הנטוש אז. ביקרנו שם והמתנו להצעות נוספות. הוצעו שני מקומות נוספים. "עמקא", היא בית העמק של היום, ו"פרדיה". שבת אחת שמשית, הכל היה ירוק אז ופרחים פרחו בצידי הדרכים, יצאנו לבקר בשני המקומות בגליל. היה זה סוף דצמבר. הגליל כולו עטה ירוק. בעמקא התרשמנו ממטעי תאנים גדולים, הסתובבנו בשטח ואחרי התרשמות המשכנו למקום השני, לפרדיה. ההדרכה הייתה של כרמי המורה מעין חרוד. הוא הכיר היטב את הגליל וידע כיצד להגיע לכל מקום.

הזכרתי כבר את הירוק הרב של הגליל. נסענו בכביש של עמק בית הכרם, משני צידי הכביש התרוממו הרים ירוקים, ניגוד חריף להרי הגלבוע, אליהם היינו מורגלים. ככל שהתקרבנו לפרדיה, הלכו והתרבו מטעי הזיתים. הם נראו לנו כיערות של ממש. הרושם היה חזק ביותר. בלענו בעינינו את הנוף הנהדר. כרמי סיפר לנו על יהודי הגליל בתקופה הרומאית, על מלחמותיהם ועל המבצרים שבנו להתגוננות. בשעות של אחר הצהרים הגענו לפרדיה. נשבה רוח קלילה ושמש חורפית נעימה הקרינה חמימות. כבר בראשית הביקור נשמעו קולות בעד המקום. חלקנו לפחות באנו מחול מאזורים הרריים ומיוערים והנוף הגלילי השרה עלינו ביתיות, סימפטיה וחיוב. מי חשב אז על פרנסה ? העיקר היה הנוף והאוויר הצלול כיין – כמאמר השיר.

אין צורך לומר שבאסיפה באותו מוצאי שבת הוחלט, כמעט פה אחד, מקבלים את ההצעה להתיישב בפרדייה. ואמנם, כבר בחודש מרס הקרוב נשלחה משלחת של עשרים בנות ובנים, ביניהם גם לאה ואני, להקים בסיס ראשוני. התמקמנו במבנים של תחנת הניסיונות ותפקידינו הראשוני היה לאתר מקום ולסמן נקודה להתיישב שם. היו גם מבחוץ שעזרו לנו במשימה זו, איני זוכר כבר מי הם היו. את הדרך למקום פרצנו בעזרת טוריות ומקושים, דרך הכפר ההרוס פרדיה, ומשם בין הטרסות עד לנקודה.

יום העלייה על הקרקע נקבע לל״ג בעומר, שחל אז ב-17 במאי 1949, כשנה לאחר הכרזת המדינה. עד יום העלייה על הקרקע, שחגגנו ברוב עם, עם מוזמנים רבים, מהתנועה, מהקיבוצים עמם היו לנו קשרים, מדפנה, עין חרוד כמובן ומעוז חיים, שיחים רבים מהסביבה, שהספקנו כבר להתיידד עמם, מנהיגי דרוזים, קאדים מוסלמים וכמרים נוצרים. רבקה שטורמן לימדה קבוצת צעירים מבין החברים ריקודים ישראליים, חברים אחרים ניגנו, היו חברים שהקריאו שירים וברכות, מנהיגים מהתנועה והאזור ברכו. בקיצור – היה שמח והייתה התרוממות רוח שאחזה בכולנו.

בימים הראשונים הקמנו בנקודה אוהלים וחלק מהחברים, אלה שלא נמצאו להם מקומות לינה בתחנת הניסיונות, גרו באוהלים. כל השירותים, המטבח המכבסה ובתי הילדים היו למטה בתחנת הניסיונות. העובדים בנקודה קיבלו את ארוחותיהם מהתחנה ואחד הצעירים, סחב והביא אותה, לעיתים בידיים, לעיתים על גבי סוס. האירועים המבדחים שקרו תוך כך סופרו כעבור שלושים שנה בחג שארגנו לציון שלושים להתיישבותנו. לא אחזור על הסיפורים שוב.

<u>מי יבנה הגליל....</u>

הקבוצה שעלתה להתיישב, מנתה מעל מאה ושישים חברות וחברים. נחשבנו לקבוצה גדולה מאוד. הבנייה התקדמה בקצב יפה ואף התחלנו להקים ענפי חקלאות. ענף השדה הראשון שקם, היה גן הירק של יושקה רוזנטל ז״ל הקים והיה מומחה בה. ענף נוסף היה המטע. תחילה עיבדנו בטרסות חלקות קטנות ובין עצי הפרי גידלנו בצל צעיר, כרוב, כרובית ומעט תפוחי אדמה. מקרה מבדר קרה פעם כאשר ביקר אותנו לראשונה מדריך לגידול ירקות וראה את שטח הבצל ירוק משובש בעשבייה רבה. התלוננו לו שאיננו מספיקים לעשב ולנקות בין השורות. כנראה שגם המדריך עשה אז את צעדיו הראש/ונים בחקלאות, משום שהציע ליושקו טיפול ״חדיש״ :

״תנסה לרסס את רחבי העלים בנפט, אולי הבצל ירוק לא ינזק...״ אמר.

יושקו הבין שהדבר אינו אפשרי, אבל מפאת כבודו של המדריך ולא רצה להעליבו, ריסס שורה אחת. כעבור שבוע שוב בא המדריך ויושקו הראה לו את התוצאה. הגיב המדריך :

״חבל, לו הצליח, יכול היה לחסוך הרבה עבודה...״

בהכשרתי הייתי כורם, שם עבדתי בעין חרוד. אשכול כרמי,בן עין חרוד שחשב להצטרף אלינו, היה נוטע ויחד עמו עבדתי בטרסות בעצי הפרי הקיימים. כייסנו אפרסקים שלא ייפגעו מזבוב הפירות. האפרסקים בדיוק חנטו אז. עצי פרי אחרים רססנו נגד מזיקים וליווינו בשקיקה את הפירות השונים שגדלו בחלקות. חבר חדש שזה מקרוב הגיע מחול, ראה את השקיות על העצים ושאל בפליאה :

״ מה ? כבר על העץ אורזים את הפירות ? ״

בערבים, אחרי העבודה, חיי החברה היו תוססים. כל ערב, למרות העבודה הפיזית הקשה, שכולם נטלו בה חלק, היינו יושבים קבוצות קבוצות ומבלים בשיחה, במשחקי חברה ולעיתים בויכוחים אידיאולוגיים ופוליטיים. עיקר דאגותינו היו השיתוף המוחלט והשוויון. לעיתים בילינו ערבים שלמים בשיחה על כללי השוויון והשיתוף שניצור בחברה, על הקיבוץ שנבנה ונקים. כולנו היינו צעירים, אידיאליסטים נלהבים, וקצת נאיביים...

Genealogic tables לוחות גיניאולוגיה

Code's meaning	.	פרוש הסימנים
Missing name	XXX	שם משפחה חסר
Missing surname	YYY	שם פרטי חסר
Personal number	123#	מיספר אישי
Birth	b.	לידה
Missing date	???	תאריך חסר
Death	d.	פטירה
Missing data	???	תאריך חסר
Reference number	AA-BBB-CCC	מספר שיוך
Personal number	I I CCC	מספר אישי
Spouse's number	I I CCCa	מספר בת/בן זוג
Father's number	I BBB I	מספר האב
Generation's number	AA I I	מספר הדור
Children's number	i/ii/iii/iv/v…	מיספור הילדים
See next generation	+	ראה דור נוסף
Previous ancestors	[xxxxxxxx]	דורות קודמים

Register Book of Auslander Family

First Five Generations

1. **Auslander YYY** #777, born ??? in ???, died ??? in ???. He married **XXX YYY** #778, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

2. i **Auslander Meyer Jisroel** #686 born ???.

ii **Auslander Joseph** #779, born ??? in ???, died ??? in ???.

iii **Auslander Abrahan** #784, born ??? in Josepow, Poland, died ??? in Josepow, Poland. He married **Perl Gertrud** #785, married ??? in ???, born ??? in ???, died ??? in ???.

Next Generation

2. **Auslander Meyer Jisroel** #686, born ??? in ???, died ??? in Ungvar, Hungary.
Joseph and Meyer came from Italy in 1740 and settled in Ungvar. In Italy they built bridges. Danzig Lutheran theologian Andreas Osiander (1498-1552) criticized Copernicus and wrote about an Auschenker or Auszenkier that was a bartender and innkeeper. In Odessa in Beiders dictionary of Russian jewish jewish surnames variants: Ojslander, Oslander, Ostlander and Ajsland. Most Auslands are Swedes, Oslunds Norwegan, Auslanians Armenian and Ausleiners Turks.
He married **Xxx Chaye** #687, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

3. i **Auslander 777** #1 born 1768.

Next Generation

3. **Auslander 777** #1, born 1768 in Darocz, Hungary, died 1848 in Munkacs, Hungary.
According to census of 1848, they were innkeepers since 1808 in Hluboka, a village near Ungvar. One named Sandor Auslander found at Szeged

University's library a study on Hungarian Jews, written by Dr. Emanuel Loew, that said the Spanish Jews considered strangers, became known as Auslanders - foreigners, some spelled it "Ausslander".
He married **Xxx Yyy** #499, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

4. i **Auslander Moishe** #3 born 1806.

ii **Auslander Izsak** #782, born ??? in Hluboka, Hungary, died 1848 in Munkacs.

Next Generation

4. **Auslander Moishe** #3, born 1806 in Hluboka, Hungary, died ??? in Munkacs, Hungary.
According the census of 1848, they were innkeepers since 1808 in Hluboka, a village near Ungvar.
He married **Xxx Yyy** #783, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

5. i **Auslander Yitzhak** #5 born 1828.

6. ii **Auslander Osher Hersch** #4 born 1829.

7. iii **Auslander Mayer** #6 born 1832.

iv **Auslander Abraham** #739, born 1833 in Hluboka, Hungary, died 1905 in Munkacs, Hungary.
Abraham was one of the founders of "Besemidrash", opposite of "Minkacser shil", (Synagogue of Munkacs). The Beth Hamidrash was built in year 1904, a copy of the original scroll exists in the Memorial Museum of Hungarian speeking Jewry in Cfat (Safed). Abraham died a year later, near to inauguration of the new Beth Hamidrash. Today it is occupied by the Ukranian Army.
He married **Xxx Yyy** #740, born ??? in ???, died ??? in ???.

Next Generation

5. **Auslander Yitzhak** #5, born 1828 in Munkacs, Hungary, died ??? in Munkacs, Hungary. He married **Weisz Szeren** #507, born ??? in Munkacs, Hungary, died ??? in Munkacs, Hungary.

Children:

i **Auslander Abraham Cvi** #10, born 1848 in Munkacs, Hungary, died ??? in Munkacs, Hungary. He married **XXX YYY** #780, born ??? in ???, died ??? in ???.

ii **Auslander Mendel** #11, born ?-Apr-1852 in Ungvar, Hungary, died 1923 in ???.
According to Mendel, the family fled the 1492 Spanish inquisition. Half settled in Poland, the rest In the Sub-Carpathians. Jews first arrived in the region with Ottoman Turks in 1526. Podolian refugees fleeing the Chmielnisky pogroms arrived in 1648. When Joseph II Germanized his Hungarian subjects in 1788, Jews went by first names followed by their father's. The Emperor Joseph II decreed that Jews take German family names to expedite the draft and taxation.
He married **Blum Sarah Szali** #511, born ?-Aug-1855 in ???, (daughter of **Blum Pinches** #671 and **Moskovits Feige Sheindel** #672) died 1930 in ???.

iii **Auslander Moishe Aron** #12, born 1852 in Munkacs, Hungary, died 1931 in Munkacs, Hungary.
Moishe Aron would travel each autumn to the country and would load his sled with wine for his inn. In October 1931 he sat in the sled, covered with straw. After a while the coachman found him dead. Since it was late, his children wait until morning to tell mother Esther, but by then shedied too in sleep. So, both were buried on same day. He was also known as "Kakas" (Rooster), as his inn's name was "A kakashoz" (To the rooster).
He married **Gottesman Esther Etus** #512, married 1869 in Munkacs, Hungary, born 1853 in ???, died 1931 in Munkacs, Hungary.

iv **Auslander Sholem** #13, born 1855 in Munkacs, Hungary, died 1931 in Hluboka, Czechoslovakia. He married (1) **Herschkovits Esther** #513, married 25-Jul-1882 in Csertesz, Hungary, born 1866 in Csertesz, Hungary, (daughter of **Herschkovits Moishe Leib** #443 and **Auslander Ruchel Leah** #15) died 5-Jul-1936 in Munkacs, Czechoslovakia.

v **Auslander Joseph** #14, born ??? in ???, died ??? in ???.

6. **Auslander Osher Hersch** #4, born 1829 in Davidhaza, Hungary, died 1899 in Munkacs, Hungary. He married (1) **Perlstein Ruchel** #502, born 1831 in ???, died 1855 in Davidhaza, Hungary. He married (2) **Bernstein Fany** #503, born 1834 in Verecke, Hungary, died 1860 in Munkacs, Hungary.

Children:

i **Auslander Yyy** #7, born 1850 in Munkacs, Hungary, died ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #504, born ??? in ???, died ??? in ???.

ii **Auslander Herman** #9, born 1851 in ???, died ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #506, born ??? in ???, died ??? in ???.

iii **Auslander Aharon** #8, born 1852 in Davidhaza, Hungary, died 3-Dec-1924 in Mukacevo, Czechoslovakia. He married **Weisz Szure Rivke Zali** #505, married Jan-1871 in Podhering, Hungary, born 1855 in Verecke, Hungary, (daughter of **Weisz Izrael** #733 and **Frischman Gita** #734) died 9-May-1938 in Mukacevo, Czechoslovakia.

7. **Auslander Mayer** #6, born 1832 in Hluboka, Hungary, died 1892 in Munkacs, Hungary.
It is possible that Meyer, who was mentioned by the Danzig theologian is this Meyer's great great grandfather. Beginning from the descendants of Meyer we have proven information about the family. Meyer and his wife, Lenah had 5 sons and one daughter. We know only about 3 of them.
He married (1) **Klein Lenah Liebe** #508, born 1833 in ???, died 1887 in ???. He married (2) **Auslander Freide Fannie** #690, born ??? in ???, died 1904 in Munkacs, Hungary.

Children:

i Auslander Ruchel Leah #15, born 1848 in ???, died 1873 in Szerednye, Hungary. She married **Herschkovits Moishe Leib** #443, born 1847 in ???, died 1904 in New-York, U.S.A. **Herschkovits**: Moishe Leib, after his second wife passed away, immigrated to the States and settled in New-York.

ii **Auslander Isaack** #715, born 1849 in Hluboka, Hungary, died ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #719, born ??? in ???, died ??? in ???.

iii **Auslander Abraham Yehuda** #669, born ??? in Hluboka, Hungary, died ??? in ???. He married (1) **Lebovits Zseni** #510, born ??? in ???, died ??? in ???. He married (2) **Niederman Franie** #509, born ??? in ???, died 1894.

iv **Auslander Mendel** #670, born 1852 in Hluboka, Hungary, died ??? in ???.

v **Auslander Joseph** #716, born ??? in Hluboka, Hungary, died ??? in ???.

vi **Auslander Yyy** #717, born ??? in Hluboka, Hungary, died ??? in ???.

vii **Auslander Annie** #692, born ?-Dec-1866 in Ungvar, Hungary, died 1945 in ???. She married **Rovics Moritz** #466, born ?-May-1868 in Hungary, died 1917 in ???.

viii **Auslander Ignacz** #691, born 1-Dec-1880 in Hluboka, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland. He married **Spiegel Fani** #696, born 1881 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Auslander Aharon's Descendants

1. **Auslander Aharon** #8, born 1852 in Davidhaza, Hungary, (son of **Auslander Osher Hersch** #4 and **Bernstein Fany** #503) died 3-Dec-1924 in Mukacevo, Czechoslovakia. He married **Weisz Szure Rivke Zali** #505, married Jan-1871 in Podhering, Hungary, born 1855 in Verecke, Hungary, (daughter of **Weisz Izrael** #733 and **Frischman Gita** #734) died 9-May-1938 in Mukacevo, Czechoslovakia.

Children:

2. i **Auslander Ruchel Leah** #16 born 1873.

3. ii **Auslander Usher Hersh Armin** #17 born 21-Oct-1875.

4. iii **Auslander Jolan** #18 born 1877.

5. iv **Auslander Jisrael** #19 born 1878.

6. v **Auslander Eliyahu** #20 born 1886.

7. vi **Auslander Esther** #21 born 1890.

8. vii **Auslander Malvin** #22 born 1892.

viii **Auslander Chaskel** #741, born 1894 in Munkacs, Hungary, died May-1944 in Auschwitz, Poland. He married **Xxx Dora** #742, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Next Generation

2. **Auslander Ruchel Leah** #16, born 1873 in Munkacs, Hungary, died 1931 in Mukacevo, Czechoslovakia. She married **Kastenbaum Yyy** #444, born 1873.

Children:

i **Kastenbaum Betzalel** #57, born ??? in ???.

9. ii **Kastenbaum Esther** #58 born ???.

10. iii **Kastenbaum Moshe** #59 born ???.

3. **Auslander Usher Hersh Armin** #17, born 21-Oct-1875 in Munkacs, Hungary, died May-1944 in Auschwitz, Poland. He married **Karmiol Tojbe Tereza** #514, married 14-Dec-1898 in Tarcal, Hungary, born 13-Dec-1878 in Tarcal, Hungary, (daughter of **Karmiol Gyula** #735 and **Kohn Hana** #736) died 1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

11. i **Auslander Hermina** #60 born 1897.

12. ii **Artzi Alexander** #61 born 1899.

13. iii **Artzi Yehuda** #62 born 1903.

4. **Auslander Jolan** #18, born 1877 in ???, died May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Weinberger Ignacz** #445, born 1872 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

14. i **Weinberger Berta Bruche** #63 born 1901.

ii **Weinberger Helen** #64, born 1902 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland. She married **Xxx Yyy** #543, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

15. iii **Weinberger Szeren** #65 born 1903.

iv **Weinberger Adolph** #66, born 1905 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

v **Weinberger Etel** #67, born 1907 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

16. vi **Weinberger Aryeh** #68 born 1909.

vii **Weinberger Herschu** #69, born 1911 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

17. viii **Weinberger Mordechay** #70 born 1914.

ix **Weinberger Gizi** #71, born 1915 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

x **Weinberger Manci** #72, born 1916 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

18. xi **Weinberger Sari** #73 born 1919.

19. xii **Weinberger Lili** #74 born 1921.

5. **Auslander Jisrael** #19, born 1878 in ???, died May-1944 in Auschwitz, Poland. He married **Xxx Gitel** #515, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

i **Auslander Piri** #75, born ??? in ???.

ii **Auslander Magda** #76, born ??? in ???.

6. **Auslander Eliyahu** #20, born 1886 in ???, died May-1994 in Auschwitz, Poland. He married (1) **Mandel Malvin Meliah** #516, born ??? in ???, died ??? in ???. He married (2) **Gold Rachel** #517, married ? in ?, born 1894 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

20. i **Auslander Janku** #77 born 1910.

ii **Auslander Moshe** #78, born 1911 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland. He married **Weisz Malkah** #547, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

iii **Auslander Hersch** #79, born 1913 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland. He married **Xxx Yyy** #548, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

21. iv **Auslander Gitel** #80 born 1914.

22. v **Auslander Leah** #81 born 1922.

23. vi **Auslander Miryam** #82 born 1925.

24. vii **Auslander Tovah** #83 born 1926.

25. viii **Auslander Shulamit** #84 born 1927.

ix **Auslander Mayer** #85, born 1928 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

26. x **Auslander Ari** #86 born 1929.

xi **Auslander Esther** #87, born 1930 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

7. **Auslander Esther** #21, born 1890 in Munkacs, Hungary, died 1966 in Bney-Brak, Israel. She married **Gottlieb Moshe** #446, born 1894 in ???, died 1951 in ???.

Children:

i **Gottlieb Israel** #88, born ??? in ???.

ii **Gottlieb Tovah** #89, born ??? in ???.

iii **Gottlieb Miryam** #90, born ??? in ???.

iv **Gottlieb Chanah** #91, born ??? in ???.

v **Gottlieb Ziporah** #92, born ??? in ???.

vi **Gottlieb Dvorah** #93, born ??? in ???.

8. **Auslander Malvin** #22, born 1892 in Munkacs, Hungary, died May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Sussman Shmuel Cvi** #447, married 1920 in Mukacevo, Czechoslovakia, born 1894 in Munkacs, Hungary, died 1931 in Mukacevo, Czechoslovakia.

Children:

27. i **Sussman Tovah Olga** #94 born 8-Aug-1924.

ii **Sussman Gita Gizella** #95, born 1926 in Mukacevo, Czechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Next Generation

9. **Kastenbaum Esther** #58, born ??? in ???. She married **Xxx Yyy** #541, born ??? in ???.

Children:

i **Xxx Raisel** #145, born ??? in ???.

10. **Kastenbaum Moshe** #59, born ??? in ???. He married **Xxx Cila** #455, born ??? in ???.

Children:

i **Kastenbaum Ruth** #146, born ??? in ???.

ii **Kastenbaum Zviyah** #147, born ??? in ???.

11. **Auslander Hermina** #60, born 1897 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland. She married **Klein Emil** #456, born 1899 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

i **Klein Janku** #148, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

ii Klein Magda #149, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

iii Klein Erzsebet #150, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

iv Klein Yyy #151, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

v Klein Yyy #152, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

12. **Artzi Alexander** #61, born 1899 in Tarcal, Hungary, died 1965 in Israel. He married **Weinberger Berta Bruche** #63, born 1901 in Ungvar, Hungary, (daughter of **Weinberger Ignacz** #445 and **Auslander Jolan** #18) died 1975 in Israel.

Children:

28. i **Artzi Chava** #153 born 9-Apr-1924.

29. ii **Artzi Noemi** #154 born 5-Dec-1926.

iii **Artzi Amram** #155, born 1928 in ???, died 1948 in Israel independence war.

30. iv **Artzi Rachel** #156 born 1938.

13. **Artzi Yehuda** #62, born 1903 in ???, died 1979 in ???. He married **Zuckerkandel Nusya** #542, born 1913 in ???.

Children:

31. i **Artzi Ariel** #157 born ???.

32. ii **Artzi Yoni** #158 born ???.

14. **Weinberger Berta Bruche** #63, (See marriage to number 12.)

15. **Weinberger Szeren** #65, born 1903 in ???, died 1986 in ???. She married **Weberman Yyy** #457, born ??? in ???.

Children:

33. i **Weberman Judith** #159 born ???.

16. **Weinberger Aryeh** #68, born 1909 in ???. He married **Xxx Yyy** #544, born ??? in ???.

Children:

34. i **Weinberger Asher** #160 born ???.

35. ii **Weinberger Nachum** #161 born ???.

17. **Weinberger Mordechay** #70, born 1914 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland. He married **Xxx Yyy** #545.

Children:

i **Weinberger Elka** #162, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

ii **Weinberger Abraham** #163, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

iii **Weinberger Esther** #164, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

iv **Weinberger Rebeca** #165, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

18. **Weinberger Sari** #73, born 1919 in ???, died 1979 in ???. She married **Arnon Chananya** #458, born 1923 in ???.

Children:

36. i **Arnon Yoram** #166 born ???.

37. ii **Arnon Michal** #167 born ???.

38. iii **Arnon Asaf** #168 born ???.

19. **Weinberger Lili** #74, born 1921 in ???. She married **Groag Isaack** #459, born ??? in ???.

Children:

39. i **Groag Levy** #169 born ???.

40. ii **Groag Nachum** #170 born ???.

41. iii **Groag Ilana** #171 born ???.

20. **Auslander Janku** #77, born 1910 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland. He married **Solomon Rachel** #546, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

i **Auslander Meliyah** #172, born ??? in ???.

ii **Auslander Eliyah** #173, born ??? in ???.

21. **Auslander Gitel** #80, born 1914 in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland. She married **Friedman Moshe** #460, born ??? in ???.

Children:

i **Friedman Meliyah** #174, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

ii **Friedman Yyy** #175, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

22. **Auslander Leah** #81, born 1922 in ???. She married **Grunfeld Zeev** #461, born ??? in ???.

Children:

42. i **Grunfeld Rachel** #176 born 1947.

43. ii **Grunfeld Chayim** #177 born 1952.

44. iii **Grunfeld Eliyahu** #178 born 1955.

23. **Auslander Miryam** #82, born 1925 in ???. She married **Nativ Aharon** #462, born 1917 in ???.

Children:

45. i **Nativ Eliyah** #179 born 1951.

46. ii **Nativ Moshe** #180 born 1954.

47. iii **Nativ Shlomo** #181 born 1959.

24. **Auslander Tovah** #83, born 1926 in ???. She married **Vanchocker Aba** #463, born 1917 in ???.

Children:

48. i **Vanchocker Eli** #182 born 1951.

49. ii **Vanchocker Chava** #183 born 1954.

50. iii **Vanchocker Shlomo** #184 born 1961.

25. **Auslander Shulamit** #84, born 1927 in ???. She married **Nudelman Yyy** #464, born ??? in ???.

Children:

51. i **Nudelman Shimshon** #185 born 1951.

52. ii **Nudelman Eli** #186 born 1953.

iii **Nudelman Shlomo** #187, born 1956 in ???.

26. **Auslander Ari** #86, born 1929 in ???. He married **Kramer Rivkah** #549, born ??? in ???.

Children:

53. i **Auslander Shlomo** #188 born 1957.

54. ii **Auslander Rachel** #189 born 1961.

55. iii **Auslander Esther** #190 born 1967.

iv **Auslander Michal** #191, born ??? in ???.

56. v **Auslander Tovah** #192 born ???.

27. **Sussman Tovah Olga** #94, born 8-Aug-1924 in Mukacevo, Czechoslovakia. She married **Hammer Moshe Pal** #465, married 20-Jan-1946 in Budapest, Hungary, born 9-Aug-1924 in Debrecen, Hungary, (son of **Hammer Asher** #774 and **Roboz Jolanda** #775).

Children:

57. i **Hammer Ruth** #193 born 4-Feb-1949.

58. ii **Hammer Shmuel** #194 born 29-Aug-1951.

Next Generation

28. **Artzi Chava** #153, born 9-Apr-1924 in Nyirbator, Hungary. She married **Ben-Porath Joseph** #474, born 23-Sep-1923 in Budapest, Hungary.

Children:

59. i **Ben-porath Gila** #240 born 25-Oct-1951.

29. **Artzi Noemi** #154, born 5-Dec-1926 in Nyirbator, Hungary. She married **Rackabi Yacob** #475, born 10-Jan-1927 in Wiena, Austria.

Children:

60. i **Rackabi Amram** #241 born ???.

61. ii **Rackabi Ornah** #242 born 1951.

iii **Rackabi Micha** #243, born ??? in ???.

30. **Artzi Rachel** #156, born 1938 in ???. She married **Herschko Eliezer** #476, born ??? in ???.

Children:

62. i **Herschko Vered** #244 born ???.

63. ii **Herschko Amram** #245 born ???.

64. iii **Herschko Lilach** #246 born ???.

iv **Herschko Shany** #247, born ??? in ???.

31. **Artzi Ariel** #157, born ??? in ???. He married **Xxx Alisa** #575, born ??? in ???.

Children:

i **Artzi Oren** #248, born ??? in ???.

ii **Artzi Liat** #249, born ??? in ???.

iii **Artzi Hadassah** #250, born ??? in ???.

32. **Artzi Yoni** #158, born ??? in ???. She married **Dar Ehud** #477, born ??? in ???.

Children:

i **Dar Ady** #251, born ??? in ???.

ii **Dar Rakefet** #252, born ??? in ???.

iii **Dar Yehuda** #253, born ??? in ???.

33. **Weberman Judith** #159, born ??? in ???. She married **Iczig Baruch** #478, born ??? in ???.

Children:

i **Iczig Amir** #254, born ??? in ???.

ii **Iczig Michal** #255, born ??? in ???.

34. **Weinberger Asher** #160, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #576, born ??? in ???.

Children:

i **Weinberger Erez** #256, born ??? in ???.

ii **Weinberger Tali** #257, born ??? in ???.

iii **Weinberger Oren** #258, born ??? in ???.

iv **Weinberger Liah** #259, born ??? in ???.

v **Weinberger Lior** #260, born ??? in ???.

vi **Weinberger Aryeh** #261, born ??? in ???.

35. **Weinberger Nachum** #161, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #577, born ??? in ???.

Children:

i **Weinberger Vered** #262, born ??? in ???.

ii **Weinberger Eyal** #263, born ??? in ???.

36. **Arnon Yoram** #166, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #578, born ??? in ???.

Children:

i **Arnon Rony** #264, born ??? in ???.

ii **Arnon Netah** #265, born ??? in ???.

iii **Arnon Yacob** #266, born ??? in ???.

iv **Arnon Zohar** #267, born ??? in ???.

v **Arnon Chen** #268, born ??? in ???.

37. **Arnon Michal** #167, born ??? in ???. She married **Brun Yyy** #479, born ??? in ???.

Children:

i **Brun Edit** #269, born ??? in ???.

ii **Brun Anat** #270, born ??? in ???.

iii **Brun Amichay** #271, born ??? in ???.

38. **Arnon Asaf** #168, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #579, born ??? in ???.

Children:

i **Arnon Daniel** #272, born ??? in ???.

ii **Arnon Ben** #273, born ??? in ???.

iii **Arnon Amir** #274, born ??? in ???.

39. **Groag Levy** #169, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #580, born ??? in ???.

Children:

i **Groag Orit** #275, born ??? in ???.

ii **Groag Ydo** #276, born ??? in ???.

iii **Groag Shay** #277, born ??? in ???.

40. **Groag Nachum** #170, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #581, born ??? in ???.

Children:

i **Groag Yosi** #278, born ??? in ???.

ii **Groag Miri** #279, born ??? in ???.

41. **Groag Ilana** #171, born ??? in ???. She married **Maimon Yyy** #480, born ??? in ???.

Children:

i **Maimon Tomer** #280, born ??? in ???.

ii **Maimon Yaniv** #281, born ??? in ???.

iii **Maimon Nadav** #282, born ??? in ???.

iv **Maimon Yitzhak** #283, born ??? in ???.

42. **Grunfeld Rachel** #176, born 1947 in ???. She married **Bar-Chay Mordechay** #481, born 1945 in ???.

Children:

i **Bar-Chay Yehuda** #284, born 1969 in ???.

65. ii **Bar-Chay Orit** #285 born 1969.

iii **Bar-Chay Miryam** #286, born ??? in ???.

iv **Bar-Chay Shlomit** #287, born 1976 in ???.

v **Bar-Chay Aviad** #288, born 1981 in ???.

vi **Bar-Chay Emuna** #289, born 1987 in ???.

43. **Grunfeld Chayim** #177, born 1952 in ???. He married **Mizrachi Ofrah** #582, born ??? in ???.

Children:

i **Grunfeld Erez** #290, born 1976 in ???.

ii **Grunfeld Oren** #291, born 1978.

iii **Grunfeld Alon** #292, born 1983.

44. **Grunfeld Eliyahu** #178, born 1955 in ???. He married **Kacholi Tirzah** #583, born ??? in ???.

Children:

i **Grunfeld Jisrael** #293, born 1977.

ii **Grunfeld Efrat** #294, born 1979.

iii **Grunfeld Gilead** #295, born 1983.

iv **Grunfeld Eynat** #296, born 1985.

v **Grunfeld Yuval** #297, born 1989.

45. **Nativ Eliyah** #179, born 1951 in ???. He married **Xxx Pnina** #584, born 1955 in ???.

Children:

i **Nativ Nirah** #298, born 1975.

ii **Nativ Moshe** #299, born 1979.

46. **Nativ Moshe** #180, born 1954 in ???. He married **Xxx Tovah** #585, born 1955 in ???.

Children:

i **Nativ Efrat** #300, born 1985.

ii **Nativ Elad** #301, born 1987.

iii **Nativ Asaf** #302, born 1987.

47. **Nativ Shlomo** #181, born 1959 in ???. He married **Xxx Dorith** #586, born 1963 in ???.

Children:

i **Nativ Jisrael** #303, born 1981.

ii **Nativ Chayim** #305, born 1983.

iii **Nativ Benim** #304, born 1984.

iv **Nativ Rivkah** #306, born 1985.

v **Nativ Sarah** #307, born 1988.

vi **Nativ Judith** #308, born 1994.

48. **Vanchocker Eli** #182, born 1951 in ???. He married **Parnas Chavah** #587, born ??? in ???.

Children:

i **Vanchocker Jisrael** #309, born 1977.

ii **Vanchocker Shmuel** #310, born 1977.

iii **Vanchocker Moshe** #311, born 1980.

iv **Vanchocker Rachel** #312, born 1986.

49. **Vanchocker Chava** #183, born 1954 in ???. She married **Sander Moty** #482, born ??? in ???.

Children:

i **Sander Shmuel** #313, born 1976.

ii **Sander Chayim** #314, born 1978.

iii **Sander Rachel** #315, born 1980.

iv **Sander Elchanan** #316, born 1983.

v **Sander Leah** #317, born 1987.

vi **Sander Yehuda** #318, born 1992.

50. **Vanchocker Shlomo** #184, born 1961 in ???. He married **Tartar Efrath** #588, born ??? in ???.

Children:

i **Vanchocker Ben-Zion** #319, born 1983.

ii **Vanchocker Meyir** #320, born 1985.

iii **Vanchocker Michael** #321, born 1991.

iv **Vanchocker Rachel** #322, born 1994.

51. **Nudelman Shimshon** #185, born 1951 in ???. He married **Taman Mazal** #589.

Children:

i **Nudelman Gil** #323, born 1986.

ii **Nudelman Tomer** #324, born 1993.

52. **Nudelman Eli** #186, born 1953 in ???. He married **Weinbaum Vardah** #590, born ??? in ???.

Children:

i **Nudelman Niv** #325, born 1979.

ii **Nudelman Or** #326, born 1982.

53. **Auslander Shlomo** #188, born 1957 in ???. He married **Mendelovits Sarah** #591, born ??? in ???.

Children:

i **Auslander Hadas** #327.

ii **Auslander Amit** #328.

iii **Auslander Yair** #329.

iv **Auslander Liat** #330.

54. **Auslander Rachel** #189, born 1961 in ???. She married **Adler Avi** #483, born ??? in ???.

Children:

i **Adler Eli** #331, born 1988.

ii **Adler Meyrav** #332, born 1989.

iii **Adler David** #333.

iv **Adler Nathan** #334, born 1994.

55. **Auslander Esther** #190, born 1967 in ???. She married **Markus Moty** #484, born ??? in ???.

Children:

i **Markus Shlomo** #335, born 1989.

ii **Markus Yacov** #336, born 1992.

56. **Auslander Tovah** #192, born ??? in ???. She married **Weicenhandler Shlomo** #485, born ??? in ???.

Children:

i **Weicenhandler Jisrael** #337, born 1984.

ii **Weicenhandler Esther** #338, born 1995.

57. **Hammer Ruth** #193, born 4-Feb-1949 in Chaderah, Israel. She married **Pery Mordechay** #486, married 3-Apr-1973 in Tel-Aviv, Israel, born 25-Aug-1946 in Romania, (son of **Friedman Alexander** #772 and **Xxx Helen** #773).

Children:

i **Pery Amir** #339, born 4-Jan-1974 in Jerusalem, Israel.

ii **Pery Oren** #340, born 14-Jun-1977 in Jerusalem, Israel.

iii **Pery Tomer** #341, born 9-Sep-1982 in Jerusalem, Israel.

58. **Hammer Shmuel** #194, born 29-Aug-1951 in Yesod-Hamaalah, Israel. He married **Gur-Amy Tamar** #592, born 10-May-1958 in Yesod-Hamaalah, Israel.

Children:

i **Hammer Matan** #342, born 16-Aug-1982 in Cfat, Israel.

ii **Hammer Tal** #343, born 13-Jul-1986 in Cfat, Israel.

Next Generation

59. **Ben-porath Gila** #240, born 25-Oct-1951 in Gaaton, Israel. She married **Beck Yyy** #608, born ??? in ???.

Children:

i **Beck Ori** #397.

ii **Beck Alon** #398.

iii **Beck Danah** #399.

60. **Rackabi Amram** #241, born ??? in ???. He married **Xxx Ynbal** #609, born ??? in ???.

Children:

i **Rackabi Gali** #400.

ii **Rackabi Natali** #401.

61. **Rackabi Ornah** #242, born 1951 in Naharyah, Israel. She married **Cohen Nisim** #610, born 1942 in ???.

Children:

i **Cohen Nogah** #402, born 1982 in Cfat, Israel.

ii **Cohen Deganit** #403, born 1984 in Cfat, Israel.

62. **Herschko Vered** #244, born ??? in ???. She married **Adler Dany** #611, born ??? in ???.

Children:

i **Adler Roy** #404.

ii **Adler Amitah** #405.

iii **Adler Elinorah** #406.

63. **Herschko Amram** #245, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #612, born ??? in ???.

Children:

i **Herschko Ydan** #407.

64. **Herschko Lilach** #246, born ??? in ???. She married **Xxx Yyy** #613, born ??? in ???.

Children:

i **Xxx Shachar** #408.

65. **Bar-Chay Orit** #285, born 1969 in ???. She married **Ginbar Avraham** #698, born ??? in ???.

Children:

i **Ginbar Elad** #409, born 1995.

Auslander Mendel's Descendants

1. **Auslander Mendel** #11, born ?-Apr-1852 in Ungvar, Hungary, (son of **Auslander Yitzhak** #5 and **Weisz Szeren** #507) died 1923 in ???. According to Mendel, the family fled the 1492 Spanish inquisition. Half settled in Poland, the rest In the Sub-Carpathians. Jews first arrived in the region with Ottoman Turks in 1526. Podolian refugees fleeing the Chmielnisky pogroms arrived in 1648. When Joseph II Germanized his Hungarian subjects in 1788, Jews went by first names followed by their father's. The Emperor Joseph II decreed that Jews take German family names to expedite the draft and taxation.
   He married **Blum Sarah Szali** #511, born ?-Aug-1855 in ???, (daughter of **Blum Pinches** #671 and **Moskovits Feige Sheindel** #672) died 1930 in ???.

Children:

i **Auslander Mayer Max** #27, born 1883 in ???, died 1954 in ???. He married **Geller Geny** #521, born 1885 in ???, died ??? in ???.

ii **Auslander Adolph** #28, born 1885 in ???, died 1956 in ???. He married **Xxx Eta** #522, born 1889 in ???, died 1946 in ???.

iii **Auslander Anna** #29, born 1887 in ???, died 1952 in ???. She married **Wachtel Abraham** #523, born 1879 in ???, died ??? in ???.

iv **Auslander Lenah** #30, born 1888 in ???, died 1952 in ???. She married **Parnas Samuel** #524, born 1888 in ???, died ??? in ???.

v **Auslander Pauline Perl** #31, born 1890 in ???, died 1979 in ???. She married **Pensack Isidor** #525, born 1886 in ???, died ??? in ???.

vi **Auslander Sam** #32, born 1891 in ???, died 1953 in ???. He married **Corn Cilia** #526, born ??? in ???, died ??? in ???.

vii **Auslander May** #33, born ??? in ???, died ??? in ???.

2. viii **Auslander Martin** #34 born 1894.

Next Generation

2. **Auslander Martin** #34, born 1894 in ???, died 1973 in U.S.A. He married **Auslander Florence** #96, born 1901 in ???, (daughter of **Auslander Moris Aaron** #24 and **Cooper Yettah** #519) died 29-Nov-1990 in U.S.A.

Children:

3. i **Auslander Arthur** #99 born 1923.

ii **Auslander Ken** #100, born 1930 in ???.

iii **Auslander Stuart** #101, born 1940 in ???.

Next Generation

3. **Auslander Arthur** #99, born 1923 in ???. He married **Sifry Rhoda** #552, born ??? in ???.

Children:

i **Auslander Jordan** #195, born 1959 in ???.

Auslander Moishe Aaron's Descendants

1. **Auslander Moishe Aron** #12, born 1852 in Munkacs, Hungary, (son of **Auslander Yitzhak** #5 and **Weisz Szeren** #507) died 1931 in Munkacs, Hungary.
   Moishe Aron would travel each autumn to the country and would load his sled with wine for his inn. In October 1931 he sat in the sled, covered with straw. After a while the coachman found him dead. Since it was late, his children wait until morning to tell mother Esther, but by then shedied too in sleep. So, both were buried on same day. He was also known as "Kakas" (Rooster), as his inn's name was "A kakashoz" (To the rooster).
   He married **Gottesman Esther Etus** #512, married 1869 in Munkacs, Hungary, born 1853 in ???, died 1931 in Munkacs, Hungary.

Children:

2. i **Auslander Shifrah** #37 born 1870.

3. ii **Auslander Moritz Mayer** #35 born 1871.

iii **Lander Dr. Louis** #36, born 1873 in Munkacs, Hungary, died ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #528, born ??? in ???, died ??? in ???.

4. iv **Auslander Rosa** #38 born 1875.

5. v **Auslander Ida** #39 born 1877.

vi **Auslander Gustav** #40, born 1879 in ???, died 1932 in ???. He married **Beutel Mina** #529, born ??? in ???, died ??? in ???.

6. vii **Auslander Hani** #41 born 1881.

Next Generation

2. **Auslander Shifrah** #37, born 1870 in Munkacs, Hungary, died 25-May-1944 in Auschwitz, Poland.

In the early thirties few tribes used to gather two-three times a year. The Auslanders, Blums, Weiszes, Gottesmans, Gottliebs and Goldsteins, families of Shifrah's sisters' and cousins' in Munkacs.
She married **Goldstein Alexander Sandor** #449, married 1890 in Munkacs, Hungary, born 1869 in Nagykallo, Hungary, (son of **Goldstein Aren Ber** #642 and **Xxx Yyy** #644) died 1939 in Mukacevo, Czechoslovakia.
Goldstein: Alexander was an orphan when he was sent to Yeshiva in Munkacs. He spent some years there, till his marriage to Shifrah. After his father died he lost contact with his family in Nagykallo. Alexander used to play on violin "Szol a kakas mar", the song he learnt once in hometown, and was written by rabbi of Nagykallo. '

Children:

i **Goldstein Yitzhak** #104, born 1892 in Munkacs, Hungary, died 1915 in W.W.I, Russian front.

7. ii **Goldstein Gitel Giza** #106 born 24-Jan-1893.

8. iii **Goldstein Chayim Hugo** #105 born 11-Aug-1894.

9. iv **Goldstein Hermina** #107 born 1896.

10. v **Goldstein Louis** #108 born 6-May-1898.

vi **Goldstein Szeren** #109, born 1900 in Munkacs, Hungary, died 25-May-1944 in Auschwitz, Poland.

vii **Goldstein Jesayahu Joseph** #110, born 1902 in Munkacs, Hungary, died 9-Dec-1940 in Patria ship, Haifa port, Palestine. He married **Xxx Mariska** #556, born ??? in ???, died ??? in ???.

11. viii **Goldstein Ella** #111 born 1903.

12. ix **Goldstein Shmuel Vilmos** #112 born 1905.

13. x **Goldstein Frieda** #113 born 21-Jun-1909.

xi **Goldstein Bella** #114, born 1912 in Munkacs, Hungary, died 25-May-1944 in Auschwitz, Poland.

3. **Auslander Moritz Mayer** #35, born 1871 in ???, died ??? in ???. He married **Abner Fany** #527, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

i **Auslander Annie** #102, born 1896 in ???, died ??? in ???. She married **Goldstein Abraham** #693, born ??? in ???, died ??? in ???.

ii **Auslander Irvin Ignacz** #103, born 1901 in ???. He married **Scherzer Rosalie** #553, born ??? in ???.

4. **Auslander Rosa** #38, born 1875 in Munkacs, Hungary, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Schwartz Mordechay Matyu** #450, born ??? in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

14. i **Schwartz Lili** #115 born ???.

ii **Schwartz Manci** #116, born ??? in ???. She married **Konigsberg Irvin** #559, born ??? in ???.

15. iii **Schwartz Izsak** #117 born ???.

16. iv **Schwartz Milu** #118 born ???.

5. **Auslander Ida** #39, born 1877 in Munkacs, Hungary, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Blum Yyy** #451, born ??? in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

17. i **Blum Ignacz** #119 born ???.

ii **Blum Flora** #120, born ??? in ???.

iii **Blum Moric** #121, born ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #563, born ??? in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

iv **Blum Marisa** #122, born ??? in ???. She married **Xxx Yyy** #564, born ??? in ???.

6. **Auslander Hani** #41, born 1881 in Munkacs, Hungary, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Weisz Meyer** #452, born ??? in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

18. i **Weisz Hermina** #123 born 17-Jun-1904.

19. ii **Weisz Yitzhak** #124 born 1906.

20. iii **Weisz Lajos** #125 born 27-Jul-1908.

21. iv **Weisz Gyongyi** #126 born 1910.

22. v **Weisz Manci** #127 born 1913.

23. vi **Weisz Ari** #128 born 1914.

vii **Weisz Chayim** #129, born 1916 in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

24. viii **Weisz Joseph** #130 born 20-Oct-1920.

ix **Weisz Milu** #131, born 1923 in ???.

Next Generation

7. **Goldstein Gitel Giza** #106, born 24-Jan-1893 in Munkacs, Hungary, died 14-Sept-1967 in Edmonton, Canada. She married **Weisz Hermann Eliyahu Cvi** #467, married 1921 in Mukacevo, Czechoslovakia, born 1-Jan-1892 in Zavidka, Galicia, died 9-Dec-1972 in Edmonton, Canada.

Weisz: Weisz Hermann became an officer-cadet in W.W.I and a courier among the brigades and platoons of different languages. He didn't attain the rank of officer, since was captured by the enemy early on the war, to spend the rest of it in a prisoner camp. He learned languages easily and spoke Hungarian, Yiddish, German, Hebrew, Russian, Ukranian, Polish and later in Canada English too. First he was a grocery owner and then a contractor, but in heart he remaind a scholar.

Children:

25. i **White Elmer Al** #201 born 11-Nov-1921.

26. ii **Wise Bernard Bernie** #202 born 12-Mar-1923.

iii **Weisz Claire** #203, born 1925 in ???.

27. iv **Weisz Esther** #205 born 24-Oct-1928.

28. v **Weisz Dr. Sam** #204 born 22-Jun-1932.

29. vi **Katz Beny** #206 born ???.

8. **Goldstein Chayim Hugo** #105, born 11-Aug-1894 in Munkacs, Hungary, died 22-May-1944 in Auschwitz, Poland.
Chayim was discharged from the Duna bank in Mukacevo in crisis of 1931.He opened a textile store in Vranovo, Slovakia. After a year he went bankrupt. He decided to immigrate to Palestine. He left as tourist in spring 1933, as he couldn't get certificate for his family. In 1938 he was assured he would get it in Mukacevo. He came back in September 1938. Soon after that the region became Hungarian and the certificate was left in Prague Czechoslovakia
He married **Landau Chanah Helen** #554, born 15-Apr-1902 in Beregszasz, Hungary, (daughter of **Landau Emanuel** #700 and **Xxx Betty** #701) died 22-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

30. i **Gadish Aharon Alter** #199 born 26-Apr-1926.

ii **Goldstein Avraham Zvi Theodor** #200, born 29-Feb-1928 in Mukacevo, Czechoslovakia, died 20-Jan-1945 in Auschwitz (Dachau), Poland (Germany).

9. **Goldstein Hermina** #107, born 1896 in Munkacs, Hungary, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Kleinman Yyy** #468, born ??? in ???, died 1933 in ???.

Children:

i **Kleinman Yitzhak Icu** #207, born 1925 in Mukacevo, Czechoslovakia, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

ii **Kleinman Manci** #208, born 1928 in Mukacevo, Czechoslovakia, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

10. **Goldstein Louis** #108, born 6-May-1898 in Munkacs, Hungary, died 16-Mar-1971 in Edmonton, Alberta, Canada.
Louis was called to the Austro-Hungarian army toward the end of the W.W.I. A rumor was told that for his tall body the army couldn't find proper suits for him and he was sent back home. Louis immigrated to Canada in year 1924.
He married **Asper Mary Manya** #555, married 14-Feb-1932 in Calgary, Canada, born 19-May-1904 in ???, (daughter of **Aussireper - Asper Aussie** #768 and **Xxx Celia** #769) died 30-May-1961 in Calgary, Canada.
Asper: When Mary's brother Leon and sister Ziva Played for the talking movies in the Palace Theatre, Louis met Mary and they married after few month.

Children:

31. i **Goldstein Betty** #209 born 17-Apr-1933.

32. ii **Goldstein Esther** #210 born 17-Apr-1935.

33. iii **Goldstein Cecille** #211 born 17-Apr-1935.

11. **Goldstein Ella** #111, born 1903 in Munkacs, Hungary, died 25-May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Lewinsohn Yyy** #469, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

i **Lewinsohn Nathan** #212, born 1924 in Mukacevo, Czechoslovakia, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

12. **Goldstein Shmuel Vilmos** #112, born 1905 in Munkacs, Hungary, died 1985 in Ramat-Yitzhak, Israel. He married **Seinvel Henya** #557, married 21-Dec-1942 in Tel-Aviv, Palestine, born 1914 in Poland, died 1998 in Netanya, Israel.

Children:

34. i **Goldstein Tehilla** #213 born 1943.

ii **Goldstein Shifrah** #214, born 1947 in Tel-Aviv, Israel.

13. **Goldstein Frieda** #113, born 21-Jun-1909 in Munkacs, Hungary, died 6-Jan-1947 in London, U.K. She married **Sternfeld Andor** #470, married 5-Feb-1937 in Karlovy Vary, Czechoslovakia, born 13-Sep-1904 in Perbete, Hungary, (son of **Sternfeld Fulop** #762 and **Nohel Pauline** #763) died 2-June-1965 in London, U.K.

Children:

35. i **Sternfeld Susanna** #215 born 21-Mar-1938.

14. **Schwartz Lili** #115, born ??? in ???. She married **Farkas Yacob** #558, born ??? in ???, died 1993 in Kiryat-Motzkin, Israel.

Children:

i **Farkas Yyy** #216, born ??? in ???. She married **Xxx Yyy** #603, born ??? in ???.

15. **Schwartz Izsak** #117, born ??? in ???. He married **Xxx Kato** #560, born ??? in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

i **Schwartz Shirley** #217, born ??? in ???.

ii **Schwartz Jack** #218, born ??? in ???.

iii **Schwartz Harry** #219, born ??? in ???.

16. **Schwartz Milu** #118, born ??? in ???. He married **Xxx Szuri** #561, born ??? in ???.

Children:

i **Schwartz Martin** #220, born ??? in ???.

17. **Blum Ignacz** #119, born ??? in ???. He married **Xxx Szeren** #562, born ??? in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

i **Blum Gyuszi** #221, born 1925 in ???.

ii **Blum Bandi** #222, born 1928 in ???.

18. **Weisz Hermina** #123, born 17-Jun-1904 in Munkacs, Hungary, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland. She married **Weiszberger Julius Gyula** #471, born 10-Sep-1899 in Munkacs, Hungary, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

36. i **Weiszberger Hadassa Nita** #223 born 30-Apr-1928.

ii **Weiszberger Otto** #224, born 1931 in ???.

19. **Weisz Yitzhak** #124, born 1906 in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland. He married **Xxx Manyi** #565, born ??? in ???, died 26-May-1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

i **Weisz Susie** #225, born 1938 in ???.

ii **Weisz July** #226, born 1940 in ???.

20. **Weisz Lajos** #125, born 27-Jul-1908 in Munkacs, Hungary. He married **Sau Hentsi** #566, born 1-Dec-1922 in Beregszasz, Hungary, died 1983 in ???.

Children:

37. i **Weisz Chavah** #227 born 22-Dec-1946.

21. **Weisz Gyongyi** #126, born 1910 in ???, died 1977 in ???. She married **Prager Marton** #472, born ??? in ???.

Children:

38. i **Prager Joly** #228 born 1947.

22. **Weisz Manci** #127, born 1913 in ???. She married **Molnar Istvan** #567, born ??? in ???.

Children:

39. i **Molnar Eva** #229 born 1944.

23. **Weisz Ari** #128, born 1914 in ???, died 1989 in ???. He married **Xxx Bella** #568, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

40. i **Weisz Dani** #230 born 1945.

41. ii **Weisz Meyr** #231 born 1949.

24. **Weisz Joseph** #130, born 20-Oct-1920 in Mukacevo,Czechoslovakia. He married **Xxx Jaffa Olga** #569, born 25-Jul-1929 in ???.

Children:

42. i **Weisz Miryam** #232 born 20-Jan-1952.

Next Generation

25. **White Elmer Al** #201, born 11-Nov-1921 in Mukacevo, Czechoslovakia. He married (1) **Dvorkin Reva** #597, born ??? in ???. He married (2) **Xxx Elva** #598, born ??? in ???. He married (3) **Xxx Helen** #599, born ??? in ???.

Children:

43. i **Dvorkin Harris** #345 born 1941.

ii **White Giselle** #346, born July-1977.

26. **Wise Bernard Bernie** #202, born 12-Mar-1923 in Mukacevo, Czechoslovakia. He married **Minovits Norma** #600, married 1947 in Canada, born 27-Jun-1921 in ???, died 1993 in Edmonton. Canada.

Children:

44. i **Weisz Mitchell Alexander** #347 born 6-Apr-1948.

45. ii **Wise Lorne** #348 born 30-Oct-1949.

iii **Wise Mark Jonathan** #349, born 14-Oct-1955 in ???. He married **Barr Elaine** #620, born ??? in ???.

46. iv **Wise Mona Beth** #350 born 1957.

27. **Weisz Esther** #205, born 24-Oct-1928 in ???. She married **Dubin Pinchas Paul** #487, married 1950, born 27-June-1925 in ???.

Children:

47. i **Dubin Judith Dena** #355 born 22-May-1954.

48. ii **Dubin Ruth Aviva** #356 born 1-June-1959.

28. **Weisz Dr. Sam** #204, born 22-Jun-1932 in Calgary, Canada.
Father came to Canada in 1927 and Mother in 1929. Father came to Canada because his father had previously gone to USA, but he couldn't get into, but was able to Canada as a farm labourer. Mother came on the SS Litvania, em- barked in Hamburg, Germany. She disembarked in Halifax and trawelled by train for 1 week to Calgary.
He married **Austin Sarah Eva** #601, married 15-Sep-1957 in Calgary, Canada, born 2-Jan-1934 in Calgary, Canada.

Children:

i **Weisz Joel Gershom** #351, born 6-Nov-1959 in Rochester, Min, U.S.A.

49. ii **Weisz Claire** #352 born 14-Oct-1960.

iii **Weisz Marilyn Judith** #353, born 17-Nov-1963 in Edmonton, Canada. She married **Kent Adam** #623, born 28-Nov-1967 in Brooklyn, n.y., U.S.A., (son of **Kent David Gerald** #684 and **Weinstein Sima Janet** #685).

50. iv **Weisz David Jesse** #354 born 14-Apr-1965.

29. **Katz Beny** #206, born ??? in ???. He married **Florence Vivian** #602, born ??? in ???.

Children:

i **Katz Michael** #357.

ii **Katz Joy** #358, born ??? in ???. She married **Feldman Max** #627, born ??? in ???.

51. iii **Katz Larry** #359 born ???.

30. **Gadish Aharon Alter** #199, born 26-Apr-1926 in Mukacevo, Czechoslovakia.
Alti and Leah left Hungary on the last days of December 1945. Both guided children groups to Palestine. After 14 months in Bayern they were smuggled into Italy, where they sat seven month. In september 1947 they were embarked on the ship "Af-al-pi-chen". After ten stormy days in the Mediterranean, the ship was captured by the English navy and brought to exile in Cyprus. On end of December 1947, after two long years they stepped on earth in Haifa, Palestine.
He married **Katz Leah Luisa** #596, married 2-Sep-1945 in Szeged, Hungary, born 4-Jan-1927 in Klucarky, Czechoslovakia, (daughter of **Katz Yacob Mordechay** #676 and **Mauskopf Sarah Rivkah** #677).
Katz: Leah and her two sisters, Dvora and Miryam, were in Concentrations Camps, in Auschwitz, Birkenau and then in Kratzau. 368 day until they were liberated on May 8th 1945.

Children:

52. i **Gadish Raanan** #344 born 15-Mar-1953.

31. **Goldstein Betty** #209, born 17-Apr-1933 in Calgary, Canada. She married **Shapiro Harry Sidney** #488, married 4-Sept-1960 in Calgary, Alberta, Canada, born 1932 in ???, died 30-Jan-1981 in Edmonton, Alberta, Canada.

Children:

53. i **Shapiro Shauna** #360 born 9-Nov-1962.

ii **Shapiro Cara Sheine** #361, born 10-July-1969 in Edmonton, Alberta, Canada.

iii **Shapiro Randy Steven** #362, born 31-Jan-1971 in Edmonton, Alberta, Canada.

32. **Goldstein Esther** #210, born 17-Apr-1935 in Calgary, Alberta,Canada. She married **Brody Irvin John** #489, born 26-Jun-1938 in Edmonton, Canada.

Children:

54. i **Brody Lisa Michelle Chanah** #363 born 10-Oct-1966.

ii **Brody Leonard Jason** #364, born June-1972.

33. **Goldstein Cecille** #211, born 17-Apr-1935 in Calgary, Alberta, Canada. She married **Shtabsky Aaron** #490, married 1-Jul-1962 in Edmonton, Alberta, Canada, born 29-Oct-1936 in Canada, (son of **Shtabsky Sam** #770 and **Kusakewitch Sonya** #771).

Children:

i **Shtabsky Marla Lynn** #365, born 27-Apr-1963 in Edmonton, Canada.

ii **Shtabsky Karen Beth** #366, born 16-Apr-1965 in Edmonton, Canada.

iii **Shtabsky Wendy Rochelle** #367, born 6-Mar-1967 in Edmonton, Canada.

iv **Shtabsky Leslie Gaye** #368, born 13-Nov-1969 in Edmonton, Canad.

34. **Goldstein Tehilla** #213, born 1943 in Tel-Aviv, Palestine. She married **Shoham Jisrael** #491, born 1942 in Ramla. Israel.

Children:

i **Shoham Amir** #369, born 1966 in Mizpe-Ramon, Israel.

ii **Shoham Yariv** #370, born 1970 in Petah-Tiqva, Israel.

iii **Shoham Ohad** #371, born 1974 in Petah-Tiqva, Israel.

35. **Sternfeld Susanna** #215, born 21-Mar-1938 in Karlovy Vary, Czechoslovakia. She married **Rosenberg Leonard Jack** #492, married 19-Mar-1961 in London, U.K., born 6-Aug-1937 in London, U.K., died 6-July-1996 in Essex. U.K.

Children:

55. i **Rosenberg Daniel Philip** #372 born 8-May-1962.

56. ii **Rosenberg Judith Frances** #373 born 31-Jan-1965.

36. **Weiszberger Hadassa Nita** #223, born 30-Apr-1928 in Mukacevo, Czechoslovakia. She married **Drori Moshe** #493, born 1914 in Debrecen, Hungary, died 1983 in Israel.

Children:

57. i **Drori Malkah** #374 born 3-Jun-1949.

58. ii **Drori Joseph** #375 born 23-Sep-1954.

37. **Weisz Chavah** #227, born 22-Dec-1946 in Liberec, Czechoslovakia. She married **Dagan Avi** #494, born 1-Nov-1944 in Kfar-Saba, Israel.

Children:

i **Dagan Lior** #376, born 10-Jun-1971 in Raanana, Israel.

ii **Dagan Ady** #377, born 30-Jun-1973 in Raanana, Israel.

iii **Dagan Eynav** #378, born 29-Apr-1979 in Raanana, Israel.

38. **Prager Joly** #228, born 1947 in ???. She married **Nusbaum Alen** #495, born ??? in ???.

Children:

i **Nussbaum Silvia** #379.

ii **Nussbaum Robert** #380.

iii **Nussbaum Daniel** #381.

39. **Molnar Eva** #229, born 1944 in ???. She married **Forro Peter** #496, born ??? in ???.

Children:

i **Forro Szilvia** #382.

ii **Forro Katalin** #383.

40. **Weisz Dani** #230, born 1945 in ???. He married **Xxx Yyy** #604, born ??? in ???.

Children:

i **Weisz Yyy** #384.

41. **Weisz Meyr** #231, born 1949 in ???. He married **Xxx Rachel** #605, born ??? in ???.

Children:

i **Weisz Roy** #385, born 1976.

ii **Weisz Ydo** #386, born 1981.

42. **Weisz Miryam** #232, born 20-Jan-1952 in Israel. She married **Baum Dr. Joseph** #497, born ?-Sep-1950 in Israel.

Children:

i **Baum Liron** #387, born 24-Mar-1978 in U.S.A.

ii **Baum Ynbal** #388, born 31-Jan-1981 in U.S.A.

Next Generation

43. **Dvorkin Harris** #345, born 1941 in ???. He married (1) **Libin Gail** #615, born ??? in ???. He married (2) **Xxx Guertson** #616, born ??? in ???. He married (3) **Xxx Lynette** #617, born ??? in ???.

Children:

i **Dvorkin Missy** #412.

ii **Dvorkin David** #413.

iii **Dvorkin Kay** #414.

iv **Dvorkin Karona** #415.

v **Dvorkin Twyla** #416.

44. **Weisz Mitchell Alexander** #347, born 6-Apr-1948 in ???. He married **Sanden Margaret** #618, born 1946 in ???.

Children:

i **Weisz Laura** #417, born 16-July-1983 in Calgary, Alberta, Canada.

ii **Weisz Rachel Fanny** #418, born 23-June-1986 in Calgary, Alberta, Canada.

45. **Wise Lorne** #348, born 30-Oct-1949 in ???. He married **Munos Maria** #619, born ??? in ???.

Children:

i **Wise Diana** #419, born 11-Sep-1978.

46. **Wise Mona Beth** #350, born 1957 in ???. She married **Sturmwind Harry** #621, married 3-June-1979, born ??? in ???.

Children:

i **Sturmwind Yona** #420, born 23-Mar-1985.

ii **Sturmwind Efron** #421, born 5-July-1988.

47. **Dubin Judith Dena** #355, born 22-May-1954 in Los Angeles, CA. USA. She married **Aranoff Melvin** #625, married 1-Jul-1979 in Los Angeles, Cal. U.S.A., born 11-June-1950 in ???, (son of **Aranoff David** #737 and **Gold Chayah Edythe** #738).

Children:

i **Aranoff Ronit Michal** #426, born 13-Sep-1984 in Los Angeles, Cal. U.S.A.

ii **Aranoff Yael Ziporah** #427, born 20-May-1988 in Los Angeles, Cal. U.S.A.

48. **Dubin Ruth Aviva** #356, born 1-June-1959 in Los Angelesd, CA. USA. She married **Steinberg Carl** #626, married 3-Jun-1989 in Los Angeles, Cal. U.S.A., born 1-May-1949 in ???.

Children:

i **Steinberg Gabriella Jenine** #428, born 11-Apr-1992 in Los Angeles, Cal. U.S.A.

ii **Steinberg Talya Davida** #429, born 28-Oct-1997 in Los Angeles, Cal. U.S.A.

49. **Weisz Claire** #352, born 14-Oct-1960 in Rochester, Min, U.S.A. She married **Yoes Mark Allison** #622, born 8-Jun-1961 in Philadelphia, U.S.A.

Children:

i **Yoes Rachel Ariel** #422, born 20-Dec-1991 in New-York city, U.S.A.

ii **Yoes Sarah Eden** #423, born 25-May-1995 in New-York city, U.S.A.

50. **Weisz David Jesse** #354, born 14-Apr-1965 in Edmonton, Canada. He married **Mazer Roanne** #624, born ??? in ???.

Children:

i **Weisz Danielle Ruth** #424, born 18-Dec-1992.

ii **Weisz Jena Ophra** #425, born 26-Oct-1995.

51. **Katz Larry** #359, born ??? in ???. He married **Matthews Debrah** #628, born ??? in ???.

Children:

i **Katz Sarah** #430.

ii **Katz Wiliam** #431.

iii **Katz Chayim** #432.

52. **Gadish Raanan** #344, born 15-Mar-1953 in Tiberias, Israel. He married **Barzel Michal** #614, married 28-Jul-1980 in Parod, Israel, born 17-Oct-1956 in Cfat, Israel, (daughter of **Barzel Shimon** #702 and **Noach Tovah** #703).

Children:

i **Gadish Nitzan** #410, born 9-Sep-1982 in Cfat, Israel.

ii **Gadish Or** #411, born 18-Mar-1989 in Haifa, Israel.

53. **Shapiro Shauna** #360, born 9-Nov-1962 in Edmonton, Alberta, Canada. She married **Jackson David Allen Donald** #629, married 9-Apr-1989 in Calgary, Alberta, Canada, born 1944 in ???.

Children:

i **Jackson Drew Harry Sidney** #433, born 9-May-1990 in Los Angeles, Cal. U.S.A.

ii **Jackson Brandon Louis Solomon** #434, born 24-Mar-1993 in Los Angeles, Cal. U.S.A.

54. **Brody Lisa Michelle Chanah** #363, born 10-Oct-1966 in Edmonton, Canada. She married **Pinchas Daniel** #630, married 28-Aug-1989 in Tel-Aviv, Israel, born 19-Jul-1959 in Ramat-Gan,Israel.

Children:

i **Pinchas Natali Arielle** #776, born 2-Sept-1998 in Calgary, Canada.

55. **Rosenberg Daniel Philip** #372, born 8-May-1962 in London, U.K. He married **Rudie Helena** #631, married 11-Aug-1985 in Essex, U.K., born 23-June-1962 in London, U.K., (daughter of **Rudie Raymond** #766 and **Lee Shirley** #767).

Children:

i **Rosenberg David Zvi** #435, born 13-Apr-1989 in Essex, U.K.

ii **Rosenberg Liana Sophia** #436, born 1-Jan-1991 in Essex, U.K.

56. **Rosenberg Judith Frances** #373, born 31-Jan-1965 in Essex, U.K. She married **Dewinter Paul Russel** #632, married 31-Jan-1993 in Essex, U.K., born 17-Jan-1961 in London.U.K., (son of **Dewinter Joseph** #764 and **Seymour Hazel** #765).

Children:

i **Dewinter Nicole Jade** #437, born 23-May-1994 in London, U.K.

ii **Dewinter Jack Oliver** #438, born 13-Dec-1996 in London, U.K.

57. **Drori Malkah** #374, born 3-Jun-1949 in Raanana, Israel. She married **Edrey Avraham** #633, born 8-Apr-1947 in Israel.

Children:

59. i **Edrey Amit** #439 born 25-Aug-1969.

ii **Edrey Gay** #440, born 19-Sep-1973 in Raanana, Israel.

58. **Drori Joseph** #375, born 23-Sep-1954 in Raanana, Israel. He married **Elimelech Ronith** #634, born 14-May-1959 in Tel-Aviv, Israel.

Children:

i **Drori Roy** #441, born 3-Dec-1981 in Raanana, Israel.

ii **Drori Ady** #442, born 25-Nov-1984 in Raanana, Israel.

Next Generation

59. **Edrey Amit** #439, born 25-Aug-1969 in Raanana, Israel. He married **Medini Yael** #743, born 1969.

Children:

i **Edrey Ofry** #744, born 1996.

Auslander Sholem's Descendants

1. **Auslander Sholem** #13, born 1855 in Munkacs, Hungary, (son of **Auslander Yitzhak** #5 and **Weisz Szeren** #507) died 1931 in Hluboka, Czechoslovakia. He married (1) **Herschkovits Esther** #513, married 25-Jul-1882 in Csertesz, Hungary, born 1866 in Csertesz, Hungary, (daughter of **Herschkovits Moishe Leib** #443 and **Auslander Ruchel Leah** #15) died 5-Jul-1936 in Munkacs, Czechoslovakia.

Children:

i **Auslander Adolph** #42, died 1920 in Munkacs, Czechoslovakia.

ii **Auslander Sarah** #43, born ??? in Munkacs, Hungary, died ??? in ???. She married **Greenwald Max G.** #530, married 11-Feb-1896 in New-York, U.S.A., born 1870 in ???, died ??? in ???.

2. iii **Auslander Ida** #44 born ???.

3. iv **Auslander Ignacz Aron** #45 born ???.

4. v **Auslander Chayim Hugo** #46 born 16-Jun-1888.

vi **Auslander Herman** #47, born 1890 in Munkacs, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland. He married (1) **Weinberger Rosa** #533, born 1890 in ???, died ??? in ???. He married (2) **Berner Sarah** #668, born ??? in ???, died ??? in ???.

vii **Auslander Yacob Jeno** #48, born 16-Jun-1892 in Munkacs, Hungary, died 3-Sep--1961 in Brooklyn, U.S.A. He married **Gottesman Elinor** #534, married 11-Nov-1930 in Poroskovo, Czechoslovakia, born 1895 in ???, died ??? in ???.

5. viii **Auslander Ari Ernie** #49 born ???.

6. ix **Auslander Chanah** #50 born 22-May-1899.

Next Generation

2. **Auslander Ida** #44, born ??? in ???, died 1953 in Budapest, Hungary. She married **Orenstein Samuel** #453, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

7. i **Orban Gabor** #132 born 1910.

ii **Orenstein Moritz** #133, born ??? in Budapest, Hungary.

iii **Orenstein Ilona** #134, born ??? in Budapest. She married **Kohari Laszlo** #571, born ??? in ???.

iv **Orenstein Sandor** #135, born ??? in Budapest, Hungary.

3. **Auslander Ignacz Aron** #45, born ??? in ???, died 1936 in Mukacevo, Czechoslovakia. He married **Mermelstein Regina Pepi** #531, married in Huszt, Czeschoslovakia, born ??? in ???, died 1939 in Munkacs, Hungary.

Children:

8. i **Auslander Eva Helen** #745 born 1893.

ii **Auslander Marton** #746, born 1895 in Munkacs, Hungary, died ??? in ???.

9. iii **Auslander Gabor** #136 born ???.

iv **Auslander Desider David** #747, born 1903 in Munkacs, Hungary, died 1965 in ???.

v **Auslander Bela** #137, born ??? in Munkacs, Hungary.

vi **Auslander Jozsef** #748, born 1911 in Munkacs, Hungary.

vii **Auslander Rozsi Flora** #140, born ??? in Munkacs, Hungary.

viii **Auslander Cila** #749, born ??? in Munkacs, Hungary.

ix **Auslander Ilona** #139, born 1917 in Munkacs, Hungary.

10. x **Blaha-Auslander Jeno Jakab** #138 born 1918.

4. **Auslander Chayim Hugo** #46, born 16-Jun-1888 in Munkacs, Hungary, died 1967 in Natanya, Israel. He married **Barcza Flora** #532, married 1914, born 1893 in ???, died 1973 in ???.

Children:

11. i **Ben-Chayim Nathan Imre** #141 born 1918.

5. **Auslander Ari Ernie** #49, born ??? in ???, died ??? in Tel-Aviv, Israel. He married **Xxx Jaffa** #535, married 1964 in Israel, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

i **Auslander Andor** #142, born 1921 in ???. He married **Xxx Yyy** #574, born ??? in ???.

6. **Auslander Chanah** #50, born 22-May-1899 in Munkacs, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland. She married **Weisz David** #454, married 1922, born 1900 in ???, (son of **Weisz Moishe** #675) died 1929 in ???.

Children:

12. i **Weisz Sarah Charlotte** #143 born 1925.

ii **Weisz Yitzhak Imre** #144, born 1926 in ???, died 1945 in ???.

Next Generation

7. **Orban Gabor** #132, born 1910 in Budapest. He married **Xxx Yyy** #570, born ??? in ???.

Children:

i **Orban Yyy** #233, born ??? in ???.

8. **Auslander Eva Helen** #745, born 1893 in Munkacs, Hungary, died 1964 in ???. She married **Grunberger Alfred** #750, born 1892 in ???, died 1968 in ???.

Children:

i **Grunberger Anna** #753, born 1922 in Mukacevo, Czechoslovakia.

13. ii **Grunberger Agnes** #754 born 1927.

9. **Auslander Gabor** #136, born ??? in Munkacs, Hungary. He married **Feldman Rozsi** #751, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

i **Auslander Katalin** #752, born 1922 in Mukacevo, Czechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland.

10. **Blaha-Auslander Jeno Jakab** #138, born 1918 in ???. He married **Xxx Elisabeth** #572, born ??? in ???.

Children:

14. i **Blaha Chavah** #234 born 1947.

11. **Ben-Chayim Nathan Imre** #141, born 1918 in ???. He married **Kircz Miryam** #573, born 1923 in ???.

Children:

15. i **Ben-Chayim Dan** #235 born 1950.

16. ii **Ben-Chayim Oded** #236 born 1960.

12. **Weisz Sarah Charlotte** #143, born 1925 in ???, died 1992 in ???. She married **Peck Michael** #473, born 1926 in ???.

Children:

i **Peck David** #237, born 1951 in ???.

ii **Peck Mark** #238, born 1954 in ???.

iii **Peck Scott** #239, born 1960 in ???. He married **Grollman Susan Lynn** #667, born ??? in ???.

Next Generation

13. **Grunberger Agnes** #754, born 1927 in Mukacevo, Czechoslovakia. Agnes heard from parents that the name Auslander was given their ancestors in Germany, after they flee from Spain's persecution, for being strangers.
She married **Kroo Dr Alexander** #755, born 1912 in ???, died 1989 in ???.

Children:

17. i **Kroo Tamara Katalin** #756 born 1948.

ii **Kroo Michael** #757, born 1953.

14. **Blaha Chavah** #234, born 1947 in ???. She married **Polak Yacob** #498, born ??? in ???.

Children:

i **Polak Doron** #389, born 1974.

ii **Polak Yael** #390, born 1979.

iii **Polak Gilead** #391, born 1982.

15. **Ben-Chayim Dan** #235, born 1950 in ???. He married **Koreh Zionah** #606, born 1950 in ???.

Children:

i **Ben-Chayim Uri** #392, born 1973.

ii **Ben-Chayim Yair** #393, born 1975.

iii **Ben-Chayim Eytan** #394, born 1982.

iv **Ben-Chayim Avichay** #395, born 1988.

16. **Ben-Chayim Oded** #236, born 1960 in ???. He married **Ovnath Nili** #607, born 1964 in ???.

Children:

i **Ben-Chayim Nadav** #396, born 1996.

Next Generation

17. **Kroo Tamara Katalin** #756, born 1948 in ???. She married **Birns-Birnbaum Dr. Robert** #758, born 1947 in ???.

Children:

i **Birns Richard Jay** #759, born 1972.

ii **Birns Dina Eve** #760, born 1974.

iii **Birns Julie Ilana** #761, born 1980.

Auslander Ruchel Leah's descendants

1. **Auslander Ruchel Leah** #15, born 1848 in ???, (daughter of **Auslander Mayer** #6 and **Klein Lenah Liebe** #508) died 1873 in Szerednye, Hungary. She married **Herschkovits Moishe Leib** #443, born 1847 in ???, died 1904 in New-York, U.S.A.
Herschkovits: Moishe Leib, after his second wife passed away, immigrated to the States and settled in New-York.

Children:

2. i **Herschkovits Esther** #513 born 1866.

ii **Herschkovits Baruch** #52, born 1866 in Szerednye, Hungary, died ??? in ???. He married **Stein Feiga** #536, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

iii **Herschkovits Hinda** #53, born 1867 in ???, died ??? in ???. She married **Grunwald Nachum** #537, born 1866 in ???, died 1920 in ???.

iv **Herschkovits Chanah Anna** #54, born 1870 in ???, died ??? in ???. She married **Klein Mayer Hersch** #538, born 1870 in ???, died 1956 in ???.
Klein: Mayer Hersch and brother Yacob married the sisters Chanah Anna and Goldie, and came from Mayer Auslander's (#6) wife's, Klein Lenah's family.

v **Herschkovits Helena** #55, born 1872 in ???, died ??? in ???. She married **Leopold Baruch** #539, born ??? in ???, died ??? in ???.

vi **Herschkovits Golde** #56, born ?-Apr-1873 in ???, died ??? in ???. She married **Klein Yacob Moshe** #540, born 1880 in ???, died ??? in ???.

Next Generation

2. **Herschkovits Esther** #513, born 1866 in Csertesz, Hungary, died 5-Jul-1936 in Munkacs, Czechoslovakia. She married **Auslander Sholem** #13, married 25-Jul-1882 in Csertesz, Hungary, born 1855 in Munkacs, Hungary, (son of **Auslander Yitzhak** #5 and **Weisz Szeren** #507) died 1931 in Hluboka, Czechoslovakia.

Children:

i **Auslander Adolph** #42, died 1920 in Munkacs, Czechoslovakia.

ii **Auslander Sarah** #43, born ??? in Munkacs, Hungary, died ??? in ???. She married **Greenwald Max G.** #530, married 11-Feb-1896 in New-York, U.S.A., born 1870 in ???, died ??? in ???.

3. iii **Auslander Ida** #44 born ???.

4. iv **Auslander Ignacz Aron** #45 born ???.

5. v **Auslander Chayim Hugo** #46 born 16-Jun-1888.

vi **Auslander Herman** #47, born 1890 in Munkacs, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland. He married (1) **Weinberger Rosa** #533, born 1890 in ???, died ??? in ???. He married (2) **Berner Sarah** #668, born ??? in ???, died ??? in ???.

vii **Auslander Yacob Jeno** #48, born 16-Jun-1892 in Munkacs, Hungary, died 3-Sep--1961 in Brooklyn, U.S.A. He married **Gottesman Elinor** #534, married 11-Nov-1930 in Poroskovo, Czechoslovakia, born 1895 in ???, died ??? in ???.

6. viii **Auslander Ari Ernie** #49 born ???.

7. ix **Auslander Chanah** #50 born 22-May-1899.

Next Generation

3. **Auslander Ida** #44, born ??? in ???, died 1953 in Budapest, Hungary. She married **Orenstein Samuel** #453, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

8. i **Orban Gabor** #132 born 1910.

ii **Orenstein Moritz** #133, born ??? in Budapest, Hungary.

iii **Orenstein Ilona** #134, born ??? in Budapest. She married **Kohari Laszlo** #571, born ??? in ???.

iv **Orenstein Sandor** #135, born ??? in Budapest, Hungary.

4. **Auslander Ignacz Aron** #45, born ??? in ???, died 1936 in Mukacevo, Czechoslovakia. He married **Mermelstein Regina Pepi** #531, married in Huszt, Czeschoslovakia, born ??? in ???, died 1939 in Munkacs, Hungary.

Children:

9. i **Auslander Eva Helen** #745 born 1893.

ii **Auslander Marton** #746, born 1895 in Munkacs, Hungary, died ??? in ???.

10. iii **Auslander Gabor** #136 born ???.

iv **Auslander Desider David** #747, born 1903 in Munkacs, Hungary, died 1965 in ???.

v **Auslander Bela** #137, born ??? in Munkacs, Hungary.

vi **Auslander Jozsef** #748, born 1911 in Munkacs, Hungary.

vii **Auslander Rozsi Flora** #140, born ??? in Munkacs, Hungary.

viii **Auslander Cila** #749, born ??? in Munkacs, Hungary.

ix **Auslander Ilona** #139, born 1917 in Munkacs, Hungary.

11. x **Blaha-Auslander Jeno Jakab** #138 born 1918.

5. **Auslander Chayim Hugo** #46, born 16-Jun-1888 in Munkacs, Hungary, died 1967 in Natanya, Israel. He married **Barcza Flora** #532, married 1914, born 1893 in ???, died 1973 in ???.

Children:

12. i **Ben-Chayim Nathan Imre** #141 born 1918.

6. **Auslander Ari Ernie** #49, born ??? in ???, died ??? in Tel-Aviv, Israel. He married **Xxx Jaffa** #535, married 1964 in Israel, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

i **Auslander Andor** #142, born 1921 in ???. He married **Xxx Yyy** #574, born ??? in ???.

7. **Auslander Chanah** #50, born 22-May-1899 in Munkacs, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland. She married **Weisz David** #454, married 1922, born 1900 in ???, (son of **Weisz Moishe** #675) died 1929 in ???.

Children:

13. i **Weisz Sarah Charlotte** #143 born 1925.

ii **Weisz Yitzhak Imre** #144, born 1926 in ???, died 1945 in ???.

Next Generation

8. **Orban Gabor** #132, born 1910 in Budapest. He married **Xxx Yyy** #570, born ??? in ???.

Children:

i **Orban Yyy** #233, born ??? in ???.

9. **Auslander Eva Helen** #745, born 1893 in Munkacs, Hungary, died 1964 in ???. She married **Grunberger Alfred** #750, born 1892 in ???, died 1968 in ???.

Children:

i **Grunberger Anna** #753, born 1922 in Mukacevo, Czechoslovakia.

14. ii **Grunberger Agnes** #754 born 1927.

10. **Auslander Gabor** #136, born ??? in Munkacs, Hungary. He married **Feldman Rozsi** #751, born ??? in ???, died 1944 in Auschwitz, Poland.

Children:

i **Auslander Katalin** #752, born 1922 in Mukacevo, Czechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland.

11. **Blaha-Auslander Jeno Jakab** #138, born 1918 in ???. He married **Xxx Elisabeth** #572, born ??? in ???.

Children:

15. i **Blaha Chavah** #234 born 1947.

12. **Ben-Chayim Nathan Imre** #141, born 1918 in ???. He married **Kircz Miryam** #573, born 1923 in ???.

Children:

16. i **Ben-Chayim Dan** #235 born 1950.

17. ii **Ben-Chayim Oded** #236 born 1960.

13. **Weisz Sarah Charlotte** #143, born 1925 in ???, died 1992 in ???. She married **Peck Michael** #473, born 1926 in ???.

Children:

i **Peck David** #237, born 1951 in ???.

ii **Peck Mark** #238, born 1954 in ???.

iii **Peck Scott** #239, born 1960 in ???. He married **Grollman Susan Lynn** #667, born ??? in ???.

Next Generation

14. **Grunberger Agnes** #754, born 1927 in Mukacevo, Czechoslovakia. Agnes heard from parents that the name Auslander was given their ancestors in Germany, after they flee from Spain's persecution, for being strangers.
She married **Kroo Dr Alexander** #755, born 1912 in ???, died 1989 in ???.

Children:

18. i **Kroo Tamara Katalin** #756 born 1948.

ii **Kroo Michael** #757, born 1953.

15. **Blaha Chavah** #234, born 1947 in ???. She married **Polak Yacob** #498, born ??? in ???.

Children:

i **Polak Doron** #389, born 1974.

ii **Polak Yael** #390, born 1979.

iii **Polak Gilead** #391, born 1982.

16. **Ben-Chayim Dan** #235, born 1950 in ???. He married **Koreh Zionah** #606, born 1950 in ???.

Children:

i **Ben-Chayim Uri** #392, born 1973.

ii **Ben-Chayim Yair** #393, born 1975.

iii **Ben-Chayim Eytan** #394, born 1982.

iv **Ben-Chayim Avichay** #395, born 1988.

17. **Ben-Chayim Oded** #236, born 1960 in ???. He married **Ovnath Nili** #607, born 1964 in ???.

Children:

i **Ben-Chayim Nadav** #396, born 1996.

Next Generation

18. **Kroo Tamara Katalin** #756, born 1948 in ???. She married **Birns-Birnbaum Dr. Robert** #758, born 1947 in ???.

Children:

i **Birns Richard Jay** #759, born 1972.

ii **Birns Dina Eve** #760, born 1974.

iii **Birns Julie Ilana** #761, born 1980.

Auslander Abraham Yehuda's Descendants

1. **Auslander Abraham Yehuda** #669, born ??? in Hluboka, Hungary, (son of **Auslander Mayer** #6 and **Klein Lenah Liebe** #508) died ??? in ???. He married (1) **Lebovits Zseni** #510, born ??? in ???, died ??? in ???. He married (2) **Niederman Franie** #509, born ??? in ???, died 1894.

Children:

i **Auslander Ignacz** #23, born 12-Dec-1867 in Ungvar, Hungary, died ??? in ???.
Ignacz immigrated to the States in year 1886 and became citizen in Chicago on 12-Apr-1893. He and wife Anna, lived later in Youngstown OH.
He married **Goldberg Anna** #518, born 15-Oct-1867 in Budapest, Hungary, died ??? in ???.

2. ii **Auslander Moris Aaron** #24 born 4-Jan-1873.

iii **Auslander Ruven Rudolph** #25, born 20-Apr-1875 in Velky Lazy, Hungary, died 1956 in ???. He married **Goldman Julia** #520, born ??? in ???, died 1915 in ???.

3. iv **Auslander Gitel** #26 born ???.

Next Generation

2. **Auslander Moris Aaron** #24, born 4-Jan-1873 in Ungvar, Hungary, died 1905 in ???.
Morris Aaron and his stepbrother Abraham Adolph immigrated to the States and became cigar makers.
He married **Cooper Yettah** #519, born ??? in ???, died ??? in ???.

Children:

4. i **Auslander Florence** #96 born 1901.

3. **Auslander Gitel** #26, born ??? in ???, died 1900 in Munkacs, Hungary. She married **Braun Pinchas Pincus** #448, married in Repeda, Hungary, born 1867 in Repeda, Hungary, died ??? in ???.

Children:

i **Braun Fany** #97, born 4-May-1895 in ???, died ??? in ???. She married **Xxx Yyy** #550, born ??? in ???, died ??? in ???.

ii **Braun Adolph Abraham** #98, born 28-Feb-1900 in ???, died ??? in ???. He married **Xxx Yyy** #551, born ??? in ???, died ??? in ???.

Next Generation

4. **Auslander Florence** #96, born 1901 in ???, died 29-Nov-1990 in U.S.A. She married **Auslander Martin** #34, born 1894 in ???, (son of **Auslander Mendel** #11 and **Blum Sarah Szali** #511) died 1973 in U.S.A.

Children:

5. i **Auslander Arthur** #99 born 1923.

ii **Auslander Ken** #100, born 1930 in ???.

iii **Auslander Stuart** #101, born 1940 in ???.

Next Generation

5. **Auslander Arthur** #99, born 1923 in ???. He married **Sifry Rhoda** #552, born ??? in ???.

Children:

i **Auslander Jordan** #195, born 1959 in ???.

<u>המעבר למונקאץ'</u>

שנות לימודי הראשונות היו בבית הספר הרוסי בכפר. למדתי בו עד גיל עשר, עד כיתה ד'. אבי, שהיה שומר מסורת, היה דתי ציוני, רצה לשלוח את אחותי הגדולה יותר, את דבורה, לבית ספר עברי במונקאץ'. אולם השמועה הגיעה לאוזני השוחט, שהיה סובב בכפרים ובא מדי פעם לשחוט.

"אם מרדכי יעקב כ"ץ ישלח את בתו " – כך הודיע השוחט בפסקנות – "ללמוד לבית הספר של הציונים, יותר לא אבוא לכפר הזה לשחוט."

כל הכפר נחרד ואבא ויתר. דבורה, אחותנו הבכירה, למדה אומנם בבית ספר במונקאץ', אבל לא בבית ספר עברי, אלא בהונגרי. כאשר אחותי השנייה – מרים – הגיעה לגיל שאמורה הייתה להתחיל את לימודיה בגימנסיה, החליט אבא לא להיכנע עוד.

"די," הודיע אבא, "יותר אינני מוותר."

מכר את המשק, את החנות וכל מה שהיה לו בכפר, ועברנו לגור בעיר מונקאץ'. כל הילדים החלו ללמוד בבית הספר העברי, מי ביסודי ומי בגימנסיה, אך לא כולם הספיקו להגיע ללמוד בגימנסיה...

יומי הראשון בבית הספר הרוסי בכפר, אותו יום ממש נולד לי אח קטן. אמא, שאני כל כך רציתי אותה, לא יכלה להיות אתי. היום הראשון בבית הספר היה יום של הרפתקאות. את מקומה של אמא תפסה דודתי חנה. אמנם מאוד אהבתי אותה אבל רציתי את אמא שלי. הייתי מצוברחת כבר כאשר דודתי האירה אותי בבוקר. היה מוקדם כשקמנו, אחי משה ואני. ליד המיטה היו מוכנים הבגדים למאורע החשוב. הייתה שם שמלה יפה, נעליים, גרביים וגם סינור. לבשתי את השמלה, גרבתי גרביים, נעלתי נעליים והתייצבתי לפני הדודה חנה. אמרתי לה יפה בוקר טוב, אבל היא לא החזירה לי ברכה במקום זאת אמרה :

"איפה הסינור ?"

״אני לא רוצה סינור.״ השבתי.

״את כן תלבשי סינור !״ החזירה הדודה.

״אני לא אלבש !״ עמדתי על שלי.

התיישבנו אל השולחן לארוחת הבוקר. אני כמובן לא רציתי לאכול וכל הזמן מלמלתי בשקט –

״אני לא אלבש סינור, לא אלבש סינור...״

״את תלבשי סינור ״ פסקה הדודה חנה.

״אני לא !״ המשכתי בשלי.

היא בשלה ואני בשלי ובינתיים הזמן עבר, משה החליט ללכת בלעדי, הוא לא רצה לאחר. אנחנו נשארנו להתווכח – כן תלבשי – לא אלבש. אינני זוכרת מי נצחה בוויכוח אבל אני זוכרת שהגעתי לבית הספר באיחור רב. כל הילדים ישבו כבר בכיתה ואני נורא התביישתי. עמדתי קצת בחוץ לבסוף עזרתי עוז ונכנסתי. המורה הצביע על מקום ואני התיישבתי. הקשבתי לדבריו וכעבור זמן יצאנו להפסקה. שיחקתי עם חברותי והייתי מאוד מאושרת. ההפסקה הסתיימה וחזרנו לכיתה. המורה ביקש להוציא את לוח הצפחה, אני הושטתי את ידי להוציא את הלוח, אך אוי ואוי – הלוח איננו. חיפשתי שוב, והוא איננו. פרצתי בבכי. המורה ניסה לנחם אותי , אבל אני מיאנתי להינחם. פתאום בלי לומר מילה, פרצתי החוצה ורצתי לכיתה של משה. נכנסתי וצעקתי :

״משה, גנבו לי את הלוח...!״

משה אחי הטוב, שהיה כבר בכיתה ה׳, קם ובא אתי לכיתה שלי. הוא ביקש רשות מהמורה והתחיל לחפש. עבר משולחן לשולחן ובאחד מהם מצא את הלוח שלי. מכאן והלאה אינני זוכרת איך הסתיים הדבר ומה קרה, אבל זוכרת, שבצהריים חזרתי עם משה עליזה ושמחה הביתה. כולם היו כבר בבית, גם אמא והתינוק.

הלימודים בבית הספר הכפרי החלו כל יום בשעה שמונה בדיוק, והסתיימו אחר הצהריים. יום הלימודים הזה היה אמנם ארוך מדי לקיבתם הקטנה

של ילדים בני השש, מה עוד שלפני הלימודים לא אכלנו דבר, רק שתינו כוס חלב או קקאו. כל ילד על כן, הצטייד בכריך או שניים. אני אהבתי את הכריכים שלי, שהיו תמיד טעימים לי ואמא הכינה אותם פרוסות לחם מרוח בשומן אווז ובחורף גם כבד. יום אחד ואנחנו יושבים בכיתה ומתרגלים אותיות שכבר למדנו. הכלב של המורה, כרגיל הסתובב בין השולחנות. פתאום הפסיק המורה את דבריו ונעץ עיניים בכלב. הוא התבונן בכלב ואחר כך בתלמידים ושאל :

"של מי הכריך ?" שמעתי את השאלה אבל שתקתי. והמורה חזר שוב :

"של מי הכריך ?" עזרתי עוז וקמתי. הודיתי :

"הוא שלי ..."

"קחי אל הילקוט ולכי הביתה" – אמר המורה - "כי תהיי רעבה."

אחרי שכנוע קצר, ארז המורה את חפצי בילקוט ויצאתי בראש מורכן ובהרגשת בושה מהכיתה בדרך הביתה. כמובן שלא הלכתי ישר הביתה, עשיתי איגוף גדול לבזבז זמן, אבל בכל זאת הקדמתי להגיע מהרגיל. אמא ראתה אותי והבינה שדבר מה קרה.

"למה חזרת כל כך מוקדם היום ?" שאלה.

"המורה שלח אותי" – עניתי.

"למה ?" שאלה אמא.

"אינני יודעת." השבתי.

"האם את חולה ?" נבהלה אמא.

"לא!" מיהרתי לענות, "אני בסדר."

"אז למה הוא שלח אותך הביתה ?" רצתה אמא להבין.

"אני לא יודעת..." אמרתי. אמא עוד ניסתה לשאול ולברר ואני בשלי –

"לא יודעת".

לבסוף משכה אמא בכתפיים ונכנעה. לא הצליחה לפתור את התעלומה. ייתכן והמקרה היה נשכח, לולא ביקר המורה אצלנו כעבור כמה ימים, וסיפר לתומו להורי, כיצד חטף, הכלב שלו את הכריך שלי. כולם פרצו בצחוק גדול ואני

כל כך התביישתי, לו פערה האדמה את פיה ובלעה אותי, הייתי חשה עצמי טוב יותר. לקח אחד למדתי באותו יום. מאז ואילך דאגתי, שהילקוט שלי יהיה תמיד סגור היטב היטב...

לילה אחד נשמעו דפיקות על דלת ביתנו, משפחת יעקב מרדכי כ״ץ. גרנו אז בכפר קלוצ׳רקי, בהונגרית Várkulcsa. כל המשפחה התעוררה לשמע הרעש ואבא מרדכי יעקב קם והדליק עששית נפט וניגש אל הדלת לראות מי דופק. בדלת עמד אחד השכנים, כולו נרגש ונרעש, וסיפר שזה עתה חזר מהכפר השכן, Várpalánka וראה שמעל חנותם של משפחת שלמון, הקרובים של משפחת כ״ץ, שני אנשים עומדים לפרוץ אל הבית.

הלך אבא וקרא לעזרה שכנים נוספים, רתמו סוסים בעגלה ויצאו לכפר השכן לראות מה קורה שם. אולי נתונה משפחת שלמון במצוקה ודרושה שם עזרה ? בבית אצלנו כל הילדים התעוררו, הקטנים החלו לבכות, הגדולים החלו להפריח ניחושים, חששות ושמועות. מי יודע, האם הפורצים עדיין לא הרגו או פגעו באנשי הבית שם ? מי יודע כיצד יתמודד האב והשכנים עם הפורצים, אולי הפורצים חמושים ? אולי יש בידיהם גרזנים וחרבות ? הקטנים בכו, וכל הבית רעש.

בינתיים העגלה הגיעה עד ביתם של השלמונים. עצרו במרחק מה, ירדו והתגנבו בשקט אל קרבת הבית. והינה הם רואים, שני אנשים עומדים על סולם ודופקים בקיר הבית.

הבית חשוך ואין קול מלבד רעש הדפיקות של השניים. החליטו לעקוף ולגשת אל הבית מהצד האחורי, על מנת להעיר את בני הבית. דפקו ודפקו בחלונות עד שהצליחו להעיר את ראש המשפחה. זה יצא אליהם בבהלה ושאל לפשר הביקור המוזר מאוחר בלילה. השתיקו אותו שידבר בשקט, למען שהפורצים לא ישמעו.

"פורצים ?" נבהל שלמון. "היכן פורצים ?" הובילו אותו אל קדמת הבית ואמנם שני האנשים המשיכו להלום בפטישים בקיר. פרץ שלמון בצחוק גדול ואמר :
"אלה פורצים ? אלה מכינים כרזה לקראת האחד במאי מחר בבוקר..."

לעתים אני משווה את בתי הספר בארץ ותרה אחר מוסד דומה לשלנו, ועדיין לא מצאתי. לא מצאתי כזה כמו שלנו היה. בית הספר לא שימש לנו בית שני כנהוג לומר. הוא היה לנו בית ממש. לא משום שבית המשפחה לא היה חם ואוהב דיו. המורים כולם היו מצוינים, חברת הילדים הייתה נהדרת. היה זה בית ספר פרטי ללא תמיכה ממשלתית, לפחות בתקופה ההונגרית, רק מי שהיה בעל יכולת כלכלית, או תלמיד טוב, יכול היה להרשות לעצמו את הלימוד בו. אנו בנות ובני כץ, למדנו רק בזכות ההישגים ולא בזכות שכר הלימוד. גם לאחר מכירת החיסול של המשק הכפרי והחנות, אבינו לא הפך עשיר יותר...

אני מבקשת להדגיש, שלמרות האירועים העצובים, אם סיפורי לא יהיה מדכא, יהיה זה רק בזכות ילדותי המאושרת. הן במשפחה והן בבית הספר. עד היום אני מתרפקת על עבר זה ובעיקר על התקופה בשלטון הצ׳כי. בית הספר העברי במונקאץ׳ הוקם בשנת 1925 וצמח יחד עם תלמידיו. החל מהכיתה הראשונה ועד השמינית. הגימנסיה הייתה מוסד נפרד מבית הספר היסודי ואת מנהלו הראשון של היסודי, את גרבר, הספקתי עוד להכיר. הוא עלה ארצה בשנות השלטון ההונגרי ואת אשתו פגשתי עוד לא מזמן, זמן קצר לפני שהלכה לעולמה. בתם הבכירה למדה יחד עם אחותי מצי.

מנהלה הראשון של הגימנסיה היה ד"ר חיים קוגל, אחרי עלייתו ארצה היה ממייסדי חולון וראש העיר הראשון שלה. ד"ר קוגל שימש חבר הפרלמנט הצ׳כי בזמנו כנציג הסוציאליסטים בקרפאטורוס. היה מאוד אהוד ומקובל על הכל. עם חילופי המשטר והכיבוש ההונגרי, עלה ארצה.

מעבר המשפחה למונקאץ׳ ארע עוד בשלטון הצ׳כי. זמן קצר לפני בוא ההונגרים. את לימודי בבית הספר העברי התחלתי בכיתה ד׳. החוק הצ׳כי קבע, שמעבר מבית ספר אחד למשנהו, בו לומדים שפה שונה, מחייבת הישארות כיתה. כך קרה

שלמדתי כיתה זו פעמיים. פעם בכפר   בבית הספר הרוסי ופעם שנייה בבית הספר העברי. לא ידעתי מילה עברית ובקיץ התכוננתי מעט. המשכתי ללמוד וללמוד, והודות לשקדנות זו, השתלבתי מהר מאוד בחברת הילדים. כבר בחנוכה דברתי עברית.

עם חנה אורן, מורתי בשנתי הראשונה בבית הספר העברי, חברת בית השיטה, אנו ממשיכות להיות בידידות וקשר ותמיד שמחות להיפגש. גם בעלה מנחם אורן לימוד אותי בגימנסיה. גם איתו היו קשרים נפלאים כל השנים, עד שלפני שנים אחדות, בדרכו הביתה מכנס הפלמ״ח בגבעת השלושה, נספה. הוא ושלושה נוספים מבין חברי בית השיטה.

מוסדות הגימנסיה הורכבו מבעלי השקפה ציונית ובתקופה הצ׳כית גם תנועות הנוער הציוניות היו מאוד פעילות בה. החל מבני עקיבא וביתר, ועד השומר הצעיר והחלוץ הצעיר. כולן. אבל אופי המוסד לא היה דתי כלל. למדו בו גם תלמידים שהוריהם היו מתבוללים ממש. צביונו של בית הספר היה אמנם יהודי, שמרנו את השבת ולא למדו, קיימנו את כל החגים היהודיים, ולמדנו בימי ראשון במקום בשבת. לא שררה מתיחות בין חילוניים לדתיים, לא בין התלמידים ולא בין המורים. זה כנראה הרגיז את הרב שפירא הידוע, ולחם כל השנים בבית הספר העברי והיה נגד קיומו.

<u>השואה שלי.</u>

השואה שלי, כך אני חשה, החלה כבר בשנת 1938. השנה בה עבר השלטון ברוסיה הקרפאטית לידי ההונגרים. אותה שנה התחלתי להיות מודעת לאנטישמיות. בתקופת השלטון הצ׳כי גם נשמעו קריאות ושמות גנאי. אבל אותו יום אפור, בעשרה בנובמבר 1938, כאשר הגדודים ההונגריים עברו בסך ברחובות העיר, ומשני צידיו עמדו והריעו ומחו כפיים התושבים, עמדו גם יהודי העיר מונקאץ׳ ושמחו. הם היו תמיד פטריוטים הונגרים. יהודי קרפטורוס היו הראשונים שהוציאו את דגלי הלאום הישנים, שהוסתרו בגמר מלחמת העולם הראשונה, כאשר קרפטורוס חדלה להיות הונגרית והפכה לחלק מהמדינה הצ׳כוסלובקית הצעירה.

עמדתי עם כולם בצידי הכביש וצפיתי בתהלוכה. החיילים העוברים חילקו תמונות של הורטי (Horthy), העוצר השליט. כאשר הגיע תורי, אמר אחד החיילים :

״יהודים אינם מקבלים !״ ועבר הלאה. אני עדיין חשה את העלבון. הסתכלתי סביב לראות במה אני שונה, מניין ידע שאני יהודיה ? אינני יכולה לשכוח את המאורע. זה הפך ציון דרך בחיי ומאז, סימל האירוע בעיני את תחילת השואה שלי.

בעקבות הכיבוש באה תקופת אנדרלמוסיה והלימודים פסקו למשך כמה חודשים. מורים רבים עזבו עם הצ׳כים. חנה ומנחם אורן ומורים נוספים עלו ארצה. אחרים, בעלי מתינות צ׳כית עברו לצ׳כיה. כעבור זמן מה, בית הספר התארגן מחדש ומונה מנהל חדש לגימנסיה, המורה רובין.

בעת כתיבת עדות זו, בשנת 1991, המורה רובין חי חולון, זקן וחולה. כבר בפגישת המחזור האחרונה, לפני כמה שנים, לא הכיר את תלמידיו.

<u>שנותי בגימנסיה.</u>

מורים חדשים הצטרפו לסגל, חלקם לא ידעו עברית ומקצועות אחדים שוב לא נלמדו בעברית. היה חוסר במורים יודעי השפה. האווירה בבית הספר נשארה כשהייתה מקודם. אולי הרגשת היחד מפני השלטונות ההונגריים העוינים, היא שגרמה לכך. היה זה נס בכלל, שהגימנסיה נותרה פועלת וממשיכה. אני עדיין תוהה ומתפלאת על הוויתורים שזכינו בהם. השפה השנייה בבתי הספר בהונגריה הייתה הגרמנית, לנו הרשו להמשיך ללמוד אנגלית, כפי שנהגנו בשלטון הקודם. גם עצם לימודי המקצועות בשפה העברית לא היה וויתור של מה בכך. הייתה בנו איזו סלידה מהשפה ההונגרית. לא אהבנו אותה ולא רצינו לדבר בה. העדפנו את העברית והיו שדיברו צ׳כית. רק תודות למורה לספרות המצוין, אותו אהבנו וכיבדנו מאוד, השלמנו עם ההונגרית עם הזמן. את אהבתי לספרות וספרים נטע בי אותו מורה. פעם הוא שאל אותנו בתמיהה :

״מדוע אינכם רוצים ללמוד הונגרית ?״ ואנו בתשובה צחקנו נבוכות.

עם הזמן, לאט לאט למדנו והתרגלנו. הדיבור העברי, הן בין כותלי בית הספר והן מחוצה לו, היה נפוץ ובזמן הצ׳כים היה חובה. בכל מקום היה כתוב – ״דבר עברית והבראת !״ ושילמנו קנסות לקרן הקיימת אם לא קיימנו הוראה זו. הייתה זו פעולה להחייאת והשגרת השפה היום-יומית. כשבאתי ארצה, ידעתי עברית על בוריה.

הייתי ילדה בת ארבע עשרה, אינני יודעת את פרטי החוקים המפלים, אבל זכורים לי התלמידים החדשים, שבאו ללמוד אצלנו, משום שגורשו מבתי ספר אחרים. כתלמידה כיתות הנמוכות של הגימנסיה, לא הייתי מודעת לסדרים מופלים כלפי בית הספר. באו מפקחים, למדנו רגיל, המסיימים נבחנו לבגרות, והכל התנהל כרגיל. עם שאר המקצועות המקובלים בכל ימנסיה, למדנו גם תלמוד, ומשנה והרבה הרבה תנ״ך. המטרה העיקרית אליה חונכנו, הייתה העלייה. החומרה והקפדנות ביחסם של השלטונות אלינו, היה אולי אך לטוב. המצב חייב ארגון קפדני ויעיל וכך אמנם היה. בייחוד בתקופת ניהולו של המורה לציור מורבאי (Morvay), שהחליף את המורה רובין כעבור זמן בניהול הגימנסיה.

הכיתות היו כיתות גדולות מאוד. חמישים ויותר תלמידים בכל כיתה. המנהל החדש מורבאי, שהיה מארגן נפלא, חלק כל כיתה לארבע קבוצות ולכל קבוצה נבחר מדריך הכיתה. לכל ארבע קבוצות כאלה מונה מדריך מכיתה גבוהה יותר ולארבע כיתות מונה מדריך נוסף. על כל המנגנון הזה שלט תלמיד מהשמינית ואנו תלמידי הכיתות הנמוכות, הערצנו אותו כאלוהים. השפעתו עלינו הייתה עצומה, אולי יותר משל המורים עצמם. למעשה היה זה שלטון עצמי של התלמידים, בהכוונת המורים כמובן. במסגרת ארגון זה קוימה פעילות חברתית ותרבותית ענפה. מפגשים בשבתות, טיולים, שיחות ודיונים בכיתות. אינני זוכרת רגע אחד של שעמום. השיחות נערכו בדרך כלל בנושאי ארץ ישראל והעלייה.

היינו אז כיתה ד׳ של הגימנסיה, מגבילה לכיתה ח׳ בארץ, והשנה הייתה 1942. שבת אחת התאספנו ועלה הרעיון לקנות ״טבעת ידידות״, עליה ייחרט ״1942-1952״. נדברנו וסיכמנו באותו טכס, שבעוד עשר שנים ניפגש בירושלים. קנינו טבעות ומסרנום לחריטה וכולנו ענדנו את טבעת הכסף עד אושוויץ. כעבור עשר שנים בדיוק, בשנת 1952, נפגשנו בירושלים. לא כולם הגיעו, הטבעות אבדו, ורק חלקנו נותר חי.

אני לא הייתי בתנועת נוער, אבל הייתי מאוד פעילה בכיתה ובאירועים חברתיים. הייתי עסוקה גם עם שלושה-ארבעה תלמידים מדי יום, ועם הכנת השעורים שלי. הקשיים הכלכליים הלכו והחריפו. המזון חולק לפי תלושים ולעתים חסר היה לחם. היהודים היו הראשונים שקופחו. כל זה נמשך עד 1943. אז החרימו את בנין בית הספר. הבניין היה בנוי על פי דגם של גימנסיה הרצלייה בתל-אביב. זה שנהרס לפני שנים ובמקומו הוקם מגדל שלום. רק שבמונקאץ׳ היה הבניין קטן יותר. הצבא ההונגרי החרים את בית הספר ואנו התחלנו ללמוד במשמרות במבנה של הקהילה. בשלוש משמרות למדנו. אי הנוחות והסדרים היקשו מאוד על הלימודים. בקושי יכולנו ללמוד, אבל למרות התנאים, הלכנו ברצון לבית הספר. הרגשת היחד של תלמידי הכיתה הייתה מאוד מפותחת.

עם חלוף השנים התגברה האנטישמיות בסביבתנו. חנויות היהודים נלקחו או נסגרו. האבות גויסו למחנות עבודה, מורים נעדרו, גם הם נלקחו לפלוגות

העבודה. חשנו בעוינות הגוברת. לאירועים שונים בעיר שוב לא הזמינו את בית הספר שלנו. הרגשנו פגועים, אבל גאוותנו גאתה וזו התבטאה בקטנות, כגון חבישת הכובע המיוחד של בית הספר. מעולם לא חיבבתי כובעים, אבל את כובע בית הספר ועליו הסמל המיוחד, לא הייתי מורידה בשום הזדמנות, רק בפנים הבית.

משפחתנו הייתה שרויה במצוקה כלכלית. הלימודים התאפשרו אמנם בזכות היותי תלמידה טובה והיו לי גם תלמידים שלימדתי. נתתי שעורי עזר כבר מגיל שלוש עשרה. לא שילמתי שכר לימוד ואת המחברות והספרים קניתי משכר השעורים שקיבלתי. היה קשה והייתי עמוסה, אבל בבית קיבלנו הרבה עידוד מההורים. שלושה מבינינו למדו בגימנסיה וכולנו היינו תלמידים טובים. היה מנהג לבוא אלינו להכין שעורים. אמא שלי עבדה קשה, אבל ארחה ברצון את כל הבאים יום-יום, עשרה או שנים עשר ילדים זרים באו להכין עמנו שעורים. הדירה לא הייתה גדולה, לא לכל ילד מבינינו היה חדר משלו, אבל הסתדרנו והיה לנו טוב.

גם אבא שלי גויס לזמן מה לפלוגות העבודה, כעבור זמן שוחרר וחזר הביתה. בבית היו לו שישה ילדים לפרנס. הפרנסה הייתה רק בקושי. החנות נלקחה. הייתה זו חנות מכולת. הוא ניסה מזלו ושלח ידו במיני עבודות ופרק זמן עסק גם בזגגות. מאוחר יותר התחיל אחי משה לעבור ועזר לקיום המשפחה. גם שאר הילדים, כולנו הבאנו משהו הביתה. אבל המצב היה קשה.

שמועות פשטו בעיר. לקחו משפחה זו או אחרת לפולין. לא היו אלה משפחות מוכרות לנו. ידענו שדבר מה קורה שם בפולין. שיש בעיות, מה בדיוק לא ידענו. לא היה לנו רדיו ולא שמענו חדשות, לא מדי שעה ולא מדי יום כמו כאן בארץ. רק קטעי ושברי ידיעות שמענו פה ושם, שמועה או מהעיתון, ורק מאלה הבנו שקורים דברים. חברה של אחותי, שקשריה עם ההורים נותקו עם בוא ההונגרים, וגרה אצל הסבתא בכפר, קיבלה פעם גלויה מאימה. הגלויה הגיעה מוואלדזה (Waldsee). לא ידענו היכן המקום וגם לא מצאנו אותה במפה. אמה כתבה כי שלום להם ומרגישים טוב. רק כעבור שנים, כבר כאן בארץ הוברר, שהגלויה נשלחה מטרזיאנשטאט (Theresienstadt).

מאלה שהובלו אל מעבר לגבול לפולין, רק בודדים הצליחו לחזור בגניבה. הם סיפרו שרוצחים שם יהודים. גם מכרים שלנו מהכפר וולוץ (Volóc), כפר ליד הגבול הפולני, היו בין המגורשים. בבית דברו על כך. סיפרו שהם לא כולם חזרו. אב המשפחה נותר שם, חזרו האם והילדים והשתכנו אצל הדודה בכפר ווארקולצ׳ה (Várkulcsa) . מהם שמענו את תיאורי ההרג של יהודים. כעבור זמן שוב לא המשכנו לדבר על הנושא, אולי המבוגרים, אנו הצעירים בבית הספר לא התייחסנו לאירועים האלה.

ראש העיר של מונקאץ׳, אנטישמי קיצוני, הכריז על ענידת טלאי צהוב ליהודים, עוד טרם דרשו זאת הגרמנים. אני כל כך נפגעתי מזה, ששלושה ימים לא יצאתי מהבית. לא הלכתי אפילו לבית הספר, עד שאמא אמרה :

״את לא יכולה להמשיך לשבת בבית.״

ענדתי את הטלאי הצהוב ויצאתי. אבל הרגשתי מאוד פגועה, כאילו שוללים את אנושיותי. גם הורי קיבלו את הגזרה בצורה קשה מאוד. חשתי שאמא הצדיקה אותי, כאשר ניסתה להוציאני מהישיבה בבית. אבל לא נדרשתי בפירוש ללכת לבית הספר. בבית דיברנו על המצב, בכינו הרבה, אבל נושאי השיחה לא היו האירועים. לא הוזכרו מחנות וגטאות. אם מישהו העלה את הנושא, השתיקו אותו. כאילו למנוע פאניקה.

על אושוויץ לא שמענו עדיין. סיפרו על בחורים שברחו, זה לצ׳כיה, אחר לרוסיה. היה לנו ידיד שלמד עם אחותי בכיתה, הוריו היו קומוניסטים. האב יצא לרוסיה ומאוחר יותר, כשהיו חילופים עם הרוסים, גם המשפחה שלהם עברה לברית המועצות. היה זה מאורע גדול בגימנסיה ונערכה לו מסיבת פרידה.

<u>הכיבוש הגרמני.</u>

ביום בו נכנסו הגרמנים, ה-19 במרס 1944, פסקו הלימודים הסדירים בגימנסיה. יום או יומיים עוד המשכנו עם הטלאי הצהוב, למרות הסכנה שהייתה בהימצאות ברחוב , עד שההנהלה החליטה לסגור ולנעול את בית הספר. הנהלת בית הספר עוד דאגה לשלוח הביתה בידי שליחים את התעודות לכל תלמיד. הייתי מאוד גאה בתעודה, היא הייתה מאוד יקרה לי, ושמרתי עליה כעל בבת עיני.

כמחצית מתושבי העיר במונקאץ' היו יהודים. בשנים קודמות, בשבתות הורגש יום המנוחה היהודי, החנויות כמעט כולם היו סגורות. נפוצה אז בדיחה, סיפרו שחייל הונגרי אמר לחברו – "אין כמעט חנות של נוצרי בעיר הזאת, מלבד חנות הבדים של קאסטנר". כמובן שגם זה היה יהודי... פעם הייתה אווירה יהודית בעיר, אפילו ציונית. כל תנועות הנוער פעלו בגלוי וכל חג נחוג ברחובות, נערכו תהלוכות. עם הזמן השתנתה האווירה.

כעבור כחודש מאז כניסת הגרמנים הוקמו הגטאות. הגטו המזרחי והגטו המערבי. אנחנו היינו בגטו המזרחי. שער הבית נסגר, כי הרחוב עצמו היה מחוץ לגטו. אלה שביתם לא נכלל בגטו, היו צריכים לחפש לעצמם מקום מגורים. אנו, שדירתנו לא הייתה גדולה, הוספנו וארחנו עוד שלוש משפחות. היו אלה שתי משפחות שבנותיהן היו חברותי ומשפחה אחת של קרובים. בבית היו ארבע דירות ובחברת הילדים היו שישה תלמידים מהגימנסיה. בגטו הצטרפו גם צעירים מהמשפחות שעברו.

היה זה מיטב הנוער. כבר בהתחלה התנדבנו לעזור בפעילות ציבורית. מהכפרים החלו לרכז את היהודים והביאום לבתי החרושת ללבנים. הקהילה ארגנה הבאת אוכל להם והמשפחות כולן החלו לבשל ולשלוח. כדי שכלי האוכל והסירים יוחזרו אל בעליהם, ישבנו ורשמנו את שמות התורמים. הייתה פעילות חברתית רבה, התאספנו ושרנו, העסקנו את הילדים הקטנים.

ידענו שהמצב קשה, וחששנו מהבאות, אבל ייאוש לא היה. בכל אופן לא ידענו שגם אנו נישלח אל בית החרושת ללבנים. שמענו כבר על מחנות ריכוז, לא

ידענו את שמות המחנות, אבל ידענו על הרדיפות ודובר על כך שכדאי להסתתר, לברוח. מבודפשט באו שליחים וניסו להציל. חברה אחת שהוריה הוציאו אותה מהגימנסיה משום שהרבי אמר כי אחיה מת בגלל לימודיה בבית ספר עברי, נסעה לבודפשט. לפני הנסיעה התלבטה ובאה לשאול לדעתי. סיפרה שקיבלה ניירות והיא יכולה לנסוע, אבל ללא הוריה. לא רצתה להשאיר את הוריה.

"אם את יכולה לנסוע עכשיו, סעי." הבעתי את דעתי.
"אם הורייך יהיו כאן, תיפגשו כאשר הכל יסתיים ויעבור. אבל לפחות נסי להציל את עצמך..." היא נסעה, והייתה בין הצעירים שקסטנר לקח אותם לשווייץ.

היינו שלוש אחיות ושלושה אחים בבית. אחי משה גויס ונלקח לפלוגות עבודה בכפיה. כמה ימים לפני הקמת הגטו, בא אלינו מכר של אבא, כומר, והציע:

"אני יודע מה קורה ליהודים בפולין. שמעתי מה עושים שם ובעיקר מה קורה לנשים ולנערות צעירות. תנו לי את שלושת הבנות ואני אסתיר אותן."

אנו הבנות לא רצינו, במיוחד אני, כי הייתי מאוד קשורה אל אמא. הייתי בת שבע עשרה והרגשתי אבודה ללא אמא. למרות שאחותנו הגדולה טיפלה בנו, משום שאמא הייתה חולנית, לא רצינו להיפרד ממנה. לבסוף אנו נשארנו בחיים, ואמא לא.

יום אחד, כבר איני זוכרת האם בכרוז או בדרך אחרת, נודע לנו שגם אנו עוברים אל בית החרושת ללבנים. אמא התחילה לאפות לדרך וארזנו מה שארזנו. אבא חפר בור במחסן העצים שבחצר ובארגז מרופד בזכוכית, הסתיר בדים שקנה מיתרת כספו שלא יכול לקחת עמו. כיסה בעפר את הבור וערם עליו עצים. אחי, כשחזר לאחר המלחמה – מצא אמנם את הארגז, אבל כל תוכנו היה רקוב...בוקר אחד לקחו אותנו. הייתה זו הליכה של ארבע-חמישה ק"מ עד בית החרושת.

לא אשכח את אמא והילדים ההולכים. לאמא היה קשה מאוד ללכת. היא סחבה תרמיל על גבה והלכה שפופה. הייתה רק בת ארבעים וארבע, אבל לא עמדה

בקצב. גרמני שעבר, נתן לה מכה בשוט ואני פרצתי בבכי. איני יכולה לשכוח את המחזה הזה. הגענו אל בית החרושת. לא היו שם מבנים, רק סככות. כמו כולם, גם אנו בנינו בודקה מלבנים לעצמנו, המקומות בסככות כבר היו תפוסים. פגשנו את הסבתא והדודים שהובאו מקודם מהכפר אילושווה (Ilosva).

בקרונות הבקר

יום יום באה רכבת. אנשים הועמסו על הקרונות ונלקחו. לא ידענו לאן. התנאים בבית החרושת היו קשים ביותר. סיפרתי כבר שבגטו קיבלתי את התעודה שנשלחה בידי שליחים. כמו תמיד, גם הפעם, הייתה זו תעודה של מצטיינת והייתה לי יקרה מאוד. תמיד הייתי תלמידה טובה. פעם אף הכריזו על אחותי מצי ועלי כתלמידות המצטיינות של הגימנסיה, בפני כל מאות התלמידים. אני הייתי כל כך נבוכה אז. עתה ידעתי שלא אוכל לקחת עמי את התעודה ורציתי לשמרה. חפרתי בור באדמת הבודקה שבו השתכנו, והטמנתי את התעודה ואת השעון שלי. גם השעון היה לי יקר, כי קניתי אותו בגיל חמש עשרה ממשכורות שהרווחתי וחסכתי. את שני החפצים היקרים לי כל כך אמנם הסתרתי, אבל יותר לא ראיתים לעולם.

התנסות נוספת קשורה במורה לספרות ותנ״ך מהגימנסיה. יוסף באקוני (Bakonyi). הוא לימד מאז שנת 1938, כאשר ההונגרים נכנסו. ד״ר באקוני׳ היה נכה די קשה. לא ממלחמה, ממחלת פוליו. הוא לימד אותנו מספר מקצועות. עברית, ספרות עברית ותנ״ך. לא כל כך אהבנו אותו, משום שהתאכזר אלנו ואנו שילמנו לו בתעלולים שונים. הקשרים שלי עמו היו, יחסית לכיתה, טובים יותר. בגטו קרא לי ולתלמיד נוסף מהכיתה ואמר לנו:

״תראו, אני כל השנים כתבתי שירים. אני יודע שלא אחזור אחרי הגירוש. אבל הייתי רוצה, שהשירים שלי יישמרו. אם אתם יכולים לעזור לי במשהו, תנסו.״ ונתן לנו את ספר שיריו.

בבית החרושת ללבנים היו מכונות ואנו הסתרנו את ספר השירים של המורה ד״ר באקוני׳ יוסף בין המכונות. בתום המלחמה לא מצאנו אותו. דבר לא נותר מספר שיריו, רק קטע משיר אחד, החרוט עדיין בזיכרוני:

שמחה את נוצרת בעדן
זיק אל חי ליקום היית,
מלאי גיל שעריך נבוא,
היכל קסם לך אוית.

בכשפייך שוב רותקו,
מה שהפריד מאמר שווא,
מקום כנפייך שם משיקות
עף כל אדם ואפס קרב.

סמוך מאוד ליציאתנו לרכבת, שמענו ירייה. לאחר מכן פשטה שמועה שהמורה ד״ר שולץ נהרגה. איני זוכרת כבר את שמה הפרטי, היא לימדה כימיה ובאה מבודפשט. הייתה נשואה ללא ילדים עדיין, ובעלה נלקח כבר קודם לכן לפלוגות העבודה. עד היום איני יודעת מה קרה שם. האם היה הכדור מקרי, או שהיא רצתה בזאת וגרמה לכך. המקרה הזה השרה עלינו מצב רוח רע וכולנו שוחחנו על זה.

נכללנו בטרנספורט האחרון מבית החרושת. היינו עם סבתא וסבא, משפחתו של דוד אחד, הגיס שלו ואנחנו. היו ביניהם בחורים זריזים, אינני יודעת איך הצליחו, אבל הכינו מין אינטרסול בקרון, שיהיה קל יותר להסתדר. המשפחה מילאה קרון שלם. למרות האינטרסול היה מאוד דחוס וצפוף. היה קשה, אפילו את צרכינו עשינו בקרון, וסרחון רב שרר.

מטבעי אני אופטימית ומשתדלת תמיד לראות את חצי הכוס המלאה.
גם שם הזדחלתי אל האינטרסול ולקרבת החלון היחידי והשקפתי על הנוף שחלף. עברנו בין הרים ויערות, את כל הקרפטים. נהניתי מהנוף, המצב התת אנושי, שבו היינו שרויים, מתערבב היום בזיכרון הנוף שראיתי. היינו למעלה כמה צעירות, אחותי ואני. שוחחנו, לא דיברנו על המוות והייתי משוכנעת שאשאר בחיים. בהתחלה היה לנו מים, אמא הכינה בחביות אבל המים היו מאופשים. לאכול לא יכולנו והתאפקנו כמה שאפשר מלעשות את צרכינו.

<u>מחנה אושוויץ-בירקנאו.</u>

הדרך ארכה כמה ימים, איני יודעת האם שלושה או ארבעה, עד שהגענו לאושוויץ. היום והלילה התערבבו לנו, משום שביום ישנו ובלילות היינו ערים.

הגענו לאושוויץ. פתחו את הדלתות והגרמנים צעקו :

"ראוס ! ראוס !" (Raus ! Raus !) (החוצה ! החוצה !)

הסתובבו שם אנשים בבגדי פסים וגרשו אותנו. בחור אחד עבר לידי ושאל בידיש :

"בת כמה את ?"
"שבע עשרה." עניתי.
"לא " – תיקן אותי – "את בת שמונה עשרה. כך תאמרי !" אמר. ניסיתי לומר לו שוב והוא נשאר בשלו :

"לא, את תגידי שאת בת שמונה עשרה ! " התעקש.

קלטתי שכך צריך כנראה והחלטתי להגיד שאני בת שמונה עשרה. התקדמנו והגענו עד למקום בו עמד מנגלה. לא שאלו בת כמה אני, פשוט אמרו לשלושתנו, לאחיותי ולי, ללכת לצד אחד ולאמא ושני האחים הקטנים יותר, אחד בן אחת עשרה והשני בן שלוש עשרה, לצד השני. את אבא שלחו לצד אחר. אבא הלך עם הגברים הצעירים יותר. הוא היה בן חמישים ושתיים אז. הייתי לבושה בשלוש או בארבע חליפות, כי חשבנו שכך נוכל להחזיק בהם. לקחנו את אחת החבילות, חשבנו שאנו הולכות לעבודה. לא ידענו עדיין על הקרמטוריום ועל שום דבר. בדרך ראינו, מעבר לגדר, נשים לבושות באופן מוזר. אחת בשמלה קצרה, שנייה בשמלה ארוכה, אחרת בחצאית בלבד וכך הלאה כולן. חשבנו שאולי דעתן התבלבלה עליהן...

הובילו אותנו לאולם גדול, את כל הנשים בין שבע עשרה עד גיל העמידה, כאלה שלא היו אמהות עם ילדים קטנים או תינוקות, מכל הטרנספורט. האולם היה מלא גרמנים. ציוו עלינו להתפשט. הם מסתובבים כאן ואנו נתפשט ? חשבתי שאנו נתחיל ואז הם יצאו. אבל הם לא יצאו וכל הזמן צעקו – להתפשט !

לאט לאט הבינונו וגם הפחד עשה את שלו והתפשטנו. הייתה הרגשת השפלה נוראית. אחרי שהתפשטנו, עברנו דרך פרוזדור ארוך אל המקלחות. לפני כן גילחו אותנו ואני לא הכרתי את אחיותי אחרי הגילוח.

היינו כל כך המומים מהכל. שוב לא ראינו את הגברים שעבדו במיון הבגדים. חשנו כאילו בחלום זוועה. אחרי המקלחת עברנו עירומות בשורה של ערימות בגדים ולכל אחד נתנו בגד מה שבא ליד. נזכרתי בנשים שראינו מעבר לגדר, הנשים הלבושות מוזר, עתה הבנתי מי אלה היו. גם אנו נראינו כמוהן. ניסינו בינינו להתחלף, אבל גם לאחר מכן נראינו מוזרות.

מי שלא חווה את זה, אינו יכול לתאר את הרגשת ההשפלה. עדיין לא חשנו רעבות, הרעב בא אחר כך. יחד עם הכינים.

הגענו למחנה C לבלוק עשרים וארבע. היה זה בלוק ארוך ובאמצע היה מין ספסל. משני צידי הבלוק היו דרגשים בשלוש קומות.הדרגשים היו בנויים תאים תאים, כל תא הכיל שתים עשרה נשים על כל דרגש. אני קיבלתי מקום על הדרגש העליון והייתי צריכה לטפס לשם. לשבת ולשכב ככה בבגדים הללו, הייתה הרגשה נוראה.

הייתי בהלם.

ברטה.

קיבלה אותנו הבלוק אלטסטה (Block elteste), ברטה. היא הייתה גדולת מימדים ובעלת קול גברי חזק. היא הובאה מסלובקיה ואנחנו שנאנו אותה וכעסנו עליה. איל יהודיה יכולה להיות כה רעה, שתמיד צועקת עלינו. ניסינו פעם לשאול אותה :

"מתי כבר נפגוש את הורינו ?" ענה הצביעה על העשן שהתמר מהקרמטוריום ואמרה לנו :

"אתם מחכים להורים ? שם יוצאים ההורים שלכם, שם שורפים אותם עכשיו."

נחרדנו והשבנו לה :

"מה את מדברת שטויות ! הרי אמרו לנו שניפגש עם ההורים." היא רק צחקה ואנו כעסנו. עברו מספר ימים עד שהבנו את המצב.

בבוקר בשעה ארבע העירו אותנו וזרזו לצאת החוצה לציילאפל (Zeilappel). היה קר מאוד, הימים באותו אזור עדיין קרים מאוד במאי. סידרו את כולנו בחמישיות והתחילה הספירה. מנת הלחם היומית חולקה לאחר הספירה. כל ספירה כזו ארכה לעתים עד שעתיים. אם תוצאת הספירה התאימה, גמרנו מהר יותר, אם לא – עמדנו שעות. לא עבדנו, המחנה בו היינו היה מחנה מעבר. הלחם שחולק היה כיכר עגולה לכל חמישה. העיניים יצאו כדי לקבל את החלק שמעט גדול יותר, כי החלוקה בין החמישה נעשתה ללא מדידה. לנו היה מזל, כי היינו שלוש אחיות והשתדלנו להיות בחמישייה עם עוד זוג אחיות וכך לא רבנו. לעיתים קרובות פרצו מריבות על החלק הגדול יותר בין הנשים. לפעמים קיבלנו גם חתיכת מרגרינה או ריבה. אי אפשר היה להשאיר את הלחם למאוחר יותר, כי גנבו. צריך היה לסיים ולאכול הכל ולא להחזיק בו.

בצהרים שוב קיבלנו משהו, מעין מרק. כדי לזכות בתוכן שבמרק, רצה כל אחד להיות בין האחרונים בתור. הבלוק אלטסטה רצתה לגמור מהר

את החלוקה ודחפה אותנו לשורה. גם על   החזרת הקונטינרים של המרק למטבח הייתה תחרות. נשאר בו תוכן ומי שהחזיר יכול היה לאסוף ולגרד מהסיר. במשך היום לא היה מה לעשות והורשינו לצאת מהבלוק ולהסתובב במחנה.

עוד בבית הייתה לי חברה לעט (Pen pall). התכתבתי עמה, אבל מעולם לא נפגשנו. היא הייתה ממקום אחר, מכפר בצפון, מאקנה סלאטינה (Akna Szlatina). באחת הפעמים הסתובבתי במחנה ופגשתי נערה. התחלנו לשוחח והתברר כי זו אותה נערה עמה התכתבתי ומעולם לא פגשתי אותה קודם.

אחרי הציילאפל בערב הלכנו לישון. היינו צפופות ואם אחת רצתה להסתובב, כולם נאלצו. לכל תא חילקו שתי שמיכות אחת מלמטה ובאחת התכסינו. הלילות היו קרים, אבל היינו צעירות ואולי התעודדנו, אולי השלמנו. בבלוק זה ארגנו קבלת שבת. גילינו כישרונות וכולנו שרנו. יום אחד ברטה החליטה שצריך לנקות את הבלוק. אחרי הציילאפל בבוקר, לא הרשתה להיכנס רק לאלה שסודרו לניקיון. אנחנו, השאר, עמדנו בחוץ בקור, לפני הבלוק ורעדנו. פתאום הופיע מנגלה ושאל למה אנחנו בחוץ אמרנו שברטה אינה מרשה להיכנס, כי מנקים.

"מה ? היא אינה מרגישה את הקור ?" ניכנס ונתן מנה לברטה. מיד ציווה להכניס אותנו לבלוק. אנחנו אז עדיין לא ידענו מי זה היה ואמרנו בינינו :

"הגרמני הזה מגן עלינו בפני היהודייה..."

באחת מקבלות השבת, שרה אחת מבינינו את השיר "א ידישע מאמע". היא שרה מאוד יפה וראינו שברטה, הבלוק-אלטסטה הגברית הגדולה הזו, הקשוחה הזו, בוכה. לא תארנו לעצמנו שהיא מסוגלת עדיין לבכות. אותו ערב היא ספרה שהיא יצאה מסלובקיה יחד עם כל משפחתה, משפחה גדולה, וכולם נהרגו לעיניה. שאלה :

"אתם חושבים שאחרי כל זה אני עוד יכולה להיות רכה ? "

כל משפחתה, אחיות עם ילדים, כולם נהרגו והיא שרדה לבד. כאשר קיבלה את התפקיד הזה החליטה להישמר ולשרוד. היה לה אוכל, היה לה לבוש. מאותו רגע השתנה היחס שלנו אליה. ברטה נשארה אותה ברטה, אבל הקבוצה השתנתה. היא סיפרה על כל מה שעבר עליה, כבר ארבע שנים הייתה במחנה אושוויץ. היום אני מאוד מקווה שנשארה בחיים. אנו לא נשארנו איתה באותו מחנה, היינו שם עד חודש אוגוסט בלבד, ואז העבירו אותנו למחנה אחר. לי זכור מחנה D ואחותי סבורה שהיה זה מחנה B. גם המחנה הקודם וגם זה השני היו למעשה בבירקנאו (Birkenau).

כל הזמן היו סלקציות (מיון החלשים והחולים.) לסלקציות בא תמיד מנגלה עצמו. הוא בחר את הרזות וכשראה דמיון בין מישהיא, בכוונה לקח מהן אחת. אנו השלושה מאוד דומות. תמיד היינו בדילמה האם להישאר יחד, או לא. פעמים החליטו להפריד בינינו ואז אמרו – עד כאן. מי שהיה בחמישייה הבאה, נותר בחלק השני. לא רצינו להיפרד אבל פחדנו ממנגלה אם נישאר יחד. לפני כל סלקציה חרדנו מהבאות ובכל זאת נשארנו צמודות זו לזו. כך גם עברנו למחנה האחר. שם כבר היו צריפים נמוכים וחלונו נמוכים וכולם יצאו וחזרו דרך החלונות. עד היום איני סובלת לראות מישהו עובר דרך החלון.

היו גם שמחות קטנות. מדי חודש לקחו אותנו לאושוויץ לחיטוי ולרחצה. אז גם החליפו לנו בגדים. חודש ימים לבשנו אותם בגדים, ללא רחצה וללא כביסה. היינו מלאי כינים. באחת ההזדמנויות עמדנו בתור למקלחת ואחותי ואני עמדנו ודיברנו עברית. היו שם מעין פתחים כאלה, ללא זכוכית ומעבר לו מיינו בגדים. פתאום בחור אחד ענה לנו עברית. היינו עירומות ולא חשנו שום בושה או מעצורים. עמדנו ושוחחנו עברית עם הבחור. התברר שגם הוא למד בפולין בבית ספר עברי. התברר גם שהוא מכיר את אחת מחברותי, זו שהוריה הובאו לטרזיאנשטאט (Theresienschtat), היא הובאה לאושוויץ לפנינו וגם היא עבדה שם במחנה, ופתאום פגשנו מישהו שמכיר אותה...

בצריף שבמחנה , שעברנו אליו, לא היו דרגשים או מיטות, אבל היו שמיכות פוך בצבעים שונים, שהאנשים הביאו עמם. על אלה ישנו. מדי בוקר צריך היה לסדר. משמיכות הצמר גפן והפוך, היו הבחורות מסדרות פינות ממש יפות. לא הייתה שום תעסוקה אחרת ובחורות אחדות היו עוסקות בסידור וקישוט כמה פינות בצריף. גם מקלחות לא היו, במחנה עבר נחל ושם התרחצנו. לא הרגשנו שום בושה, התפשטנו בנוכחות פועלים וחיילים גרמניים.

זה נגרם לנו מהברום הרב שהאכילו בו אותנו. זה טשטש בנו כל תחושה ואף ההורמונים לא פעלו. בסלקציה אחת, שוב על ידי מנגלה, כאשר כולם עברו לפניו עירומות, הוא היה מורה לצד זה או לצד אחר. אנו שלושת האחיות לא הלכנו זו אחר זו, מפני החשש. אני אמנם רזיתי, אבל עדיין לא הייתי חלושה. עברתי והוא הורה לי ללכת לצד הרזים. אל הקרמטוריום. הסתכלתי על אחיותי והן הלבינו כסיד. אינני יודעת מניין לקחתי את התושייה והכוח ברגעים אלה. חשבתי בליבי – ריבונו של עולם – זה הסוף. גרוע מזה כבר לא יכול להיות. כאשר מנגלה הסתובב, ללא מחשבה, התגנבתי אל הקבוצה שטרם עברה בסלקציה. שוב עברתי לפניו והוא אף לא הסתכל עלי. הורה לי לצד הנותרים. כאשר הגעתי אל אחיותי, היה בנו הכוח לא להתעלף. כבר כולן היו בטוחות שאני הולכת לקרמטוריום.

לעתים כשאני מספרת על השואה בבתי ספר, אירוע זה אני תמיד מזכירה מחדש. אפיזודה זו מבטאת היטב את רצון הקיום של האדם. כיצד ניצלתי ממצב נואש, הודות למחשבה שצצה בשבריר שנייה ותנועה מתאימה ומהירה באותו שבריר של שנייה נכונה.

בלילה אחד שוב עוברים, הפעם חזרה למחנה C. אמרו שלוקחים אותנו לעבודה. קיבלנו צידה לדרך, רבע לחם ועוד משהו. הועמסנו כולנו על קרונות ונסענו. מאוחר יותר נודע לנו, שבאותו יום פוצצו את כל מתקני הקרמטוריום של אושוויץ. היה זה בעשרים ושישה באוקטובר 1944. הנותרים שם כולם היו משוכנעים , שבתגובה לחבלה זו לוקחים אותנו לקרמטוריום במקום אחר.

מחנה קראצאו.

הנסיעה ארכה כמה ימים. לבסוף הגענו לעירה באזור הסודטים אשר בצ׳כיה. שיכנו אותנו בבית גדול בעיירה ששמה קראצאו (Kratzau). ליד העיירה היה מחנה גדול ובו פעל קרמטוריום. פעם בחודש הסיעו אותנו לדזאינפקציה, לחיטוי. הייתה זו חוויה מדי חודש, כל פעם מחדש. למרות שהמסע עורר בנו ספקות לצפוי לנו. היציאה מהמחנה, ההליכה בשדות, הפרחים וצמחים היו ניגוד לשיממון האפור.

תמיד קיווינו לראות או לפגוש מישהו. היינו רעבות וכל הזמן עסקנו בדיבורים על בישול ועל לבוש. התלבשנו ובישלנו וראינו הצגות, הכל בדמיון. נושאים אלה היו עיקר עיסוקנו. באותה עת כבר ידענו מה קורה מסביב. ידענו בבירור על ההשמדה, על הקרמטוריום. אבל בקבוצה כולנו היינו משוכנעים שנישאר בחיים. דיברנו גם על איך יהיה לאחר שכל זה יסתיים ויעבור.

הייתה עמנו בחורה, יהודית שטרק, לאחר נישואיה הארטמן, היום היא חברה בהעוגן. גם אחותה הייתה עמנו וזו גרה ברחובות. עם יהודית אנו מקיימות קשרים. עוד שם ניסתה יהודית להעביר אותנו לתנועתה, אל השומר הצעיר. חלמנו מה נעשה כשהכל יעבור. היה ברור לנו שנעלה לארץ ישראל. תמיד הייתה זו בראש מעיינינו. כבר שם אמרנו, שקשה יהיה להאמין לכל מה שעובר עלינו. האם יאמינו לנו כשנספר כל זאת. היינו מודעות למצבינו ותהינו איך יתקבל אם אספר שעמדתי עירומה ושוחחתי עם בחור, ללא שום רגשות בושה. מי יאמין אם אספר שהיה לי כל כך קר, שעשיתי במיטה בשכבי בה, בגיל שמונה עשרה ? מי יאמין לכל אותם אירועים שקשה להעלות על הדעת ? אז הבשילה בנו ההחלטה, שאם נעבור כל זאת, והאמנו שנעבור, נפרסם ונספר בכל דרך אפשרית וכל עוד נוכל. כולנו החלטנו זאת עוד שם ועוד אז.

בקראצאו עבדנו בבית חרושת לייצור שרפנלים. זה מעין רימון ואנחנו עשינו את הגביע שלו. היה זה בית חרושת גדול לתחמושת, במחלקה שאני עבדתי ייצרו פגזים ורימונים. כל אחת מבינינו עבדה ליד מכונת מחרטה ותפקידי היה לחרוט את ההברגה על הגביע. עד היום זכורים לי התנועות שהייתי צריכה לעשות. לקחת את הגביע, לשים בתפשים, לסגור אותם, להפעיל את המכונה, להמתין לסיום החריטה,

לפתוח ולהוציא את הגביע המוכן ולשים בערמה. אותן תנועות שוב ושוב במשך כל המשמרת, אין ספור פעמים במשמרת יום ואין ספור פעמים במשמרת לילה.

המחנה שאנו היינו בו, היה מחנה של נשים בלבד. התנאים היו גרועים והשומרים הגרמניים היו אכזריים. רק האוכל היה כמו במחנות הקודמים. בבוקר פרוסת לחם ושתייה, ספק של תה ספק תחליף קפה שחור. בערב חלקו מרק מבושל ובמשך היום כלום. כל בוקר קמנו בשעה ארבע והלכנו שניים עד שניים וחצי קילומטר לבית החרושת לתחמושת. בשש היינו צריכות להיות בעבודה ועוד לפני היציאה נערכה ספירה. בבקרים היה עדיין חושך וקר. החורף הגיע מוקדם וירד שלג. נעליים כבר לא היו לי וקיבלתי נעליים על עקב, שהעקב הוסר מהם. באלה הלכתי והיה קשה ללכת בהם.

המגורים היו בחדר גדול. היו בו מיטות צרות לכל אחת, אבל בלילות קרים ישנו שתיים במיטה, כדי להתכסות בשתי סמיכות. היינו כמאה באותו אולם גדול. היה זה בית בן שלוש קומות ובאחת הקומות היו בנות יהודיות מהולנד. בקומה אחרת היו יהודיות מצרפת ובקומה שלנו בנות יהודיות מהונגריה. אחת הבנות מבינינו מונתה להיות אחראית עלינו והייתה צריכה להעיר אותנו כל בוקר ולראות שכולנו יורדות למטה. השומרים עלינו ומפקדת המחנה היו גרמנים וגרמניות. גם הלאגר-פירר (Lager-Führer) היה גרמני.

במקום העבודה שמרו עלינו גרמניות והאומנים, המייסטרים, היו אזרחים צ׳כים. הם היו נחמדים אלינו והגם שידעו שאסור לעזור לנו ולדבר עמנו, מדי פעם היו מגניבים לנו משהו. פעם תפוח או חתיכת לחם קטנה. היו שם צעירים שעבדו ליד המכונות כמונו, אבל הם קיבלו משכורות שלא כמונו האסירות. היו גם כמה מנהלי עבודה מאוד מבוגרים, זקנים ממש, והם התנהגו כבני אדם, גם הם היו צ׳כים. היו לוחשים לנו חדשות ומעודדים אותנו. בודקים את טיב העבודה ומגניבים תוך כך מילת עידוד. התיידדנו עמם ואחותי דבורה, ביקרה פעם אחרי המלחמה אצל אחד מהם בצ׳כיה. אני זוכרת אחד מהם ששמו היה מאשק. היה כבר מבוגר מאוד וייתכן שכבר איננו בחיים. אחד אחר היה בחור צעיר שהביא פעם מברשת שיניים לשלושתנו, כבר שכחתי את שמו. איזה אושר היה זה, ממש אוצר. שלושתנו צחצחנו שיניים, בלי משחה

כמובן, באותה מברשת. מדי פעם קיבלנו ממנו גם סיגריות. זה שימש כמטבעה, יכולנו בעדן לקנות לחם, היו כאלה שמכרו את לחמם תמורת סיגריות.

מאשק מאוד חיבב את אחותי מרים. פעם הציע לה שדרוש מישהו ליד מכונה בלילה ואחותי הסכימה למשמרת זו. כך קרה שלעתים לא ראינו אותה שבוע ימים. כאשר אנו היינו בדרך חזרה, היא הייתה יוצאת לדרך. רק כאשר תורנו הגיע לעבוד במשמרת לילה, אז נפגשנו.

עם אחותי דבורה נשארתי כל הזמן. למרים לא הפריע לעבוד בלילה, יכלה לישון ביום ותכונה זו יש לה עד היום, היא מסוגלת לישון טוב מאוד ביום. אני לא. משמרת הייתה של שתים עשרה שעות מדי יום. מלבד ביום ראשון, כי הן הצוות הגרמני והן הצ׳כי שבתו . בנוסף לעבודה הייתה גם ההליכה הלוך וחזור והספירות הארוכות בבוקר ובערב. את הפסקת הצהרים של חצי שעה בעבודה, ניצלנו לשינה, כי אוכל לא היה.

טיפול שיניים.

פעם התעלפתי. הייתי מאוד רעבה ובלי משים הכנסתי אצבע למכונה וכמעט נחתכה. מנהל העבודה קיבל רשות לקחת אותי למרפאת בית החרושת ושם תפרו לי את החתך. באותו יום הסכימה הגרמנייה שלו אעבוד. חבשו לי את האצבע ובמשך הזמן הפצע התרפא. מהרעב אן מחוסר ויטמינים נוצרו לי פצעים בפה, התלוננתי לאחותי שנורא כואב לי. היא הציעה לשטוף את הפה במים, לא היה דבר אחר, בתקווה שזה יעזור. היה זה מין פטריית עובש וקיווינו שיעבור.

אבל הכאב גבר וגם את המעט האוכל שקיבלנו לא יכולתי לאכול. הלכתי ונחלשתי. כוחותי הלכו ואזלו עמדתי ליד המכונה ועבדתי, אבל כנראה שניכר היה שאני סובלת. ניגשה אלי גרמנייה ושאלה מה יש לי. איני יודעת משום מה, היו נשים גרמניות כה אכזריות, ואנו פחדנו מהן. הן ליוו אותנו תמיד עם כלבים. איני יודעת גם האם היו ביניהן אמהות, אבל ברור לי שברגשות אם הן לא ניחנו.

ברגע ראשון לא העזתי לגלות את מצבי. פחדתי שתשלח אותי לחדרי החולים ומשם בדרך כלל איש לא חזר. אבל הכאבים גברו והיו כה חזקים שהחלטתי לשים נפשי בכפי וגיליתי לה את צרתי. הגרמנייה לא אמרה דבר, נעלמה לכמה דקות. כשחזרה ציוותה עלי ללכת אחריה. היא לקחה אותי למרפאת המפעל אל הרופא. הוא בדק את פי וקבע שכל הפצעים הן תוצאה של שן רקובה. הגרמנייה אמרה תודה לרופא ולקחה אותי למרפאת השיניים. שם קיבלתי זריקה והרופא עקר את השן החולה. כעבור כמה ימים לא היה עוד זכר לפצעים בפה.

כמה שבועות לאחר מכן, קיבלתי מאותה גרמנייה סטירה מצלצלת וחזקה שראיתי כוכבים וחל דימום מהאף. והמעשה כך היה : הייתה בינינו בחורה שידעה לתפור. תפרה בגדים מסמרטוטים שונים, על מנת ללבוש מתחת לבגדים העליונים שלנו, להתגונן, כי היה קר מאוד. גם אני לבשתי משהו כזה נוסף. בציילאפל אחד, בדקה אותנו אותה גרמנייה, חיפשה האם אין בנות לובשות דברים אסורים, ומצאה עלי את הסמרטוטים. היא הכתה אותי בכל כוחותיה. אני התאפקתי ולא הוצאתי הגה מפי.

לאט לאט צמחו השערות ועמם גדלה גם סכנת הכינים. במסדרי הספירה בדקו גם כינים, אם מצאו, גילחו מחדש את הראש. בינואר ובפברואר, בקור של אירופה המרכזית, נאלצנו להתרחץ במים קרים. מים חמים לא היו. מאוד פחדנו מכינים והעדפנו להתרחץ. הרחצה הייתה ללא סבון וללא מגבת. התקלחנו וחפפנו ראש ומיד לבשנו על הגוף הרטוב את השמלה. מהמקלחת עד הבלוק רצנו בשלג בקור הגדול.

איני יודעת כיצד עמדנו בכל אלה היום קשה לי להבין מנין שאבנו את הכוח לסבול ואת היכולת להתגבר על הכל. בהזדמנות אחת, כאשר נסענו לגרוס-רוזן (Gross-Rosen) לדזאינפקציה, בדקו גם את הראשים. אצל זו שתפרה לי את הבגד, בגללו קיבלתי את הסטירה ההיא, זו שבעלה היה בעל חנות גדולה בבודפשט, מצאו כינים בראשה. היא תמיד סיפרה לנו על חייה הקודמים, כיצד התלבשה ועל מקומות הבילוי.

עתה גילחו את ראשה, היא בכתה ואנו עמה...

החגים במחנה.

היו אתנו בנות דתיות, הן ידעו מתי חל ראש השנה ושאר הימים הנוראים. נרות לא היו לנו וגם לא סידורי תפילה. אינני יודעת האם היו שהתפללו, אבל יודעת שהיו צמות. אוכל לא העזנו להשאיר, כי ידענו שלא יישמר. אני לא צמתי, הייתה זו פעם ראשונה שלא צמתי ביום כיפור. אם דברים נוראים אלה קרו לנו בידיעת האל, למה לצום ? הרי שצמנו למעשה כל הימים, ועבור כל חיינו הבאים מראש. למרות החינוך המסורתי בבית, גם אם לא חרדי ממש, את החגים בבית שמרנו, ואם קרה פעם שבגנבה ביקרנו בקולנוע, אמא מאוד כעסה. אפילו ברטה באושוויץ, גם היא זכרה את יום כיפור.

חגים אחרים לא חגגנו לא את חג השבועות וחנוכה אולי גם לא ידענו מתי חל. התאריכים כולם נעלמו מאתנו. אף את ימי השבוע לא תמיד ידענו. גם לעבודה נלקחנו בדרכי עקיפין, שלא נעבור את הכפר ושלא נפגוש אנשים. היינו מאוד רעבים ללחם ואולי לא פחות רעבים לאות כתובה. פעם משום מה לקחו אותנו דרך הכפר. עיני אורו כשראיתי את השלטים על החנויות. קטע עיתון לא ראינו כל הזמן, לא אות ולא תאריך. את המעט שידענו על הקורה בעולם הגדול, שמענו מפי הצ׳כים, מנהלי העבודה. מהם שמענו גם על ניסיון ההתנגשות בחיי היטלר.

בבנין ששימש מחנה, היה מרתף בו החזיקו את תפוחי האדמה. עוד שהיינו באושוויץ נהגנו לאכול תפוחי אדמה בלתי מבושלים. היינו מאוד רעבות וכשהשגנו תפוח אדמה, סכין תמיד מצאנו אצל מישהו, קילפנו דק דק ואם גם השגנו מלח בנוסף לכל, אכלנו אותו בלי בישול. מאוחר יותר, גם כאשר לא היה סכין ולא יכולנו לקלף, וגם מלח לא השגנו, אכלנו את תפוח האדמה כמו שהוא. בלי בישול ובלי מלח. פעם גילינו בקראצאו, שאפשר להתגנב אל המרתף ולסחוב משם תפוחי אדמה. היו שעשו זאת. מילאו את הבגד וכשנתפסו, קיבלו מכות נוראיות.

בערך בפברואר, אולי מעט לפני כן, הגיעו אלינו נשים נוספות מפולין. הן הובאו ממחנה שפונה בגלל הנסיגה של צבא גרמניה. הן הסתובבו בינינו עם האף למעלה, ואנו לא התיידדנו עמן. תמיד סיפרו על כל הסבל שעברו, הן באמת עברו הרבה במשך השנים. יותר מאשר אנו. ידידות התפתחה בעיקר עם הנשים הצרפתיות, יותר

מאשר עם ההולנדיות או הפולניות. צרפתיות רבות ידעו יידיש ועם ההולנדיות לא הייתה לנו שפה משותפת ושפתם נשמעה לנו משונה. עם הפולניות היינו רק תקופה קצרה.

פעם קרה שכל המחנה קיבל עונש, סיבות לא חסרו, אולי מצאו שדבר מה חסר מהמטבח או שמשהו נגנב. אם לא היו סיבות ממשיות הן המציאו. העונש היה מניעת אוכל. הצרפתיות ספונטנית החלו לשיר את המרסלייז. הן בכלל אהבו לשיר. שם למדתי אחדות משירי המחתרת הצרפתית, וגם אם לא הבנתי אף מילה בצרפתית, את השירים למדתי בעל פה...

בתחילת אפריל החלו להלך שמועות, שהמלחמה תסתיים בקרוב. גם הצ׳כים עודדו אותנו, אבל לא ידעו לומר איך ומתי. יום אחד חזרנו למחנה אחרי משמרת על מנת לישון. אחותי יצאה כבר למשמרת שלה בלילה, פתאום באמצע הלילה חזרה ובאה, העירה אותי ואמרה :

״החזירו אותנו מהעבודה, אנחנו לא יודעות מה קורה...״ כולם התעוררו והתחיל לחש-רחש. לא ידענו האם לשמוח ולקוות או לדאוג. בעוד אנחנו מתלחשות, נפתח הדלת אל האולם ונכנסה מפקדת המחנה.

״המלחמה הסתיימה״ - אמרה – ״כל השומרים עזבו ברחו. אני נשארתי כדי למסור אתכן לידי הרוסים בצורה מסודרת...״

פרצה שמחה גדולה. היא בקשה שנהיה מאורגנים ושקטים. בעוד היא מדברת הגיעו הרוסים. היה זה בשמונה במאי 1945. בבוקר פרצנו את שער המחנה ויצאנו העירה. כולן הלכו במטרה אחת – לחפש אוכל. הלכנו יחד קבוצת בנות ומצאנו מחנה שבויים ריק. בדוודים מצאנו אוכל שהיה עדיין חם. היה זה תבשיל של תפוחי אדמה עם בשר, בשר שמן. השבויים עצמם כבר נפוצו, מהם עם הרוסים, מהם לבד והשאירו את האוכל. אנחנו התחלנו לאכול ולמזלנו לא אכלנו הרבה. רבים מאלה שהתנפלו על האוכל מתו מרוב אכילה. אחרי ששבענו מעט, המשכנו עוד להסתובב בעיר ולישון חזרנו למחנה. למחרת בבוקר, אותה גרמנייה חלקה לנו את האוכל במחנה.

מאוד חרה לנו שגרמנייה זו מסתובבת   עדיין חופשייה ושכולם ממלאים אחר הוראותיה. אבל יום אחד באו הצ׳כים ולקחו אותה.

<u>השיחרור.</u>

לא עברו ימים רבים והסתבר שהרוסים התנהגו אלינו לא יותר טוב מהגרמנים. היו בין הבחורות אחדות שברצון הלכו עם הרוסים תמורת פרוסת לחם. אנחנו מאוד פחדנו וחששנו להישאר במחנה והחלטנו לעזוב. שלושתנו ושתי אחיות נוספות, קרובות רחוקות שלנו שהכרנו עוד מהבית, החלטנו ללכת לחפש לעצמנו מקום לינה. המחנה היה קרוב מצד אחד לקראצאו ומצד שני לוייסקירכן (Weiskirchen).

קראצאו הייתה מאוד ציורית ומצאה חן בעינינו. הלכנו מבית לבית לחפש מקום. בחצרות הסתובבו תרנגולות, היינו מאוד רעבות ותפשנו לנו אחת. מצאנו בית, שחטנו ובישלנו את התרנגולת. גם בגדים מצאנו, בעלי הבית הגרמניים כנראה ברחו והשאירו מאחוריהם הכל. אפילו אוכל מוכן. בקומה העליונה של הבית מצאנו בית מלאכה לארונות מתים, מאוד נבהלנו מזה ויותר לא העזנו לעלות.

יום אחד ישבנו בבית לפתע דפקו בדלת ונכנסו שני חיילים רוסים. הם ביקשו לשתות, אמרנו להם שאין לנו שתייה חריפה. רצו שעונים. כולם היו מטורפים על שעונים. אמרנו להם שאנו משוחררי מחנות ריכוז ואין לנו שעונים. ביקשו לשבת ולא יכולנו לסרב. הרי הם היו האדונים בסביבה. התיישבו ואחרי כמה דקות נכנס אחד נוסף, ועוד אחד ועוד אחד. כבר היו חמישה או שישה. חשבנו להסתלק, אבל הם לא הרשו. הביאו עמם שתייה והחלו לשתות. כבר התחלנו לפחד. היינו חמש בנות ובלי משים אחת אחרי השנייה קפצו מהחלון החוצה. אני נשארתי לבד. רציתי להסתלק והם לא נתנו. בינתיים המשיכו לשתות. אחותי צעקה מבחוץ

"בואי...בואי !" כבר אינני זוכרת כיצד, אבל הצלחתי להשתחרר והתחלתי לרוץ. רצתי כמו מטורפת...

עיקר דאגותינו היה להשיג אוכל. עוד בהיותנו במחנה הכרנו צעירה מוייס-קירכן שעבדה עמנו. התיידדנו עמה והיא הזמינה אותנו לבית הוריה לכוס קפה. הייתה זו פעם ראשונה לי לשתות קפה מר עם סוכר שנוגסים בין הלגימות. כיבדה אותנו בעוגת דבש והציגה את הוריה. הוריה היו קומוניסטים ולכן העבידו אותה עם

ההפטלינגים, האסירים. התחלנו לחשוב של שיבה הביתה. לא היו לנו שום מסמכים וגם לא ידענו איך להתחיל במסע חזרה הביתה. הלכנו למשרדי העירייה הצ׳כיים. ביקשנו מסמך כלשהוא שיאשר, שאנו היינו כאן במחנה והסברנו שם שאנו רוצות לחזור להונגריה ושירשו לנו לנסוע ברכבת. היינו אז קבוצה של אחת עשרה בנות, ואמנם קיבלנו מכתב, אותו אני שומרת עד היום. (המסמך נמצא בתיק האישי במוזיאון בצפת.)

אספנו את מעט החפצים והבגדים שהספקנו לאגור, אפילו מזוודה מצאנו ויצאנו לדרך. לא ידענו מה מצפה לנו. רכבות עדיין לא כל כך היו, המסילות היו הרוסות מההפגזות. נסענו קטעים קצרים ובדרך כלל ברכבות משא. עם כל עצירה ירדנו והלכנו לכפר הקרוב, להשיג או לבקש אוכל וחזרנו לתחנה להמתין להזדמנות הבאה.

פעם נסענו בקרון פתוח וגם חיילים רוסיים נסעו. הם גנבו כל מה שהיה לנו. בבוקר התעוררנו ולא מצאנו דבר. במהלך הנסיעה פגשנו הרבה חיילים יהודים גם. פעם נסעתי בישיבה על מדרגות הקרון. הקרון היה מלא ולא מצאתי מקום אחר. לידי ישב חייל רוסי. הרוח הנגדית הפשילה מדי פעם את שמלתי. פתאום פנה אלי החייל ואמר ביידיש שכדאי שאחזיק את השמלה, כי -

״את יודעת מי הם החיילים...״

הצ׳כים נהגו בנו כל הדרך יפה מאוד. בכפרים ובעיירות שדרכם עברנו, עמדו נשים גויות עם שתייה חמה והשקו אותנו. מספר פעמים אף הזמינו אותנו ללון אצלם. אינני זוכרת כמה זמן נסענו, אבל מעל חודש ימים התטלטלנו בדרכים עד שהגענו לבודפשט. הגענו לתחנת הרכבת המערבית ושם כבר המתינו לנו לחוזרים, נשים מהג׳וינט. ביניהן פגשנו אישה שהתעניינה מנין אנחנו ואיך קוראים לנו. ותוך שיחה זו גילינו שאנו קרובי משפחה רחוקים.

בבודפשט שהינו כמה ימים, כי רצינו לחפש אחר קרובים שניצלו. ידענו כבר שאחי הגדול היה במחנה עבודה וקיווינו שחזר ואולי גם אבא שרד במחנות

הריכוז. פגשנו אדם שטען כאילו ראה אותו. על כן נשארנו ימים אחדים וגרנו אצל אותה קרובה שפגשנו בתחנת הרכבת. אולם חיפושנו לא העלו דבר ולא מצאנו אף אחד. החלטנו שנחזור למונקאץ' להמשיך בחיפושים. חברה שלנו מהשומר הצעיר, ניסתה לשכנע אותנו להצטרף לתנועת השומר הצעיר ואנו כבר היינו מוכנות לנסות, כי לא היו לנו קשרים מקודם עם תנועות נוער.

<u>בחזרה במונקאץ'</u>

בדרך מבודפשט למונקאץ' עצרנו במישקולץ. התעכבנו שם מספר ימים בפלוגה של השומר הצעיר, אבל מונקאץ' משכה אותנו ובערך בסוף חודש יוני הגענו למונקאץ'. בני משפחה כמובן גם שם לא מצאנו. בדרך מתחנת הרכבת אל העיר עברנו ברחובות ריקים מאדם. היה זה כמו בחלום. עיר יהודית תוססת, ועתה הייתה ריקה מאדם. הגענו אל איזה ארגון יהודי מקומי ושם קיבלנו אוכל, וגם פגשנו בחור מכר ששמח מאוד לפגישה והציע לנו את דירתו הקטנה. ישנו שם כמה לילות וכבר ביום הראשון שמענו שאחינו משה חי והוא נמצא בתנועת דרור-הבונים בפלוגה בבוקרשט.

בימים הבאים מצאנו קרוב שהייתה לו דירה ריקה ואנחנו התמקמנו בה. הוא גם דאג לנו לאוכל. אחותי לא עמדה בסקרנות והלכה לראות את הדירה שלנו. מצאה את רצפת העץ שהייתה מורמת, אצל שכנה גויה מצאה אחותי חפצים שלנו, וזו נשבעה שהיא לא לקחה דבר. לנו לא היה איכפת, אני אפילו לא הלכתי לראות את הדירה. רצינו רק לפגוש את אחינו משה ולהסתלק משם.

במונקאץ' שהינו כשלושה שבועות. החלטנו לנסוע לבוקרשט לפגוש את אחינו. רכבות עדיין לא פעלו לפי לוח זמנים ואלה שפעלו היו מלאות עד אפס מקום. נסעו אפילו על גג הקרונות. אני סובלת מפחד גבהים ובכל זאת לא חששתי לנסוע על הגג, יותר מפעם אחת.

הגענו ברכבת לגבול הרומני ולא הצלחנו לעבור. נאלצנו לחזור למונקאץ'. שוב שהינו שם כמה ימים עד שאנשים מתנועת דרור-הבונים אישרו שמשה נמצא בהכשרה בבוקרשט. הם הציעו לנו לחזור לבודפשט ומשם קל יותר להגיע וגם מבוקרשט באים מבקרים רבים מדי פעם.

עוד לפני שעזבנו את מונקאץ', ביקרנו בווארקולצ'ה (Várkulcsa).
הייתה לנו שם מכרה גויה, המיילדת שיילדה אותנו. קראנו לה בבה נני (Bába néni).

לפני שנלקחנו לאושוויץ נתנה לה אמא כמה דברים לשמור. כלי מיטה ומצעים שהכינה לנו, לבנות, כנדוניה וטרם היו בשימוש. את טבעת הנישואין וטבעת של אחותי. בבה נני מאוד אהבה את כולנו ושמרנו עמה קשר כל השנים. עתה שבאנו לכפר החלטנו לבקר אותה. היא סיפרה שהרוסים לקחו ממנה כמעט הכל. החזירה לנו כמה מגבות ומצעים, אותם השארנו אצל בן הדוד שנותר במונקאץ׳. בן דוד זה היגר מאוחר יותר לארה״ב ונדמה לי שאף הוא השאיר אותם שם.

אנחנו לא לקחנו עמנו דבר, מלבד הטבעות. טבעת הנישואין של אמא הייתה אצל אחותי מרים, היא הייתה הרזה בינינו כמו אמא, ורק היא יכלה לענוד אותה, והשנייה נמצאת אצל מירי, בתה הבכורה של דבורה.

אחרי נסיעה מלאת הרפתקאות שארכה שוב כמה ימים, הגענו לבודפשט, לתנועת דרור-הבונים. מהר מאוד גילו שאנו יודעות עברית, זאת הייתה מציאה גדולה אז ובסגד בבית הילדים של התנועה דרושים היו יודעי עברית ונשלחנו לשם. כעבור כמה ימים יצאנו מסגד עם הילדים למחנה קיץ, שמשום מה נקרא אז ״מושבה״. יום אחד הגיע שמועה ששליח מהארץ עומד לבקר אותנו במושבה. הייתה תכונה גדולה וכולנו המתנו לשליח. השליח היה יונה רוזן ממעגן ומי שהגיע אתו היה לא אחר מאשר אחי משה.

זאת הייתה הפגישה הראשונה שלנו עמו והשמחה הייתה רבה. פגישתנו עם אחי במושבת הקיץ בהרי המטרה (Mátra) בהונגריה, למעשה מסיימת את קורותי בשואה, כאשר אני חברה בתנועת דרור-הבונים.

השנה היא 1945, חודש אוגוסט. אני יחד עם אחיותי – דבורה ומרים - בעיר סגד, בבית בו מרוכזים עשרות ילדים מכל הגילים, ומחכים לעליה לארץ ישראל. כולנו ידענו, שלהגיע לארץ לוקח זמן, אורך רוח וסבלנות, אבל היינו כולנו מוכנים לכך. אחיותי עזבו את סגד אחרי המושבה, הן גויסו לתפקידים אחרים בתנועה. אני נשארתי שם, כי הדרכתי ילדים, והעיקר, משום שהיה לי שם חבר, אלתי, ממנו לא רציתי להפרד. ואמנם, בחודש ספטמבר נישאנו ועד היום אנו חיים יחד באושר.

מדי שנה אני מוזמנת לבתי ספר ביום השואה, לספר על הקורות אותי.
יצא לי כבר לספר בכיתות מא' ועד ט', בכל הכיתות השאלה המסיימת היא:

"ומה קרה לך אחר כך?" בכל הכיתות אני משיבה:
"אם תזמינו אותי לקראת יום העצמאות לספר על פרק עלייתי ארצה, תשמעו סיפור מרתק מעין כמוהו. זה סיפור נוסף בגבורת עם ישראל ומלחמתו על הקמת המדינה."

<u>בית הילדים בסגד.</u>

בית הילדים בסגד הפך לבית, שיושביו ידעו, כי הוא זמני בלבד וזה הורגש גם על הילדים. אמנם התחילו את שנת הלימודים, אבל המחשבות נדדו כבר לארץ ישראל. בערך בחודש אוקטובר עזבנו את הבתים באוי-סגד (Ujszeged) והצטרפנו אל בית הילדים של תנועת מכבי-הצעיר ברחוב סורגי (Szőregi út). יום אחד הופיע שליח, כבר אינני זוכרת מי זה היה, ובישר לנו, שקבוצת ילדים עומדת לצאת לדרך עם שני מדריכים. אחד מדרור-הבונים ואחד ממכבי-הצעיר. הפור נפל עלי. לשווא התנגדתי, שבלי אלתי אני אינני נוסעת, דין התנועה הוא דין מחייב, ואנחנו יצאנו עם משאית ועם הנהג באנדי (Sofőr Bandi) לדרך. ממכבי הצעיר צורף המדריך שמעון ויינר שמאוחר יותר היה לחבר בכפר החורש. הילדים מאוד התרגשו ואני הייתי עצובה. יצאנו מוקדם בבוקר בקול שירה וקריאות "להתראות בארץ ישראל."

מזג האוויר הפך להיות קריר, אבל למזלנו המשאית הייתה מכוסה בברזנט ומצב הרוח היה מרומם. כך נסענו בערך שלושים קילומטר, כאשר המכונית החלה "להשתעל" ולגנוח. לא הבנו מה זה, אבל סמכנו על באנדי הנהג, עד שלבסוף שבקה המכונית חיים ונעצרה. באנדי בפנים מבוהלות ניגש אלינו ובישר, שיש תקלה ואינו יודע מה היא. הוא ינסה להגיע לעיירה הקרובה ושם תתוקן המשאית. הגענו איכשהו לעיירה הקרובה, איני זוכרת כבר את שמה, ומצאנו את המוסך היחידי במקום. הנהג עם איש המוסך החלו בעבודה. עברה שעה, עברו שעתיים ואנחנו עדיין שם. כעבור בערך שלוש שעות יצא באנדי הנהג מתחת למכונית ובישר לנו את הבשורה. מצאו את התקלה וינסו לתקן אותה.

בינתיים הילדים החלו להיות רעבים. את סנדוויץ' הבוקר כבר מזמן גמרו ולנו אין כסף לקנות אוכל. מה לעשות ? מה לעשות ?! החלטנו ששמעון ממכבי-הצעיר נלך לחפש את הקהילה היהודית ונבקש עזרה. לקחנו את הילדים ויצאנו לדרך. לאחר זמן מצאנו באמת את בית הכנסת ובו את הגבאי. הוא שמע את הסיפור, הרגיע

טותנו ואמר שאין בעיה. אחרי כשעה חזר עם ארגז מדא אוכל ושתיה. התנפלנו על האוכל וגמרנו חיש קל את הכל. השארנו רק מנה טובה לנהג.

הודינו ליהודי הטוב וחזרנו את המכונית. כאן צפתה לנו בשורה לא כל כך טובה. במוסך זה אין החלק הנחוץ לתיקון המכונית והנהג צריך להגיע לעיירה אחרת ולנסות לחפש שם. בינתיים הזמן עובר ומתקרב הערב. לישון במשאית לא בא בחשבון, כי הלילות כבר קרים. יצאנו שוב אל בית הכנסת והמלאך הגואל, הגבאי, שוב הציל אותנו. השיג שמיכות והשכיב אותנו בבית הכנסת. בבוקר הביא לנו ארוחת בוקר. גם ביום זה לא תוקנה המכונית. ביום השלישי החליט הנהג לחזור לעיר סגד, כי המכונית לא היתה כשירה לנסיעה עד בודפשט. כך הסתיים הנסיון הראשון לעליה לארץ ישראל.

בחודש דצמבר שוב הופיעו שליחי התנועות,דרור-הבונים ומכבי-הצעיר, ובישרו שהפעם יוצאים לדרך. לא עוד קבוצות קטנות, אלא כל בית הילדים. לא עוד משאיות, הפעם נוסעים ברכבת. שוב ארזנו את המטלטלים המעטים, צרפו אלינו שתי ילדיות בנות שש ושמונה, את דינה וחוה שיוביץ׳, בנות הדוד של תמר יונגר ונסענו לבודפשט.

בבודפשט שיכנו אותנו בבית הספר על שם אליזבט (Erzsébet iskola) ושם חיכינו לארגון הקבוצה. אני שמחתי להפסקה זו, כי נתנה לי הזדמנות לפגוש את אחיותי, דבורנ ומרים ואת אחי משה, שהיה אחד הפעילים של ארגון ״הבריחה״ ואחראי ליציאת הקבוצות. צידו אותנו לקראת החורף, כולנו קיבלנו חליפות צמר, מכנסיים ומעילים. השמחה היתה רבה, כי מלבד אלה לא היה לנו כלום.

בסוף החודש, נדמה ב-30 בדצמבר, העמיסו אותנו על רכבת ויצאנו לדרך, מערבה לכיוון וינה. הכיסוי היה, שאנו ילדים ממערב אירופה וחוזרים ממחנות הריכוז שבפולין, הביתה. ככאלה, אסור היה לנו לדבר הונגירת ומיכון ששפה אחרת לא ידעו הילדים, נאלצו לשתוק. מי שטיפל בילדים בגילאי 6-15, יכול לתאר לעצמו את הקושי. איכשהו הצלחנו לעבור את הגבול והגענו לבית החולים על שם רוטשילד בוינה. התחנה הראשונה במסענו לארץ ישראל.

לקבוצה שלנו, לדרור-הבונים, צרפו סגל מבוגרים רציני. בקבוצה זו היו שלושת האחים יונגר, מנו, ליפו ואשתו וטוביה. גם ישראל גרול הצטרף, בוגר הגימנסיה העברית במונקאץ׳,שהוסיף נופך חשוב מאוד לחינוך הילדים והוראת העברית. כוחו היה בעיקר בספרות והילדים למדו ממנו הרבה. גם שלמה שבדוש, היום שמו בן-אדם, היה בצוות המדריכים שלנו ואחד המחנכים. צטרף עוד הג׳ינג׳י הגדול (Nagyvörös), יהודה מושקוביץ׳, שהוסיף צביון של השגיות לכל אורך התקופה.

ביום שלישי לשהותנו בווינה, הפתיעו אותנו בצ׳ופר. לקחו את כל הקבוצה לביקור בקברו של הרצל. כולם התרגשו, מלבד אלה שמסיבה כלשהי לא יצא להם לבקר שם, ואני ביניהם. מדוע ? כי התגלו כמה ילדים הסובלים מגרדת, מחלת עור מאוד לא נעימה. אלה הצטרכו לנסוע לחיטוי לבית מרחץ ומכיוון שגם בקבוצה שלנו היו ילדים חולים, הצטרכתי אני ללוות אותם וכך החמצתי את הביקור בקבר.

ביום המחרת עזבנו את בית החולים רוטשילד. משאיות של אונר״א (U-N-R-A.) הסיעו אותנו מערבה. הלינו אותנו כל לילה בעיר אחרת ובמחנה אחר. עברנו את הערים סלצבורג (Salzburg) ואת לינץ (Linz) ולכל מקום קראנו בית. היינו כל כך חסרי בית. המיטה בה ישנו, גם אם הייתה צרה וקרה והשמיכה דקה וקטנה, היה מקום הביטחון שלנו.

אינני זוכרת כמה ימים נסענו, אינני זוכרת מה ואיפה אכלנו, אני רק זוכרת שהיה קר, קר מאוד. הנוף היה לבן משטיחי השלג שכיסו הכל. לבסוף הגענו למחנה פליטים גדול ושם התמקמנו. שם המקום היה איינרינג (Einring) והוא שכן לרגלי מבצרו של היטלר, שבנו למענו וקראו למקום ״קן הנשרים״. נאמר לנו שכאן נשהה עד אשר ימצאו עבורנו מקום מתאים, לכל הקבוצה.

מהרגע הראשון לא מצא חן בעינינו המקום. המגורים היו בצריפים והזכירו לי מאוד את הצריפים באחד ממחנות בירקנאו (Birkenau). לגור בצריפים אלה לרגלי ״קן הנשרים״ של היטלר, לא הייתה הרגשה מלבבת.

אבל ידענו כי המקום זמני. כן, זמני, אבל אנחנו נהגנו כאילו הוא קבוע, ארגנו סדר יום לילדים, לימדנו, שיחקנו וטיילנו. ספרנו את הימים, עבר יום ועוד יום ועוד יום ואין כל תזוזה. התנועה שכחה אותנו והעתיד היה מעורפל. ערב אחד התאספנו המבוגרים לטכס עצה, מה לעשות. בישיבה הוחלט לשלוח משלחת למרכז התנועה במינכן ולנסות לזרז את עזיבתנו את המקום. הפור נפל על יהודה מושקוביץ', על פאל אמיל, ועל אלתי גולדשטין. לשווא ניסיתי להתנגד שאלתי יצא, לא רציתי להישאר לבד, אבל אלתי יצא ואני נשארתי בודדת ומוטרדת מתי ניפגש שוב.

מה שקרה למשלחת הזו, הדברים מסופרים בסיפורו של אלתי.

<u>פלוגת הילדים בסטריט</u>

יום אחד, והמשלחת שלנו טרם חזרה, הגיע אלינו נציג של האונר״א והודיע שעלינו לארוז את חפצינו כי אנו עוברים למקום הקבע שלנו, בסטריט ליד העיירה אנסבאך (Ansbach bei Sthrüth). כיצד ידעו אלתי וחבריו היכן אנחנו ? האם בתנועה במינכן יודעים בכלל לאן מעבירים אותנו ? אולי נשאיר כאן איזו הודעה לאן עברנו ? כל השאלות נותרו ללא מענה וגם לא כל כך התייחסו אל דאגותי.

שוב עלינו על משאיות של האונר״א, הצטופפנו היטב כדי לחמם זה את זה, כי היה קר מאוד. במשך כל הנסיעה ירד שלג. האוכל שקיבלנו בדרך היה כריכים ובשרים קרים. שום שתייה חמה לא קיבלנו ואנחנו נוסעים ונוסעים שעות. כבר ירד הערב, לא ראינו כלום ועדיין ממשיכים לנסוע. לפתע, כמו במטה קסם, המכוניות עוצרות לפני קבוצת בתים מוארים ויפים, בתוך פרק של שיחים ועצים. חשבתי שאני חולמת, אבל לא. הגענו לסטריט.

נכנסנו לאחד הבתים, בחדר האוכל ציפו לנו שולחנות ערוכים בכל טוב. מרק חם, לחם טרי, אולי זה בכל זאת חלום ? המלאכים שהכינו כל זאת ואת הבית היפה, היו ילדי ומדריכי השומר הצעיר,שהקדימו אותנו במקום בכמה שבועות. הכניסו אותנו לחדרים עם מיטות ומצעים לבנים ונקיים. על החלונות תלו וילונות. מרוב הפתעה לא יצאו מילים מפינו. כמובן שעל האוכל התנפלנו, גמרנו מהר ואחרי זה, לא תאמינו, חיכו לנו אמבטיות עם מים חמים, מגבות נקיות ואפילו בגדים חדשים. ועוד דבר חשוב מאוד. בית שימוש אמיתי ונקי, ובו נייר טואלט. האם אין זה חלום לילדים שלא ראו תנאים כאלה כבר שנים, אם בכלל ? חשנו כמו בגן עדן...

מהו המקום ששמו סטריט ? כאשר אני, גם היום, מתארת לעצמי נוף ויופי של מקום, אני רואה את סטריט. המקום שכן לרגלי גבעה מיוערת בעצי אורן ריחניים. במקום שאנו היינו, היו שני בנינים גדולים למגורי תושבי המקום וסביבם בנייני שרות. היה בניין לשומרים בכניסה, היה בניין לסגל, בניין המטבח, בנייני המרפאה המשוכללת ואפילו מכון רנטגן היה במקום. השטחים בין המבנים היו מטופחים בנטיעות של פרחים, שיחים ועצים. מדרכות קשרו ביניהם. היש גן עדן

כמקום הזה לבני אנוש, שלא מזמן התפלשו באבק ובשחי, בבוץ ובשלג ? החורשה מעל הבתים שימשה כר נרחב למשחקים שונים, ובראש הגבעה, לאורך כל החורשה, היו ביתני מנוחה לכל מי שהגיע עדיהם. אנו ניצלנו את כל מכמני סטריט. ברור שכל הפאר הזה לא מוכן מלכתחילה בשבילנו. היה זה בית הבראה לנוער ההיטלראי ולאנשי אס. אס. ואחרי המלחמה האונר״א תפסו את המקום ושיכנו בו ילדים ונוער ניצולי ושרידי השואה.

הקבוצה שלנו קיבלה בנין אחד, ובשני שכנו כבר קבוצות של השומר-הצעיר. כל יתר המבנים היו משותפים ושרתו את כולנו. כבר בימים הראשונים התחלנו להתארגן עם קבוצות הילדים. המבוגרים קיבלו תפקידים והילדים אמורים היו ללמוד. המורים מקרבנו היו ישראל גרול, שלמה סבדוש (בן-אדם), שושנה ומיכאל קרמזיאר, אלתי גולדשטין (גדיש) ואני. לימדנו כל מה שאנו, בני ה-18 ותשע עשרה ידענו. לימדנו עברית, חשבון, ספרות, התעמלות ועוד. ערכנו טיולים, חגגנו את החגים וחיינו חיים כמעט נורמליים.

טוביה יונגר מונה להיות האקונום שלנו. את ההספקה קיבלנו מצבא ארה״ב דרך האונר״א. יהודה מושקוביץ׳ מונה להיות ראש המשטרה המקומית, שתפקידה היה לשמור על המקום בפני זרים. השליחים מישראל היו לנו לעזר רב. נזכור באהבה את מיכאל מאושה, את שמואל פקטה מחפצי-בה, את שלומית כ״ץ מכפר סאלד, ואת גולה מינץ מיגור. הם היו המדריכים הבולטים שלנו.

יכולתי להמשיך ולספר ולכתוב ספר שלם על המקום הנפלא הזה, אבל לדאבוננו לא נשארנו זמן רב בסטריט. לי הועידו תפקידים שונים, במקומות שונים ומכל מקום התגעגעתי חזר לסטריט. בכל זאת אציין כמה אירועים שהשאירו בי רושם רב. לסטריט הגענו בתחילת פברואר. ציינתי כבר שהייתה שם מרפאה משוכללת ובה ציוד רב. בין היתר הרבה תחבושות. את אלה אנחנו ניצלנו לקישוט המועדון שלנו. צבענו את התחבושות בכל מיני אמצעים ותפרו וילונות, אהילים ומפות שולחן. עדיין אנו שומרים על תצלום קטן בו נראה אלתי תולה אהילים תפורים מתחבושות על התקרה. החג הראשון שחגגנו היה ליל הסדר. ערכנו שולחנו במבנה של חממת

הפרחים. היו מצות ויין מארץ ישראל. את ההגדה אילתר לנו מיכאל השליח. הוא גם לימד אונו כמה משירי פסח וכמובן את ארבעת הקושיות.

באחת ההזדמנויות התברר, שעומדת להיערך מסיבה גדולה בעיר אנסבאך, בארגונו של הג׳וינט ויהיו נציגים מריכוזים יהודיים שונים מכל בוואריה וגם אנחנו צריכים להופיע. אחרי דיון הוחלט, שנבחר שמונה ילדים, בנים ובנות, והם ירקדו את ריקוד ה,שרלה״. כבר אינני זוכרת מי היו הרקדנים, אבל חוה ודינה שיוביץ׳, בנות דודתן של תמר יונגר, היו ביניהן. מיכאל מאושה לימד אותם את המנגינה והריקוד ומיותר לציין שהייתה להם הצלחה רבה. זאת הייתה הפגישה הראשונה שלי עם הריקוד הזה, שאחרי שנים רקדנו אותו כמעט בכל חתונה בקיבוץ פרוד.

שהותי בסטריט לא העריכה ימים. אחרי מספר חודשים, כאשר נפתח סמינר תנועתי בלנדסברג (Landsberg), החליטה הנהלת התנועה לשלוח נציגים גם מסטריט. המשלחת כללה ארבעה חברים, את יונגר טוביה, את וייס דודו, עוד אחד שאיני זוכר את שמו, ואותי.הסמינר התנהל ביידיש ותנאי היה שהמשתתף תהיה לו שליטה בשפה זו. משך הסמינר היה כשלושה חודשים ובהם לא ביקרנו אפילו פעם אחת בסטריט. אלתי ביקר אצלי מספר פעמים. הסמינר היה משותף לדרור-הבונים ולדרור, על כן היו משתתפים מהתנועה מפולין והם למעשה היו הרוב.

מדרור-הבונים היינו רק אנחנו. סמינר זה הוסיף לי הרבה ידע על תנועת העבודה, על ההסתדרות ובעיקר על הארץ. למדנו את תולדות עם ישראל, למדנו ידיעת הארץ, אקטואליה וכמובן שעורי עברית. כיון שאני שלטתי בשפה, בחוגים אלה הייתי מורה ולא תלמידה. היו ערבי תרבות, ערבי שירה וערבי ריקוד. בכלל, הייתה אווירה טובה מאוד. עד היום אני נזכרת בשליחים המרצים ובתורה שלימדו אותנו. אני מדברת יידיש ומבינה אותה, אבל בכתיבה אין לי ניסיון ועל כן אטית אצלי. לכן, למרות ששמעתי את ההרצאות ביידיש, רשמתי אותן בעברית ובסיום, כאשר כל תלמיד התבקש להכין הרצאה, קיבלתי אישור להרצות בעברית.

גם תקופה זו עברה ואני חזרתי לסטריט, שהשתנתה מאוד בפרק הזמן שנעדרתי ממנה. התווספו אנשים, השתנו תוכניות, קבוצת ילדים בהדרכת יצחק

קרטיס, (פריקה) התכוננה לעליה לארץ. מהר מאוד נכנסתי חזרה לקצב העבודה, אבל שוב, רק לזמן קצר. בערך בחודש יולי החליטה התנועה להקים מקום הכשרה חדש בעיירה דיזן שעל אגם ארמזיי (Diesen am Ammersee). נבחרו כמה מבוגרים מסטריט, ביניהם משפחת סנטו, טוביה יונגר, תמר לושטיינר, שלמה סבדוש, יהודה מושקוביץ', וכן אלתי ואני. הצטרפו אלינו בודדים ממחנה פוקינג (Pocking), ביניהם מרים בלומנשטוק, (מאוחר יותר קרשנבאום,) וקבוצה שנוסדה לא מזמן במחנה וינדסהיים (Windsheim), ושמה קבוצת יגור. ביניהם הייתה זהבה פרידמן, (היום פרוכטר,) פרחה קליין, יוסי פרוכטר ועוד. כמו גם הצטרפו אלינו מרטה מייזלס ובעלה גבי, והוריה וכן הוריו ואחיו של שמואל סנטו.

בדיזן שיכנו אותנו במבנה של מלון שלא פעל, בשם נוישטאט (Neuschtadt). לקבוצת ההכשרה שלנו החלטנו לקרא בשם "דור חדש". לא עבר זמן רב והקבוצה גדלה כדי ארבעים איש. את שמות חלקם כבר איני זוכרת. חלקם עזבו בדרך ולא הגיעו אפילו עד עין חרוד. לולא כמיהתנו החזקה לעלייה וחוסר הסבלנות שלנו לישיבה בבוואריה, הרי תקופת דיזן הייתה נראית בעינינו כעין בית הבראה. אמנם לא טבלנו בקסם, וגם מזון היה במשורה, אבל חיי החברה והתרבות היו עשירים ולא היה יום אחד משעמם שם.

כבר בהתחלה קשרנו קשרים עם האוכלוסייה המקומית, למרות היותם גרמנים, כי נזקקנו להם. השגנו מהם מצרכים שסיפקו לנו והחשוב יותר – הם סיפקו גם חומרי גלם לחוגים שהקמנו. היו שני חוגים שרוב החברים השתתפות בהם. חוג לקרמיקה וחוג לאלקטרוניקה. הקמנו גם בית ילדים לתינוקות שלנו וקשרנו קשרים עם רופא מקומי. חשוב לציין שהם קיבלו אותנו יפה. גם הם היו זקוקים לנו.

העיירה דיזן שוכנת על שפת אגם גדול ששמו אמרזיי. מסביב לאגם שוכנים כפרים, שניתן להגיע אליהם בתחבורה ימים. אנחנו ניצלנו את האגם, שכרנו סירות ויצאנו לשייט. לא היה חבר שלא שלט בחתירה וכשקפא האגם בחורף, ערכנו עליו טיולים רגליים. המלון שקיבלנו היה במצב מתקבל על הדעת ואנחנו טיפחנו ושיפצנו אותו. החדרים היו מקושטים לפי הדמיון שלנו ובמטבח הטבחים שלנו

השתדלו להכין מהחומרים שקיבלנו מהאונר״א, ארוחות מלכים. מדי ליל שבת ערכנו קבלת שבת, עם תוכנית שלא הייתה מביישת אף קיבוץ פה בארץ. בשבתות לא היה לנו חשק לקום לארוחת הבוקר, מה עשינו ? קבענו תורנים שתפקידם היה להכין כריכים ושתייה ולהביא לכל החברים את הארוחה למיטה. בחורף, אחרי שהאגם קפא, השגנו מזחלות ויצאנו לטיולים על האגם ובגבעות שמסביב.

ברגל באלפים.

תמר וטוביה התחתנו בדיזן ועל התוכנית ניצח אלי זיסר ממעגן מיכאל. הייתה חתונה יפה. אבל גם הפרק של דיזן הסתיים ובחודש מרס קיבלנו הודעה שאנו עוזבים את המקום ועולים ארצה. אמנם רק הרווקים והמשפחות ללא ילדים, בכל זאת הייתה שמחה רבה.

שוב אריזת תרמילים שנותרו כמעט ריקים, ושוב עלינו על משאיות. המשאיות כוסו ויצאנו לדרך. לאן נוסעים מתי נגיע ? דבר לא ידענו ולא אמרו. אינני זוכרת כמה שעות מסענו רק שבערב הגענו למקום, בתוך יער עבות, בין הרים גבוהים. בית בן כמה קומות עמד שם והשתכנו בו. היינו עייפים מדי והלכנו ישר לישון. בבוקר הוסבר לנו, שאנו בקרבת העיר אינסברוק (Insbruck) ומכאן נמשיך לאיטליה. אני נזכרת במקום ההוא, היה עוצר נשימה ביופיו. יער אורנים מכוסים בשלגים בלב הרי האלפים. לא היה לנו הרבה זמן, אבל את השעות המעטות שם ניצלנו לטיולים. בבנין היה קר מאוד ובהליכה לפחות התחממנו מעט.

נדמה לי ארבעה ימים בילינו שם. שוב הופיעו משאיות והפעם לפני העלייה הוסבר לנו שאנו נוסעים למקום מעבר באלפים, חציית ההרים תהיה ברגל ומעבר להרים כבר נהיה באיטליה. הזהירו אותנו לא להרעיש, לא לדבר, כי המעבר אינו חוקי וחיילים איטלקים רבים מסתובבים בסביבה. יצאנו לדרך.

כבר מיד עם כמה הצעדים הראשונים נוכחנו לדעת שהשלג מאוד עמוק. לעתים הגיע עד המותניים. לפעמים הזדקקנו לעזרה כדי להוציא אותנו מהשקיעה, בעיקר בעלי המשקל. היום, אחרי כמה עשרות שנים ארוכות, כל הסיפור נראה מעט רומנטי, אבל אם אני חושבת על הלילה הזה, קשה לי לתאר במילים את הקושי הרב בפניו עמדנו. כעבור שנים רבות עברתי פעם אותו מעבר באוטובוס תיירים מפואר וראיתי את הגובה של ההרים ואת אורך המעבר, קשה היה לי לתאר שעשיתי זאת פעם בלילה ברגל.

אבל – "הכל עובר חביבי !" גם אותו לילה עבר ובבוקר מצאנו עצמנו בעיירה מראנו (Merano), בתחנת הרכבת. המובילים את הקבוצה דאגו לכרטיסים, עלינו על רכבת ונסענו הישר למילנו (Milano). האיטלקים היו חביבים מאוד, הציעו לנו יין ולחם. לא הבנו מילה משפתם, קיבלנו את הכיבוד ורצינו רק לישון. לא עברו יותר משעתיים עד שלוש והגענו ומתחנת הרכבת של העיר הגדולה נסענו לרחוב ויה אוניונה מספר 5 (Via Unione). אחרי זמן קצר באה אחותי דבורה, שהייתה מגויסת שם ליחידת "13" של הפלמ"ח, התנפלנו זו על זו, אחרי שלא נפגשנו קרוב לשנתיים.

דבורה לקחה אותנו, את אלתי ואותי לקונדיטוריה לארוחת צהרים. היינו רעבים כמו כלבי רחוב וחשבתי שאוכל את כל תכולת הקונדיטוריה, אבל כאשר הגישו לנו מגש עם מיטב העוגות ושוקו חם, התבוננתי בצלחת ובכוס ומרוב התרגשות לא יכולתי לטעום דבר. הפגישה עם דבורה הייתה בשבילי שמחה בלתי משוערת. דבורה הייתה לי תמיד מעין אמא קטנה וכעת הרגשתי כאילו פגשתי את אמי.

במשך מספר ימים שהיינו במילנו, חרשנו אותה לאורכה ולרוחבה. דבורה הדריכה אותנו ולקחה אותנו לכל המקומות היפים והמעניינים. היא הכירה את העיר היטב, עקב עבודתה וגם מהבחינה הכספית יכלה להרשות לעצמה לארח אותנו. ממילנו שוב עברנו למחנה, שנדמה שמו היה גרוגליאסקו (Grugliasco). שוב היה לנו "בית" לכמה שבועות. ממחנה זה ביקרנו את משפחת הופמן משה ובלהה, (הופי קראנו לו,) ושני התינוקות שלהם. שמחנו לפגוש אותם והם אותנו. הם היו חברי קבוצת גרדוש, שעזבו כבר בדרכם לארץ, והמשפחה נותרה בגלל ילדיהם הרכים והמתינו לעלייה לגלית. התנאים במחנה היו קשים וממש כאב הלב לראות אותם במצבם זה. גם אנחנו לא שהינו במלון חמישה כוכבים, אבל ידענו, שהכל זמני.

יום אחד חזר יהודה מושקוביץ', שהיה "שר החוץ ושר האוצר" שלנו, ובישר, שלמחרת אנו עוברים לאזור רומא, לעיירה ששמה סוריאנו נל צ'ימינו (Soriano nel Cimino). לא ידענו האם לשמוח אם לבכות. לא ידענו דבר על המקום, אבל ידענו, שכל תזוזה מקרבת אותנו למטרתנו, לארץ ישראל. אגב, להעברה זו צורפה אלינו קבוצה נוספת, וביניהם הייתה גם יפה דוב (אייזיקוביץ') ז"ל, אשתו של ווילי לאחר זמן. בדרך מאוד התיידדנו והיא ספרה הרבה על ווילי, שבעצם אז הכרתי אותו מסיפוריה.

<u>סוריאנו נל צ׳ימינו.</u>

העירה סוריאנו משתרעת סביב גבעה ובראשה מתנוסס מבצר עתיק. הבתים רובם חד קומתיים, מוקפים גנים. הרחובות מחוברים על ידי מדרגות וכולם מתנקזים אל הכיכר המרכזית של העיר. כאן בכיכר מתנהלים החיים הכלכליים, התרבותיים, החינוכיים וגם הדתיים של המקום.לעולם אין שקט בכיכר הזו. אפילו בחצות תמצא כאן צעירים עם גיטרה וזוגות רוקדים. בואנו למקום לא היווה הפתעה ותושבי העיירה, כי אנחנו פשוט החלפנו קבוצה אחרת של דרור-הבונים, אשר עלתה לארץ. יכולנו להסתדר בלי לדעת את השפה האיטלקית. בכל חנות ידעו את שמות המצרכים בעברית או בהונגרית. אפילו כאשר רצינו לקנות רוכסן, ידע בעל החנות שאנו מחפשים ״ריץ׳-רץ׳״.

שיכנו אותנו בוילה בשם מאי (Villa Mey). הבית היה די קטן בשביל הקבוצה שלנו והצפיפות לא הועילה לקרוב בין הקבוצות ובאמת, אחרי שבועות אחדים התפלגנו. חלק נשארו בוילה מאי וחלק עברו לוילה פאנטי (Villa Fanty). אנחנו, אלתי ואני, טוביה ותמר, זהבה ויוסי, מרים קרשנבאום, יהודה מושקוביץ׳ ועוד כמה אחדים, עברנו והצטרפנו לקבוצה ממוצא פולנית, וראה זה פלא – הסתדרנו אתם יפה מאוד.

לאט לאט התארגנו. למדנו עברית, טיילנו הרבה, ערכנו מסיבות וחתונות, התיידדנו עם ראש העיר, עם מנהל הבנק המקומי ועם האליטה של העיירה. הכל היה טוב ויפה, לולא המחסור הכלכלי. לא קיבלנו מספיק מצרכים ובעיקר לא קיבלנו כסף. איך אפשר לחיות בלי קצת מזומנים ? ליהודה מושקוביץ׳ היו פתרונים.

קבלת המצרכים התבצעה כך : כל חודש חתמנו על גליון נוכחות ולפי מספר ״הראשים״ קיבלנו את תקציב המצרכים. מה עשה יהודה ? פשוט, לא הודיע על עזיבת הקבוצה הקודמת ואנחנו חתמנו גם בשמם. כך הכפלנו ושילשנו את אמצעי הקיום שלנו. אבל הפקידים בבנק התחילו לאט להיכר אותנו והיה קשה להיכנס מספר פעמים ולהופיע בשמות שונים. כדי ״לבלבל את האויב ״, כמו שאומרים, בכל מקום

היה לנו שם חדש. הלך יהודה מושקוביץ' אל פקיד הבנק והציע לו, ייתן את הרשימה ויהודה יחתים את כולם בבית ויחזיר את הרשימה החתומה. כך יחסוך הפקיד זמן, וכך היה. הרשימות הובאו אלינו וכל "המומחים" לחתימות חתמו בשמות שונים. הזייפן הראשי היה אלתי.

את המצרכים קנינו בשוק של רומא. שם היה זול יותר. אחד המצרכים החשובים היה בזמנו הטבק. היו בינינו הרבה מעשנים והסיגריות היו יקרות. לכן קנינו טבק והחברים גלגלו סיגריות לבד. אחד הבחורים שידע רומנית, הדומה לאיטלקית, היה מרכז הקניות וכל שבוע נסע וקנה טבק במשקל. הוא שמר בשבע עיניים שהמשקל יהיה אכן נכון, בדק את המשקולות בדק את המאזניים. המוכר שקל בדיוק קילוגרם אחד ומסר את החבילה. בהגיעו הביתה – ראה זה פלא – משקל הטבק היה רק 900 גרם. וזה חזר על עצמו כל הזמן. עד היום איני מבינה כיצד זה קרה.

כפי שכבר אמרתי, כסף לא היה לנו, ואנחנו נמצאים כמה עשרות קילומטרים מרומא, עם כל מכמני התרבות והארכיאולוגיה שלה. אבל לנו אין הזדמנות ואין היכולת להגיע לשם. יום אחד, מגיע יהודה מושקוביץ הביתה ומודיע – מחר אנחנו נוסעים לרומא. אמנם לא ביחד כולנו אלא בקבוצות. הכיצד? התברר לו, שהג'וינט משלם דמי נסיעה לביקור אצל רופא. אבל מה לעשות וכולנו בריאים ? חשב יהודה והחליט – כולנו נהיה בעלי רגליים שטוחות, כלומר "פלטפוס". הם ישלמו לנו את דמי הנסיעה, לחוד עבור ביקור להזמנת המדרסים, פעם שנייה עבור מדידת המדרסים, ובסוף פעם שלישית עבור קבלת המדרסים. כך הגיעה כל הקבוצה לביקור ברומא המעתירה, לכל המקומות המפורסמים שם.

בסוריאנו היה לנו קשר גם עם הארץ, בעזרת השליחים שפעלו באיטליה. אחת השליחות, שהייתה כעין אמא לכולנו, הייתה רות הקטין, חברת תל-יוסף.(בשנים מאוחרות יותר עברה לעין חרוד מאוחד והייתה חברת כנסת.) על הקשר עמה שמרנו כל השנים כאן בארץ, עד יום מותה. רות הייתה אישה נהדרת. חכמה, פעילה. שליחה נוספת הייתה חברת שדות-ים, הנייה, שביקרה אצלנו רבות. היה גם אפרים צור ועוד. אורח כמעט קבוע אצלנו היה השליח צבי שר מיגור. הוא אפילו

התעקש לתת לנו שעורי ספרות בעברית, לאלה שכבר ידעו מעט את השפה. עם אלתי ואתי קיימנו עמו שעורים נפרדים ולמדנו את ביאליק , צ׳רניכובסקי ושלונסקי.

אחותי דבורה הייתה במילנו, מרחק רב מאתנו והקשר בינינו היה די נדיר. אמנם ביקרה אצלנו פעם, אבל כבר חודשים עברו מאז ראיתי אותה. ערב אחד, ליד השולחן, כנראה תקפו אותי געגועים לאחותי והבעתי זאת בקול רם. יהודה שמע אך שתק. למחרת כשחזר מרומא, הגיש לי אישור בכתב, ובו היה כתוב , כי בעלי הצעודה רשאים לנסוע ברכבות איטליה לאורכה ולרוחבה של הארץ – חינם. כמובן שקפצנו על הצמיאה ונסענו למילנו. לא תאמנו עם דבורה ולא מצאנו אותה. אבל ידידיה טיפלו בנו עד שדבורה חזרה מעבודתה. בילינו עמה שבוע במילנו, התגוררנו במלון והרגשנו כמו בגן עדן.

בסוף השבוע לוותה אותנו דבורה לתחנת הרכבת. תחנה עצומה בגודלה, שרכבות רבות עמדו בה לפני היציאה או אחרי הגעתן. אחרי בירורים איזו רכבת נוסעת לרומא, עלינו ונסענו. הייתה זו אמנם רכבת משא, אבל האיטלקים היו נחמדים והשתדלו מאוד להנעים לנו את הנסיעה. אחרי כשעה או מיותר של נסיעה התברר, כאשר שכינינו שאלו לאם פנינו מועדות, שעלינו על רכבת לא נכונה ובמקום דרומה ומערבה, כלומר לרומא, אנו נוסעים דרומה ולחוף המזרחי, מרחק רב מרומא.

נבהלנו. אבל רוח ההרפתקנות שלנו התעוררה. התחלנו להתייעץ עם האיטלקים וכולנו הגענו למסקנה שעלינו לרדת בעיר אנקונה (Ancona). זו עיר דייגים השוכנת על שפת הים האדריאטי. זאת הייתה פעם ראשונה בחיי שראיתי ים. למזלנו דבורה ציידה אותנו בכסף ואחרי נדודים של יותר מיומיים הגענו לתחנת רכבת, משם חזרנו לרומא ומרומא הביתה לסוריאנו.

ידידינו ראש העיר של סוריאנו היה קומוניסט נלהב כל השבוע, אבל ביום ראשון השתתף בתהלוכה הדתית כחצוצרן בתזמורת הכנסייה. גם לא הפריע לו באחת השביתות לבוא אלינו ולבקש שנחליף את השובתים בעבודתם. אנחנו כמובן סירבנו באדיבות והסברנו שאנו עסוקים מדי בימים אלה ואיננו יכולים.

הזמן עבר ואנחנו כבר התקרבנו לראש השנה. משי פעם רמזו לנו השליחים שעלייתנו קרבה והולכת, אבל אנחנו היינו כבר סקפטיים ולא האמנו. בכל זאת דאגנו, שלכל חבר יהיו נעליים תקינות ואיזה בגד ראוי לשמו.

את הקניות הקטנות הללו בצענו בעיר וויטרבו (Viterbo). כל נסיעה לשם הייתה חוויה, כי לא הבנו איטלקית והם כמובן לא הבינו הונגרית. השיחות התנהלו בידיים ורגליים ואצבעות. אבל איך קונים חזייה לבחורות בלי לדעת כיצד אומרים זאת באיטלקית ?

בכל אופן, כל הבחורות קנו נעליים חדשות. זהבה פרוכטר קנתה נעליים יפות והייתה מאוד גאה בהן. סוף סוף הגיע חג ראש השנה. הכנו מסיבה גדולה והזמנו אליה את רות הקטין וכמובן גם את ראש העיר. המסיבה מאוד הצליחה, ראש העיר נאם באיטלקית ואחל לנו שבמהרה נגיע למחוז חפצנו. אחרי המסיבה רמזה לנו רות, לכמה חברים בקבוצה, שהיא רוצה לדבר אתנו על משהו חשוב. התאספנו בחדר צדדי והיא בחגיגיות רבה הודיעה לנו' שהלילה עלינו לארוז, כי בבוקר מוקדם אנו עולים לארץ ישראל.

מיותר להוסיף עד כמה התרגשנו. מיהרנו להודיע לכול חברי הקבוצה וארזנו את מעט החפצים שהיו לנו ואשר אישרו שמותר לנו לקחת עמנו. את שארית הלילה לא יכולנו כבר לישון. בבוקר מוקדם הגיעו אוטובוסים ולקחו אותנו לעיירה ששמה קסטל גנדולפו (Castel Gandolfo), עיירה מאוד מפורסמת, משום שמשמשת כמעון קייץ לאפיפיור.

לא ציינתי מקודם, שמשפחת יונגר עזבה אותנו ועברה, משום שתמר עמדה ללדת את אסתר'קה. עתה משהגענו לשם, הלכנו לבקר אותם. ראינמו בובה

קטנה וחמודה, עם ראש ג׳ינג׳י לוהט.   נפרדנו מתמר ומטוביה, והם איחלו לנו דרך צלחה ואנו אחלנו להם שנפגש במהרה בארץ ישראל.

מעיירה זו יצאנו באוטובוסים, מספר קבוצות ממקומות שונים, אל חוף הים. הגענו לחופי הים התיכון. הלב פעם בחוזקה, למרות שידענו, שאין ערבות מלאה לקץ הנדודים. האנגלים עדיין מקיימים פיקוח מלא על ההגירה לפלסטינה וגם מחנות ההסגר בקפריסין קיימים.

<u>בספינה "אף על פי כן".</u>

כדי להטעות - הסיעו אותנו באוטובוסים מפוארים, והגענו לנאפולי (Napoli). כמובן כבר בחושך. מהעיר לא ראינו מאומה. על החוף המתינו לנו סירות גומי, בהם העבירו אותנו לאוניית המעפילים. בשבילי זאת הייתה הפלגה ראשונה ולכן מראה פנים האונייה היה מאכזב. ראשית הייתה זאת בקושי ספינה ולא אונייה. למרות שעלינו עליה 420 נפשות, נשים גברים ונוער. בטן האונייה הייתה מרוהטת בדרגשים בעלי שלוש קומות ועל כל דרגש כעשרה איש. "לבוגרי" אושוויץ הייתה זו טראומה קשה. כשאנחנו הגענו לאונייה, כבר לא נשארו דרגשים פנויים ושיכנו אותנו על הרצפה בין הדרגשים. האמת – לא נבהלנו. כבר היינו רגילים לכל מיני מקומות לינה, וידענו שנעבור גם את זה.

האונייה יצאה עוד בלילה ללב ים. התרחקנו מהחוף וכאשר העיר השחר, ראינו מסיבי רק מים ושמים. ריכזו אותנו על הסיפון וקיבלנו תדריך להפלגה. הכל הוסבר לנו. הסכנה האנגלית, סכנות הים, ואוכל המלוח. מה מותר ומה אסור, ממה צריך להיפטר, בעיקר מתמונות ומסמכים. אבל מותר היה לנו לשיר, לרקוד, ולהכין מסיבות למשך ההפלגה. הובטחו לנו גם הרצאות. אז מה רע כל כך ביחד הזה ?

שם האונייה, נאמר לנו, בערבית "פארידה", על שם אשת המלך פארוק, שעדיין מלך אז במצרים. הספינה שטה בים למטרות דייג כביכול. שמה העברי, מאוחר יותר, כאשר האנגלים כבר גילו אותנו, הוסב ל-"אף על פי כן". זאת משום שהאנגלים החזירו את אוניית המעפילים "יציאת אירופה", היא "אקסודוס", מקרבת הארץ לנמלי אירופה, ואנחנו לא הרמנו ידיים והמשכנו במאבק על חופש העלייה לארץ ישראל. היינו ספינת המעפילים הראשונה אחרי אקסודוס.

צוות האונייה שלנו מנה כמה מחברי הפל-ים. רובם צברים מהארץ ושליחי התנועות הקיבוציות. כבר אינני זוכרת את שמות כולם אבל הקפטן היה חבר כפר גלעדי, ג'ינג'י ממוצא סקוטי, יהודי כמובן, הייתה חיה האלחוטאית, אחד המלחים היה "כושי" מכפר קיש, וה"אבא" של קבוצתנו היה "ישראלי", שבארץ שמו האמיתי

היה משה צמח, חבר גבעת ברנר. הוא בילה אצלנו רבות, וגם בארץ המשכנו את הידידות עמו.

כך שטנו כשבועיים ימים בשקט. מדי פעם הורידו אותנו לבטן האונייה, כי ראינו מתקרבת אונייה זרה, אבל שום דבר מיוחד לא קרה. עד.... שיום אחד, הופיע פתאום מטוס קטן מעלינו. מהר מאוד ירדנו לבטן האונייה ומאז לא היה רשות לעלות שוב על הסיפון. היינו כבר מול חופי אלכסנדריה ולא רצינו לסכן את נחיתתנו בארץ. מכאן והלאה היו ימים קשים ביותר. בספינה היה חם מאוד וכנראה גם הים לא היה שקט, כי רוב האנשים נתקפו במחלת ים. גם אנחנו סבלנו מאוד. אבל את בקבוק הרום שבאנו עמנו כתרופה, לא פתחנו, שמא יהיו ימים קשים עוד יותר, גרועים מאלה. לא אשכח את הגבר שישב מעלינו על הדרגש וכל הזמן צעק :

"ונטילטור.... ונטילטור...." המסכן סבל מאוד.

עוד בסוריאנו הצטרפה אל קבוצתנו קבוצה קטנה של חברי דרור-הבונים, בהדרכת שמחה רייך. הקבוצה מנתה קרוב לעשרים בנות ובנים, ביניהן שתי אחיות, שאמותיהן הייתה משותפת, מאבות שונים. אחת מביניהן, קראו לה חווה, הייתה צעירה יפהפייה. למה אני מספרת זאת ? כי יש לכך קשר עם המפגש שלנו עם האנגלים. ועתה אחזור לספינת המעפילים המטלטלת על הגלים. היינו כבר כיומיים כלואים בבטן האונייה, בחום בלתי נסבל, מכיוון שהשירותים היו על הסיפון, לא נתנו לקבוצות לילות יחד, רק תמיד ליחידים. בלילה הייתה האפלה שלמה.

בלילה השני חווה היפיפייה נדנדה לאחראים שיתנו לה לעלות על הסיפון. לא עלה בדעת אף אחד לערוך חיפוש בכליה, ולבסוף הרשו לה לעלות. רק עלתה, התחילה לאותת בפנס יד. כאשר שמו לב לכך כבר היה מאוחר. מטוס אנגלי מסייר הספיק לקלוט את האותות. זה היה סוף הדרך שלנו. בבוקר הופיעו אוניות מלחמה בריטיות. אחת מהן התקרבה ודרשה שנכנע. אנחנו התנגדנו והתחילה מלחמה. הם ברובים ואנחנו בקופסאות שימורים. האנגלים אמנם ירו באוויר, בכל זאת כדור טועה פגע בליבו של אחד המעפילים מהשומר הצעיר. כאשר הבריטים ראו זאת, החליטו לשים קץ "למשחק" הזה, התקרבו לספינתנו והתנגשו בה. זו איבדה את ההגה

והתחילה להסתובב סביב עצמה. לא הייתה ברירה אלא לקשור אותה לאונייה בריטית וזו גררה אותנו לחיפה לנמל.

כשהמעפילים ראו זאת, עלינו כולנו על הסיפון ובעמידת דום התחלנו לשיר את התקווה. חיכינו לחיילים האנגלים. הם באמת קפצו מלמעלה אלינו, והתחילו לחפש את המנהיגים של הספינה שלנו. קודם כל חיפשו את חווה, זו שאותתה להם. התברר שהייתה זו מרגלת שלהם, בהשראת אביה, שהיה קצין אנגלי ששרת בארץ. בעזרתה ניסו למצוא את צוות האונייה. הם לא כל כך הצליחו, כי המעפילים כבר הסתירו אותם. עזרו בעל מיני אמצעים לשנותם. אחר כך העלו את הנערה על אונייתם ויותר לא ראינו אותה. לקראת הבוקר הגענו לנמל חיפה. שם העבירו אותנו לאוניית גירוש אנגלית, כדי להעביר אותנו לקפריסין. ניסו להוציא מפינו את מקום יציאת הספינה, אבל איש לא פצה פה ולא דיבר ולא גילה דבר.

<u>במחנה קפריסין.</u>

אחר הצהריים הגענו לקפריסין. הורידו אותנו לחוף וערכו עלינו חיפוש מדוקדק. שפכו אל כל תכולת התרמילים ובדקו כל חפץ. אין לי מושג מה חיפשו, אבל מאני יודעת, שאת בקבוק הרום שהיה לקבוצה, לקחו 7מהקופה המשותפת שלנו לקחו את הלירה הארץ ישראלי היחידה. את החפצים פיזרו לכל עבר ובקושי מצאנו את החפצים שלנו. אני זוכרת ששלושה ימים חזרנו מדי יום לחפש בערמת הבגדים נעל בודדת, מהסוג החדש של זהבה פרוכטר, אותם קנתה בויטרבו. מעולם לא מצאנו אותה.

החיים בקפריסין היו מאוד מאורגנים, הודות לשליחים שבאו מהארץ.
הילדים למדו בבית ספר, במטבח המשותף בישלו לכל תושבי המחנות, היו חוגי אומנויות, הייתה תזמורת ומקהלה, מדי פעם הגיעו אורחים ואומנים מארץ ישראל. שם זכיתי לשמוע פעם ראשונה את שושנה דמארי שרה. גם את גולדה מאיר פגשנו שם. כיון שידעתי את השפה על בוריה, התנדבתי לעבוד. שלחו אותי לעבוד במשרד של עליית הנוער הבוס שלי היה יהודי בשם יהודה כביש מירושלים. אדם נהדר, שעזר לי הרבה בהכנה לארץ ישראל. קיבלתי גם כיתת ילדים להורות להם עברית. נהניתי משתי העבודות. אגב, את מיקי וכטל פגשנו בקפריסין, בתנועת מכבי הצעיר. עד היום איני יודעת איך התגלגל ובא לבסוף לקיבוץ המאוחד.

עוד לפני עלייתנו על האונייה, הציעו לנו, שבקפריסין נצהיר שאנו בני 16, שיש לכך הרבה יתרונות. ואכן כך היה. ראשית כל הגענו למחנה 65 שהיה מחנה נוער. נוסף לכך, בחודש דצמבר, כאשר המלכה אליזבט התחתנה, נתנה ממשלת הוד מלכותו אלפיים אישורי עלייה ליושבי המחנות בקפריסין. כך זכינו לצאת משם אחרי שהות של שלושה חודשים בלבד.

אני זוכרת לילה מרגש במיוחד. אחרי שהלכנו לישון, לפתע התעוררנו לקול קריאות שמחה וצהלה. לא ידענו מה קרה, התלבשנו מהר ורצנו לכיכר המרכזית.

ריקודי ההורה היו שם כבר בשיא ההתלהבות. התברר, שבאומות המאוחדות בניו-יורק הצביע רוב על הקמת מדינה יהודית בפלסטינה. הצטרפנו למעגלי הרוקדים והיינו המאושרים בעולם.

בסוף דצמבר הגיע תור הקבוצה לעלות, עם סרטיפיקטים אמיתיים לארץ ישראל. כל הנוער והורים עם תינוקות עזבו את מחנות קפריסין תוך שבוע או קצת יותר זמן. אני מכיוון שעבדתי במשרד עליית הנוער, ביקשו ממני להישאר שבוע נוסף ולעזור ברישום העולים. כמובן שהסכמתי, בתנאי שאלתי יישאר עמי, וכל הגענו לארץ שבוע ימים אחרי שקבוצת "דור חדש" כבר עלו. בינתיים האנגלים סגרו את עתלית ואנחנו כבר הגענו לבית העולים אשר ברעננה. ההפלגה הייתה מקפריסין באוניית נוסעים יוונית ולמרות מחלת הים הקשה שתקפה אותי, הייתי מאושרת מאוד. בבואנו לחיפה התברר, שלא נוכל, אלתי ואני, לרדת לחוף, למרות שאחי משה עבד כמה עשרות מטרים מהנמל. הפגישה שלנו נדחתה למשך כמה חודשים. רק אחרי כיבוש חיפה ע"י ההגנה, נפגשנו.

שנים ציפיתי ליום הזה. מאז היותי צעירה מאוד חונכתי לעלייה לארץ, והנה אני כאן. שנתיים מלאו מאז יצאנו לדרך מבודפשט בדצמבר 1945. והנה אני נוסעת מחיפה לרעננה. רואה את הכרמל, את הים, את הקיבוצים והמושבים, ועיני כל הזמן דומעת. מרוב התרגשות לא יכולתי לדבר. אני בארץ ישראל...

בארץ ישראל.

שיכנו אותנו באופן זמני באוהל בבית העולים ולמחרת בבוקר הלכתי לבקש עבודה. שלחו אותי לבית קפה קטן ותפקידי היה לקבל ולרשום הודעות טלפוניות. האמת היא, שבקושי הבנתי את העברית המהירה של הצברים. בצהרים הגיע אלי אלתי ובישר לי שפגש קרוב שלו ממונקאץ' וקיבל ממנו לירה אחת של א"י. לקחנו את חפצנו לנסוע פעם ראשונה באוטובוס, עם כרטיס נסיעה, לתל-אביב. רצינו לראות ולפגוש את דודו של אלתי. את הפגישה בין שניהם איני יכולה לתאר. אין מלים לכך.

בכל אופן, קיבלו אותנו בחום ובאהבה ונשארנו אצלם כמה ימים. כדי להמחיש מה היה ערכו של לירה אז, אומר – שבימי שהותנו בתל-אביב, ראינו כמעט כל יום סרט, אכלנו גלידות בלי סוף, נסענו באוטובוסים לכל מיני מקומות, ועוד נשאר לנו כסף לנסיעה לעין חרוד.

בעין חרוד, כבר מההתחלה עבדתי בבית ילדים. השיר הראשון שלמדתי מפי ילדי בית הספר בעין חרוד היה זה :

טיילתי בעמק, צמאתי מאוד,
מעין פה מצאתי ושמו עין חרוד.
לא אלך עוד הלאה, כי פה אעבוד,
לא אלך עוד הלאה, כי פה עין חרוד.

אצל ילדי בית הספר התחלתי את היותי חברת קיבוץ. אמנם עבדתי גם במקומות אחרים, אבל תמיד החזירו אותי אליהם. בעצם עברתי את כל מקומות העבודה במשק, מלבד הרפת והלול. עין חרוד היה משק שאנשיו עבדו ואת זאת ניסו להנחיל גם לנו. הייתה לנו אצלם הכשרה טובה מאוד. לא כך מהבחינה החברתית. היינו גוף של למעלה ממאה צעירים בגילאים של 18 עד 25, בריאים ותוססים, אבל אינני זוכרת אפילו מפגש אחד חברתי עם צעירי עין חרוד. לא חסרה לנו חברה, אבל חסרה לנו המנטליות הצברית ואת זה לא קיבלנו מבני המשק של עין חרוד. השוני בינינו היה רב, והנוער הישראלי לא עזה מאמצים לקלוט אותנו. לי אישית תמיד הייתה הרגשה שאנחנו יהודים והם ה"גויים", כלומר – אנחנו הזרים והם בני המקום

המושרשים. עובדה, רק בת אחת מהגרעין על שם יוסף גרדוש נשארה בעין חרוד בשל נישואין.

השנה ששהינו בעין חרוד הייתה שנה קשה מאוד. הייתה זו שנת מלחמת השחרור, התקפות ונפילת בנים. היינו עדים לאבל וצער של הורים ומשפחות. גם אנחנו טעמנו את טעם האבל והשכול. שני בנים מהגרעין שלנו נפלו, ישעיהו מזאי ומשה רוט, שניהם בקרבות על הגלבוע, ונקברו בהר הרצל לאחר זמן. אולפן ללימוד השפה עדיין לא היה אז. אבל קיבלנו ימי למוד במשך שבועיים, בעיקר בימי החורף הגשומים.אני זוכרת ימים אלה כנעימים ביותר, שגרמו לי הנאה רבה והוסיפו לי ידע רב על הארץ, על לשונה וספרותה. אזכור בהערצה את יעקב סלנט, את זרובבל גלעד ועוד אחרים.

לרוב עבדתי כמטפלת בכיתות בית הספר, ליד תמרה, שהייתה אישה נפלאה ושאבתי ממנה הרבה מאוד ידע. עם תום הקרבות התחלנו להתעניין על מקום להתיישב בו. אמנם מזכירות קיבוץ עין חרוד ניסו לשכנע אותנו לוותר על חלום הקמת יישוב-קיבוץ חדש, אבל אנחנו היינו נחושים והמשכנו לתור מקומות שהוצעו לנו. מזכירות הקיבוץ המאוחד ייעדה לנו את "באשאטפא", היום נווה אור, אבל רובנו היינו ילידי הקרפטים ורצינו נוף הרים. מה לנו ולמדבר של עמק בית שאן... יצחק טבנקין ז"ל, נשוא הערצתנו, לא סלח לנו מעולם שלא התיישבנו שם.

באחת השבתות אורגן לנו טיול לביקור במקומות המיועדים להתיישבות. היה זה בתחילת האביב. נסענו לגליל המערבי, ל"עמקא", היום בית העמק, ומשם לגליל המרכזי. הגענו לאזור פרדיה והעלו אותנו אל המבנה של המשטרה האנגלית לשעבר ומשם ראינו את "הארץ המובטחת". הייתה זו אהבה ממבט ראשון. השטח היה מכוסה כלניות, רקפות ושאר פרחי בר, הוואדי זרם במלוא אונו. השטחים אמנם נראו קטנים ומועטים, אבל מי חשב אז על חקלאות, או על מים ופרנסה ?

אנחנו ראינו את אזור הקרפטים, והמראה שבה את ליבינו. בו במקום החלטנו שזה המקום בו נתיישב. לפני פסח התגבשה קבוצה מהגרעין, אלה שלא היו להם עדיין ילדים, ועלינו למקום, ותפסנו את תחנת הניסיונות שהיה נטוש, כדי להכין

את המקום לעלייה על הקרקע. מה אומר ומה אספר ? לא היו לנו מים זורמים, לא היה חשמל, היה גשום וקר. אבל היינו צעירים, מלאי מרץ ורצון עז לבנות ולהבנות כאן. בל״ג בעומר תש״ט, ב-17 במאי 1949, עלינו רשמית על הקרקע, על אדמת פרדיה, היא פרוד היהודית מימי התלמוד, ושמנו אז היה קיבוץ על שם יוסף גרדוש.

תאריכים במשפחה

Goldstein Chaim (Hugo)	11-05-1891—22-05-1944	2 Iyar 5651—29 Iyar 5704
Katz Mordechai Yakov (Markus)	20-04-1892—26-05-1944	22 Nisan 5652—4 Sivan 5704
Goldstein (Landau) Chana (Helena)	19-02-1894—22-05-1944	12 Adar 5654—29-Iyar 5704
Katz (Mauskopf) Sorarivka (Szeren)	08-09-1900—26-05-1944	14 Elul 5660—4 Sivan 5704
Buchwald (Katz) Dvora (Janka)	16-10-1921—14-06-1990	14 Tishrey 5681—21 Sivan 5750
Katz Mohe (Moritz)	18-04-1923—24-02-1992	2 Iyar 5683—2 Adar 5752
Cohen (Katz) Miriam (Margit)	26-09-1924—17-08-1998	27 Elul 5684—25 Av 5758
Gadish (Goldstein) Alter Aaron (Andor)	26-04-1926	12 Iyar 5686
Gadish (Katz) Leal (Luiza)	04-01-1927	1 Shvat 5687
Goldstein Avraham Cvi (Tibor)	26-02-1929—25-03-1945	15 Shvat 5689—11 Nissan 5705
Katz Avraham Jehuda (Adolf)	12-05-1931—25-05-1944	25 Iyar 5691—4 Sivan 5704
Katz Chaim	04-09-1933--26-05-1944	13 Elul 5693—4 Sivan 5704
Barzel Shimon	15-03-1934	28 Adar 5694
Barzel (Noach) Tovah	10-08-1935	11 Av 5695
Gadish Ra'anan	14-03-1953	27 Adar 5713
Gadish (Barzel) Michal	17-10-1956	12 Cheshvan 5717
Barzel Erez	22-07-1960	27 Tamuz 5720
Barzel Ajana	28-07-1960	4 Av 5720
Barzel Efrat	11-04-1966	21 Nissan 5726
Barzel Oren	14-06-1971	21 Sivan 5731
Barzel (Herschkovits) Noa	05-06-1974	15 Sivan 5734
Gadish Nitzan	07-09-1982	19 Elul 5742
Gadish Or	18-03-1989	11 Adar 5749
Barzel Anaga	30-12-1991	23 Tevet 5752
Barzel Jonathan	27-10-1995	3 Cheshvan 5756
Barzel Karmel	21-09-1999	11 Tishrey 5760
Barzel Gilead	09-05-2003	7 Iyar 5763

תאריכי נישואין

Leah + Alti	02-09-1945	24 Elul 5705
Tovah + Shimon	07-04-1954	4 Nissan 5714
Michal + Ra’anan	28-07-1980	15 Av 5740
Ajana + Erez	07-07-1991	25 Tamuz 5751
Noa + Oren	13-08-1997	10 Av 5757

Register Book of Katz Family

1. **Katz Shmil Leib** #1, born 1808 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in Davidhaza, Austro-Hungary, ref number 01-000-001, occupation Unlisted.

   He married **Hershkovics Perl** #281, born ? in ?, Austro-Hungary, died ? in ?, Austro-Hungary, ref number 01-000-001s, occupation Housewife.

   Children:

   \+ 2. i **Katz Mordche Jankev** #2 born 1834.

Next Generation

2. **Katz Mordche Jankev** #2, born 1834 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in Davidhaza, Austro-Hungary, ref number 02-001-002, occupation Unlisted.

   He married **Xxx Esther** #282, born ? in ?, Austro-Hungary, died ? in ?, Austro-Hungary, ref number 02-000-002s, occupation Housewife.

   Children:

   3. i **Katz Froyim Fishl** #3, born 1861 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1937 in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 03-002-003, occupation Unlisted.

      He married (1) **Markovics Rachel** #285, born ? in Bacso, Austro-Hungary, died 1926 in Mukacevo, Tzechoslovakia, ref number 03-000-003sa, occupation Housewife.
      He married (2) **Markovics Ronzha** #284, born ? in Bacso, Austro-Hungary, died ? in Mckeesport, USA, ref number 03-000-003sb, occupation Housewife.

4. ii **Katz Berl** #4, born 1862 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1937 in ?, Tzechoslovakia, ref number 03-002-004, occupation Unlisted.

He married **Spielmann Perl** #287, born 1863 in ?, Austro-Hungary, died 1943 in ?, Tzechoslovakia, ref number 03-000-004s, occupation Housewife.

5. iii **Katz Yitzchok Moishe** #5, born 1866 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1916 in Varkulcsa, Austro-Hungary, ref number 03-002-005, occupation Unlisted.

He married **Ackerman Rivke** #288, born ? in ?, Austro-Hungary, died ? in ?, Austro-Hungary, ref number 03-000-005s, occupation Housewife.

6. iv **Katz Dovid** #6, born 1881 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 03-002-006, occupation ???.

He married **Xxx Tsarni** #289, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1943 in ?, Tzechoslovakia, ref number 03-000-006s, occupation Housewife.

Katz Froyim Fishl's Descendants

1. **Katz Froyim Fishl** #3, born 1861 in Varkulcsa, Austro-Hungary, (son of **Katz Mordche Jankev** #2 and **Xxx Esther** #282) died 1937 in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 03-002-003, occupation Unlisted.

   He married (1) **Markovics Rachel** #285, born ? in Bacso, Austro-Hungary, died 1926 in Mukacevo, Tzechoslovakia, ref number 03-000-003sa, occupation Housewife.

Children:

2. i **Katz Josef Alter** #7, born 1886 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1920 in Vienna, Austria, ref number 04-003-007, occupation Unlisted.

\+ 3. ii **Katz Marton Mordche Yacov** #8 born 1888.

\+ 4. iii **Katz Shmul Leib** #9 born 1890.

\+ 5. iv **Katz Esther Matel** #10 born 1892.

\+ 6. v **Katz William Chaim Wolf** #11 born 1894.

\+ 7. vi **Katz Emanuel Menachem Mendel** #12 born 1897.

\+ 8. vii **Katz Helen Chaye Zelde** #13 born 1902.

\+ 9. viii **Katz Sam Shloime** #15 born 1904.

10. ix **Katz Moishe** #16, born 1908 in Bacso, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-003-016, occupation Unlisted.

11. x **Katz Bruche** #17, born 1910 in Bacso, Austro-Hungary, died 1916 in Bacso, Austro-Hungary, ref number 04-003-017, occupation Pupil.

12. xi **Katz Victor Hersch** #18, born 1911 in Bacso, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-003-018, occupation Unlisted.

13. xii **Katz Tzvi Avigdor** #19, born 1912 in Bacso, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-003-019, occupation Unlisted.

14. xiii **Katz Yyy** #345, born 1914 in Bacso, Hungary, died 1944 in Forced Labour, Ukraine, ref number 04-003-345, occupation Unlisted.

He married (2) **Markovics Ronzha** #284, born ? in Bacso, Austro-Hungary, died ? in Mckeesport, USA, ref number 03-000-003sb, occupation Housewife.

Next Generation

3. **Katz Marton Mordche Yacov** #8, born 1888 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Pittsburg, PA. USA, ref number 04-003-008, occupation Unlisted.

He married **Moskovits Leah Linah** #290, born 1895 in ?, Austro-Hungary, died 1981 in Pittsburg, PA. USA, ref number 04-000-008s, occupation Housewife.

Children:

\+ 15. i **Katz Leonard Isadore Lajos** #36 born 1921.

\+ 16. ii **Katz Margaret Miryam** #37 born 1923.

\+ 17. iii **Katz Victor** #38 born 1924.

\+ 18. iv **Katz Joseph** #39 born 1926.

\+ 19. v **Katz Rose Rachel** #40 born 1930.

4. **Katz Shmul Leib** #9, born 1890 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-003-009, occupation Horsedealer.

   He married **Herschkovics Perl** #291, born 1896 in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-009s, occupation Housewife.

Children:

20. i **Katz Joseph Alter** #41, born 1923 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-009-041, occupation Unlisted.

21. ii **Katz Mordechay Jakob** #42, born 1925 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-009-042, occupation Pupil.

\+ 22. iii **Katz Rudolph Jerachmiel** #43 born 1927.

23. iv **Katz Rachel** #44, born 1930 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-009-044, occupation Pupil.

24. v **Katz Chayim Srul Ber** #45, born 1933 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-009-045, occupation Pupil.

25. vi **Katz Esther Matil** #46, born 1935 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-009-046, occupation Pupil.

26. vii **Katz Chanah** #47, born 1938 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-009-047, occupation Pupil.

5. **Katz Esther Matel** #10, born 1892 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-003-010, occupation Housewife.

She married **Izsak Moishe** #292, born 1863 in Bacso, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-010s, occupation Horsedealer.

Children:

\+ 27. i **Izsak Tziporah** #49 born ?.

28. ii **Izsak Mordche Jakov** #50, born ? in Bacso, Austro-Hungary, died 1920 in Bacovo, Tzechoslovakia, ref number 05-010-050, occupation Pupil.

\+ 29. iii **Izsak Helen Chaye Zeldah** #51 born 1921.

30. iv **Izsak Nusen** #52, born 1924 in Bacovo, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-010-052, occupation Unlisted.

31. v **Izsak Jakov Dovid** #53, born 1926 in Bacovo, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-010-053, occupation Unlisted.

\+ 32. vi **Izsak Rachel** #54 born 1927.

\+ 33. vii **Izsak Leitchu** #55 born 1929.

6. **Katz William Chaim Wolf** #11, born 1894 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in Pittsburg, PA. USA, ref number 04-003-011, occupation Unlisted.

He married **Benovitz Pearl** #293, born ? in ?, ?, died 1933 in ?, USA, ref number 04-000-011s, occupation Housewife.

Children:

\+ 34. i **Katz Joseph** #56 born 1921.

\+ 35. ii **Katz Gertrude** #57 born 1922.

7. **Katz Emanuel Menachem Mendel** #12, born 1897 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1981 in ?, USA, ref number 04-003-012, occupation Unlisted.

   He married **Xxx Margaret** #294, born ? in ?, USA, died ? in ?, USA, ref number 04-000-012s, occupation Housewife.

   Children:

   36. i **Katz Ruth Rachel** #58, born ? in ?, USA, ref number 05-012-058, occupation Unlisted.

8. **Katz Helen Chaye Zelde** #13, born 1902 in Bacso, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-003-013, occupation Housewife.

   She married **Spiegel Abraham** #295, born 1900 in Bacso, Austro-Hungary, died 1944 in Bacovo, Tzechoslovakia, ref number 04-000-013s, occupation Unlisted.

   Children:

   37. i **Spiegel Sandor** #59, born 1924 in ?, Tzechoslovakia, ref number 05-013-059, occupation Unlisted.

   38. ii **Spiegel Chanah** #60, born 1926 in ?, Tzechoslovakia, ref number 05-013-060, occupation Unlisted.

   39. iii **Spiegel Erno Yerachmiel** #61, born 1927 in ?, Tzechoslovakia, ref number 05-013-061, occupation Pupil.

   40. iv **Spiegel Rivka** #62, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-013-062, occupation Pupil.

   41. v **Spiegel Yyy** #63, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-013-063, occupation Pupil.

42. vi **Spiegel Yyy** #64, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-013-064, occupation Pupil.

43. vii **Spiegel Yyy** #65, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-013-065, occupation Pupil.

44. viii **Spiegel Yyy** #66, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-013-066, occupation Unlisted.

45. ix **Spiegel Yyy** #344, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 07-295-344, occupation Unlisted.

9. **Katz Sam Shloime** #15, born 1904 in Bacso, Austro-Hungary, died 1982 in Delaware, NY. USA, ref number 04-003-015, occupation Unlisted.

He married **Markovics Helen** #296, born 1913 in ?, Austro-Hungary, died 1994 in Delaware, NY. USA, ref number 04-000-015s, occupation Housewife.

Children:

+ 46. i **Katz Pearl** #346 born ?.

+ 47. ii **Katz Rea** #347 born ?.

Next Generation

15. **Katz Leonard Isadore Lajos** #36, born 1921 in ?, USA, died 1975 in ?, USA, ref number 05-008-036, occupation Unlisted.

He married **Gladstone Elanore** #297, born ? in ?, USA, ref number 05-000-036s, occupation Housewife.

Children:

+ 48. i **Katz Rhonna** #101 born ?.

16. **Katz Margaret Miryam** #37, born 1923 in ?, USA, died ? in ?, USA, ref number 05-008-037, occupation Housewife.

She married **Davis David** #298, born ? in ?, USA, died ? in ?, USA, ref number 05-000-037s, occupation Unlisted.

Children:

+ 49. i **Davis Marsha** #102 born ?.

50. ii **Davis Robert** #103, born ? in ?, USA, ref number 06-037-103, occupation Unlisted.

51. iii **Davis Feri Froyim Fishl** #104, born ? in ?, USA, ref number 06-037-104, occupation Unlisted.

52. iv **Davis Roni** #105, born ? in ?, USA, ref number 06-037-105, occupation Unlisted.

53. v **Davis Yyy** #106, born ? in ?, USA, ref number 06-037-106, occupation Unlisted.

17. **Katz Victor** #38, born 1924 in ?, USA, died 1996 in ?, USA, ref number 05-008-038, occupation Unlisted.

He married **Xxx Irene** #308, born ? in ?, USA, ref number 05-000-038s, occupation Unlisted.

Children:

+ 54. i **Katz Marshall Jerome** #276 born 1947.

55. ii **Katz Phillip Larry** #108, born 1952 in ?, USA, ref number 06-038-108, occupation Unlisted.

+ 56. iii **Katz Michael Max** #109 born 1958.

18. **Katz Joseph** #39, born 1926 in ?, USA, died 1998 in ?, USA, ref number 05-008-039, occupation Unlisted.

He married **Xxx Helen** #311, born ? in ?, USA, ref number 05-000-039s, occupation Unlisted.

Children:

57. i **Katz Mark** #110, born ? in ?, USA, ref number 06-039-110, occupation Unlisted.

58. ii **Katz Renee** #111, born ? in ?, USA, ref number 06-039-111, occupation Unlisted.

19. **Katz Rose Rachel** #40, born 1930 in ?, USA, died 1999 in ?, USA, ref number 05-008-040, occupation Housewife.

She married **Miller Bernard** #312, born ? in ?, USA, ref number 05-000-040s, occupation Unlisted.

Children:

59. i **Miller Maxine** #112, born ? in ?, USA, ref number 06-040-112, occupation Unlisted.

She married **Xxx Kourtz** #313, born ? in ?, USA, ref number 06-000-112s, occupation Unlisted.

60. ii **Miller Larry** #113, born ? in ?, USA, ref number 06-040-113, occupation Unlisted.

22. **Katz Rudolph Jerachmiel** #43, born 1927 in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 05-009-043, occupation Unlisted.

He married **Gelb Dina** #300, born 1929 in ?, Tzechoslovakia, ref number 05-000-043s, occupation Housewife.

Children:

+ 61. i **Katz Sam Shmul Leib** #114 born 1951.

+ 62. ii **Katz Nicholas Michael** #115 born 1954.

27. **Izsak Tziporah** #49, born ? in Bacso, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-010-049, occupation Unlisted.

She married **Xxx Shulem** #315, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-000-049s, occupation Unlisted.

Children:

63. i **Xxx Yyy** #405, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 06-049-405, occupation Pupil.

64. ii **Xxx Yyy** #406, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 06-049-406, occupation Pupil.

65. iii **Xxx Yyy** #407, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 06-049-406, occupation Child.

29. **Izsak Helen Chaye Zeldah** #51, born 1921 in Bacovo, Tzechoslovakia, ref number 05-010-051, occupation Housewife.

She married **Markovics Shloyme Zalmen** #303, born 1916 in Bacso, Austro-Hungary, died 1990 in New-York, NJ. USA, ref number 05-000-051s, occupation Unlisted.

Children:

+ 66. i **Markovics Esther Matil** #116 born 1946.

+ 67. ii **Markovics Moshe Bendit** #117 born 1949.

+ 68. iii **Markovics Olga Dvorah** #118 born 1948.

+ 69. iv **Markovics Rosa Sarah Sheindl** #119 born 1952.

32. **Izsak Rachel** #54, born 1927 in Bacovo, Tzechoslovakia, ref number 05-010-054, occupation Unlisted.

She married **Friedman Eliezer Nachman** #327, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 05-000-054s, occupation Unlisted.

Children:

+ 70. i **Friedman Esther Edith** #120 born ?.

+ 71. ii **Friedman William Nusen** #121 born ?.

72. iii **Friedman Moshe** #122, born ? in ?, ?, ref number 06-054-122, occupation Unlisted.

33. **Izsak Leitchu** #55, born 1929 in Bacovo, Tzechoslovakia, ref number 05-010-055, occupation Unlisted.

She married **Eisenbach Moshe** #330, born ? in ?, ?, ref number 05-000-055s, occupation Unlisted.

Children:

73. i **Eisenbach Esther** #123, born ? in ?, ?, ref number 06-055-123, occupation Unlisted.

She married **Dzilovski Moshe** #331, born ? in ?, ?, ref number 06-000-123s, occupation Unlisted.

+ 74. ii **Eisenbach Chayah** #124 born ?.

75. iii **Eisenbach David** #125, born ? in ?, ?, ref number 06-055-125, occupation Unlisted.

He married **Leibovitz Tzviye** #334, born ? in ?, ?, ref number 06-000-125s, occupation Unlisted.

76. iv **Eisenbach Berl** #126, born ? in ?, ?, ref number 06-055-126, occupation Unlisted.

He married **Issacharov Esther Rachel** #335, born ? in ?, ?, ref number 06-000-126s, occupation Unlisted.

77. v **Eisenbach Miryam** #127, born ? in ?, ?, ref number 06-055-127, occupation Unlisted.

She married **Berger Moshe Leib** #336, born ? in ?, ?, ref number 06-000-127s, occupation Unlisted.

78. vi **Eisenbach Shlomo Aharon** #128, born ? in ?, ?, ref number 06-055-128, occupation Unlisted.

He married **Deutsch Sara Yitel** #337, born ? in ?, ?, ref number 06-000-128s, occupation Unlisted.

79. vii **Eisenbach Cipre** #427, born ? in ?, ref number 06-055-427, occupation Unlisted.

80. viii **Eisenbach Lichus** #429, born ? in ?, ref number 06-055-429, occupation Unlisted.

34. **Katz Joseph** #56, born 1921 in Pittsburg, PA. USA, died ? in Pittsburg, PA. USA, ref number 05-011-056, occupation Unlisted.

He married **Xxx Elaine** #338, born ? in ?, USA, ref number 05-000-056s, occupation Unlisted.

Children:

81. i **Katz Barbara** #129, born ? in ?, USA, ref number 06-056-129, occupation Unlisted.

82. ii **Katz Allen** #130, born ? in ?, USA, ref number 06-056-130, occupation Unlisted.

35. **Katz Gertrude** #57, born 1922 in Pittsburg, PA. USA, died 2003 in Pittsburg, PA. USA, ref number 05-011-057, occupation Unlisted.

She married **Kohn Eli** #339, born ? in ?, USA, ref number 05-000-057, occupation Unlisted.

Children:

\+ 83. i **Kohn Pearl** #131 born ?.

46. **Katz Pearl** #346, born ? in ?, ?, ref number 05-015-346, occupation Unlisted.

She married **Schwartz Milton** #348, born ? in ?, USA, ref number 05-000-346s, occupation Unlisted.

Children:

84. i **Schwartz Laurie** #349, born ? in ?, USA, ref number 06-346-349, occupation Unlisted.

85. ii **Schwartz Mitchell** #350, born ? in ?, USA, ref number 06-346-350, occupation Unlisted.

47. **Katz Rea** #347, born ? in ?, USA, ref number 05-015-347, occupation Unlisted.

She married **Rosen Donald** #351, born ? in ?, USA, ref number 06-000-347s, occupation Unlisted.

Children:

86. i **Rosen Sheryl** #352, born ? in ?, USA, ref number 07-347-352, occupation Unlisted.

She married **Ostreicher Gelp** #353, born ? in ?, USA, ref number 07-000-352s, occupation Unlisted.

87. ii **Rosen Beth** #354, born ? in ?, USA, ref number 07-347-354, occupation Unlisted.

She married **Palner Mark** #355, born ? in ?, USA, ref number 07-000-354s, occupation Unlisted.

88. iii **Rosen Mihelle Felue** #356, born ? in ?, USA, ref number 07-347-356, occupation Unlisted.

Next Generation

48. **Katz Rhonna** #101, born ? in ?, USA, ref number 06-036-101, occupation Unlisted.

She married **Goldstine Daniel** #430, married ? in ?, born ? in ?, USA, ref number 06-000-101s, occupation Unlisted.

Children:

89. i **Goldstine Jonathan** #431, born ? in ?, USA, ref number 07-101-431, occupation Pupil.

90. ii **Goldstine Helaine** #432, born ? in ?, USA, ref number 06-101-432, occupation Pupil.

49. **Davis Marsha** #102, born ? in ?, USA, ref number 06-037-102, occupation Unlisted.

She married **Xxx Yyy** #299, born ? in ?, USA, ref number 06-000-102s, occupation Unlisted.

Children:

91. i **Xxx Barbara** #168, born ? in ?, USA, ref number 07-102-168, occupation Unlisted.

92. ii **Xxx Lidsey** #169, born ? in ?, USA, ref number 07-102-169, occupation Unlisted.

54. **Katz Marshall Jerome** #276, born 1947 in ?, USA, ref number 06-038-276, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #309, born ? in ?, USA, ref number 06-000-276s, occupation Unlisted.

Children:

93. i **Katz Yyy** #170, born ? in ?, USA, ref number 07-276-170, occupation Unlisted.

56. **Katz Michael Max** #109, born 1958 in ?, USA, ref number 06-038-109, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #310, born ? in ?, USA, ref number 06-000-109s, occupation Unlisted.

Children:

94. i **Katz Yyy** #171, born ? in ?, USA, ref number 07-109-171, occupation Unlisted.

95. ii **Katz Yyy** #172, born ? in ?, USA, ref number 07-109-172, occupation Unlisted.

61. **Katz Sam Shmul Leib** #114, born 1951 in Berehovo, Ukraine, ref number 06-043-114, occupation Merchant.

He married **Zalmanovitz Erica Esther** #301, born 1957 in Berehovo, Ukraine, died 2002 in Columbus, OH. USA, ref number 06-000-114s, occupation Housewife.

Children:

96. i **Katz Daniel Yehuda Seef** #174, born 1977 in Mukacevo, Ukraine, ref number 07-114-174, occupation Student.

97. ii **Katz Victor Bearl** #175, born 1978 in Mukacevo, Ukraine, ref number 07-114-175, occupation Student.

\+ 98. iii **Katz Julianna Pearl** #176 born 1979.

99. iv **Katz Andrea Chayah** #177, born 1982 in Mukacevo, Ukraine, ref number 07-114-177, occupation Student.

62. **Katz Nicholas Michael** #115, born 1954 in Berehovo, Ukraine, ref number 06-043-115, occupation Technician.

He married **Xxx Angela Esther** #302, born ? in ?, Ukraine, ref number 06-000-115s, occupation Unlisted.

Children:

100. i **Katz Eric Shlomo** #180, born 1988 in Berehovo, Ukraine, ref number 07-115-180, occupation Pupil.

101. ii **Katz Nathan Moshe** #181, born 1995 in Columbus, OH. USA, ref number 07-115-181, occupation Pupil.

66. **Markovics Esther Matil** #116, born 1946 in Cabanjivka, Ukraine, ref number 06-051-116, occupation Housewife.

She married **Izrailev Shulem Sema** #304, born 1938 in ?, ?, died 1978 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 06-000-116s, occupation Unlisted.

Children:

+ 102. i **Izrailev Moshe Mendel** #182 born ?.

+ 103. ii **Izrailev Leah** #183 born 1969.

67. **Markovics Moshe Bendit** #117, born 1949 in Uzgorod, Ukraine, ref number 06-051-117, occupation Unlisted.

He married **Stern Goldi** #316, born 1953 in ?, Ukraine, ref number 06-000-117s, occupation Unlisted.

Children:

+ 104. i **Markovics Jehoshua** #192 born ?.

+ 105. ii **Markovics Menachem Shulem** #195 born ?.

106. iii **Markovics Chani** #197, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-117-197, occupation Unlisted.

She married **Metchik Pesach** #341, born ? in ?, ?, ref number 07-000-197s, occupation Unlisted.

68. **Markovics Olga Dvorah** #118, born 1948 in Cabanjivka, Ukraine, ref number 06-051-118, occupation Housewife.

She married **Weiner Naftulah** #322, born 1947 in ?, Hungary, ref number 06-000-118s, occupation Unlisted.

Children:

+ 107. i **Weiner Rivka** #198 born 1973.

+ 108. ii **Weiner Leah Esther** #199 born 1974.

+ 109. iii **Weiner Sarah Gitel** #200 born 1976.

110. iv **Weiner Malka Tzirl Pearl** #212, born 1986 in Montreal, QU. Canada, ref number 07-118-212, occupation Unlisted.

69. **Markovics Rosa Sarah Sheindl** #119, born 1952 in Uzgorod, Ukraine, ref number 06-051-119, occupation Housewife.

She married **Schwartz Nathan Nusen** #323, born 1948 in Miskolc, Hungary., ref number 06-000-119s, occupation Unlisted.

Children:

+ 111. i **Schwartz Chayim Tzvi Dov** #210 born 1973.

112. ii **Schwartz Moshe Menachem** #211, born 1975 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-119-211, occupation Unlisted.

70. **Friedman Esther Edith** #120, born ? in ?, ?, ref number 06-054-120, occupation Unlisted.

She married **Kenigsberg Alexander** #328, born ? in ?, ?, ref number 06-000-120s, occupation Unlisted.

Children:

113. i **Kenigsberg Shaya** #213, born ? in ?, ?, ref number 07-120-213, occupation Unlisted.

114. ii **Kenigsberg Jakob** #214, born ? in ?, ?, ref number 07-120-214, occupation Unlisted.

115. iii **Kenigsberg Ari** #215, born ? in ?, ?, ref number 07-120-215, occupation Unlisted.

71. **Friedman William Nusen** #121, born ? in ?, ?, ref number 06-054-126, occupation Unlisted.

He married **Kenigsberg Oksana** #329, born ? in ?, ?, ref number 06-000-121s, occupation Unlisted.

Children:

116. i **Friedman Erica Tzipora** #216, born ? in ?, ?, ref number 07-121-216, occupation Unlisted.

117. ii **Friedman Michelle Malka** #217, born ? in ?, ?, ref number 07-121-217, occupation Unlisted.

74. **Eisenbach Chayah** #124, born ? in ?, ?, ref number 06-055-124, occupation Unlisted.

She married **Braun David Yehuda** #332, born ? in ?, ?, ref number 06-000-124s, occupation Unlisted.

Children:

118. i **Braun Tzipora** #218, born ? in ?, ?, ref number 07-124-218, occupation Unlisted.

She married **Shapiro Shomon Nusen Halevi** #333, born ? in ?, ?, ref number 07-000-218s, occupation Unlisted.

83. **Kohn Pearl** #131, born ? in ?, USA, ref number 06-057-131, occupation Unlisted.

She married **Green Steven** #340, born ? in ?, USA, ref number 06-000-131s, occupation Unlisted.

Children:

119. i **Green Sarah** #219, born ? in ?, USA, ref number 07-131-219, occupation Unlisted.

120. ii **Green Yyy** #220, born ? in ?, USA, ref number 07-131-220, occupation Unlisted.

121. iii **Green Meredith** #221, born ? in ?, USA, ref number 07-131-221, occupation Unlisted.

Next Generation

98. **Katz Julianna Pearl** #176, born 1979 in Mukacevo, Ukraine, ref number 07-114-176, occupation Houswife.

She married **Chaikin Jacob** #314, born ? in ?, USA, ref number 07-000-176s, occupation Unlisted.

Children:

122. i **Chaikin Moshe** #178, born 2000 in ?, USA, ref number 08-176-178, occupation Child.

123. ii **Chaikin Esther Miryam** #179, born 2002 in ?, USA, ref number 08-176-179, occupation Child.

102. **Izrailev Moshe Mendel** #182, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-116-182, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #305, born ? in ?, ?, ref number 07-000-182s, occupation Housewife.

Children:

124. i **Izrailev Malka Pesye** #184, born ? in ?, ?, ref number 08-182-184, occupation Unlisted.

125. ii **Izrailev Shulem Mordechay** #185, born ? in ?, ?, ref number 08-182-185, occupation Unlisted.

126. iii **Izrailev Eliezer** #186, born ? in ?, ?, ref number 08-182-186, occupation Unlisted.

103. **Izrailev Leah** #183, born 1969 in Uzgorod, Ukraine, ref number 07-116-183, occupation Unlisted.

She married **Wachsler Abraham** #306, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-000-183s, occupation Unlisted.

Children:

127. i **Waxler Jehudit Seindel** #187, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-183-187, occupation Pupil.

128. ii **Waxler Rachel** #188, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-183-188, occupation Pupil.

129. iii **Waxler Nechama Feige** #189, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-183-189, occupation Pupil.

130. iv **Waxler Dvorah** #190, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-183-190, occupation Pupil.

131. v **Waxler Shalom Josepf** #191, born 2002 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-183-191, occupation Child.

104. **Markovics Jehoshua** #192, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-117-192, occupation Unlisted.

He married **Sonenshine Esther Chaya Eti** #317, born 1988 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-000-192s, occupation Unlisted.

Children:

132. i **Markovics Hinda** #193, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-192-193, occupation Child.

133. ii **Markovics Matel** #194, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-192-194, occupation Child.

105. **Markovics Menachem Shulem** #195, born ? in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-117-195, occupation Unlisted.

He married **Bromberg Tamar Yafah** #318, born ? in ?, ?, ref number 07-000-195s, occupation Unlisted.

Children:

134. i **Markovics Rachel** #196, born ? in ?, USA, ref number 08-195-196, occupation Unlisted.

107. **Weiner Rivka** #198, born 1973 in Montreal, QU. Canada, ref number 07-118-198, occupation Unlisted.

She married **Winter Sidney Shabtsie Yitzchok** #319, born 1972 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-000-198s, occupation Unlisted.

Children:

135. i **Winter Moris Jisrael Moshe Zalman** #201, born 1994 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-198-201, occupation Pupil.

136. ii **Winter David Arye** #202, born 1995 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-198-202, occupation Pupil.

137. iii **Winter Leah Rickel** #203, born 1997 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-198-203, occupation Pupil.

138. iv **Winter Joseph Chayim** #204, born 2000 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-198-204, occupation Child.

108. **Weiner Leah Esther** #199, born 1974 in Montreal, QU. Canada, ref number 07-118-199, occupation Unlisted.

She married **Wachsler Benjamin Zev** #320, born 1973 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-000-199s, occupation Unlisted.

Children:

139. i **Wachsler Sara Malka** #205, born 1995 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-199-205, occupation Pupil.

140. ii **Wachsler Rachel Tziporah** #206, born 1996 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-199-206, occupation Pupil.

141. iii **Wachsler Shmuel Nathan** #207, born 1998 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-199-207, occupation Pupil.

142. iv **Wachsler Jaakov Josef** #208, born 2002 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-199-208, occupation Child.

109. **Weiner Sarah Gitel** #200, born 1976 in Montreal, QU. Canada, ref number 07-118-200, occupation Unlisted.

She married **Mermelstein Yacob David Zev** #321, born 1974 in Toronto, ON. Canada, ref number 07-000-200s, occupation Unlisted.

Children:

143. i **Mermelstein Jisrael Moshe** #209, born 2000 in Montreal, QU. Canada, ref number 08-200-209, occupation Child.

111. **Schwartz Chayim Tzvi Dov** #210, born 1973 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-119-210, occupation Unlisted.

He married **Beckerman Sima Tzila** #324, born 1975 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 07-000-210s, occupation Unlisted.

Children:

144. i **Schwartz Nechama Rivka** #325, born 1997 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-210-325, occupation Child.

145. ii **Schwartz Esther Liba** #326, born 2001 in Brooklyn, NJ. USA, ref number 08-210-326, occupation Child.

Katz Berl's Descendants

1. **Katz Berl** #4, born 1862 in Varkulcsa, Austro-Hungary, (son of **Katz Mordche Jankev** #2 and **Xxx Esther** #282) died 1937 in ?, Tzechoslovakia, ref number 03-002-004, occupation Unlisted.

   He married **Spielmann Perl** #287, born 1863 in ?, Austro-Hungary, died 1943 in ?, Tzechoslovakia, ref number 03-000-004s, occupation Housewife.

   Children:

+ 2. i **Katz Jakob** #20 born 1887.

+ 3. ii **Katz Shmul Leib** #21 born 1888.

  4. iii **Katz Chayim** #22, born 1890 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-004-022, occupation Unlisted.

  5. iv **Katz Ruchel** #23, born 1891 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in ?, ?, ref number 04-004-023, occupation Housewife.

+ 6. v **Katz Mordche Yankev Matyi** #24 born 1893.

  7. vi **Katz Sloime** #422, born 1894 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-004-422, occupation Unlisted.

     He married **Palkovics Golde** #423, married ? in ?, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-422s, occupation Housewife.

Next Generation

2. **Katz Jakob** #20, born 1887 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in ?, ?, ref number 04-004-020, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #408, born ? in ?, Austro-Hungary, died ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 04-000-020s, occupation Housewife.

Children:

\+ 8. i **Katz David** #67 born ?.

9. ii **Katz Yyy** #68, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-020-068, occupation Unlisted.

10. iii **Katz Yyy** #69, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-020-069, occupation Unlisted.

3. **Katz Shmul Leib** #21, born 1888 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 04-004-021, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #415, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-21s, occupation Housewife.

Children:

\+ 11. i **Katz Yitzchak Itzu** #70 born 1921.

\+ 12. ii **Katz Mordche Yakob** #71 born ?.

13. iii **Katz Shlomo** #72, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-021-072, occupation Unlisted.

\+ 14. iv **Katz Sarah Dvora** #73 born ?.

15. v **Katz Rivke Perl** #74, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-021-074, occupation Unlisted.

6. **Katz Mordche Yankev Matyi** #24, born 1893 in Varkulcsa, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-004-024, occupation Unlisted.

   He married **Katz Sarah Dvora** #73, born ? in Klucarky, Tzechoslovakia, (daughter of **Katz Shmul Leib** #21 and **Xxx Yyy** #415) died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-021-073, occupation Unlisted.

Children:

\+ 16. i **Katz Rachel Ruth** #143 born ?.

17. ii **Katz Louis Shlomo Leib** #144, born ?, ref number 06-073-144, occupation Unlisted.

Next Generation

8. **Katz David** #67, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-020-067, occupation Unlisted.

   He married **Xxx Yyy** #409, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-000-067s, occupation Housewife.

Children:

\+ 18. i **Katz Giza** #132 born ?.

\+ 19. ii **Katz Jakob** #133 born ?.

\+ 20. iii **Katz Leah** #134 born ?.

\+ 21. iv **Katz Nathan** #135 born ?.

22. v **Katz Joseph** #225, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 06-067-225, occupation Unlisted.

23. vi **Katz Mendel** #136, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 06-067-136, occupation Unlisted.

11. **Katz Yitzchak Itzu** #70, born 1921 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 2002 in Petach-Tiqvah, Israel, ref number 05-021-070, occupation Furmaker.

He married **Xxx Leitchu** #416, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 05-000-070s, occupation Housewife.

Children:

+ 24. i **Katz Joseph** #137 born ?.

+ 25. ii **Katz Zita** #138 born ?.

12. **Katz Mordche Yakob** #71, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1997 in Ashdod, Israel, ref number 05-021-071, occupation Truck Driver.

He married **Xxx Yyy** #419, born ? in ?, ?, ref number 05-000-071s, occupation Housewife.

Children:

+ 26. i **Katz Marabi Shmuel Leib** #139 born ?.

27. ii **Katz Badri Moshe** #140, born ? in ?, ?, ref number 06-071-140, occupation Unlisted.

28. iii **Katz Marhazi Shlomo** #141, born ? in ?, ?, ref number 06-071-141, occupation Unlisted.

29. iv **Katz Milena** #142, born ? in ?, ?, ref number 06-071-142, occupation Unlisted.

14. **Katz Sarah Dvora** #73, (See marriage to number 6.)

16. **Katz Rachel Ruth** #143, born ? in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 06-073-143, occupation Unlisted.

She married **Xxx Yyy** #357, born ?, ref number 06-000-143s, occupation Unlisted.

Children:

30. i **Xxx Joseph** #358, born ? in ?, ?, ref number 07-357-358, occupation Unlisted.

31. ii **Xxx Yyy]** #359, born ? in ?, ?, ref number 07-357-359, occupation Unlisted.

Next Generation

18. **Katz Giza** #132, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 06-067-132, occupation Unlisted.

She married **Oberlander Yyy** #410, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 06-000-132s, occupation Unlisted.

Children:

32. i **Oberlander Yyy** #222, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-132-222, occupation Unlisted.

19. **Katz Jakob** #133, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 06-067-133, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #411, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 06-000-133s, occupation Unlisted.

Children:

33. i **Katz Ljuba** #223, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-133-223, occupation Unlisted.

34. ii **Katz Wolf** #224, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-133-224, occupation Unlisted.

20. **Katz Leah** #134, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 06-067-134, occupation Unlisted.

She married **Abraham Yyy** #412, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 06-000-134s, occupation Unlisted.

Children:

35. i **Abraham Hentsi** #226, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-134-226, occupation Unlisted.

36. ii **Abraham Wolf** #227, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-134-227, occupation Unlisted.

37. iii **Abraham Joseph** #228, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-134-228, occupation Unlisted.

+ 38. iv **Abraham Raizi** #229 born ?.

21. **Katz Nathan** #135, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 06-067-135, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #414, born ? in ?, ?, ref number 06-000-135s, occupation Unlisted.

Children:

39. i **Katz Raizi** #231, born ? in ?, ?, ref number 07-135-231, occupation Unlisted.

24. **Katz Joseph** #137, born ? in ?, Ukraine, ref number 06-070-137, occupation Music-Teacher.

    He married **Xxx Yyy** #417, born ? in ?, Ukraine, ref number 06-000-137s, occupation Nurse.

    Children:

    40. i **Katz Aryeh** #232, born ? in ?, Israel, ref number 07-137-232, occupation Unlisted.

    41. ii **Katz Seef** #233, born ? in ?, Israel, ref number 07-137-233, occupation Unlisted.

    42. iii **Katz Tzviyah** #234, born ? in ?, Israel, ref number 07-137-234, occupation Unlisted.

25. **Katz Zita** #138, born ? in ?, Ukraine, ref number 06-070-138, occupation Unlisted.

    She married **Greis Yyy** #418, born ? in ?, Ukraine, ref number 06-000-138s, occupation Unlisted.

    Children:

    43. i **Greis Jaakov** #235, born ? in ?, Israel, ref number 07-138-235, occupation Unlisted.

    44. ii **Greis Joseph** #236, born ? in ?, Israel, ref number 07-138-236, occupation Unlisted.

    45. iii **Greis Ruth** #237, born ? in ?, Israel, ref number 07-138-237, occupation Unlisted.

26. **Katz Marabi Shmuel Leib** #139, born ? in ?, ?, ref number 06-071-139, occupation Unlisted.

He married **Xxx Nana** #360, born ? in ?, ?, ref number 06-000-139s, occupation Unlisted.

Children:

46. i **Katz Emili** #238, born ? in ?, ?, ref number 07-139-238, occupation Unlisted.

47. ii **Katz Natali** #239, born ? in ?, ?, ref number 07-139-239, occupation Unlisted.

48. iii **Katz Mordechay Jaakov** #240, born ? in ?, ?, ref number 07-139-240, occupation Unlisted.

Next Generation

38. **Abraham Raizi** #229, born ? in ?, Ukraine, ref number 07-134-229, occupation Unlisted.

She married **Jampel Yyy** #413, born ? in ?, ?, ref number 07-000-229s, occupation Unlisted.

Children:

49. i **Jampel Yyy** #230, born ? in ?, ?, ref number 08-229-230, occupation Unlisted.

Katz Yitzchok Moishe's Descendants

1. **Katz Yitzchok Moishe** #5, born 1866 in Varkulcsa, Austro-Hungary, (son of **Katz Mordche Jankev** #2 and **Xxx Esther** #282) died 1916 in Varkulcsa, Austro-Hungary, ref number 03-002-005, occupation Unlisted.

   He married **Ackerman Rivke** #288, born ? in ?, Austro-Hungary, died ? in ?, Austro-Hungary, ref number 03-000-005s, occupation Housewife.

Children:

+ 2. i **Katz Chani Dvoire** #25 born 1890.

+ 3. ii **Katz Mordche Jakov** #26 born 1892.

4. iii **Katz Avrum Adolf** #27, born 1893 in Ilosva, Austro-Hungary, died ? in ?, USA, ref number 04-005-027, occupation Unlisted.

+ 5. iv **Katz Leah** #28 born 1894.

+ 6. v **Katz Gizella** #29 born 1895.

Next Generation

2. **Katz Chani Dvoire** #25, born 1890 in Ilosva, Austro-Hungary, died 1955 in Philadelphia, PA. USA, ref number 04-005-025, occupation Housewife.

   She married **Rodovski Joseph** #391, born ? in ?, ?, died ? in Philadelphia, PA. USA, ref number 04-000-025s, occupation Unlisted.

Children:

7. i **Rodovski Louis** #75, born ? in ?, USA, ref number 05-025-075, occupation Unlisted.

8. ii **Rodovski Rose** #76, born ? in ?, USA, ref number 05-025-076, occupation Unlisted.

\+ 9. iii **Rodovski Ida** #77 born ?.

\+ 10. iv **Rodovski Ray** #78 born ?.

\+ 11. v **Rodovski Albert** #79 born ?.

12. vi **Rodovski Esther** #80, born ? in ?, USA, ref number 05-025-080, occupation Unlisted.

\+ 13. vii **Rodovski Ruth** #81 born ?.

14. viii **Rodovski Bess** #82, born ? in ?, USA, ref number 05-025-082, occupation Unlisted.

3. **Katz Mordche Jakov** #26, born 1892 in Ilosva, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-005-026, occupation Merchant.

He married **Mauskopf Sara Rivka** #343, born 1900 in Ilosva, Austro-Hungary, (daughter of **Mauskopf Menashe** #443 and **Krausz Reisl** #444) died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-026s, occupation Housewife.

Children:

\+ 15. i **Katz Janka Dvorah** #83 born 1921.

\+ 16. ii **Katz Moritz Moshe** #84 born 1923.

\+ 17. iii **Katz Margit Miryam** #85 born 1924.

\+ 18. iv **Katz Lujza Leah** #86 born 1927.

19. v **Katz Rachel** #87, born 1929 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1932 in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 05-026-097, occupation Child.

20. vi **Katz Avraham Yehuda Arye** #88, born 1931 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-026-088, occupation Pupil.

21. vii **Katz Chayim** #89, born 1933 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-026-089, occupation Pupil.

5. **Katz Leah** #28, born 1894 in Ilosva, Austro-Hungary, died 1925 in Irsava, Tzechoslovakia, ref number 04-005-028, occupation Unlisted.

She married **Lebovits Adolf Mechl** #397, born 1890 in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-028s, occupation Unlisted.

Children:

+ 22. i **Lebovits Meyer** #90 born ?.

+ 23. ii **Lebovits Simi** #92 born 1916.

+ 24. iii **Lebovits Moshe** #91 born ?.

6. **Katz Gizella** #29, born 1895 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-005-029, occupation Housewife.

She married **Sobel Bernard** #390, born 1890 in ?, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-029s, occupation Unlisted.

Children:

+ 25. i **Sobel Max** #93 born 1924.

26. ii **Sobel Mendel** #94, born 1924 in Irsava, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-029-094, occupation Unlisted.

27. iii **Sobel Rebeka** #95, born 1926 in Irsava, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-029-095, occupation Unlisted.

\+ 28. iv **Sobel Leah** #96 born 1929.

29. v **Sobel Rachel** #97, born 1932 in Irsava, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-029-097, occupation (upil.

Next Generation

9. **Rodovski Ida** #77, born ? in ?, USA, ref number 05-025-077, occupation Unlisted.

She married **Weinstein Sam** #392, born ? in ?, USA, ref number 05-000-077s, occupation Unlisted.

Children:

30. i **Weinstein Burton** #145, born ? in ?, USA, ref number 06-077-145, occupation Unlisted.

31. ii **Weinstein Herbert** #146, born ? in ?, USA, ref number 06-077-146, occupation Unlisted.

32. iii **Weinstein Yyy** #147, born ? in ?, USA, ref number 06-077-147, occupation Unlisted.

10. **Rodovski Ray** #78, born ? in ?, USA, ref number 05-025-078, occupation Unlisted.

She married **Fischer Harry** #393, born ? in ?, USA, ref number 05-000-078s, occupation Unlisted.

Children:

33. i **Fischer Nathan** #148, born ? in ?, USA, ref number 06-078-148, occupation Unlisted.

11. **Rodovski Albert** #79, born ? in ?, USA, ref number 05-025-079, occupation Unlisted.

He married **Xxx Dorothy** #394, born ? in ?, USA, ref number 05-000-079s, occupation Unlisted.

Children:

+ 34. i **Rodovski Sandy** #149 born ?.

13. **Rodovski Ruth** #81, born ? in ?, USA, ref number 05-025-081, occupation Unlisted.

She married **Pollak Martin** #395, born ? in ?, USA, ref number 05-000-081s, occupation Unlisted.

Children:

35. i **Pollak Francis** #150, born ? in ?, USA, ref number 06-081-150, occupation Unlisted.

+ 36. ii **Pollak Allen Craig** #151 born ?.

15. **Katz Janka Dvorah** #83, born 1921 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1990 in Parod, Israel, ref number 05-026-083, occupation Nurse.

She married **Buchwald Baruch Laszlo** #342, born 1919 in Rakospalota, Hungary, died 1983 in Parod, Israel, ref number 05-000083s, occupation Electrician.

Children:

+ 37. i **Buchwald Miryam** #152 born 1950.

+ 38. ii **Buchwald Ilana** #153 born 1952.

+ 39. iii **Buchwald Ada** #154 born 1959.

16. **Katz Moritz Moshe** #84, born 1923 in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 05-026-084, occupation Clivil Servant.

He married **Weisz Miryam** #366, born 1930 in Ujpest, Hungary, ref number 05-000-084s, occupation Housewife.

Children:

+ 40. i **Katz Rinah** #155 born 1947.

17. **Katz Margit Miryam** #85, born 1924 in Klucarky, Tzechoslovakia, died 1998 in Parod, Israel, ref number 05-026-085, occupation School Master.

She married **Cohen Tzvi** #378, born 1924 in Ujpest, Hungary, died 2000 in Parod, Israel, ref number 06-000-085s, occupation Technician.

Children:

+ 41. i **Cohen Micha** #156 born 1949.

18. **Katz Lujza Leah** #86, born 1927 in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 05-026-086, occupation Teacher.

She married **Gadish Alter Aaron** #380, born 1926 in Mukacevo, Tzechoslovakia, (son of **Goldstein Chayim Hugo** #436 and **Landau Chanah Helen** #437) ref number 05-436-086s, occupation Cost-Accountant.

Children:

+ 42. i **Gadish Ra'anan** #157 born 1953.

22. **Lebovits Meyer** #90, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1937 in Irsava, Tzechoslovakia, ref number 05-028-090, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #403, born ? in ?, Austro-Hungary, died ? in Auschwitz, Poland, ref number 05-000-090s, occupation Unlisted.

Children:

43. i **Lebovits Lili** #398, born 1931 in Irsava, Tzechoslovakia, ref number 06-090-398, occupation Unlisted.

23. **Lebovits Simi** #92, born 1916 in Ilosva, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-028-092, occupation Unlisted.

She married **Xxx Yyy** #399, born ? in ?, Tzechoslovakia, ref number 05-000-092s, occupation Unlisted.

Children:

44. i **Xxx Yyy** #400, born ? in Mukacevo, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 06-399-400, occupation Unlisted.

45. ii **Xxx Yyy** #401, born ? in Mukacevo, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 06-399-401, occupation Unlisted.

24. **Lebovits Moshe** #91, born ? in Ilosva, Austro-Hungary, died ? in ?, USA, ref number 05-028-091, occupation Unlisted.

He married **Jakobovitz Sury** #402, born ? in Irsava, Tzechoslovakia, died ? in ?, USA, ref number 05-000-091s, occupation Unlisted.

Children:

46. i **Lebovits Suzi** #158, born ? in ?, USA, ref number 06-091-158, occupation Unlisted.

25. **Sobel Max** #93, born 1924 in Irsava, Tzechoslovakia, ref number 05-029-093, occupation Hotel Owner.

He married **Rodin Ruth** #382, born 1925 in ?, ?, died ? in ?, USA, ref number 05-000-093s, occupation Hosewife.

Children:

+ 47. i **Sobel Gisel** #159 born ?.

+ 48. ii **Sobel Beth** #160 born ?.

+ 49. iii **Sobel Mimi** #161 born ?.

28. **Sobel Leah** #96, born 1929 in Irsava, Tzechoslovakia, ref number 05-029-096, occupation Unlisted.

She married **Eckstein Sayeh** #386, born 1914 in Borod, Austro-Hungary, died 1996 in Philadelphia, PA. USA, ref number 05-000-096s, occupation Taylor.

Children:

+ 50. i **Eckstein Mordechay** #162 born 1947.

+ 51. ii **Eckstein Shura** #163 born 1952.

Next Generation

34. **Rodovski Sandy** #149, born ? in ?, USA, ref number 06-079-149, occupation Unlisted.

She married **Oistrack Aaron** #361, born ? in ?, ?, ref number 06-000-149s, occupation Unlisted.

Children:

52. i **Oistrack Roy Genifer** #241, born ? in ?, USA, ref number 07-149-241, occupation Unlisted.

36. **Pollak Allen Craig** #151, born ? in ?, USA, ref number 06-081-151, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #396, born ? in ?, USA, ref number 06-000-151s, occupation Unlisted.

Children:

53. i **Pollak Adrian** #242, born ? in ?, USA, ref number 07-151-242, occupation Unlisted.

37. **Buchwald Miryam** #152, born 1950 in Tiberias, Israel, ref number 06-083-152, occupation Gardener.

She married **Fashchick Yerema Joseph** #362, born 1950 in Chaderah, Israel, (son of **Faschick Moshe** #373 and **Jozsef Miryam** #374) ref number 06-000-152s, occupation High-Tec.

Children:

\+ 54. i **Fashchick Ran** #243 born 1975.

55. ii **Fashchick Tal** #244, born 1979 in Cfat, Israel, ref number 07-152-244, occupation Student.

38. **Buchwald Ilana** #153, born 1952 in Parod, Israel, ref number 06-083-153, occupation Agronome.

She married **Shabtay Shmuel** #371, born 1950 in Cholon, Israel, (son of **Shabtay Yakim** #441 and **Xxx Ruth** #442) ref number 06-441-153s, occupation Electrician.

Children:

56. i **Shabtay Or** #246, born 1979 in Parod, Israel, ref number 07-153-246, occupation Student.

57. ii **Shabtay Shay** #247, born 1982 in Parod, Israel, ref number 07-153-247, occupation Agriculture.

58. iii **Shabtay Abner** #248, born 1983 in Parod, Israel, ref number 07-153-248, occupation Military.

59. iv **Shabtay Ayal** #249, born 1987 in Parod, Israel, ref number 07-153-249, occupation Pupil.

39. **Buchwald Ada** #154, born 1959 in Parod, Israel, ref number 06-083-154, occupation Teacher.

She married **Bakalchuk Jonah** #375, born 1959 in ?, Russia, (son of **Bakalchuk Jitzchak** #376 and **Xxx** #377) ref number 06-000-154s, occupation High-Tec Saller.

Children:

60. i **Bakalchuk Yoav** #250, born 1986 in Tel-Aviv, Israel, ref number 07-154-250, occupation Pupil.

61. ii **Bakalchuk Yair** #251, born 1990 in Tel-Aviv, Israel, ref number 07-154-251, occupation Pupil.

62. iii **Bakalchuk Yael** #252, born 1999 in Tel-Aviv, Israel, ref number 07-154-252, occupation Child.

40. **Katz Rinah** #155, born 1947 in Haifa, Palestine, ref number 06-084-155, occupation Teacher.

She married **Gelstein Yigal** #367, born 1942 in Tiberias, Palestine, (son of **Gelstein Tzvi** #369 and **Miller Bluma** #370) ref number 06-000-155s, occupation M.A. Economics.

Children:

63. i **Gelstein Lilach** #253, born 1967 in Haifa, Israel, ref number 07-155-253, occupation B.A. Economics.

\+ 64. ii **Gelstein Ronen** #254 born 1970.

\+ 65. iii **Gelstein Yael** #255 born 1974.

\+ 66. iv **Gelstein Noah** #256 born 1974.

67. v **Gelstein Mor** #257, born 1981 in Cfat, Israel, ref number 07-155-257, occupation Student.

41. **Cohen Micha** #156, born 1949 in Afula, Israel, ref number 06-085-156, occupation High-Tech.

He married **Xxx Bea** #379, born 1951 in ?, Swiss, ref number 07-000-156s, occupation Accountant.

Children:

68. i **Cohen Joseph David** #262, born 1994 in Basel, Swiss, ref number 07-156-262, occupation Pupil.

69. ii **Cohen Oliver** #263, born 1997 in Basel, Swiss, ref number 07-156-263, occupation Pupil.

42. **Gadish Ra'anan** #157, born 1953 in Parod, Israel, ref number 06-086-157, occupation General Manager.

He married **Barzel Michal** #381, born 1956 in Malkiah, Israel, (daughter of **Barzel Shimon** #439 and **Noach Tovah** #440) ref number 06-439-157s, occupation Art-Teacher.

Children:

70. i **Gadish Nitzan** #264, born 1982 in Parod, Israel, ref number 07-157-264, occupation Engineer.

71. ii **Gadish Or** #265, born 1999 in Malkiah, Israel, ref number 07-157-265, occupation Pupil.

47. **Sobel Gisel** #159, born ? in ?, USA, ref number 06-093-159, occupation Unlisted.

She married **Miesecko John** #383, born ? in ?, USA, ref number 06-000-159s, occupation Unlisted.

Children:

72. i **Miesecko Alexa** #266, born ? in ?, USA, ref number 07-159-266, occupation Pupil.

48. **Sobel Beth** #160, born ? in ?, USA, ref number 06-093-160, occupation Unlisted.

She married **Chiarella Vince** #384, born ? in ?, USA, ref number 06-000-160s, occupation Unlisted.

Children:

73. i **Chiarella Gia** #267, born ? in ?, USA, ref number 07-160-267, occupation Pupil.

74. ii **Chiarella Mia** #268, born ? in ?, USA, ref number 07-160-268, occupation Pupil.

49. **Sobel Mimi** #161, born ? in ?, USA, ref number 06-093-161, occupation Unlisted.

She married **Xxx Yyy** #385, born ? in ?, USA, ref number 06-000-161s, occupation Unlisted.

Children:

75. i **Sobel Yyy** #269, born ? in ?, USA, ref number 07-161-269, occupation Child.

50. **Eckstein Mordechay** #162, born 1947 in Irsava, Ukraine, ref number 06-096-162, occupation Carpenter.

He married **Ackermann Leah** #387, married 1968 in Irsava, Ukraine, born 1947 in Drahobratovo, Ukraine, ref number 06-000-162s, occupation Nurse.

Children:

+ 76. i **Eckstein G'anah** #270 born 1970.

+ 77. ii **Eckstein Efrayim** #271 born 1974.

51. **Eckstein Shura** #163, born 1952 in Irsava, Ukraine, ref number 06-093-163, occupation Unlisted.

She married **Costillo Alen** #389, born 1951 in ?, USA, ref number 06-000-163s, occupation Unlisted.

Children:

78. i **Costillo Bradley** #274, born 1976 in ?, USA, ref number 07-163-274, occupation Pupil.

79. ii **Costillo Adam** #275, born 1981 in ?, USA, ref number 07-163-275, occupation Pupil.

Next Generation

54. **Fashchick Ran** #243, born 1975 in Cfat, Israel, ref number 07-152-243, occupation Computer Engineer M.A.

He married **Klimer Michal** #372, born 1975 in Haifa, Israel, ref number 07-000-243s, occupation Computer Engineer.

Children:

80. i **Fashchick Hilah** #245, born 2003 in Haifa, Israel, ref number 08-243-245, occupation Child.

64. **Gelstein Ronen** #254, born 1970 in Afula, Israel, ref number 07-155-254, occupation Military Officer.

He married **Papo Galit** #365, born 1972 in Haifa, Israel, ref number 07-000-254, occupation Cosmetics.

Children:

81. i **Gelstein Danielle** #258, born 1996 in Haifa, Israel, ref number 08-254-258, occupation Pupil.

82. ii **Gelstein Yuval** #259, born 1998 in Haifa, Israel, ref number 08-254-259, occupation Pupil.

83. iii **Gelstein Arielle** #260, born 2002 in Haifa, Israel, ref number 08-254-260, occupation Child.

65. **Gelstein Yael** #255, born 1974 in Cfat, Israel, ref number 07-155-255, occupation Music Teacher.

She married **Ventura Chayim** #368, born 1970 in Haifa, Israel, ref number 07-000-255s, occupation High-Tec.

Children:

84. i **Ventura Ofer** #434, born 2005 in Cfat, Israel., occupation Child, ref number 08-255-434.

66. **Gelstein Noah** #256, born 1974 in Cfat, Israel, ref number 07-155-256, occupation Housewife.

She married **Orkabi Gil** #364, born 1972 in Cholon, Israel, ref number 07-000-256s, occupation High-Tec.

Children:

85. i **Orkabi Mayah** #261, born 2001 in Tel-Aviv, Israel, ref number 08-256-261, occupation Child.

86. ii **Orkabi Tal** #435, born 2005 in Tel-Aviv, Israel., occupation Child, ref number 08-256-435.

76. **Eckstein G'anah** #270, born 1970 in Irsava, Ukraine, ref number 07-162-270, occupation Unlisted.

She married **Uziel Meir** #363, born 1968 in Tel-Aviv, Israel, ref number 07-000-270s, occupation Unlisted.

Children:

87. i **Uziel Lior** #272, born 1996 in Kfar-Saba, Israel, ref number 08-270-272, occupation Pupil.

88. ii **Uziel Tomer** #273, born 2000 in Kfar-Saba, Israel, ref number 08-270-273, occupation Child.

77. **Eckstein Efrayim** #271, born 1974 in Kfar-Saba, Israel, ref number 07-162-271, occupation Unlisted.

He married **Einat Meytal** #388, born 1977 in Kfar-Saba, Israel, ref number 07-000-271s, occupation Unlisted.

Children:

89. i **Eckstein Lihi** #433, born 2005 in Kfar-Saba, Israel, ref number 08-271-433, occupation Child.

Katz Dovid's Descendants

1. **Katz Dovid** #6, born 1881 in Varkulcsa, Austro-Hungary, (son of **Katz Mordche Jankev** #2 and **Xxx Esther** #282) died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 03-002-006, occupation ???.

   He married **Xxx Tsarni** #289, born ? in ?, Austro-Hungary, died 1943 in ?, Tzechoslovakia, ref number 03-000-006s, occupation Housewife.

Children:

2. i **Katz Giza** #30, born 1900 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in ?, ?, ref number 04-006-030, occupation Housewife.

\+ 3. ii **Katz Mordechay Jakov** #31 born 1901.

4. iii **Katz Joseph** #32, born 1903 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died ? in ?, ?, ref number 04-006-032, occupation Unlisted.

5. iv **Katz Leah** #33, born 1905 in Varkulcsa, Hungary, died 1925 in Klucarky, Tzechoslovakia, ref number 04-006-033, occupation Damsel.

6. v **Katz Nathan** #34, born 1906 in Varkulcsa, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-006-034, occupation ???.

7. vi **Katz Mendel** #35, born 1907 in Varkulcsa, Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-006-035, occupation ???.

8. vii **Katz Avrum** #424, born 1908 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-006-424, occupation Unlisted.

9. viii **Katz Bruche** #425, born 1910 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-006-425, occupation Unlisted.

10. ix **Katz Chaya** #426, born 1912 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-006-426, occupation Unlisted.

Next Generation

3. **Katz Mordechay Jakov** #31, born 1901 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-006-031, occupation Unlisted.

He married **Xxx Yyy** #404, born 1905 in Varkulcsa, Austro-Hungary, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 04-000-031s, occupation Unlisted.

Children:

\+ 11. i **Katz Ibolya** #98.

12. ii **Katz Baba** #100, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-031-100, occupation Unlisted.

Next Generation

11. **Katz Ibolya** #98, ref number 05-031-098.

She married **Fuchs Yyy** #420, born ? in ?, Tzechoslovakia, died 1944 in Auschwitz, Poland, ref number 05-000-98s, occupation Unlisted.

Children:

13. i **Fuchs Gizi** #164, born ? in ?, Ukraine, ref number 06-098-164, occupation Unlisted.

\+ 14. ii **Fuchs Judith** #165 born ?.

15. iii **Fuchs Mordechay Jaakov** #166, born ? in ?, ?, ref number 06-098-166, occupation Unlisted.

Next Generation

14. **Fuchs Judith** #165, born ? in ?, Ukraine, ref number 06-098-165, occupation Unlisted.

She married **Rudnik Yyy** #421, born ? in ?, ?, ref number 06-000-165s, occupation Unlisted.

Children:

16. i **Rudnik Ilan** #167, born ? in ?, ?, ref number 07-165-167, occupation Unlisted.